BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE

UTRECHT.

ACHTSTE DEEL.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1885.

ERRATA.

Blz.	166	r. 8 v. o.	*zugemessenen,*	lees:	*zugemessen.*
"	167	r. 2 v. o.	*gepurlichen,*	"	*gepurlichem.*
"	168	r. 8 v. o.	*es,*	"	*uns.*
"	"	r. 7 v. o.	*einthaten,*	"	*unthaten.*
"	"	r. 4 v. o.	*michs,*	"	*mich.*
"	171	r. 13 v. b.	*zugewiessen,*	"	*zugemessen.*
"	178	r. 11 v. b.	*den erstem,*	"	*dem ersten.*
"	"	r. 15 v. o.	*desselbigen im*	"	*das selbige inn.*
"	"	r. 6 v. o.	*desselbigen,*	"	*das selbige.*
"	183	r. 7 v. o.	*angegebene herrliche,*	"	*angegebenenn herrlichenn.*
"	"	r. 6 v. o.	*christliche, geübte,*	"	*christlichenn, geübtenn.*
"	"	r. 5 v. o.	*geschwynnde,*	"	*geschwynndenn.*
"	187	r. 10 v. b.	*selben,*	"	*selbe.*
"	193	r. 14 v. b.	*sache,*	"	*sachen.*
"	195	r. 2 v. o.	*also,*	"	*alsof.*
"	196	r. 7 v. o.		schrap uit:	*sich.*
"	206	r. 18 v. b.	*unrurige,*	lees:	*unruwige.*
"	211	r. 6 v. b.	*dyesenn,*	"	*dyesem.*
"	221	r. 18 v. b.	*dasz,*	"	*desz.*
"	234	r. 21 v. o.	*unzzern,*	"	*unszern.*
"	240	r. 18 v. b.	*solchem irem,*	"	*solchenn irenn*
"	245	r. 1 v. b.	*durch,*	"	*durch* (?).
"	254	r. 10 v. o.	*middlichem,*	"	*mundlichem.*
"	260	r. 15 v. b.	*bester,*	"	*besser.*
"	264	r. 5 v. b.	*niemands,*	"	*niemandt.*

ERRATA.

Blz.	166	r. 8	v. o.	*zugemessenen,*	lees:	*zugemessen.*
〃	167	r. 2	v. o.	*gepurlichen,*	〃	*gepurlichem.*
〃	168	r. 8	v. o.	*es,*	〃	*uns.*
〃	〃	r. 7	v. o.	*einthaten,*	〃	*unthaten.*
〃	〃	r. 4	v. o.	*michs,*	〃	*mich.*
〃	171	r. 13	v. b.	*zugewiessen,*	〃	*zugemessen.*
〃	178	r. 11	v. b.	*den erstem,*	〃	*dem ersten.*
〃	〃	r. 15	v. o.	*desselbigen im*	〃	*das selbige inn.*
〃	〃	r. 6	v. o.	*desselbigen,*	〃	*das selbige.*
〃	183	r. 7	v. o.	*angegebene herrliche,*	〃	*angegebenenn herrlichenn.*
〃	〃	r. 6	v. o.	*christliche, geübte,*	〃	*christlichenn, geübtenn.*
〃	〃	r. 5	v. o.	*geschwynnde,*	〃	*geschwynndenn.*
〃	187	r. 10	v. b.	*selben,*	〃	*selbe.*
〃	193	r. 14	v. b.	*sache,*	〃	*sachen.*
〃	195	r. 2	v. o.	*also,*	〃	*alsof.*
〃	196	r. 7	v. o.		schrap uit:	*sich.*
〃	206	r. 18	v. b.	*unrurige,*	lees:	*unruwige.*
〃	211	r. 6	v. b.	*dyesenn,*	〃	*dyesem.*
〃	221	r. 18	v. b.	*dasz,*	〃	*desz.*
〃	234	r. 21	v. o.	*unzzern,*	〃	*unszern.*
〃	240	r. 18	v. b.	*solchem irem,*	〃	*solchenn irenn*
〃	245	r. 1	v. b.	*durch,*	〃	*durch* (?).
〃	254	r. 10	v. o.	*middlichem,*	〃	*mundlichem.*
〃	260	r. 15	v. b.	*bester,*	〃	*besser.*
〃	264	r. 5	v. b.	*niemands,*	〃	*niemandt.*

INHOUD.

Het Bestuur van het Historisch Genootschap te Utrecht heeft de volgende bepalingen vroeger aan de leden en aan geleerde letterkundige en geschiedkundige Genootschappen toegezonden. Wij meenen echter, dat zij ook hier eene plaats moeten vinden.

„Het kan niet anders dan een storenden indruk maken, dat de uitgave van historische gedenkstukken nog op zoo weinig gelijkvormige beginselen berust; iedere uitgever handelt naar zijne eigene denkbeelden, die hij dikwijls met een paar woorden tracht te rechtvaardigen, soms zelfs zonder toelichting als richtsnoer aanneemt. Het heeft den schijn, alsof er in dit opzicht geene regelen van kracht waren, terwijl toch sedert lang voorbeelden gegeven zijn, die wel verdienen opgemerkt en, zoo er geene ernstige gronden tegen pleiten, gevolgd te worden." Zoo liet zich de beroemde G. Waitz in 1860 over den toestand in Duitschland uit. Men kan van Nederland in het jaar 1884 niet anders getuigen. Ziet men de historische uitgaven der laatste jaren door, dan blijkt het, dat de geleerden het zelfs over de hoofdbeginselen niet eens zijn. Terwijl sommigen, met even weinig nauwgezetheid als prof. Matthaeus en zijne tijdgenooten, zich niet ontzien den auteur, dien zij uitgeven, in een nieuw grammaticaal pak kleederen te steken, geheele woorden veranderen, den tekst aanvullen en verdere vrijheden zich veroorloven, zijn anderen van schrik over deze gruwelen in het tegenovergestelde uiterste vervallen en beijveren zich den uitgegeven tekst met al zijne moeielijkheden in drukletters voor de ontstelde oogen der lezers te plaatsen. Het is dezen niet genoeg, dat zij alle schrijffouten onveranderd laten, neen de onmogelijke middeleeuwsche interpunctie, het alleronverwachtste gebruik van hoofdletters worden behouden, — ja onlangs is men zelfs zoover gegaan om eene tekstuitgave met onopgeloste verkortingen te leveren. Men behoort voor het beginsel, dat aan deze methode ten grondslag ligt, allen eerbied te hebben, doch desniettemin de methode met al dien eerbied... te verwerpen. Waitz heeft zeer juist gezegd, dat de uitgever zoodoende het

werk, dat *zijne* taak is, aan den lezer opdraagt en zich zelven tot een mechanischen copiist verlaagt; men kan er bijvoegen, dat de uitgever uit den aard der zaak door zijne nauwkeurige kennis van den tekst bevoegder is om het bedoelde werk te verrichten dan 99/100 zijner lezers. Doch bovendien, het streven dergenen, die den tekst geven willen geheel zooals hij geschreven staat, is een hopeloos streven: men kan met drukletters onmogelijk dit doel bereiken, daartoe is alleen een facsimile in staat. De taalgeleerden, die het meest bij eene vrijere behandeling der teksten te verliezen hebben, zijn hiervan dan ook sinds lang overtuigd en leveren uitgaven, die, gereinigd van de door de schrijvers en afschrijvers daarin aangebrachte slordigheden, gemakkelijk te lezen zijn. Het wordt tijd, dat de geschiedkundigen hun voorbeeld volgen. Nauwkeurigheid zonder angstvalligheid, zonder gehechtheid aan het toevallige, zonder jacht op het vreemdsoortige, behoort hier de leuze te zijn. Het komt er slechts op aan, dat men wete, hoeverre men hierbij gaan moet, en dat men zich onderling versta. Is men het eenmaal eens geworden, welke kleinigheden men bij de uitgave volgens het hedendaagsche gebruik wijzigen mag, dan levert zulk eene wijziging geenerlei gevaar; want ook de lezer weet, wat veranderd is, en kan zich wapenen tegen vergissingen van onkundige uitgevers.

Het komt ons wenschelijk voor, met dit doel de thans door de beste geleerden aangenomene regelen bijeen te zamelen en door den druk te verspreiden, zoo kort mogelijk, opdat ieder daarvan kunne kennis nemen. Wij wenschen, dat deze regelen voortaan bij onze publicatiën gevolgd worden. Eene verklaring of verdediging daarvan is nauwelijks noodig: verreweg de meeste rechtvaardigen zich zelf; ten overvloede kan verwezen worden naar het boekje van Roth von Schreckenstein, *Wie soll man Urkunden ediren?* (Tübingen. 1864) [1]), dat dit onderwerp

---

1) Slechts op één punt wijken wij van dezen af (trouwens met Waitz en Menzel). Roth verwerpt de onderlinge vervanging van u en v, i en j, en stelt dit gelijk met de verwisseling van ae en e, t en c (b. v. gratia, gracia). De juistheid van het voorbeeld schijnt

uitvoerig bespreekt. Nevensgaand opstel is in hoofdzaak vertaald naar een door prof. K. Menzel te Bonn onlangs gesteld programma voor de uitgave der werken van de nieuwe Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde, in welks bestuur verscheidene Duitsche geleerden van naam zitting hebben. Dit programma schijnt grootendeels ontleend aan het bovengenoemde boekje van Roth von Schreckenstein, die schreef naar aanleiding van en onder instemming met een artikel van prof. G. Waitz, dat denzelfden titel draagt. De regelen, door Waitz kortelijk aanbevolen, zijn weder overgenomen van J. F. Böhmer, wiens methode niet noemenswaardig verschilt van die van Pertz' Monumenta Germaniae. Zou het wellicht vermetel zijn, aan onze landgenooten een door ons gesteld programma te willen opleggen, wij wagen dit met eenig vertrouwen, nu het gesteund is door zulk eene imposante traditie. Wijzigingen van eenig noemenswaardig belang zijn in het stuk niet aangebracht. Wel zijn er enkele regelen *bijgevoegd* over punten, die in het stuk van prof. Menzel niet besproken werden; dit is echter niet geschied dan na overleg met de heeren prof. De Vries, Verdam, Gallée, R. en J. A. Fruin en Pols. Het komt ons voor, dat ook deze nieuwe artikelen derhalve behoorlijk gedekt zijn.

Het Bestuur van het Historisch Genootschap,

W. G. BRILL, *Voorzitter*.

J. A. GROTHE, *Secretaris*.

---

twijfelachtig: de vormen ae en e, t en c hebben hun historisch belang en drukken bovendien niet een klank uit door een teeken, dat in onze tegenwoordige taal eene geheel andere beteekenis heeft. Men zou het veeleer kunnen vergelijken met het denkbare geval, dat het gebruik van de letterteekens a en b in den loop der tijden gewisseld was, terwijl toch over de uitspraak der dus geschrevene woorden geen twijfel bestond. De verandering van u en v is geene verandering van *de letter*, doch van *den vorm der letter*.

BEPALINGEN OVER DE UITGAVE VAN HANDSCHRIFTEN.

I. BEHANDELING VAN TEKSTEN IN HET ALGEMEEN.

§ 1.

De uitgever van handschriften moet zich tot taak stellen, den tekst van het handschrift met volkomene, woordelijke en letterlijke, getrouwheid en ontwijfelbare juistheid in druk over te brengen, en daarbij ook belangrijke bizonderheden der handschriften zooveel mogelijk weder te geven.

§ 2.

Bij het bovengemelde voorschrift moeten echter de volgende beperkingen gemaakt worden

a. Groote letters worden alleen geplaatst aan het begin van volzinnen en bij eigennamen, bepaaldelijk die van personen, landen, districten steden, straten, bosschen, velden, maanden, kerkelijke feesten, missen en andere aanwijzingen, die eene dagteekening aanduiden. Wanneer het bij persoonsnamen onzeker is, of de geslachtsnaam dan wel het beroep, de herkomst of eene eigenaardigheid van den aangeduiden persoon wordt bedoeld, gebruikt men ook eene groote letter. De van eigennamen gevormde

bijvoegelijke naamwoorden worden eveneens met groote letters geschreven. Titels schrijft men daarentegen met kleine aanvangsletters. Men schrijve alzoo: Vallis floridus, dat Heylighe bloet tot Bergen, de Dijstelkamp, sanctus Johannes Baptista, sanctus Salvator, sanctus Jacobus Apostolus, beatus Willebrordus, Deus, Dominus, canonici Regulares, Judica me, Exaltatio crucis, Pascha, Quadragesima, Nieuwjaersdach, tUtrecht, Tordrecht, Peter die Backer, William van den Bossche, Lijse mitten Lappen, grossus Turonensis, rex Romanus; daarentegen: magister Rudolphus, dominns Johannes, Gerardus abbas.

b. Men drukke steeds een korte s, geen lange ſ. Het teeken ß wordt door ss teruggegeven, of, wanneer dit mogelijk is, door een afzonderlijk teeken.

c. De letters u en v, i en j worden volgens de thans heerschende gewoonte gebruikt. De schrijfwijze w wordt opgelost in uu, uv, vu of vv. Derhalve: universi, uyen, inveni, jaer, juxta, uut, vulnus, vulnisse, *niet:* vniuersi, vyen, jnveni, iaer, iuxta, wt, wlnus, wlnisse. Bij eigennamen blijft de spelling van het handschrift behouden.

De schrijfwijze u met bovengeschrevene o moet door een bizonder teeken (ů) teruggegeven worden (niet door uo).

d. In Hollandsche teksten moet het onderscheid behouden worden tusschen ii en ij, tusschen ij en y. Wanneer men geene origineelen, maar afschriften voor den druk gebruikt, doet men wel door de letterteekens ij en y onafhankelijk van het handschrift te plaatsen zooals dat gram-

matical behoort: y in tweeklanken en in opene lettergrepen, ij in geslotene lettergrepen.

e. De schrijfwijzen æ en œ worden opgelost in ae en oe. Het teeken ę wordt òf door een bizonder teeken òf door ae of oe uitgedrukt.

§ 3.

Verkortingen worden opgelost; zoo mogelijk dient echter nagegaan te worden, op welke wijze het handschrift gewoon is de afgekorte woorden te spellen (b. v. voor lrā littera of litera, voor grā gratia of gracia, voor hoēn hoeren of horen). Eigennamen, die alleen door de beginletters zijn aangeduid, behooren zoo mogelijk voluit geschreven te worden, doch de aangevulde letters moeten cursief gedrukt worden. (b. v. T*heodericus*, J*ohannes*.)

Verkortingen, die munten, maten en gewichten aanduiden, kunnen door de teekens en verkortingen van het handschrift teruggegeven worden (lb., gr., d., s.). Geregeld terugkomende formulieren of stereotype uitdrukkingen, die in sommige soorten van bronnen (rekeningen, necrologiën, matriculen enz.) zich dikwijls herhalen, kunnen afgekort gedrukt worden. Iedere verkorting moet door een punt aangeduid worden (derhalve: N. s. t. p. q. f. q. voor: Notum sit tam praesentibus quam futuris quod). Wanneer dergelijke verkortingen worden aangebracht, moet de uitgever echter eene lijst daarvan aan den uitgegeven tekst doen voorafgaan.

§ 4.

In het bijeenvoegen van gedeelten van woorden, die in middeleeuwsche handschriften dikwijls geschei-

den zijn, volgt men de tegenwoordige schrijfwijze. Derhalve drukke men: uutpanden, opsteken, daertoe, kerspelpape, waar het handschrift heeft: wt panden, op steken, daer toe, kerspel pape.

Evenzoo volge men het hedendaagsche gebruik bij het scheiden van aaneengeschrevene woorden, tenzij de bijeenvoeging van twee woorden eene verandering in de spelling gebracht heeft. Alzoo: van den, zel men, zellen se, doch: mitten, vant, hijs, inne, tUtrecht (aan het begin van een volzin: TUtrecht) voor: mit den, van dat, hy des, ic ne, te Utrecht.

Het enclitische en of ne blijve aan de woorden, waarbij het behoort, gehecht (b. v. want hien vangen soude, — opdat hine mit recht aensprake); doch de negatie en of ne blijve afzonderlijk (b. v. hi en ghedenct niet, — hi ne wilde nyet). Negheen of engheen blijven natuurlijk aaneengeschreven, daar de letters ne en en in dit geval een deel van het woord vormen.

§ 5.

Getallen kunnen in Arabische cijfers gedrukt worden.

Jaartallen (incarnatie, indictie, pontificaat, ordinatie, imperium, regnum) en de getallen van den Romeinschen kalender worden daarentegen met Romeinsche letters geschreven. Bovengeschrevene letters, die het geslacht en den naamval van het jaartal aanduiden, kunnen weggelaten worden.

Bij de uitgave van origineelen wordt de gewoonte van sommige schrijvers om een jaartal gedeeltelijk in cijfers, gedeeltelijk in letters uit te drukken behouden (b. v. anno millesimo ccc quinquagesimo VI).

§ 6.

De oude interpunctie wordt weggelaten en vervan-

gen door eene nieuwe volgens den zin van den tekst. Twijfelachtige gevallen moeten in eene noot vermeld worden. Vraagteekens voor aan de volzinnen blijven staan [1]). Evenzoo de zoogenaamde digniteitspunten (twee punten in plaats van den eigennaam vóor de aanwijzing eener waardigheid, b. v. praepositus).

§ 7.

Bepaalde schrijffouten en woorden, die bij vergissing tweemaal geschreven zijn, worden verbeterd en geschrapt; doch eene noot moet de lezing van het handschrift vermelden.

Grootere vergissingen blijven in den tekst staan, terwijl de vermoedelijk juiste lezing in eene noot wordt opgenomen.

Enkele woorden, die blijkbaar door slordigheid van den afschrijver weggelaten, maar voor het begrijpen van den tekst bepaald noodig zijn, moeten voorzichtig aangevuld en tusschen ronde haakjes ( ) in den tekst gedrukt worden.

§ 8.

Alle lacunes, die door vlekken of door beschadiging van perkament of papier ontstaan zijn, moeten zoo mogelijk aangevuld worden. De aangevulde woorden, lettergrepen of letters worden in vierkante haakjes [ ] gevat. (Derhalve wijst [rei] memoriam aan, dat het woord rei toevallig onleesbaar geworden is; daarentegen beteekent (rei) memoriam, dat het woord rei in het handschrift vergeten is.)

---

1) Deze volzin is in de ten vorigen jare afzonderlijk gedrukte exemplaren dezer Bepalingen bij vergissing uitgevallen; de volgende volzin werd daardoor onbegrijpelijk.

Is de aanvulling onmogelijk, dan plaatst men in de lacune zoovele punten als er waarschijnlijk letters gestaan hebben. Bij grootere lacunes vervange men die door zoovele regels met punten als er regels ontbreken; is dit onmogelijk, dan deele men den omvang der lacune in eene noot mede.

§ 9.

Gedeelten van het handschrift, hetzij enkele woorden of geheele bladzijden, die door latere hand bijgeschreven zijn, worden met cursieve letters gedrukt. Zijn die bijvoegingen door verschillende handen geschreven, dan geve men, wanneer het getal handen niet te groot is, in eene noot op, welke hand iedere bijvoeging geschreven heeft.

Blijkt het uit de verandering van het schrift of de kleur van de inkt, dat gedeelten van het handschrift later geschreven zijn door dezelfde hand, die de rest van den tekst schreef, dan moet daarvan in eene noot melding gemaakt worden.

§ 10.

Van het voorkomen van ledige bladzijden of gedeelten van bladzijden in handschriften wordt melding gemaakt; evenzoo van doorgehaalde of verbeterde woorden.

§ 11.

Wanneer het jaartal, waarin een handschrift op papier geschreven is, niet uit den tekst zelf blijkt, dan geve men het watermerk van het papier op.

II. Bizondere regelen voor de uitgave van oorkonden.

§ 12.

Aan elke oorkonde gaat vooraf eene korte inhoudsopgave of regest, met aanwijzing van plaats en tijd, waar de oorkonde is opgesteld. De tijdsopgave wordt berekend volgens den tegenwoordigen kalender; men plaatst eerst het jaar, dan de maand, daarna den dag. Het regest wordt gedrukt met andere letters dan de tekst der oorkonde.

§ 13.

Onder den tekst der oorkonde plaatse men met kleinere letters:

1°. Inlichtingen over den aard van het gebruikte handschrift (op perkament of papier, origineel of kopie, bij kopiën uit welken tijd en van welken tekst).

2°. Opgave van de plaats, waar het handschrift zich bevindt.

3°. Opmerkingen over de wijze van bezegelen en van vouwen.

4°. Eene korte beschrijving der zegels.

5°. Eene opsomming der boeken, waarin de oorkonde reeds gedrukt, in regest medegedeeld of uitvoerig besproken is. Na de vermelding van eene verzameling oorkonden of regesten van algemeen erkende wetenschappelijke waarde kan men de opsomming van minderbeduidende werken weglaten.

§ 14.

Bij het afdrukken van keizerlijke en pauselijke oorkonden worden behouden de afbrekingen der regels van de onderteekening, — van de recognitie door kanselier, notaris enz., — en van de dagteekening. Bij het monogram moet de zoogenaamde „Vollziehungsstrich" worden opgegeven; bij het teeken van de recognitie behoort men uit te maken, of van de persoonlijke medewerking van den kanselier of notaris blijkt; bij de dagteekening lette men op, of de latere bijvoeging van plaats of dag door schrift of inkt te constateeren is.

Ook bij andere oorkonden van bizonder belang (van bisschoppen, abten, landsheeren, steden enz.) moet van diplomatische regels en gewoonten op dergelijke wijze melding gemaakt worden.

§ 15.

Het bij sommige oorkonden vooral in de eerste regels voorkomende gebruik van verlengde letters wordt aangeduid door gespatiëerden druk.

§ 16.

Het chrismon aan het begin der eerste regels van sommige oorkonden wordt door C. (zonder haakjes) aangeduid. De kruisjes aan het begin van bisschopsoorkonden worden afgedrukt.

§ 17.

Ten einde het herkennen van het gebruikte handschrift te vergemakkelijken, moeten de twee of drie eerste regels van elke oorkonde, die volgens het origineel of volgens een afschrift in een oud kopieboek

van groote waarde wordt afgedrukt, door kleine staande streepjes worden aangeduid. In pauselijke oorkonden, bepaaldelijk uit de 13e eeuw, moet de lengte der beide laatste regels op dezelfde wijze aangeduid worden, omdat de pauselijke kanselarij bij de verdeeling der tijdsbepalingen over deze beide regels bizondere voorschriften volgde.

NAAMLIJST DER LEDEN [1]

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

te UTRECHT.

BESTUUR.

Dr. W. G. Brill, *Eerste Voorzitter.*
Mr. B. J. L. de Geer van Jutfaas, *Tweede Voorzitter.*
Mr. J. A. Grothe, *Eerste Secretaris.*
Mr. S. Muller Fz., *Tweede Secretaris.*
Mr. J. I. D. Nepveu, *Eerste Bibliothecaris.*
Dr. J. Hartog, *Tweede Bibliothecaris.*
Mr. J. F. B. Baert, *Penningmeester.*

---

1) Bij deze lijst is aangenomen de feitelijke toestand op 1°. Mei 1884

HONORAIRE LEDEN.

M. Amari, te Rome.
Edmondo de Amicis, te Turin.
L. de Baecker, te Bergues.
E. de Borchgrave, te Brussel.
R. Chalon, te Brussel.
Luigi Cossa, te Pavia.
Fr. Cramer, te Straalsond.
J. L. A. Diegerick, te Iperen.
Dr. J. H. A. Ebrard, te Erlangen.
E. van Even, te Leuven.
Mariano Pardo de Figueroa, te Medina Sidonia.
P. Fredericq, te Gent.
L. P. Gachard, te Brussel.
L. Galesloot, te Brussel.
J. Geddes, te Londen.
Jhr. J. J. de Geer van Oudegein, te Utrecht.
Dr. H. Grote, te Hannover.
Henry Havard, te Parijs.
Ferd. von Hellwald, te Rome.
A. Henne, te Brussel.
E. Hubert, te Luik.
Th. Juste, te Brussel.
F. Kügler, te Berlijn.
L. von Ledebur, te Berlijn.
C. Leirens, te Gent.
F. von Löher, te München.
A. Mathieu, te Brussel.
K. Nijs, te Antwerpen.
Ridder Jules Pautet, te Beaune.
M. Philippson, te Brussel.
Ch. Rahlenbeck, te Brussel.
Dr. G. J. Rosenkrans, te Munster.
C. A. Serrure, te Brussel.

K. F. Stallaert, te Brussel.
Rajah Sourindro Mohun Tagore, te Calcutta.
F. Vanderhaeghen, te Gent.
L. Vanderkindere, te Brussel.
Dr. W. Wattenbach, te Berlijn.
A. Wauters, te Brussel.
J. J. A. Worsaae, te Koppenhagen.

GEWONE LEDEN.

Dr. Th. P. H. van Aalst, te 's Gravenhage.
Mr. A. W. d'Ablaing, te Leiden.
Dr. J. G. R. Acquoy, te Leiden.
Mr. D. van Akerlaken, te Hoorn.
Mr. A. J. Andreae, te Kollum.
A. J. van Asselt, te Oldenbroek.
Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill, te Utrecht.
Dr. W. H. van de Sande Bakhuyzen, te Utrecht.
D. A. Balfoort, te Utrecht.
F. de Bas, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. K. A. Godin de Beaufort, te Utrecht.
Mr. W. H. de Beaufort, te Leusden.
Mr. A. Beaujon, te Amsterdam.
Jhr. Mr. F. W. A. Beelaerts van Blokland, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland, te 's Gravenhage.
Mr. A. R. van Bel, te Amsterdam.
Mr. N. P. van den Berg, te Batavia.
Mr. P. J. Teding van Berkhout, te Amsterdam.
W. van Beuningen, te Utrecht.
Mr. M. Bichon van IJsselmonde, te IJsselmonde.
Dr. P. J. Blok, te Leiden.
Mr. W. R. Boer, te Utrecht.
Mr. P. van Blom, te Heerenveen.

Dr. A. van der Boon Cz., te Haarlem.
Dr. Th. Borret, te Vogelenzang.
G. H. van Borssum Waalkes, te Huisum.
Mr. P. van den Brandeler, te 's Gravenhage.
A. A. Bredius, te 's Gravenhage.
J. Broekema, te Middelburg.
G. de Bruyne, te Utrecht.
C. W. Bruinvis, te Alkmaar.
A. J. de Bull, te Amsterdam.
Mr. W. H. Ikman van Burck, te Amsterdam.
Mr. A. H. N. van der Burgh, te 's Gravenhage.
Mr. A. W. van Beeck Calkoen, te Utrecht.
Mr. H. H. van Capelle, te Arnhem.
Mr. C. A. Chais van Buren, te Amsterdam.
Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye Dz., te Amsterdam.
Jhr. J. F. L. Coenen van 's Gravesloot, te Utrecht.
G. Craayvanger, te Utrecht.
J. Craandijk, te Rotterdam.
Mr. M. Crommelin, te Utrecht.
Dr. C. E. Daniels, te Amsterdam.
J. Backer Dirks, te 's Gravenhage.
Mr. H. J. Dyckmeester, te 's Gravenhage.
Dr. J. I. Doedes, te Utrecht.
Mr. C. G. de Balbian van Doorn, te Utrecht.
Mr. J. J. van Doorninck, te Zwolle.
P. van Eeghen, te Amsterdam.
Mr. J. van Eik Jr., te Amsterdam.
Dr. C. Ekama, te Haarlem.
Jhr. Mr. W. I. C. Rammelman Elsevier, te Leiden.
Mr. D. Engelberts, te Vorden.
Mr. A. J. Enschedé, te Haarlem.
Mr. D. Everwijn, te 's Gravenhage.
Mr. G. J. Fabius, te Utrecht.
Mr. A. R. Falck, te Utrecht.
Mr. H. O. Feith, te Groningen.

Mr. P. R. Feith, te 's Gravenhage.
Mr. C. Fock, te 's Gravenhage.
Mr. J. Fockema Andreae, te Leiden.
D. Franken Dz., te Parijs.
Mr. G. D. Franquinet, te Maastricht.
Mr. J. A. Fruin, te Utrecht.
Dr. R. Fruin, te Leiden.
Dr. J. H. Gallée, te Utrecht.
J. F. Gebhard Jr., te Amsterdam.
Jhr. Mr. A. G. de Geer, te Almelo.
Jhr. Mr. E. L. de Geer, te Zeist.
Jhr. Mr. J. J. de Geer van Rijnhuizen, te Jutfaas.
E. F. Georges, te Utrecht.
Mr. H. Gerlings, te Haarlem.
Mr. S. J. van Geuns, te Utrecht.
Mr. J. G. Gleichman, te 's Gravenhage.
Mr. W. Baron van Goltstein, te 's Gravenhage.
C. J. Gonnet, te Haarlem.
Mr. S. Gratama, te Groningen.
Jhr. Mr. J. de Grez, te 's Hertogenbosch.
Dr. T. J. van Griethuysen, te 't Waal.
W. T. van Griethuyzen, te Rotterdam.
J. Baron Sirtema van Grovestins, te 's Gravenhage.
Dr. J. H. Gunning Wz., te Utrecht.
Mr. S. van Gijn, te Dordrecht.
J. Habets, te Maastricht.
Dr. F. J. van den Ham, te Groningen.
Dr. H. G. Hamaker, te Katwijk a/d Rijn.
Mr. L. van Hasselt, te Utrecht.
L. A. F. H. Baron van Heeckeren, te Zutphen.
Mr. W. Heineken, te Amsterdam.
Mr. C. G. C. van Hengst, te Utrecht.
J. A. Heuff Az., te Avezaath.
Mr. A. C. van Heusde, te Utrecht.
J. H. Hingman, te 's Gravenhage.

Mr. S. J. Hingst, te 's Gravenhage.
W. J. Hofdijk, te Amsterdam.
Mr. H. Graaf van Hogendorp, te 's Gravenhage.
Dr. A. E. J. Holwerda, te Leiden.
J. H. Hooyer, te Arnhem.
F. A. van Braam Houckgeest, te Haarlem.
Jhr. Mr. J. Huydecoper van Maarsseveen, te Maarsseveen.
Jhr. Mr. J. W. H. M. van Idsinga, te Gravenhage.
A. Ising, te 's Gravenhage.
F. H. G. van Iterson, te Leiden.
H. de Jager, te Brielle.
Dr. P. de Jong, te Utrecht.
Jhr. Mr. W. F. de Jonge, te Utrecht.
Dr. W. de Jonge, te Groningen.
Dr. Th. Jorissen, te Amsterdam.
Mr. W. van der Kaay, te Leiden.
D. van der Kellen, te Amsterdam.
J. Ph. van der Kellen, te Amsterdam.
Mr. F. der Kinderen Fz., te 's Gravenhage.
H. Kleyn van de Poll, te Utrecht.
Mr. W. P. Sautijn Kluit, te Amsterdam.
J. Kneppelhout, te Oosterbeek.
Mr. K. J. F. C. Kneppelhout van Sterkenburg, te Utrecht.
W. J. Knoop, te 's Gravenhage.
Dr. W. P. C. Knuttel, te Gravenhage.
Dr. S. S. de Koe, te Utrecht.
Mr. J. S. G. Koning, te Wedde.
F. J. L. Krämer, te Utrecht.
Mr. C. C. N. Krom, te 's Hertogenbosch.
Dr. E. F. Kruyf, te Groningen.
A. C. Kruseman, te Haarlem.
Dr. A. Kuyper, te Amsterdam.
Dr. B. H. Steringa Kuyper, te Middelburg.
Mr. F. A. J. van Lanschot, te 's Hertogenbosch.

E. H. Lasonder, te Utrecht.
W. J. Leendertz., te Veenwouden.
J. H. van Lennep, te Zeist.
Mr. J. A. Levy, te Amsterdam.
Dr. J. P. T. van der Lith, te Utrecht.
A. C. Loffelt, te 's Gravenhage.
A. A. Looijen, te Utrecht.
Mr. J. de Louter, te Utrecht.
Mr. C. Th. Graaf van Lynden van Sandenburg, te 's Gravenhage.
F. Baron van Lynden van Hemmen, te Hemmen.
Mr. R. Melvil Baron van Lynden, te Utrecht.
Mr. A. M. Maas Geesteranus, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. J. Rethaan Macaré, te Haarlem.
Mr. Ae. Baron Mackay, te Zutphen.
W. J. Manssen, te Zaandam.
Jhr. Mr. J. L. A. Martens, te Utrecht.
Mr. W. C. Mees, te Amsterdam.
R. P. Mees R. Az., te Rotterdam.
D. C. Meijer Jr., te Amsterdam.
Mr. C. R. Merkus, te Utrecht.
Mr. G. Moll, te Amsterdam.
Dr. H. E. Moltzer, te Utrecht.
Dr. K. W. M. Montijn, te Schiedam.
F. D. J. Moorrees, te Vianen.
Dr. L. J. Morell, te Utrecht.
J. C. van der Muelen, te 's Gravenhage.
L. Mulder, te 's Gravenhage.
Dr. P. L. Muller, te Leiden.
Dr. J. C Naber, te Amsterdam.
Mr. F. H. van Notten, te Amsterdam.
Mr. O. W. Star Numan, te 's Gravenhage.
Dr. W. J. F. Nuijens, te Westwoud.
A. J. Nijland, te Utrecht.
F. D. O. Obreen, te Amsterdam.

A. P. M. van Oordt, te Leiden.
Ridder Pauw van Wieldrecht, te Zeist.
Mr. A. A. van Wulfften Palthe, te Oldenzaal.
Dr. G. Penon, te Groningen.
M. A. Perk, te Amsterdam.
Mr. J. E. van Persijn, te Nunspeet.
Dr. R. A. S. Piccardt, te Goes.
Dr. A. Pierson, te Amsterdam.
Mr. N. G. Pierson, te Amsterdam.
H. G. van der Poel, te Veenendaal.
Mr. M. S. Pols, te Utrecht.
Ch. J. Polvliet, te IJmuiden.
A. Pompe, te Breda.
Dr. P. Jz. Proost, te Geervliet.
Mr. C. Pijnacker Hordijk, te 's Gravenhage.
Dr. E. D. Pijzel, te Amsterdam.
Dr. F. Pyper, te Eenigenburg.
Mr. H. P. G. Quack, te Amsterdam.
J. C. W. Quack, te Bemmel.
Jhr. Mr. F. A. L. Ridder van Rappard, te Utrecht.
Mr. W. A. Reiger, te Groningen.
A. F. J. Reiger, te Lunteren.
Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, te s' Gravenhage.
J. B. Rietstap, te 's Gravenhage.
Dr. W. N. du Rieu, te Leiden.
Jhr. Mr. J. Roëll, te 's Gravenhage.
M. Roest Mz., te Amsterdam.
Mr. N. de Roever, te Amsterdam.
Dr. H. C. Rogge, te Amsterdam.
Mr. H. G. Römer, te Jutfaas.
Dr. R. C. H. Römer, te Deil.
Mr. H. Royaards van Scherpenzeel, te Utrecht.
Mr. W. J. Royaards van den Ham, te Utrecht.
W. F. N. van Rootselaar, te Amersfoort.
J. H. Rössing, te Amsterdam.

Dr. M. A. N. Rovers, te Haarlem.
A. Sassen, te Helmond.
Dr. J. G. de Hoop Scheffer, te Amsterdam.
J. N. Scheltema, te Amsterdam.
A. Baron Schimmelpenninck van der Oye, te Arnhem.
Jhr. Mr. F. J. C. Schimmelpenninck, te Renkum.
L. H. C. Schutjes, te Orthen.
Mr. J. M. W. Schwartz, te Utrecht.
U. Baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, te Utrecht.
Dr. Chr. Sepp, te Amsterdam.
Mr. J. H. Hora Siccama, te 's Gravenhage.
Mr. C. J. Sickesz, te Lochem.
Mr. J. A. Sillem, te Amsterdam.
Jhr. I. P. Six van Hillegom, te Amsterdam.
J. C. van Slee, te Brielle.
Mr. A. G. A. Baron Sloet, te Zwolle.
Mr. J. J. S. Baron Sloet, te Arnhem.
Dr. F. G. Slothouwer, te Leeuwarden.
M. P. Smissaert, te Utrecht.
O. A. Spitzen, te Zwolle.
W. B. Stoof, te Utrecht.
Jhr. Mr. V. de Stuers, te 's Gravenhage.
Mr. E. Ridder de Stuers, te Maastricht.
Dr. L. J. Suringar, te Maastricht.
Dr. P. H. Suringar, te Assen.
Jhr. Mr. O. Q. van Swinderen, te Groningen.
Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet, te 's Gravenhage.
Mr. A. Telting, te Leeuwarden.
Mr. J. Telting, te 's Gravenhage.
J. A. Alberdingk Thijm, te Amsterdam.
Dr. P. P. H. Alberdingk Thijm, te Leuven.
P. A. Tiele, te Utrecht.
Mr. G. van Tienhoven, te Amsterdam.
A. des Tombe, te 's Gravenhage.

A. van Toorenenbergen, te Groningen.
Dr. J. J. van Toorenenbergen, te Amsterdam.
Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
Dr. J. M. J. Valeton, te Amsterdam.
Mr. M. Verbrugge, te Middelburg.
Dr. J. Verdam, te Amsterdam.
Mr. A. Ver-Huell, te Arnhem.
Mr. H. VerLoren van Themaat, te Utrecht.
Mr. J. VerLoren, te Warnsveld.
Mr. P. VerLoren van Themaat Rz., te Utrecht.
Mr. P. VerLoren van Themaat, te Utrecht.
Mr. W. A. Baron van Verschuer, te 's Gravenhage.
Dr. P. J. Veth, te Leiden.
J. P. van Visvliet, te Middelburg.
Dr. A. J. Vitringa, te Deventer.
Dr. J. van der Vliet, te Haarlem.
Mr. H. Vollenhoven, te 's Gravenhage.
J. J. van Vollenhoven, te Arnhem.
Mr. E. du Marchie van Voorthuysen Hz., te Utrecht.
Dr. G. J. Vos Az., te Amsterdam.
Mr. G. de Vries Az., te 's Gravenhage.
Dr. M. de Vries, te Leiden.
R. W. P. de Vries, te Amsterdam.
Dr. A. Vrolik, te Arnhem.
W. K. M. Vrolik, te Utrecht.
Mr. A. C. Waller, te Haarlem.
Mr. W. F. H. Baron van Wassenaer tot Catwijck, te Gorsel.
Jhr. Dr. D. C. Waubert de Puiseau, te Leeuwarden.
Mr. G. Wicherlinck, te Zwolle.
Mr. C. A. J. Willeumier, te Amsterdam.
A. Winkler Prins, te Amsterdam.
Dr. J. te Winkel, te Groningen.
J. Wolbers, te Utrecht.
E. Cats Wor, te Zwolle.

B. W. Wttewaall, te Utrecht.
A. W. Wijbrands, te Leiden.
Dr. J. A. Wijnne, te Utrecht.
Dr. J. A. Gerth van Wijk, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. L. H. van Asch van Wijck, te Utrecht.
Mr. N. J. van IJsselsteyn, te 's Gravenhage.
J. C. Zimmerman, te Amsterdam.

GENOOTSCHAPPEN OF INRICHTINGEN,

MET WELKE HET HISTORISCH GENOOTSCHAP, GEVESTIGD TE UTRECHT, IN BETREKKING STAAT.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.

Koninklijke Bibliotheek, te 's Gravenhage.

Koninklijk Instituut voor Land-, Taal- en Volkenkunde van Neerl. Indië, te 's Gravenhage.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's Hertogenbosch.

Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.

Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.

Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen, te Middelburg.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.

Indisch Genootschap, onder de zinspreuk: *Onderzoek leidt tot waarheid*, te 's Gravenhage.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, te Zwolle.

Universiteits Bibliotheek, te Amsterdam.

Universiteits Bibliotheek, te Utrecht.

Openbare Bibliotheek, te Arnhem.

Stedelijke Bibliotheek, te Utrecht.

Provinciale Bibliotheek van Zeeland, te Middelburg.

Geschied- en Oudheidk. Genootschap in het Hertogdom Limburg, te Maastricht.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique, te Brussel.

Commissions royales d'Arts et d'Archéologie, te Brussel..

Académie d'Archéologie de Belgique, te Antwerpen.

Société archéologique de Namur, te Namen.

Société scientifique et littéraire du Limbourg, te Tongeren.

Société d'Histoire et d'Archéologie, te Genève.

Société d'Histoire de la Suisse romande, te Lausanne.

Institut archéologique liégeois, te Luik.

Institut luxembourgeois, te Luxemburg.

Oudheidkundige Kring van het land van Waes, te St. Nikolaas.

Messager de Gand, te Gent.

Königlich bayerische Akademie der Wissenschaften, te München.

Verein für hamburgische Geschichte, te Hamburg.

Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Ober-Schwaben, te Ulm.

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.

Geschichts- und alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes, te Altenburg.

Alt-preussische Monatschrift, te Königsberg.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg, te Augsburg.

Germanisches Museum, te Neurenberg.

Historischer Verein der Oberpfalz und Regensburg, te Regensburg.

Historischer Verein für Steiermark, te Graz.

Historischer Verein für Nieder-Sachsen, te Hannover.

Verein für thüringische Geschichte und Alterthumskunde, te Jena.

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, te Weenen.

K. K. geographische Gesellschaft, te Weenen.

Künstler-Verein für bremische Geschichte und Alterthümer, te Bremen.

Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer, te Wernigerode.

Verein für Geschichte des Bodensee's und seiner Umgebung, te Friedrichshafen.

Verein für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde, te Schwerin i/M.

Zeitschrift für die Geschichte und Landeskunde der Provinz Posen, te Posen.

Kön. sächsische Gesellschaft der Wissenschaften, te Leipzig.

Verein für hessische Geschichte und Landeskunde, te Kassel.

Verein für lübeckische Geschichte und Alterthumskunde, te Lubeck.

Verein für Geschichte der Stadt Meissen, te Meissen.

Gesellschaft für schleswig-holstein-lauenburgische Geschichte, te Kiel.

Oneida historical Society, te Utica. N. York.

Bergischer Geschichts-Verein, te Bonn.

Smithsonian Institution, te Washington.

Real Academia de la Historia, te Madrid.

De Universiteit te Lund.

Université royale de Norvége, te Christiania.

TEN GESCHENKE ONTVANGEN BOEKWERKEN.

a. Van de Schrijvers.

Dr. G. J. Vos Az., *De Zendingsmethode van Jan Compagnie.* Utrecht, 1883. 8°.

J. B. Rietstap, *Héraldieke Bibliotheek*, Nieuwe Reeks, V, 2, 3, 4. 's Gravenhage, 1883. 8°.

K. F. Stallaert, *Jaarlijksche Schepenen-maaltijden te Diest*, 1606, 1717. Diest, 1883. 8°.

Mr. N. P. van den Berg; *De handel van Java gedurende de laatste acht jaren.* Batavia, 1883. 8°.

Mr. N. P. van den Berg, *Vroegere berichten omtrent Krakatau. De uitbarsting van* 1680. Batavia, 1884. 8°.

Mr. N. P. van den Berg, *Een conflict tusschen de Regeering en den Raad van Justitie des kasteels Batavia* 1795. Batavia, 1884. 8°.

Mr. A. Ver-Huell (*Gelderland. Teekeningen en prenten*, verzameld door). Arnhem, 1883. 8°. (Niet in den handel).

C. W. Bruinvis, *Eene vreedzame verovering na* 250 *jaren herdacht. Terugblik op de bedijking van de Schermer, ter gelegenheid van het vijfde halve eeuwgetijde van den Polder*, 17 *Juli* 1883. Alkmaar, 1883. 8°.

Dr. L. J. Morell, *Hermesbeelden.* Overdruk uit het *Programma van het sted. Gymnasium te Utrecht.* 1883. 8°.

A. Legrelle, *Louis XIV et Strasbourg, essai sur la politique de la France en Alsace*, 3e édition. Paris, 1883. 8°.

E. Hubert, *Etude sur la condition des Protestants en*

Belgique depuis Charles-quint jusqu'à Joseph II. Bruxelles, 1882. 8°.

E. Hubert, *Les réformes de Marie Thérèse dans l'enseignement moyen aux Pays-Bas* (Extrait). Gand, 1883. 8°.

E. Hubert, *Scènes de la vie universitaire*, au XVIIIme siècle (Extrait). Bruxelles, 1883. 8°.

E. Hubert, *l'Origine des libertés Belges.* La Haye, Bruxelles, 1884. 8°.

E. H. Lasonder, *Wie was Preste-Jan?* Rotterdam, 1883. 8°. (Overdruk).

J. A. de Rijk, *Feuilletons in de Gooi- en Eemlanden*, 1882, 1883.

K. Bartsch, *Germania*, Vierteljahrschrift für deutsche Alterthumskunde, XXVIII, 4. Wien, 1883. 8°.

Ch. Rahlenbeck, *La Statue de Marnix* (Extrait). Brux., 1883. 8°.

Dr. P. L. Muller, *Wereldverkeer en Wereldgeschiedenis.* Haarlem, 1883. 8°.

Karl Berquet, *Miscellen zur Geschichte Ost-Frieslands*, Norden, 1883. 8°.

F. D. J. Moorrees, *Aan de oevers van Lek en Linge.* Schoonhoven, 1883. 8°.

L. Galesloot, *Le duc de Wellington à Bruxelles.* Gand, 1884. 8°.

James Rindge Stanwood, *The direct ancestry of the late Jacob Wendel.* Boston, 1882. 8°.

C. J. Polvliet, *Genealogie van het geslacht Mees.* Amsterdam, 1882. 8¹.

C. J. Polvliet, *Genealogie van het geslacht van Coeverden.* 's Gravenhage, 1883. 8°.

C. J. Polvliet en C. J. A. Wynaendts, *Genealogie van het geslacht Wynaendts s. l.* 1882. 8°.

Jhr. Mr. H. J. Trip, *De reiniging der stad Groningen, in verband met de veenkolonien in hare voormalige jurisdictie.* Groningen, 1880. 8°.

Jhr. Mr. H. J. Trip, *De familie Trip, met genealogische tabel.* Groningen, 1884. 8°. (Niet in den handel).

A. L. H. Obreen, *Algérie.* Voordracht gehouden te Amsterdam, 12 Juli 1883. Leiden, 1883. 8°.

O. A. Spitzen, *Les hollandismes de l'imitation de Jésus-Christ et trois anciennes versions du livre.* Utrecht, 1884. 8°.

A. A. Vorsterman van Oyen, *Dictionnaire nobiliaire.* La Haye, 1884. 8°.

G. H. van Borssum Waalkes, *Hulde aan de nagedachtenis van E. A. Borger.* Heerenveen, 1884. 8°.

L. A. F. H. B[n] van Heeckeren, *Het geslacht de Rode —van Heeckeren.* (Overdruk).

b. VAN OF DOOR DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR, GENOOTSCHAPPEN, MAATSCHAPPIJEN ENZ.

Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken:

Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven. V. 's Gravenhage, 1883. 8°.

Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg. XX. Ruremonde, 1883. 8°.

Répertoire alphabétique des mémoires etc. dans les vingt premiers volumes des publications de la Société hist. et archéol. dans le duché de Limbourg. Maasstricht, 1884. 8°.

Van het Kon. Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam:

Jaarverslag in de 25ste algemeene vergadering, uitgebracht door den Voorzitter Jhr. Dr. J. P. Six. Amsterdam, 1883. 8°.

Van Burgemeester en Wethouders van Utrecht:

Gemeenteverslag over 1883. Utrecht, 1884. 8°.

Van Burgemeester en Wethouders van Leiden:

Verslag van het stedelijk museum, 1880, '81, '82, '83.

Catalogus van den topographischen atlas en 1ste supplement.

Catalogus van het stedelijk museum met supplement.
„ *atlas der historieprenten met supplement.*
Lijst van portretten met supplementen.

Van de Maatschappij tot bevordering der bouwk.:
Afbeeldingen van oude bestaande gebouwen, 25e aflev. Amsterdam, 1883. fol.

Van de Commission von dem deutschen Geographentag:
R. Lehmann, *Bericht über die Thätigkeit der Centralcommission für wissenschaftliche Landeskunde von Deutschland*, 3, 4. München, 1883/4. 8°.

Van de Commisie van Bestuur van het Museum van oudheden in Drenthe:
Verslag over 1883. Assen, 1883. 8°.

Van het Bestuur:
Supplement op den Catalogus der nieuwe bibliotheek, behoorende tot het stedelijk Museum te Alkmaar, 1884. 8°.

Van Burgemeester en Wethouders van Deventer:
De Cameraarsrekeningen van Deventer, uitgegeven door Mr. J. I. van Doorninck, II, 2. Deventer, 1884. 8°.

Van de Hoofdcommissie:
25ste *jaarverslag van de Vereeniging tot daarstelling van eene algemeene openbare bibliotheek en leeskabinet te Rotterdam.* Rotterdam, 1884. 8°.

Van de Overijsselsche Vereeniging tot ontwikkeling van provinciale welvaart:
K. Martin, *Aanteekeningen over erratische gesteenten in Overijssel.* Zwolle, 1883. 8°.

Van den Kerkeraad der Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam:
Dr. J. G. de Hoop Scheffer, *Inventaris der archiefstuk-*

ken, berustende bij de vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam, II, 1, 2. Amsterd., 1884. 8°.

Van den Heer J. H. L. van der Schaaff:

J. A. Heuff Az., *Het Graafschap Buren en het Burensche weeshuis.* Haarlem, 1883. 8°.

Van de uitgevers:

Victor Gantier, *Rénovation de l'histoire des Franks.* Bruxelles, 1884. 8°.

Th. Juste, *La révolution Brabançonne de* 1789. Brux., S. a. 8°.

Van den Heer J. H. Gallée:

Catalogue du musée Guimet, première partie. Lion, 1883. 8°.

Van Mr. J. A. Grothe:

M. F. van Lennep, *Gaspar van der Heyden, academisch proefschrift.* Amsterdam, 1884. 8°.

Van de Commissie voor het stedelijk museum te Alkmaar:

Verslag over het jaar 1883. Alkmaar, 1884. 8°.

RUILING VAN GENOOTSCHAPPELIJKE WERKEN.

a. Nederland en N. Indië. *b.* België. *c.* Duitschland. *d.* Spanje. *e.* Zweden en Noorwegen. *f.* Amerika.

a. Nederland en N. Indië.

Van de Kon. Akadem. v. Wetensch. te Amsterd.:

Verslagen en mededeelingen, afd. Natuurkunde, 2de reeks, XIX, 1, 2, 3. Amsterdam, 1883/4. 8°.

Verslagen en mededeelingen, afd. Letterk., 2de reeks, XII, 3. 3de reeks, I, 1, 2. Amsterdam, 1883. 8°.

Verhandelingen, afd. Letterk. XIV. Amsterd., 1883. 4°.

„ „ Natuurk., XXIII. Amsterdam, 1883, 4°.

Naam- en zaakregister op de Verslagen en Mededeelingen, afd. Letterkunde, 2de reeks. Amsterdam, 1883. 8°.

Jaarboek 1883. Amsterdam, 1884. 8°.

Programma certaminis poetici, 1884.

Van de Maatschappij van Nederl. Letterk. te Leiden:

Handelingen 1883. Leiden, 1883. 8°.

Levensberichten der afgestorvene medeleden. Leiden, 1883. 8°.

Van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde te Leeuwarden:

De Vrije Fries, XVI. 3de reeks, IV, 1. Leeuward., 1883. 8°.

45ste *Verstag*, 1882/3. Leeuwarden, 1883. 8°.

Van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis:

Overijsselsche stad-, dijk- en markeregten, I, 3, 4. II, 6, 7. III, 16. Zwolle, 1883. 8°.

Verslag van de Commissie voor de tentoonstelling 1883. Zwolle, 1883. 8°.

Verslag 51e en 52e *vergadering.* Zwolle, 1883/4. 8°.

Catalogus der bibliotheek van de Overijsselsche vereeniging tot bevordering van Prov. Welvaart, 1e vervolg. Zwolle, 1883. 8°.

Verslagen en mededeelingen, XIII. Zwolle, 1883. 8°.

Van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Middelburg:

Archief, V, 3. middelburg, 1883. 8°.

Catalogus, II. Middelburg, 1883. 8°.

Van het Geschied- en Oudheidk. Genootschap in het Hertogdom Limburg te Maastricht:

Publications, XIX, XX. Ruremonde, 1883. 8°.

Répertoire alphabétique, 1863—1883. Maestricht, 1884. 8°.

Van het Prov. Genootschap v. Kunst. en Wetenschapp. in N.-Brabant, te 's Hertogenbosch:

Afbeeldingen van de St. Janskerk, 2e aflevering.

Handelingen 1882/3. 's Hertogenbosch, 1882/3. 8°.

Van de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage:

Verslag van de aanwinsten gedurende het jaar 1882. 's Gravenhage, 1883. 8°.

Van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia:

Verhandelingen, XLII, 2. Batavia/'s Hage, 1881. 8.

Tijdschrift, XXVIII, 3, 4, 5, 6. XXIX, 1 2, 3 Batavia/'s Hage, 1883/4 8°.

Notulen, XX, 4. XXI, 1, 2, 3, 4. Batavia, 1882/4. 8°.

Van het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Neerlandsch Indië:

Bijdragen, 4de reeks, VII, VIII, 1. 's Gravenhage, 1883/4. 8°.

Dr. B. F. Matthes, *Eenige proeven van Boegineesche en Makassaarsche poëzie.* 's Gravenhage, 1883. 8°.

Bijdrage tot de taal-, land- en volkenkunde van N.-Indië, uitgegeven bij gelegenheid van het zesde internationale congres der Orientalisten. 's Gravenhage, 1883. 8°.

G. K. Niemann, *Geschiedenis van Tanetti. Boegineesche tekst*, feestgave bij het zesde internationale congres der Orientalisten. 's Hage, 1883. 8°.

Van het Indisch Genootschap:

Notulen van de algemeene vergaderingen, 27 *Maart*, 30 *Mei*, 7 *Nov.* 1883, 29 *Januarij*, 12 *Februarij*, 11 *Maart* 1884. 's Gravenhage, 1883/4. 8°.

b. BELGIË.

Van de Académie des sciences, des lettres et des Beaux-Arts de Belgique te Brussel:

Bulletins, 3e Série, I—V. Bruxelles, 1881/83. 8°.

Annuaire, 1882/83. Bruxelles, 1882/83. 8°.

Compte-rendu de la Commission royale d'histoire, 4e Série, IX, X, XI, 1, 2. Bruxelles, 1881/83. 8°.

Gachard et Piot, *Collection de voyages des Souverains des Pays-Bas*, III, IV. Bruxelles, 1881/82. 4°.

. Kervyn de Lettenhove, *Relations politiques des Pays-Bas et de l'Angleterre sous le regne de Philippe II*, 3 vol. Bruxelles, 1882/3. 4°.

Kervyn de Lettenhove, *Documents inédits relatifs à l'histoire du* XVIe Siècle, I. Bruxelles, 1883. 8°.

Edmond Poullet, *Correspondance du Cardinal de Granvelle*, 1565—1583, III. Bruxelles, 1881. 4°.

Wauters, *Table chronologique des chartes et diplomes imprimés VI.* Bruxelles, 1881. 4°.

L. Devillers, *Cartulaire des comtes de Hainaut*, 1337—1436, I. 1881. 4°.

Biographie nationale, VII, 2. Bruxelles, 1881/83. 8°.

Van de Redactie:

Messager des sciences historiques, 1883, 1, 2, 3, 4. 1884, 1. Gand, 1883/84. 8°.

Van den Oudheidskundigen Kring van het land van Waas, te St. Nikolaas:

Annalen, IX, 2, 3. St. Nikolaas, 1883. 8°.

Van het Institut archéologique liégeois te Luik:

Bulletin, XI, 2, 3. XII, 2. XIII, XIV, XV, XVII, 1, 2.

Van de Société archéologique de Namur:

Bibliographie namuroise, I, 1. Namur, 1884. 8°.

Annales, XVI, 1. Namur, 1883. 8°.

c. Duitschland.

Van de kön. baier. Akademie der Wissenschaften, te München:

Abhandlungen der hist. Classe, XVI, 3. XVII, 1. München, 1883. 4°.

Sitzungsberichte der philos. philol. und hist. Classe, 1883, 1, 2, 3, 4. München, 1883/4 8°.

Felix Stieve, *Churfürst Maximilian von Bayern*, Festrede. München, 1882. 4°.

Van den Verein für Geschichte der stadt Meissen:

Mittheilungen, I, 2. Meissen, 1883. 8°.

Van den Verein für lübeckische Geschichte und Alterthumskunde, te Lübeck:

Zeitschrift, II, 2. III, 1, 2, 3. IV, 1, 2. Lübeck, 1865—1881. 8°.

Bericht, 1881, 1883.

Mittheilungen, 1883, 1—6. Lübeck, 1883. 8°.

Van de k. k. geographische Geselschaft te Weenen:

Mittheilungen, 1882. Wien, 1882. 8°.

Van de Redactie:

Alt-preussische Monatschrift, XX, 3, 4, 5, 6, 7, 8. XXI, 1, 2. Königsberg in Pr., 1883/4. 8°.

Van de oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften te Görlitz:

Neues lausitzisches Magazin, LIX, 1, 2. Görlitz, 1883. 8°.

Van de Redactie:

Zeitschrift für Geschichte und Landeskunde der Provinz Posen, I, 1, 2, 3. Posen, 1882. 8°.

Van den Verein für hamburgische Geschichte:

Zeitschrift, neue Folge, IV, 4. Hamburg, 1883. 8°.

Mittheilungen, VI. Hamburg, 1884. 8°.

Dr. Karl Kopmann, *Der Verein für hamb. Geschichte nach seinen Aufgaben, Leistungen und Wünschen.* Hamburg, 1884. 8°.

Van den Künstlerverein für bremische Geschichte und Alterthümer:

Bremisches Jahrbuch, XII. Bremen, 1883. 8°.

Van den Verein für Geschichte des Bodensee's und seiner Umgebung:

Schriften, XII. Lindau, 1883. 8°.

Van den Verein von Alterthumsfreunden te Bonn:

Jahrbücher, 73, 74, 75. Bonn, 1882/3. 8°.

Van den hist. Verein von Oberpfalz und Regensb.:

Verhandlungen, 37, 38. Stadtamhof, 1882/3. 8°.

Van den hist. Verein für Steiermark te Graz:

Mittheilungen, XXXI. Graz, 1883. 8°.

Dr. F. Krones, *Ritter von Marchland.* Festrede aus Anlass der sechshundertjährigen Habsburg-Feier. Graz, 1883. 8°.

Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen, XIX. Graz, 1883. 8°.

Van den Verein für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde te Schwerin:

Jahrbücher und Jahresberichte, XLVIII. Schwerin, 1883. 8°.

Van den Harz.-Verein für Geschichte und Alterthumskunde te Wernigerode:

Zeitschrift 1883, 1. Wernigerode, 1883. 8°.

Van den historischen Verein für Niedersachsen te Hannover:

Zeitschrift 1883 *und* 45er *Nachricht.* Hannov., 1883. 8°.

Van den Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben te Ulm:

Munster-blätter, 3, 4. Ulm, 1883. 8°.

Wurtemberg. Viertaljahrshefte für Landesgeschichte, VI, 1—4. Stuttgart, 1883/4. 8°.

Van den historischen Verein für Schwaben und Neuburg te Neuburg:

Zeitschrift, X, 1, 2, 3. Augsburg, 1883. 8°.

Van den Verein für hessische Geschichte und Landeskunde te Kassel:

Zeitschrift, neue Folge, X, 1—4. Kassel, 1883. 8°.

Van den Verein für thüringische Geschichts- und Alterthumskunde te Jena:

Zeitschrift, neue Folge, III, 3, 4. Jena, 1883. 8°.
Thüringische Geschichtsquellen, IV. Jena, 1883. 8°.

Van de kön. Sächsische Gesellschaft der Wissenschaften te Leipzig:

Abhandlungen Phil. hist. Classe, I—IX, 1. Leipzig, 1850—1883. 8°.
Berichte beider Classen, 1846—1848. Leipz., 1846/48. 8°.
Berichte phil. hist. Classe, 1849—1882. Leipz., 1849/82. 8°.

Van het germanische Museum te Neurenberg:

Anzeiger, XXX. Nürnberg, 1883. 8°.
29er *Jahresbericht.*

Van den bergischen Geschichtsverein te Bonn:

Zeitschrift, XVIII, XIX. Bonn, 1883. 8°.

Van de kais. Akademie der Wissensch. te Weenen:

Archiv für österreichische Geschichte, LXIV, 1, 2. Wien, 1882. 8°.

d. SPANJE.

Van de Real Academia de la Historia te Madrid:

Boletin, II, 3—6. III, 1, 2, 3, 5. IV, 1, 3. Madrid, 1883/4. 8°.

e. ZWEDEN EN NOORWEGEN.

Van de Kon. Universiteit van Noorwegen te Christiania:

Ludvig Daae, *Kong Christiern den första Norske Historie.* Christiania, 1879. 8°.

Yngvar Nielsen, *De dudische kopman unde de Norman* (Overdruk).

Yngvar Nielsen, *Vedtaegter for det hanseatiske kontor i Bergen fra dat syttende Aarhundrede* (Overdruk).

Yngvar Nielsen, *St. Catharina og St. Dorotheas Gilde i Bergen* (Overdruk).

Yngvar Nielsen, *Aktmaessige Bidrag til Sveriges politiske historie*, 1812/13 (Overdruk).

A. Chr. Bang, *Bidrag til de sibyllinske oraklers og den sibyllinske orakeldigtnings hist. i middelalderen* (Overdr.).

f. AMERIKA.

Van de Smithsonian Institution te Washington:

Report, 1881. Washington, 1883. 8°.

Miscellaneous Collections, XXII—XXVII. Washington, 1882/3. 8°.

REKENING VAN 'T HISTORISCH GENOOTSCHAP.

1883.

ONTVANG.

Saldo der rekening 1882	*f* 1719.30
Contributiën	- 2740.—
Verkochte Werken van 't Genootschap . .	- 142.88[5]
Rente van 't reserve-kapitaal en van belegd kasgeld	- 259.16
	f 4861.34[5]

UITGAAF.

Kosten der Werken van 't Genootschap .	*f* 2267.96
Bibliotheek en Leesgezelschap	- 447.55
Bezoldiging van den bode, drukwerk, porto's enz.	- 235.99[5]
Kosten van 't locaal voor de vergaderingen, en van 't overbrengen der bibliotheek naar de Universiteits-Bibliotheek .	- 476.29
Saldo op nieuwe rekening over te brengen	- 1433.55
	f 4861.34[5]

GERRIT VAN BEVERVOORDE,

WEGENS DE SCHAKING VAN

ANNA MAGDALENA VAN REEDE

TE BRUSSEL TER DOOD GEBRACHT.

DOOR

Mr. J. J. D. Nepveu.

Mr. L. A. J. W. Baron Sloet, de onvermoeide en nog altijd wakkere beoefenaar onzer Vaderlandsche en meer bijzonder Geldersche geschiedenis, heeft voor eenigen tijd in de *Bijdragen voor Vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*, thans verzameld en uitgegeven door den Hoogleeraar R. Fruin te Leiden een allerbelangrijkst stuk geleverd, onder den titel van: *Gerrit van Bevervoorde schaakt jure militari Juffer Anna Magdalena van Rheden in het jaar* 1589. De geschiedenis van ons land levert meer voorbeelden op van schakingen, met geweld gepleegd, vóór of ná 1589, waarvan het niet noodig is hier nader te gewagen, maar geen der bedoelden evenaart het gruwelijk feit, door den heer Sloet aldus medegedeeld: „Gerrit van Bevervoorde tot Wesmerlo [1])

1) Buurschap Albergen, gemeente Tubbergen, in Overijssel; later Weemsele of Weemsel genaamd, in Twenthe. Ter plaatse waar de voormalige Havesathe gestaan heeft, zag men, volgens v. d. Aa, *Aardr.*

bewoonde dit goed in het jaar 1589. Hij leefde op vriendschappelijken voet met Hendrik van Rheden, gesproten uit een oud, aanzienlijk Hannoversch geslacht [1]). Deze was vroeger Domheer te Munster, daarna heer van Brandlicht [2]) en hofmeester van Anna, gravin-weduwe van Bentheim, geboren gravin van Tecklenburg [3]). Zijne vrouw Elisabeth, met wie hij in het jaar 1575 trouwde, was eene dochter van Johan Albrecht, graaf van Mansfelt [4]) en Magdalena, gravin van Schwartsburg. Hunne dochter Anna Magdalena, was in het jaar 1577 geboren. Ouders en dochter waren des zondags voor Michaëlis, 28 September 1589, op Wesmerlo te gast en bleven des nachts over. Van Bevervoorde sloeg geen acht „op eher, eerbaerheit und vrommmicheit, insonderheit den adelijken personen competeerende, en voornamelijk het jus hospitii." Toen zijne gasten ter ruste waren gegaan, zette hij in de zaal voor de slaapkamer van van Rheden en zijne vrouw Herman Beer, wien hij een roer gaf, en andere personen op andere plaatsen van het huis. Omtrent middernacht ging hij in de slaapkamer en deelde aan den wakker geworden van Rheden mede, dat hij

---

woordenboek, in 1848 nog een bouwhuis, prijkende met het wapen van de Beverforts, terwijl de daartoe behoord hebbende gronden het eigendom waren en nog wel zullen zijn van de landlieden te Tubbergen. — Ik denk althans, dat niet Weerselo bedoeld is, ook in Twenthe, en alwaar het stift voor adellijke jonkvrouwen gestaan heeft.

1) Beter Munstersch. Ik kom hier later op terug.

2) Brandlicht of Brandlecht in het graafschap Bentheim, niet ver van Wesmerlo verwijderd, Bevervoorde en van Reede waren buren.

3) Zij was dochter van Conrad, laatsten graaf van Tecklenburg, en Mechtield, landgravin van Hessen. In 1589 was zij weduwe van Erwinus, graaf van Bentheim en Steinfurt, die in 1562 was overleden.

4) Eigenlijk Mansfeld-Arnstein. Zie haar Extractgenealogie, alsook die van Hendrik van Reede, hier achter Bijlage I en II.

moest reizen naar den graaf van Nieuwenaar, den stadhouder van Gelderland [1]), en zijne dochter Anna Margaretha [2]) mede wilde nemen. Toen de vader opmerkte dat hij daartoe zoo spoedig niet besluiten kon, was het antwoord dat de zaak „geen vertrek" kon lijden, maar dadelijk geschieden moest.

Van Bevervoorde ging toen naar de naastbijgelegen kamer, waar het meisje, eene jonge dochter, genaamd Harsolte [3]) sliep. De moeder dit ziende sprong uit het bed, greep hem aan, rukte hem de lobben van den hals en viel, toen zij het binnengaan niet kon beletten, in onmacht op den grond. Haar man is toen mede „ut den bedde gefallen", zoowel om van Bevervoorde tegen te houden als om zijne vrouw te „conserveren." Van Bevervoorde drong echter in de kamer, ligtte het slapende meisje uit het bed en droeg haar krijtende en schreeuwende in de zaal. Tegen Harssolte (*sic*), die haar vasthouden of volgen wilde, zeide hij: dat zij terug moest gaan, daar hij haar anders dood zou schieten, en sloot haar de deur „vor der nause" toe. De vader en de moeder lagen nog in hun hemd op den grond. Van Bevervoorde gaf het steeds schreeuwende meisje over aan een zekeren Groenveld, die haar uit de zaal over de plaats en over de brug van het huis bracht naar den wagen van de vader, bespannen met paarden, des nachts uit het klooster — het

1) Adolf, laatste graaf van Nuenar, † 8 October 1589. Zijne vrouw was Emilia Walpurgis, erfgravin van Meurs, weduwe van Philip, graaf van Hoorn, die in 1568 te Brussel onthoofd werd. — Adolfs zuster, Magdalena, huwde met Arnold, graaf van Bentheim, zoon van Erwinus en Anna bovengenoemd.

2) *Sic*, duidelijk drukfout voor Magdalena.

3) Mogelijk een staatsjuffer, mogelijk eene dienstmaagd. In eene genealogie Haersolte kan ik haar geene plaats aanwijzen.

Fraterhuis — te Albergen [1]) gehaald. In de wagen zat Geurte van Rees, de vrouw van Beer, die nog steeds met het roer gewapend in de zaal op de wacht stond. Van Bevervoorde ging terug om de kleederen van het meisje te halen. De ouders lagen nog op den grond en de vader riep uit, dat, zoo hij zijn kind moest missen, hij maar dood geschoten moest worden. Van Bevervoorde sloot de deur van de slaapkamer en van de andere vertrekken en de poort van het huis digt, liet de planken van de brug wegnemen en reed met het steeds kermend en weenend meisje heen ...... Van Bevervoorde kwam zonder moeite over Doesburg — Zutphen was nog in handen van de Spanjaarden — met het geschaakte meisje te Arnhem, waar hij haar in de herberg „de Prins" bracht enz.

De heer Sloet gaat in zijne bijdrage met zijne gewone zucht tot grondig onderzoek voort met de vermelding der rechtsgevolgen van dat ongehoorde gruwelstuk en deelt alzoo een aantal bijzonderheden mede uit hem ten dienste gestaan hebbende gedrukte of ongedrukte bescheiden, welke mij onbekend zijn en ook niets toedoen tot het doel, waarom ik gemeend heb, ná een te lang stilzwijgen, een hoofdbezwaar aan te voeren tegen het slot en de conclusie van Sloets arbeid. Wel had ik van den aanvang af eenige bedenkingen, maar deze waren van eenigszins ondergeschikten aard en zonder den lust, die mij eindelijk bekroop, om mijn hoofdbezwaar mede te deelen, zou ik wellicht nooit de pen tegen een man, zoover in kennis en wetenschap boven mij verheven, hebben opgevat.

Onder mijne bedenkingen van ondergeschikten aard

1) Een klooster van Reguliere kanunniken aan den H. Augustinus gewijd en ondergeschikt aan het klooster te Windesheim. Vergel. de noot op blz. 29.

reken ik er allereerst de uitdrukking in het opschrift van Sloets artikel, namelijk dat Gerrit van Bevervoorde de bewuste schaking *jure militari* zou hebben gedaan. Het spreekt toch wel van zelfs, dat er in geen land van de wereld een *jus militare* kan bestaan of bestaan hebben, dat tot zulk een misdrijf, als door Bevervoorde begaan, recht zou geven; het hoogste wat men zeggen kan, is dat Bevervoorde van zijn kant in den loop der zaak een *forum privilegiatum* pretendeerde, hetwelk evenwel, zooals dan ook door Sloet wordt vermeld, niet werd erkend. — Eene tweede bedenking had kunnen inhouden de verkeerde spelling van den familienaam der geschaakte. Wel wil ik erkennen, dat soms nog, maar zeker in vroeger tijd, de naam van Reede veelal als *Rheede*, zelden als *Rheden*, vermeld is gevonden, maar hier wordt gezegd, dat Anna Magdalena de dochter was van Hendrik van Rheden, gesproten uit een oud aanzienlijk Hannoversch geslacht, terwijl het volkomen zeker is, dat de familie van Reede, waarvan Hendrik deel uit maakte, een oud Munstersch geslacht was, een geheel ander wapen voerende als het Hannoversche geslacht von Rheden, welke twee geheel verschillende familien ik zelfs niet geloof, dat ooit vermaagschapt of verzwagerd zijn geweest [1]). Eene derde opmerking zou ik hebben kunnen maken tegen de soort van afstamming, door Sloet gegeven van den schaker Gerrit van Bevervoorde, welke afstamming in zijn opstel of

---

1) Volgens Buchel was de familie van Reede uit het Sticht van Munster omtrent Bockholt, en zegelde Bitter van Reede in 1260 reeds met het wapen, dat de van Reedes thans nog voeren (*D'argent à deux fasces vivréees*), geheel verschillende van andere Hannoversche of Pruissische familien von Rheden. Ik ben overigens te weinig heraldicus om hier over verder uitteweiden. Zie voorts Bijlage I en II hierachter.

inleiding daartoe, op zijn zachtst genomen, onduidelijk is [1]. — Maar, zooals gezegd is, deze en mogelijk nog eenige andere bedenkingen van ondergeschikt belang zouden mij niet bewogen hebben de zaak der schaking nogmaals ter sprake te brengen, zoo niet de onverbiddelijke Geschiedenis, die ook het gruwelstuk met de gevolgen van dien vrij omstandig vermeldt, mij had aangespoord de aandacht op nieuw daarop te vestigen en den ouden heer van Spaen te zuiveren van een onverdienden blaam, door een zijner, ik ben er zeker van, vurige vereerders op hem geworpen, medegesleept door zijne diepe verachting van familielegenden en wat dies meer zij. — De heer Sloet, na zooals wij gaarne erkennen, de haast onbegrijpelijke rechtsgevolgen der schaking omstandig en zoo duidelijk mogelijk te hebben medegedeeld, vermeldt nu ook het eindvonnis, indien men het zoo noemen mag, waarbij van Bevervoorde, die zich middelerwijl uit de voeten had gemaakt, dus *contumax*, wegens *raptus* en *effractio carceris* werd veroordeeld en gerelegeerd uit het vorstendom Gelder en graafschap Zutphen, „in

---

1) Het is niet gemakkelijk, dit erken ik, eene volledige genealogie te geven van het geslacht van Bevervoorde. Het in meer dan een opzicht ergerlijk prulwerk, in 1824 te Amsterdam, zoo men meent geschreven door Mr. W. J. C. van Hasselt, doch niet in den handel gebracht, reken ik in het geheel niet mede. Bij Fahne, den bekenden voor korten tijd overleden genealogist, krioelt het ook van onduidelijkheden en tegenstrijdigheden. De genealogie van dat geslacht door van Spaen, waarvan verder meer sprake zal zijn, heb ik niet gezien, evenmin als eene, die deel uit moet maken van de nalatenschap van den heer van Westreenen van Tillandt en mogelijk dan nog wel te zien zal zijn in het Museum Meermannianum-Westreenianum te 's Hage. Ik geef in Bijlage IV hierachter eene Extractgenealogie, zooals ik die mij voorstel en aanneem tot het bewijs van het tegendeel.

der gestalt, dat een iederen vrijstaett und thoegelaten wordt gemelten beclaechten the apprehendieren und der ouerichheit over the leveren enz. [1]).” En hiermede, vervolgt de heer Sloet, eindigde een geding, dat een blik doet slaan op de verwarring, die bij de wording onzer republiek heerschte over de grenzen der hoogste staatsmachten. Hij voegt er ten slotte nog de vraag bij: hebben wij soms ook aan iets ergers te denken? en eindigt met te zeggen: „toen de rijksarchivaris (onze wederzijdsche vriend van den Bergh) kennis had genomen van de betrekkelijke stukken van den Raad van State en van de Staten Generaal, schreef hij mij: „De zaak schijnt eene kapitale knoeijerij te zijn”, en terecht zegt dan ook Sloet: „Ik vrees, dat daar waarheid in gelegen is.”

„Maar”, gaat Sloet voort, „in de plaats van authentieke stukken treden nu familieoverleveringen.”

Bij von Steinen [2]), *Geslechtes Nachricht von denen von Torck*, zegt hij, leest men: „Johan, Herr zu Lengerich 1602 vermählt sich mit Anna Magdalena, Heinrich von Reede zu Brandlicht und Elisa, grafin von Mansfeld Tr. Diese war in ihrem 12e Jahr von Gert oder Johan (*sic*) von Beverforde entführet 1589, *und er ist hernach enthauptet worden.*”

Van Spaen, zegt Sloet verder, nam dit *bijna woordelijk* over in de door hem opgemaakte genealogie van het geslacht Torck bij den Hoogen Raad van Adel.

In de genealogie van van Rheden (*sic*) gaat Sloet voort, krijgt het verhaal eenige uitgebreidheid. Bij Anna Magdalena wordt vermeld: „Huuwde Johan Torck tot

1) Aldus gedaan en gepronuntieert tott Arnhem in den Hove provinciael des Furstenthumbs Gelre und Graafschaffts Zutphen, den XXVII Martii XV^{C}LXXXI.

2) *Westphalische Geschichte*, 3, V. (III, s. 912).

Lengerick, domheer te Munster 1602, in 1589 ontvoerd door Gerrit van Bevervoorde, die eerst ontvlugt, later gevangen, *te Brussel deswege onthoofd werd* 17 October 1597."

„Van Spaen", vorvolgt Sloet, „gaf er nog grootere uitbreiding aan. Hij schreef eigenhandig in de (ook door hem opgemaakte) genealogie van van Bevervoorde bij onzen Gerrit." Hij ontvoerde Anna Magdalena van Reede, Hendrik en Elisabeth van Mansfelt dochter, die eerst 12 jaren oud was 1589. Nadat hij haar langen tijd bij zich gehad had, wordt hij te Arnhem geregtelijk gedwongen haar weder over te geven en hij werd *deswegen* te Brussel onthoofd 17 October 1597. Haar moeder dwingt haar de executie aan te zien en een rok te maken van het zwart fluweel, waarop hij onthoofd was, dien zij dragen moest. Zij is daarna getrouwd met Johan Torck tot Langerick.

En nu vraagt Sloet verder: „Hoe is het mogelijk, dat een man, die van zich zelven getuigt [1]) dat zijne grootste kundigheid bestaat in een beredeneerd twijfelen en niet voor waarheid aan te nemen, wat latere schrijvers uit overleveringen ontleend hebben, aan zulk eene familielegende, die hij ergens gevonden of die hem ter oore gekomen zal zijn, eene zekere historische waarde gaf?

Zien wij nu, of werkelijk familielegenden aanleiding hebben gegeven tot het vermelden, dat van Bevervoorde wegens de schaking of geweldige ontvoering te Brussel onthoofd is.

Ik ben in het bezit van vier genealogiën van het geslacht van Reede. Eene volgens Buchel, een hoogst vertrouwbaar genealogist, ook daarin staat „Anna Mag-

---

1) *Oordeelkundige inleiding tot de Historie van Gelderland.* Utr. 1801—5, 4. d. I. Voorrede bl. VIII.

dalena van Reede werd vervoerd van Joost (lees Gerrit) van Bevervoorde, *maar vervolgt is*, *tot Brussel gevangen ende onthoofd*". Meer niet.

In eene tweede genealogie „*volgens* (zooals er op geschreven is) *de opstelling van de familie zelf* staat bij de vermelding der drie dochters van Hendrik van Reede en Elizabeth van Mansfeld-Arnstein. Hij † ...., zij † 1602. *Een dezer bovenstaande dochters is*, *maar elf jaren oud zijnde*, *door eenen* Bevervoorde *geschaakt*, *dat hem naderhand het leven gekost heeft.*" Meer bijzonderheden niet.

In nog twee andere genealogiën van het geslacht van Reede staat niets van het geval vermeld, zoodat de familielegenden althans niet talrijk noch omslachtig zijn en van Spaen van elders meer moet geweten hebben dan uit overleveringen van de familie. Maar er is een onwraakbaar getuige, natuurlijk niet van de executie zelve, maar een gelijktijdige hoogst geachte geschiedschrijver, door wien zoowel de schaking als de doodelijke gevolgen van dien vrij uitvoerig zijn te boek gesteld. Ik bedoel Reyd, door wien in zijn onschatbaar werk: *Historie der Nederlantscher oorlogen*, *begin en voortganck tot den jare* 1601 [1]) de ontvoering van Anna Magdalena van Reede enz., hoewel minder omstandig dan door den Heer Sloet uit de hem ten dienste staande bronnen, desgelijks vermeld wordt. Na het ongeluk van den graaf van Nieuwenaar te Arnhem overkomen [2]) verhaald te hebben, gaat hij dus voort: „Daar

---

1) Reyd was volkomen een tijdgenoot, geb. 1550 † 1602. Hij is vrij kort tot 1583, maar zeer uitvoerig van 1583—1601. Saxe zegt van hem „*incorruptae fidei auctor, qui nihil veri non dixit*" en Emmius: „*Vir prudentissimus et doctissimus rerumque Belgicarum longe peritissimus, qui sapientissime conscripsit, cet.*" Zie ook de Windt, enz.

2) Bij het bezichtigen van eenig nieuw krijgsmateriaal, te Arnhem in October 1589, eenige dagen na de schaking. Hij overleed kort

werd noch een Edelman met den graaf van Meurs verbrant (*sic*) genaamt Bevervoorde, wesende niet lang te voren van des vijants sijde overgekomen, hebbende van de Graven, met voorwendingh van groote diensten tegens de stadt te zullen doen, vrijgeleidt verworven ende daarop sijns naburen Hendrik van Rede dochterken van elf jaren ontvoerd, deselve mede te Arnhem brengende. De moeder, wesende een gravin van Mansvelt, vervolgt hem en roept om justici, waarvoor de raad van Arnhem willigh was, achtende dit voor eene onbehoorlicke sake. Maar graaf Adolf begheerde het geleidt een woord te houden. Des hij in dootsnood liggende berouw kreeg en sijde tegens sijne familiaren: „ick sorge dat God mijn over dese *boeve* plaeght." Bevervoorde voornoemt werd noch te Arnhem in de gevanghenis geset. De Raden van State beroepen de saek in den Haag voor hun luyden, maar de Raet van Gelderland weigerde hem te senden, daarover hij met vreemde konsten de sloten opent, de boeyen afwerpt ende ontloopt, stellende sich in den Haag, alwaar hij geabsolveert en korts daarna Warmeloos [1]) luytenant wert over eene vane ruyters, gaande ten laatste met gelijcke lichtveerdigheit weder aan 's vijants sijde ende sijn huis Bevervoort [2]) voornoemt leverde. Verdugo maakte hem hopman en in het jaar 94, doe het beleg van Coeverden qualick lukte, set hij desen Bevervoorde sekeren arghwaan gevanghen,

---

daarna ten gevolge van brandwonden door het springen van een paar schietgereedschappen; omtrent den juisten datum van het ongeluk en het overlijden bestaat verschil van gevoelen, onnoodig om hier nader te onderzoeken.

1) Zeker een Sloet van Warmelo, thans uitgestorven familietak. Er was toen evenwel eene familie van Warmelo en deze naam komt ook thans nog wel voor.

2) De Havesathe bij Wesmerlo; zie de noot bl. 29.

die welcke tot sijne satisfactie Parmas commissie toonde, daaruit bleek, dat hij aan de Staten sijde geghaan was om den Coninck meerder dienst te doen. Eenige jaren daarna werd hij noch te Brussel onthalst om de gedane schaking, veellicht door mededrijven van graaf Peter Ernst en graaf Carel van Mansvelt en van Verdugo, aan 't selve huys gehijlickt sijnde [1]). Moeder en dochter stonden beide in een venster en saghen hem sterven, om haer gemoet te versadighen met wraake, want hij hadde hem ligtveerdiglijk beroemt bij beyde geslapen te hebben."

Ik moet aannemen, dat de heer Sloet met dit gedeelte van het werk van Reyd onbekend is geweest, anders zoude hij toch aan het slot zijner Bijdrage niet hebben uitgeroepen: „De overlevering der onthoofding, het tragisch verhaal, door de aanteekening van van Spaen er bij gevoegd, zijn dus niets dan legenden. Ons geval leert, zoo het noodig mocht zijn, geene familieaanteekeningen of traditie, zonder nader onderzoek, aan te nemen als geschiedkundige waarheid." Van Spaens bijvoeging op de genealogie van

---

1) Franciscus Verdugo, een Spanjaard, was, zooals men zegt, langen tijd stalknecht bij graaf Pieter Ernst van Mansveld, maar bracht het later tot de aanzienlijke waardigheid van Stadhouder van Friesland van wege den koning van Spanje. Volgens Kok, *Vaderl. Woordenb.*, huwde hij met eene *natuurlijke* dochter van genoemden graaf; waar hij dit van daan heeft weet ik niet. Volgens Hubner en andere genealogien was zij Octavia genaamd en eene dochter uit het eerste huwelijk van Pieter Ernst met Margaretha van Brederode. Pieter Ernst † 1604. Carel van Mansveld was Octavias halve broeder, uit het tweede huwelijk van Pieter Ernst met Maria de Montmorency. Hij †, volgens Hubner, in 1595. Dit komt niet overeen met de opgave, dat Gerrit van Bevervoorde in 1597 onthoofd is. Reyd zegt dan ook „eenige jaren na 1589." — Octavia was volle nicht van Elizabeth, zie Bijlage III.

van Bevervoorde wijkt eenigszins af, dit is waar, van het verhaal van Reyd; wij hebben dus twee wel niet geheel concordante, maar zich toch onderling aanvullende lezingen van de omstandigheden, welke bij de executie van Bevervoorde hebben plaats gehad. Maar het zitten van moeder en dochter aan een venster, om den snoodaard, die een elf- of twaalfjarig meisje met geweld uit haar slaapkamer in tegenwoordigheid der moeder weggevoerd had, te zien sterven, om haar gemoed te verzadigen uit wraak, omdat hij zich beroemd had op gemeenschap met beide, kan zeer goed gevolgd zijn door een bevel der beleedigde moeder aan hare onteerde dochter, om een rok te maken en te dragen van het kleed, waarop het hoofd van den geweldenaar gevallen was en beide lezingen kunnen althans even waar zijn, als de vrij uitvoerige omstandigheden, door den heer Sloet medegedeeld omtrent de gewelddadige ontvoering zelve, welke ik verre ben van voor familielegenden te houden, daar zij zeker door den heer Sloet uit vertrouwbare bronnen zullen geput zijn. — In elk geval is het mijns inziens ondenkbaar, dat een man als van Spaen lichtvaardig geloof zou gehecht hebben aan eene soort van sensatie-bericht, zonder grond te hebben, om het voor waar te houden en dit nog wel bij te schrijven op eene door hem zelven vervaardigde genealogie van het geslacht Bevervoorde — kortom, wat de onthoofding aangaat en meer nog omtrent wat daarbij heeft plaats gehad, hebben wij hier niet te doen met traditie, maar met geschiedenis. — Ik zou nog wel lust gevoeld hebben ook van Spaen te rechtvaardigen, omdat het bij hem beredeneerden twijfel had moeten wekken, dat een doodvonnis in de Staatsche hoofdstad van Gelderland uitgesproken (gesteld dit ware het geval geweest, zegt Sloet) in het Spaansche Brussel voltrokken zou zijn, terwijl het on-

aanneembaar is, altijd volgens Sloet, dat van Bevervoorde wegens de schaking te Brussel terecht zou hebben gestaan en dáár de doodstraf op hem toegepast zijn, en het ook onaanneembaar is dat éene onthoofding van van Bevervoorde wegens eene andere misdaad [1]) in verband gebracht kan zijn met de schaking, maar dit zoude mij te ver afvoeren van mijne eenvoudige, op geschiedkundigen grond steunende wederlegging van des heeren Sloet twijfel omtrent, of laat mij liever zeggen ontkenning van van Bevervoordes onthoofding en wat daarbij al is voorgevallen, en ik wil het betoog deswegens liever aan een ander overlaten, die op geschiedrechterlijke gronden mogelijk zeer goed zou kunnen aantoonen, dat het einde van het drama zeer wel te Brussel kan zijn afgespeeld. Ik wil hier alleen nog bijvoegen, dat het mijns inziens niets afdoet, dat de onvermoeide Gachard te Brussel verklaart alle mogelijke onderzoekingen omtrent de door van Spaen beweerde onthoofding van Gert van Bevervoorde aldaar in 1597 gedaan te hebben, maar zonder vrucht, en men dus volgens hem twijfelen moet, of de bijzonderheden, door van Spaen vermeld, uit authentieke bronnen ontleend zijn. Gachard is een hoogstgeacht Archivaris, maar men mag desniettegenstaande vragen, of hij of zijne onderhoorige ambtenaren gezocht hebben waar het behoort. Ik weet bij rijpe ondervinding wat er van is nasporingen in Archieven te laten doen, die zonder goed gevolg blijven en hoeveel beter het is zich *ipsis oculis* van den waren toestand te vergewissen.

Utrecht, 30 April 1884. J. I. D. N.

---

1) Schandelijk en herhaald gepleegd verraad b. v. van weêrszijde, tegen de Staten en den Koning van Spanje.

BIJLAGEN.

I.

EXTRACTGENEALOGIE VAN VAN REEDE.

[1]) *Adriaan van Reede* = Soldelina van Saesfeld.

Goert van Reede = Jutta (Margaretha) van Ruytenberch.

Adriaan van Reede † 1544 = Lucia van Goor.

Hendrik van Reede † 1592 = 1574 Elisabeth van Mansfeld-Arnstein.

Anna Magdalena van Reede geb. 1577 (de geschaakte) = Johan Torck tot Lengerich [2]).

II.

EXTRACTGENEALOGIE VAN VAN MANSFELD-ARNSTEIN.

Albert van Mansfeld † 1484 = Suzanna van Bickenbach.

Ernestus van Mansfeld † 1530 = 2° Dorothea van Solms-Lich † 1578.

---

1) Volgens Buchel. Naar de genealogie volgens de opstelling van de familie zelve *Bernt*. Ook *Bernt* bij Kok, *Vad. Woord.* In beide laatste komt nog eene generatie voor tusschen *Bernt* = Saesfeld en *Geurt* = Rutenberch, namelijk *Hendrik van Reede* = N. N. van Thye, maar dezen heeft Buchel niet. — Het behoeft hier niet nader onderzocht te worden of beslist.

2) De tak van van Reede v. Brandlicht is in 1720 uitgestorven. Zie van Doorninck, *Geslachtkundige Aanteekeningen*, bl. 66.

Johan Albert van Mansfeld † 1586 = 1552 1° Magdalena van Schwartsburg † 1565.

Elisabeth van Mansfeld-Arnstein = 1574 Hendrik van Reede.

Anna Magdalena van Reede geb. 1577 (de geschaakte).

III.

Extractgenealogie van van Mansfeld-Friedeborn.

Petrus Ernst van Mansfeld-Friedeborn (broeder van Johan Albert van Mansfeld-Arnstein) † 1604 = 1° Margaretha van Brederode (Reinoudsd. en Philippine van der Mark) 2° Marie de Montmorency.

ex 1°

Octavia van Mansfeld-Friedeborn [1]) = Franciscus Verdugo.

ex 2°

Carel van Mansfeld-Friedeborn † 1595.

IV.

Extractgenealogie van van Bevervoorde.

Everard van Bevervoorde = N. N. de Lange.

[2]) *Bernt van Bevervoorde* = 1° Elizabeth Oer van Kobeeke.

A. *Bernt van Bevervoorde* † 1529 = Hadewich van Beveren.

Nicolaas van Bevervoorde = Anna van Vorden.

B. *Nicolaas van Bevervoorde* = N. N. Smissing.

Gerrit van Bevervoorde = N. N. Torck.

Bernt van Bevervoorde = 1° Helena v. Hatsfeld.

---

1) Zij was dus volle nicht van Elisabeth, moeder der geschaakte.

2) Door Sloet vermeld als in 1457 beleend met het goed Ten Wesmerlo, bl. 257.

Joost van Bevervoorde † vóór 1620 = 1° Rixa van Moerbeeke † .... 2° 1596 Judith Scheele geb. 1572/3 † na 1620.	I. *Johan van Bevervoorde* [1]) = 1° Agnes von Nehm † 1574. 2° 1577 Christina van Plettenberg.
ex 2°	ex 2°
1. *Nicolaas Christoffel van Bevervoorde* [3]) geb. 1597 † 1678.	*Johan Cristoffel van Bevervoorde* † 1625 [2]) = Juliana van Schonebeek.
2. *Anna Judith van Bevervoorde* = 1620 Jan Adolf van Renesse † 1653 [4]).	II. *Gerrit van Bevervoorde* (de schaker) † 1597.

---

1) Door Sloet als *feudataris* van gezegd leengoed vermeld 1573 en als † 1530, waarschijnlijk drukfout voor 1580, bl. 257.

2) Door Sloet vermeld als van Werrien en Wesmerlo, beleend 1604, bl. 257/8.

3) Tot voor korten tijd had ik altijd vermeld gevonden dat deze *Nicolaas Christoffel* gehuwd was met N. N. *van Lenschoel.* Uit de Kwartieren van zijn zoon *Joost Christoffel van Bevervoorde*, heer van Oldemeule, geb. 1640, † 1700, medegedeeld in „*De Nederlandsche Heraut*", I, bl. 196, blijkt nu dat de naam der vrouw van Nicolaas was van Akenschoek of Akenschock.

4) Meer dan deze twee kinderen uit het huwelijk van Joost van Bevervoorde met Judith Scheele erken ik niet, noch *Unica Margaretha*, welke gezegd wordt voor te komen op eene genealogie van Ripperda (niet in mijn exemplaar), veel minder *Engelbert*, wiens zoon *Harman Engelbertsz van Bevervoorde* gehuwd zou zijn geweest met Anna van Goor, en een kind, *Heinrich* genaamd, te Ulsen (graafschap Bentheim), dicht bij het oude Bevervoorde bij Wesmerlo, in 1608 liet doopen, alles chronologisch en physiek onmogelijk. Wellicht kom ik in een ander tijdschrift, meer bepaald gewijd aan genealogische studie, op deze zaak wel eens nader terug. Voorshands merk ik aan dat van Doorninck (*Geslachtkundige Aanteekeningen*, bl. 23), zeer te recht zegt „*Nicolaas Christoffel* was eenige broeder van *Anna Judith.*" — Van Spaen vermeldt ook alleen *Nicolaas Christoffel* en *Anna Judith.*

EEN DAGBOEK

UIT HET

„RAMPJAAR" 1672.

MEDEGEDEELD DOOR

J. F. GEBHARD Jr.

Het dagboek, dat ik hier wensch mede te deelen en met enkele opmerkingen in te leiden, is geene nieuwe ontdekking. Reeds in 1879 werd een opstel van mij opgenomen in de „*Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*" van den Hoogleeraar Dr. R. Fruin, getiteld: „*Amsterdamsche Aanteekeningen uit* 1672." Het bevatte eene vergelijking van eenige gedeelten uit Bontemantel's Aanteekeningen (aanwezig op het Amsterdamsch Archief) met de gelijktijdige mededeelingen van een onbekenden schrijver uit datzelfde jaar. Verschillende aanhalingen uit laatstgenoemd handschrift werden reeds toen door mij in hun geheel opgenomen en zullen dus voor den lezer, die in het onderwerp belangstelt, geenszins nieuw zijn.

Die aanhalingen behelsden echter slechts een gedeelte, en dan nog maar uit de eerste helft, van het bedoelde dagboek. Ik had mij toen alleen bepaald

tot de zomermaanden van 1672 en daaruit slechts datgene genomen wat in aanmerking kon komen voor eene vergelijking met Bontemantel. Niettemin blijft de kennismaking met het overige, naar mijne meening, zeer gewenscht als eene bijdrage tot de kennis van den indruk, welken de gebeurtenissen van dat belangrijke jaar op de Amsterdamsche burgerij vermochten te maken. Ik geef alzoo thans het geheele geschrift in zijn oorspronkelijken vorm, zooals ik het indertijd, door vriendelijke tusschenkomst van den Heer D. C. Meyer Jr., heb leeren kennen.

Toen ik het straksgenoemde opstel in de „*Bijdragen*" schreef, was ik nog geheel in het onzekere wie de schrijver van het handschrift kon geweest zijn. Uit den inhoud bleek, dat hij woonde op het Damrak, dicht bij de Nieuwe Brug, en dat hij als schutter deel uitmaakte van de compagnie van kapitein Frederik Berewouts, een schoonzoon van den toenmaligen Burgemeester Joan van de Poll. Luitenant of vaandrig was hij niet, daar dezen door hem met name worden genoemd, doch uit zijn verhaal blijkt vrij duidelijk dat hij toch meer was dan gewoon schutter.

In een „naschrift" meende ik nog een stap verder te mogen gaan en eene gissing te wagen naar den naam van den schrijver. Op den 2[en] Juli stond eene kantteekening, luidende:

> „Vaedr. Waetering d Eersten die het Oranje Vaendel plante aen de Waeg van de Stat Amst. voor d. p. v. Orange."

Hoewel deze kantteekening met een andere (achttiende-eeuwsche?) hand was geschreven en ik aanvankelijk gemeend had dat die betrekking had op de waag op den Dam — terwijl onze schrijver spreekt van de waag op de Nieuwmarkt —, heb ik toen toch onder-

zocht wie in 1672 op het aangewezen gedeelte van het Damrak hebben gewoond. In de verpondingsboeken op het Archief staat op de jaren 1668 en 1680 (die van 1672 ontbreken) het vijfde huis noordwaarts van de Karnemelksteeg, thans N° 23 en bewoond door de firma Meyes & Höweler, aangewezen ten name van „de weduwe van Gerrit Wateringh", bewoond door de eigenares en gesteld op eene huurwaarde van *f* 400. Ik meende derhalve te mogen denken aan een zoon van deze weduwe Watering, en onderstelde dat een der latere bezitters van het handschrift die kantteekening als herinnering had neergeschreven.

Later ontving ik van den Heer Mr. N. de Roever, adjunct-archivaris, eenige mededeelingen, welke mij in deze opvatting bevestigden. Blijkens nasporingen van den Heer De Roever werd reeds in 1663 de verponding van het door mij bedoelde huis betaald door zekeren Lucas Watering, en deze komt in de registers der Amsterdamsche schutterij verscheidene malen voor. In het jaar 1675 werd hij benoemd tot sergeant, en in 1684 tot luitenant, terwijl hij in 1697 als kapitein vermeld wordt. Eerst in 1706 werd hij als zoodanig vervangen. Of hij in datzelfde jaar is overleden, blijkt niet. De officieren der schutterij woonden steeds in hunne eigene wijk; de enkele malen dat van dezen regel werd afgeweken, moest daartoe eene afzonderlijke vergunning worden verleend. Daar Watering behoorde tot de 18e wijk, en deze begrensd werd door het Damrak, de Kapelsteeg, de Armsteeg, de N. Z. Voorburgwal, de Kolk, de Kolksteeg en de Oudebrugsteeg, stemt dit volkomen overeen met mijne eerste gissing.

Wanneer het woord *Vaedr.* in de aangehaalde kantteekening „vaandrig" moet beteekenen, dan heeft de steller daarvan zich vergist. Lucas Watering was in

1672 geen vaandrig [1]) en kon dit ook moeielijk zijn, omdat dit ambt steeds door ongehuwde schutters werd bekleed. Tot dezen behoorde Lucas Watering destijds niet meer, daar hij reeds in 1664 wordt opgegeven als gehuwd met Jannetje Timmers. Evenals zijn schoonvader Jan Timmers was hij ijzerkramer van beroep.

Van zijn overigen levensloop kan ik weinig of niets mededeelen. Hij moet geboren zijn in het jaar 1638, blijkens eene aanteekening in het Doopboek der Nieuwe Kerk, waar men op 7 December 1638 kan lezen:

„Gerrit Watring } Luycas."
Aeltje Andries }
Catrijne de Haes }

Lucas Watering was alzoo in het jaar 1672 ongeveer 34 jaren oud.

In het dagboek zien wij hemzelven nu en dan handelend optreden, en wij kunnen ons daaruit eenigszins eene voorstelling maken van zijn persoon. Het is echter den lezer natuurlijk minder daarom te doen dan om het verhaal van de gebeurtenissen, welke hij als tijdgenoot en ooggetuige beschrijft. Ik geef daarom ditmaal zijn geheele geschrift, of liever: het gedeelte dat daarvan is overgebleven, want de aanteekeningen van 24 Augustus tot 13 November ontbreken. Het loopt nu van 26 Juni tot 23 Augustus en van 13 November tot 5 Februari van het volgende jaar.

Het oorspronkelijke handschrift is doorloopend alleen aan de rechterbladzijden beschreven. Op de linkerbladzijden gaf hij van tijd tot tijd nadere mededeelingen en toevoegsels, die soms duidelijke bewijzen dragen dat zij verscheidene dagen later zijn opgesteld. Om deze onderscheiding te doen uitkomen, heb ik telkens,

1) Uit de aanteekening op 2 Januari 1673 blijkt, dat Lucas Watering destijds een der adelborsten van de compagnie was.

na elke rechterbladzijde, den inhoud der linker iets laten inspringen. Overigens verschijnt nu het handschrift zonder eenige verklaring of opheldering. [1])

Betreffende den schrijver wil ik nog even de aandacht vestigen op een boekje, dat in het jaar 1660 is verschenen bij den boekhandelaar Michiel de Groot (Nieuwendijk tusschen de beide Haarlemmersluizen), getiteld: „*Amsterdamsche Vreugdetriomfe*", bij gelegenheid van den intocht der Prinsessen van Nassau en Anhalt. Het bevat voorts eenige gedichten over De Ruyter's overwinning bij Funen, door verschillende dichters, en is „verciert met de 16 Triomfwagens, die langs de straet en op den Dam vertoont zijn, terwijl de Doorluchte Huizen van Nassouw, Oranje en Anhalt door de E. Heeren Burgemeesteren op het stadthuis getracteert wierden." — Dit boekje is door den uitgever opgedragen „aen d'E. jonghman Sr Lucas Watering", op grond van „de vrindschap die mij aen UEd. verplicht heeft." De uitgever noemt zijn boekske „niet gevult als de hedendaegze vodden en grillen voor de dagh komen, maer van de treffelijckste Poëten bij een vergadert, als Huygens, Westerbaen, Vondel, Vos, J. Zoet, J. Z. van Chandelier, en andere meer. Verhope UEd. dit in danck zult aennemen, alzoo ghij niet alleen een liefhebber zijt der poëzye, maer oock een beminner der Tekenkonst, waer door mij de getekende vertoningen van UE. ter handt zijn gekomen, 't geen mij voor altoos aen UE. verplicht zal houden." [2])

---

1) Nu en dan zal men stuiten op de woorden „heden is dit nevenstaande afgepubliceert", of iets van dien aard. Ik heb die publicatiën weggelaten om aan deze bijdrage geen noodelooze uitbreiding te geven, daar zij alle gedrukt zijn en ook in de Stadsresolutiën te vinden. Tot des schrijvers verhaal doen zij overigens niets af.

2) Dit boekje schijnt zeldzaam te zijn. Ik heb er inzage van gehad door tusschenkomst van mijn thans overleden vriend Mr. A. D.

Hij schijnt zich dus, buiten zijne ijzerkramerij, ook met kunst en letteren te hebben beziggehouden. Dit verklaart wellicht eenigszins dat hij ergens in zijn geschrift op nog al gemeenzamen toon spreekt over „den soon van Justus Baak", waarmede wel Laurens Bake, Heer van Wulverhorst, zal bedoeld zijn. Wat zijne verrichtingen als schutter betreft, zal men zien, dat hij ook in die betrekking achting en vertrouwen genoot. Ten overvloede (voor wie het niet aanstonds mocht opmerken) zij er op gewezen, dat hij geen geheim maakt van zijn warmen ijver voor de zaak van hen, die de verheffing van Prins Willem van Oranje tot Stadhouder en Kapitein-Generaal vurig begeerden.

---

de Vries Azn., wiens dood voor allen, die de geschiedenis van Amsterdam beoefenen en nooit te vergeefs een beroep op zijne hulpvaardigheid deden, steeds een onherstelbaar verlies zal blijven.

Dags register van t gene t sedert den 26 Juny 1672 in Amsterdam en daarontrent is voorgevallen.

1672, 26 Junij, Sondagh. Van dese morgen is de Vroetschap vergaadert geweest en zeer gedisputeert, of men de stad zoude houden dan of men met Frankrijk zoude capituleeren, waar van de stemmen zeer verscheyden waren. 16 stemmen wilden de stad houden, 20 wilden het geven, zoodat de 16, ziende overstemt te zijn, de burgers die beneden de wagt hadden, dreygden boven te halen tot haar adsistentie, dat nog gestilt wierde, maar evenwel door de eene of andere occasie onder de burgers bekent wiert en sijn de saken in de vergadering verhandelt, de rechte oorsaak van alle tweedragten en moeylijkheeden tussen de Magistraat en burgerij daarna van tijt tot tijt voorgevallen.

1672, 26 Junij, Sondag. De burgeren door verscheyde geruchten opgewekt zijnde, des avonts na gewoonte de sleutels van de stad aan het huys van de Borgemeester Lambert Reynst thuysbrengende ('t was het volk van de compag. van Captn Witsen), en wilden die aan de knecht niet overleveren maar aan de Borgem. selfs, die na een weinig wagtens voor is gekomen, vragende wat of dit te seggen was, waarop wiert geantwoort, het isser nu geen tijt toe om soo los de sleutels van soo een stad als Amsterdam overtegeven, en dat deselve ook niet bij hem maar op het Stadhuys in handen der burgeren behoorden te zijn, zeggende datse tot haar leedweesen hem moesten zeggen, dat

hij bij de burgerij zeer zuspect was, waarop de Borgem antwoorde dat hij was een patriot van de stad en staat en dat hij het wel met deselve meende, en de burgeren soude bij staan tot defentie zoo lang hij staan konde; eene Johannes Bruynsroth, een uit de burgers, seide, dat ik wiste dat het soo niet soude zijn, zoo schenk ik u een koogel door de kop, waarmede zoo zijn gescheyden.

27 dito Maandag. Isser veel quade tijdinge van Overijssel gekomen, Deventer, Swol, Campen, Hasselt, Swartsluys en Steenwijk over, soo ook Schenkenschans, dat hier groote verslagentheyt heeft gemaakt, en de gemoederen der gem. niet weynigh ontstelt. Buiten de Leytse poort waren 2 ruyters van onse eygen guarnisoen, die den Overtoomsz wegh onveylig maakte, dwingende de huisluyden om haar 't een en 't ander te geven, veel moetwilligheyt bedrijvende, de klagten daarvan aan de burgerwagt van de Leytse poort komende, zijn daar bij geval Sr Gilles Hoybergh nevens een van zijn confraters, vrijwillige ruiters onder den ritmeester en fiscaal Hooft, die op haar ter poort uit spattende, treffen dese 2 andere aan en wierden door Hooybergh bevoolen datse dese moetwil soude laten staan, haar met beleeftheyt zeggende dat het voor haar, als van ons guarnisoen zijnde, niet betaamde de wegen selfs onvrij te maken, waarop de eenen zijn pistool trok en settent Hoybergh op de borst, maar het weygerde af te gaan, waarop hij het andere uit de holster haalde en meende daar mede de voorsz. Hoybergh te grieven, die, siende dat het ernst was, ondertussen het pistool in de vuist genoomen hebbende, schiet den anderen door de kop, dat hij van 't paart tuimelde, werdende bij een ieder daar over gepresen en voor een dapper borst geëstimeerd, ook van de Burgem̄ gelast zijn post onder de comp. niet te quiteeren.

27 Junij. Is zijn hoogheyt den Prinse van Oranje tot Dordrecht voor Stadhouder verklaart.

Den zelven avont tot Rotterdam, van der Gouda, Haarlem en Delft nu gevolgt.

Dito. Is de Hooftofficier van Amsterdam, 's morgens te 2 uure ronde doende, door een groote mislag swaarlijk in de heup door de schoot van een musket gequest, waar op sijn dienaars met een piek den persoon die geschoten hadde gevaarlijk in de linker borst gequest hebben, en een ander genaamt Willem van Nooit, die daar bij occasi bij was gekoomen, zoo getravaigleert dat zijn rechter been onder de knie periculeus gebrooken is.

28 dito Dinsdag. Zijn wij met een gedeelte van onse compagnie aan den arbeyt gegaan en dien dag ons portie aan de schans te kruyen en te graven afgedaan en was onse werk getekent N° 18.

29 dito Woensdag. Van daag zijn veele van de borgerije bij de heeren Borgemeesteren geweest en hebben versogt te weten of haar intentie was om dese stad te helpen defenderen, dan of zij gesint waren in capitulatie met Frankrijk te treden, waarop goede woorden maar geen uitslag kregen, en is doen dese neven staande notificatie gepubliceert, maar had geen credyt.

29 Junij. Quam de tijdinge dat de Franssen met 6000 manne op de 26 dezer, 's morgens omtrent 3 uuren, onder 't beleyt van de marquis de Nancre, Gouverneur van Aeth, Aardenburgh, dicht bij Sluis in Vlaanderen, hebben bestormt, maar zijn soo dapper ontfangen datse met verlies van 500 dooden hebben moeten aftrekken, des avonts omtrent elf uuren zijn zij wederom met grote furie aangevallen, en zoodanigh ontfangen dat se na verlies van veel dooden, voor een groot gedeelte quartier

riepen, en sijn omtrent 550 gevangen genomen en na Middelburg en Vlissingen gebraght, waar mede de Franssen zijn geretireert, het garnisoen was maar 25 soldaaten en 200 burgers, maar even voor de tweede aanval was er 220 mannen van Sluis en Vlissinge tot secours ingekomen, het canon bestont maar in 9 stukjes, de vrouwen vogten mede als leeuwen.

30 dito Donderdag. Murmureerde de gemeente hoe langer hoe meer, vreesende dat men dese stad zoude aan Frankrijk onderwerpen, zoo dat verscheyde coopluyden op de beurs des 's middags wesende, malkanderen bescheyden ten 2 uuren op het schermschool, omme de heeren Collenellen die daar souden komen om de burgerije, die na de frontieren hadden geweest, te betalen, aan te spreeken, gelijk geschiede in 't bijzijn van wel 200 burgeren, doende Sr Hendrik Möller neffens Sr Abram van Friesen en Sr Jan Wijnkoop, alle kooplieden, het woort, versoekende datter beter ordre op het waken mochte werden gestelt, klagende over den tragen voortgank van het geschut, van alles amonitie versien, dat het getal der burgeren die waken veel te swak was en dat men meerder compag^n moeste laten waken, dat de sleutels der poorten behoorden op 't stadhuys te zijn, dat men verscheyde malen eenige boomen bij nacht ongesloten heeft gevonden en dat men in de tijd van de Prince van Oranje anno 1650 in een dagh meerder dede als nu in 14 dagen, waarop de Collonellen antwoorden dat de stad groot was en alles soo dra niet kon geschieden, datter vlijt genoegh wiert aangewent, dat de Officier de commissie van 't schut met beschieters te versien en alles watter nodig was te versorgen, die sulken ijver hadde getoont dat men contentement behoorde te neemen, zijnde de heer Officier door al te

grooten ijver periculeus gequest geworden, waren bij de Burgm̄ dry andere heeren in zijn plaats gestelt, en men moeste die de sorg laten, ten paste niet dat de borgerije de heeren zoude willen gebieden, want dan waren de heeren geen heeren meer, de sleutels waren door een out gebruik altijt in Burgemeests[s] handen geweest en was nu nog soo en wel bij deselve bewaart geweest, de burgers souden gerust zijn en 't zoude alles wel gaan, waar mede zij vertrokken, dit gaf gantsch geen genoegen aan de burgerije en zijn al morrende na huys gegaan.

30 Junij. Van daagh heeft de Konink van Frankrijk doen opeischen de stad Gorkum door eenige trompett[s], maar de h[r] Veltmarschalk Wirts heeft haar geantwoort niet als cruyt en loot ten beste te hebben.

30 Junij. Is de raatsheer de Graaf zijn zoon in den Hage het hooft met 3 slagen afgeslagen, over het feyt aan de Raatpensionaris gepleegt, zijn sententie gaat hier nevens.

Van daagh is dit nevenstaande ontrent de valuatie van de bankrijxdalers gepubliceert.

1 Julij Vrijdag. Het misnoegen onder de burgers continueerde en soude een partije van de selve weder voor burgemeesteren gegaan hebben, ten ware dit voorval het selve belette, te weten burgem̄ Andries de Graaf van de Vroetschap na den Haag gecommitteert wesende, wierde van de burgeren eer hij aan de Haarlemmer poort quam, vastgehouden en gevraaght waar hij na toe wilde, daar hij al te fors op antwoordende, van haar wiert aangetast en na het stadhuys gebraght om van sijn collegaas te verstaan of het met haar wil en commissie was dat dito h[r] Graaf uit de stad vertrok, de welke de burgerije beleeft bejegende, en met haar tween den h[r] de Graaf neffen de voorsz. burgers

ter stad uitgeleydeden. Zoo dra dit rumoer begon wasser een generaal tumult in de stad, sonder dat men wist waar het van daan quam werden alle deuren en vensters toegeslagen, dogh geen ongelukken geschiet, gaande onse compag^ie^ van avont ter waght op St. Antonies marct.

Ontrent 11 uuren wierden ik en Sr Jacob Wijland geordineerd om ronde te doen, vonden op de Zeedijk ontrent de marct een partij burgers, ontrent een corporaalschap stark zijnde, in 't volle geweer, vroegen wat zij daar deeden, seyden dat de compag^ie^ van Capit^n^ Jan ten Grotenhuys in 't geweer was en moeyten wilde maken, dat ze quamen om die te verzoeken dat se in vreede na huys toe wilden gaan, waar mede wij vertrokken en zonder eenige gedenkwaardige voorvallen wederom op onse wagt quamen.

1 Julij quam aan de heeren Staten van Hollandt dese nevenstaande brief, geschreven bij de heeren Staten van Zeelandt.

2 Julij Zaturdag. Is voormiddags de Raat vergaart en in deselve resolutie genomen om sijn hoogheyt den Prince van Oranje het Stadhouderschap over Hollandt, voor zoo veel de stad van Amsterdam aangink op te dragen, welke tijdinge ons kort na de middagh van onse Capiteyn den heer Fredrik Berewouts op de wagtplaats werde gebraght, waarop bij de Luitenant de h^r^ Jacob van Foreest en den h^r^ Vaandrik Gerrard Beeltsnijder wierde voorgestelt of men niet ons vaandel, dat oranje van coleur was, behoorde uit het venster buiten het wagthuys te planten, 't welk hij toestont, en alsoo ik recht voor het venster hadt, soo sprongh ik daar buiten op een plat boven het smitsgilde kamer, met het vaandel heen en weder swaijende int gesicht van veele burgers, bindende het selve in de venster met lonten vast, hebbende de eere van de Eerste het

oranje vaandel in deze stad ter Eere van zijn Hoogheyt als Stadhouder geplant te hebben.

2 Julij is door de borgers, wakende onder Cap[t] Jan ten Grotenhuys, tegen den avont een oranjevaandel van den omgank van de oudekerktooren laten waijen, 'tgeen daarna tot 3 malen is vernieut en telkens hoger gestelt tot in de peer van den toorn toe, en doe zijn hoogheyt hier quam is de haan van de selve boven afgenomen en een nieuw oranjevlagh daar boven opgestelt.

3 Julij Zondag. Van daagh is in 's Gravenhage de acte van mortificatie van 't Stadhouderschap, genaamt het eeuwig Edict, gemortificieert en resolutie genomen om zijn Hoogheid van sijn eedt dien aangaande te ontslaan, de Staten van Zeelant hebben met eenparige stemmen geresolveert om zijn Hoogheid het Stadhouderschap op te dragen, zoo ook die van Hoorn met een eenparige stemmen der leeden, zoo zij schrijven, op gisteren hebben gedaan. De resolutie van de mortificatie en de electie tot een stadhouder gaat hier neffens.

3 Julij Sondag. Van daagh is de sluys buiten de Haarlemmer poort in den hoogendijk geopent, daar een schrikkelijk water door liep, ook is men besigh met palissaden aan den hoogendijk en batterijen op de Haarlemmer trekwegh te maken, die tussen de stad en Slooterdijk 6 à 8 malen werd doorgesneeden, hebbende de h[r] Dirk Tulp opsicht over 't selve werk.

Twee gecommitteerden van Edam hier door na den Hage willende reysen om op de vergaderinge van de heeren Staten van Hollant te verschijnen, wierden van de borgerije op het Haarlemer pleyn, zoo als zij meynden af te rijden, aangehaalt en in de cortegaarde gebraght, daar hare commissie wierde geopent en bevonden tweederhande te hebben, de een was dat zij

haar zouden volgens 't concept van de h[r] de Groot aan Vrankrijk onderwerpen, de andre hielde in dat zij, wanneer het eerste niet konde zijn, haar zoude confirmeeren met de andre steeden van Hollant, om zijn Hoogheyt tot Stadhouder te stellen, alwaar het tot zouverain toe, waar op de Officier van de waght haar zeyde dat zij na zijn hooftwaght boven 't nieuwe heerelogement moesten gaan, daar zij tegen protesteerende, zeyden dat men haar op hielt en den dienst van 't vaderland te kort deede; een van de adelborsten zeyde: men hangt die maats op die met dubbelde commissien varen, en wierden zij alsoo onder 't geleyde van eenige borgeren na die hooftwaght gebraght en de brieven bij de Capt[n] gelesen zijnde oordeelde die van groote gevolge, derhalve haar bijhebbende convoy met nogh eenige schutters versterkende, zond haar na het stadhuys toe, om daar nader bij de Burge[m] geexamineert te werden.

4 Julij Maandag. Is niet zonders voorgevallen, de burgers trekken van daagh voor de eerste maal met 12 vaandels na de waght, zoo dat na desen om de vijfde naght, vermits deselve 60 vaandels sterk zijn, comen te waken, deese laaste naght is zijn Hoogheyt bij de provincie van Hollant in 's Gravenhage tot Stadhouder gestelt; van avont is 't waghtwoort nassau.

5 Julij Dingsdagh. Van daagh komt de konink tot Uitrecht in persoon met veel groten.

Hede is bij de Magistraat met goetvinden van de heeren 36 Raden af gepúbliceert, dat alle France natien of die onder 't gebiet van den Konink zijn geboren, binnen 24 uuren uit de stadt zullen moeten vertrekken, ten ware dat zij konden bewijzen dat ze voor Mey hier haar vaste woonplaatze hadden genomen en negotie dreven off in de eene off de andre dienst van 't lant waren, bevelende aan de Capiteynen ieder in

zijn wijk huyssoekinge te doen en aan de poorten nau reguart op alles te neemen, verbiedende aan alle en een iegelijk zulke personen herberg te verleenen, en aan alle herbergiers en waarden na de klok half tien des avonts geen gelagen te houden nogh aan niemant te tappen. Het woort is Outshoorn.

6 dito Woensdagh. Is niet bijsonders voorgevallen. Het woort is Hollandt.

7 dito Donderdagh. Mede niet voorgevallen. Het woord is Zeelant.

8 dito Vrijdag. Zijn wij weder te wagt getrokken in de Cortegarde bij de Hakkelaarsbrug, funen keerweer en de jagthaven, en was het woort Enchuisen.

8 Julij. Is tot Rotterdam bij de borgerije dit nevenstaande versogt en bij de Magistraat toegestaan.

9 dito Saturdag. Is een brief van zijn Hoogheyt aan Burgem̄ gekomen, gedateert 8 Julij 1672 in het leger bij Bodegraven, waarin hij te kennen geeft dat de onheylen ons lant overgekomen, bestaan voor een groot gedeelte in de trouwloosheyt en lacheteyt van soodanige bevelhebbers, officiers en soldaten, dewelke de eerste en principale posten op de frontieren van het landt waren aanbetrouwt, waaromme hij goet had gevonden omme te besorgen dat deselve met rigeur werden gestraft voor soo veel deselve aan de trouwloosheyt schuldig werden bevonden, betuigende voor alle de werelt, geen kennisse ter werelt, ook selfs geen opinie te hebben datter eenige regenten van de provintie van Hollant of de steden van dien zouden zijn, die tegen eer en eedt aan eenige verraderije oft correspondentie met de vijanden van den Staadt gehouden te hebben souden schuldig zijn, niet toestaande maar desavoueerende alle licentieuse menees die tegenwoordelijk in verscheyde steeden werden ondernomen, houdende de aanleyders strafbaar in den hoogsten

graat, meenende voor het beste te zijn omme de authouriteyt van de Overheyt te bewaren met vigoreuse en strenge placcaten daarin behoorde verzien te werden, waaraan hij de starke handt wilde houden en de authoriteyt hem door de Staten van Hollandt en Westvrieslandt gegeven, daartoe soude gebruiken, op dat de eenigheyt en ruste van den Staad werde hersteld, de ordinaris en extraordinaire lasten te beter betaalt en met een volcomen couragie en dapperheyt den vordren inbreuk des vijands onder Godes segen magh werden gestuyt, gelijk de brief in druk hier voor is bijgevoegt.

9 Julij Saturdagh. Van desen morgen te 8 uren komt zijn Hoogheyt in den Hage en hout terstont met eenige heeren conferentie, waar na zijn Hoogheyt wert opgehaalt door eenige heeren gecommitteerden en gebragt ter vergaderinge van de heeren Staten van Holland, en na dat den eet op het Stadhouderschap aldaar hadde afgeleyt, wiert zijn Hoogheyt vorders geleyt ter vergadering van de heeren Staten Generaal en daarna door de heeren Duivenvoorde en Vivien geintroduceert in het Hof van Justitie, door de Raatsheeren Nierop, Vanius en Lier aan de trappen ontfangen en in de raadcamer geleyt en in een nieuwe stadhouderlijke stoel gestelt, waar over bij den h^r Vivien een harangue werde gedaan, die met gelijke termen wierde beantwoort, en zijn de gemelde 2 heeren daarna door deselve raatsheeren weder aan de trappen geleydt, daarna wiert zijn hoogheyt uit de raatcamer ter audientie van de rolle in de stadhouderlijke stoel geplaatst, waar op bij d' advocaten Moleschot, Snewius en Goes gepleyt en eyndelijk over een saak van fideo commissie goederen sentensie gewesen en uitspraak gedaan, waar na sijn Hoogheyt weder

afquam, gaande tussen den president, den h[r] Bennebroek en de oudste raatsheer Nierop, gevolght van alle de raden, gekleet met lange tabberden, geleydende sijn Hoogh[t] in zijn hof; voor aan waren eenige ruiters met carabins en bloote degens om plaats te maken, alsoo de toeloop van menschen groot was.

Zondagh quam hier de tijdinge van het overgaan van Nieumegen, dogh vondt geen geloof; men is alsnog dapper met dese stad te versterken doende, aan Jaaphannes, den Overtoom, en buiten de Haarlemmer poort werden sterkten en baterijen gemaakt, die goeden voortgank hebben. Van daag breekt de Konink met zijn leger ontrent Uitrecht op na bovene toe, men meent dat het den Bos, Heusden of Breda wel mochte gelden. Tot Rotterdam is dese nevenstaande brief van zijn Hoogheyt gepubliceert en die van Kievit in druk bekent gemaakt, het woort is Nassouw.

11 dito Maandagh. Op heden verlaten de franssen Woerden, Oudewater en Montfoort, die van de onse terstont weder zijn beset en verstaat men datse tot 2 uuren boven Reenen zijn getrokken, ook zijn de boeren in Noorthollandt opontboden, de 4 man om de zeekusten te bewaren, maar toonen haar zeer onwilligh om redenen zonder fondament.

Van daagh is tot Middelburg door de borgerije dit nevenstaande versoght. Het woort is Muyden.

11 dito is bij de heeren Staten van Hollandt geconsenteert de leeninge van den 200 p, 2 maal in een maant te betalen, mits daar voor genietende obligatie tegens 4 pc[t] 's jaars, zoo dat men van dit jaar 5 maal de 200 p zal moeten opbrengen.

12 Julij Dinsdagh. Van daagh is alhier gepubliceert een placcaat van de heeren Staten, waar bij gepermitteert wert het verkoopen van de fransse wijnen, bran-

dewijnen, papieren en alle manufacturen, die bij voorgaande placcaten verboden waren te verkopen, gaande onse compag^e van desen avont wederom op St. Anthonis marct te waght en was mijn beurt op Camper steyger te waken, het woort was Leyden. Daar zijn geruchten, dat de Engelsche vloot voor de wal zoude zijn.

12 Julij Dinsdagh. Waren alhier in het Noortse bos een partij canailje van wijven op de been, hebbende gebrandmerkt hoeren tot officieren, dry van de wijven raakten in hechtenis, waar uyt door een voetval voor de E. Schepenen in open kamer zijn ontslaakt.

13 dito Woensdagh. De voorleden nacht ronde gedaan sonder eenigh ongemak te verneemen. 's Morgens met het openen van de boom arriveerde den E. Heer Ambassadeur Amerongen, van Berlijn over Hoorn alhier, vergeselschapt met den Generaal Pelnits en eenige andere Brandenburgsz Ministers, ons met verscheyde redenen courageerende; weynigh daar na arriveert de jonge Grave Koninksmark met een convoyen van Hamburgh die, eer wij zijn persoon kenden, zeer familiaar met ons sprak en van het afkomen der auxiliaire troupen onderrichtinge gaf, dogh wegh gaande verstonden wij zijne meriten, traden hem na, versoekende excus dat wij hem niet meer geëstimeert hadden alsoo wij zijn qualit^t niet en wisten, waar op wij zeer beleeft van hem wierden geantwoort, namen soo ons afscheyt; bekomen van daagh de sekerheyt van het overgaan van Nieumegen; het woort is Delft.

14 dito Donderdagh. Komen de geruchten als dat Heusden zoude over zijn, als ook Koevorden, dogh vint geen geloof, den Bos en Breda neffens de 2 voors. plaatsen zouden zijn belegert; het woort is Hoorn.

Donderdag 14 Julij. Van daagh is dit nevenstaande placcaat geconsenteert.

15 dito Vrijdagh. Niets van merite voorgevallen; het woort is Weesp.

16 Julij Zaturdagh. Is den overste Josep met zijn regiment, dogh aan troupen, hier door gemarcheert om 't strang te besetten, en voor het landen der Engelsche en Fransse vlooten te beschermen, daar men vermits deselve haar alle op dese kust vertoonen, zeer voor bevreest is.

Ook loopt er een gerucht als of zijn Hooght zoude zijn gemassakreert, dogh zonder fondament, en naderhant leugen bevonden; het woort is Breda.

> 16 Julij Zaturdagh. Des avonts was aan de Uitersse poort ter wacht de compagnie burgers van de Captn van Erpecum, hij absent zijnde wiert door de Luytenant Elias gecommandeert, die, na dat de officieren en rotgesellen den andren wel hadden opgevult, door ordre van de Luytt des nachts een formelen allarm maakte door trommelslagh en moortgeschrey, zoo dat 10 van de compe burgers aan de Weesper poort onder den Captn van den Heuvel de wacht hebbende, van haar Captn daar na toe wierden gecommandeert, maar vonden dat de Duitse en Fransse revieren niet wel in de hoofden van deese wakers waren gehuisvest [1]), en daar over protesteerden, zoo dat wanneer het ter oore van de subalterne krijgsofficieren quam, men ordre heeft gestelt om die vloeden met starke dammen het inbreeken te verbieden, en den Luitent die daar groote oorsake toe hadde gegeven met een eerlijk paspoort te versien.

17 Julij Sondagh. Zeekere tijdinge van 't overgaan

---

1) De beteekenis van deze uitdrukking zal wel niet twijfelachtig zijn; met de „Duitse en Fransse revieren" worden natuurlijk de wijnen bedoeld, welke aan de oevers dier rivieren groeien.

van Coevorden aan den bisschop van Munster, op dinsdagh den 12 Julij, des namiddaghs ten 3 uuren, overgelevert, waar mede de provintie van Groningen voor den vijand open leyt, gaande onse compag[ie] van dese avont wederom op St. Anthonis waag ter wagt en was het woort Heusden.

Van daagh trekken de boeren van Zardam, Wessanen en daarontrent leggende dorpen na strang, waar die van de andre Noorthollandse dorpen ten deele zijn en voorts verwagt werden.

18 Julij Maandagh. Is aangehaalt een schuit op 't Rokin, willende na .... in de provintie van Uitrecht, met allerhande ververs inge en eetwaren, die daar van daan zouden werden gevoert na Uitrecht, 't welk regelrecht is strijdende tegen de placcaten en ordonantien van de heeren Burgem̃ en Vroetschap deser stede, de inlader voor een gedeelte is bevonden Lambert Gortes, wiens huys na dat hij in hegtenis was geraakt desen selve avont perijkel liep om geplondert te werden, maar wierde van de burger ruiters en burgerije belet; den avont is aan 't water voor aan op de Papenbrugh een zoldaat van zijn kameraat doot gestooken en zijn beyde doode en levende terstont in de boeijen gebragt. Het woort is IJselsteyn.

19 Julij Dinsdagh, ben ik 's morgens gereyst na Muyden en de fortificatien gesien, zoo van de stad als die op en aan den hoogendijk zijn gemaakt, die na 't gevoelen van veel militairen niet te overwinnen waren, vermits 't lant altemaal onder water leyt en den vijandt maar langs 2 wegen, zijnde de eene de hooge dijk, d'andre de lage wegh van Naarden, kan langs komen, daar wesende wasser alarm, komende 2 posten van Weesp, daar alles mede in roere was, alsoo de Fransse daar ontrent souden zijn, waarom de Vorst Maurits van Nassouw met sijn neef van de selve

naam in de cales gingen sitten, verselt van 20 ruiters, om na Weesp toe te rijden, bevelende de rest van de ruiterij haar gereet gesadelt te houden om op zijn te senden ordre te volgen.

Wanneer ik na Naarden voer seyde mij den soon van Justus Baak dat op of voor de tent van de Konink van Frankrijk staan dese woorden: „Alterius Jovis altera Tela”, en hij vertolkte in onse tegenwoordigheyt seeker rijmpie op de selve rijm en voetmaten als in 't Frans, met den naam van de nieuwe nostra damus was gedoopt, zijnde quansuis een voorseggingh, den inhout was volgens de vertaling

Als 2 en 7 na de 6 en 1 zal volgen:

sal † LOVIS/SIVOL! 10 en 4 gesien zijn heel verbolgen:

Met vorsten van het rijk zoo trouweloos als dwaas,
Langs *eenen koopren brug zig wreeken van de *kaas.

† Konink Louis
*werden de koopre schuities meede gemeent, *Hollant; het woort is den Briel.

19 Dinsdagh. Is onse vloot van voor Zeelant voor de Maas gekomen, waardoor voorleden nacht een al larm ontstont ten Briel, Maaslanssluys en bijleggende zeedorpen, alsoo meenden dat het de Engelse en Fransse vlooten, om daar te landen, waren. Buyten Muyden, op den hogen dijk, waren 3 baterijen met haar doorsnijdingen achter den anderen zijnde, die het naaste aan het casteel met een stark retrenchement binnendijks na het casteel loopende versien. Ontrent dese tijt wiert hier aan de beurs geplakt een biljet, waarin negen artikelen waren gestelt als middelen van defentie voor deze stadt, om dezelve voor overval van buiten en oproeren van binnen te beschermen; en waren in substantie:

1. Dat men zeeker matigh getal van verstandige oude mannen zoude verkiesen, die besonder zonde vergaren, en yder dagh 2 van haar de wagt hebbende op 't stadhuys, commissie hebben om de poorten, boomen, buitenwerken, wagten, uitleggers te visiteeren, spions uit te senden om de intentie en starkte van den vijant te vernemen, en alle verraderije in de stadt te ontdekken en op te soeken.
2. Dat de Capiteynen aan deselve 2 mannen moesten kennisse geven van naam en straten daar haar borgerije woonden, om deselve op wagten en stormplaatsen te konnen na behooren schikken, zonder voor vaandrigs logement eerst te verschijnen, daar te veel tijt mede wert verzuimt, staat makende 80000 mannen burgers en boven dien nogh zoo veel om een leger binnen de stad en in yder bolwerk 1000 man tot een reserve te hebben, zoo dat dan, wanneer zoo zoude zijn, deze stad onmogelijk was te winnen, te meer wijl de nature haar door 't water zoo veel hadde gesterkt, nemende Candia en Copenhagen, die soo stark niet uit de natuur waren, tot bewijs van zijn zeggen.
3. Yder Capiteyn moest zijn volk, in zijn wijk wonende, zoo wel op kamers als in kelders, van eygen geweer versien, haar namen opgevende, waaruit zoude volgen:
4. Dat, wanneer sij een nette kaart van de stad voor haar namen, yder compag^ie^ in de naaste bolwerken aan haar wijk gelegen, haar loopplaats conden aanwijzen en de naam van 't bolwerk aan haar bekent maken.
5. Dat het uitdeelen van 't woort aan de officiers aan dese mannen behoorde te zijn, en datse aan de borgers, die het niet weten, bekent maken wat

het woort en veltteyken te beduiden zij, en storm of uitval zeer nodig zijnde.

6. Dat men bij allarm des daags of 's nags met een trommel door de stat bekent, waar dat ieder zijn post moet waarnemen, en door deselve alle onweerbare mannen, wijven en kinderen van straat gedreven.
7. Aangaande de brantordre, soo moet een spuit met haken en ladders aan yders wagthuis staan, met een goed gedeelte van gewapende mannen, geëxuseert zijnde van d' ordinaris wagt.
8. De borgers de wagt bevolen zijnde, moeten de uitleggers voor de stad en ook in den Amstel 't geschut op de bolwerken, eer sij van de wagt gaan, visiteeren en nau regart op de constapels en bosschieters nemen.
9. Datter lichte schepen uit alle havenen aan de Zuiderzee dezelve zee beveiligen, dat alle vaartuigen voor nieubrugs boom op andere plaatsen werden gelegt en verplaast op dat het schut op de brugh nog te leggen, niet wert verhindert voordeel te doen, en bij aldien eenige boomen waren die men konde ontbeeren, dat dezelve mogten toegeheyt werden.

20 Woensdagh. Niet gedenkwaardigs voorgevallen, de Colonel Zoutelande is van daagh in den Haag geapprehendeerd; het woort is Hoorn.

20 Woensdagh. Is door de Raatpensionaris ingelevert zeeker memorie hier nevenstaande, raakende de directie van secreete correspondentie penningen.

21 Donderdagh. De tijdinge van 't overgaan van Croevecoer en dat de biscop ontrent Groningen is en met partijen voor de poort loopt; het woort is Breda.

21 Donderdagh. Zijn de boeren ontrent Middel-

burgh opgestaan en hebben gesamentlijk de stad door hulp van de burgers geinvadeert, de heeren van den Brande, de Huibert, la Sage, Brouwer en de Secretaris Reygersbergen na buiten in boeren herbergen gevangen gestelt, daar na binnen de stad, en eindelijk op cautie losgelaten, gelijk in het nevenstaande relaas te zien is.

22 Vrijdagh. 't Overgaan van Bommel, gaande onse compag^{ie} van avont aan de Muyer poort ter wagt, het binnen woort was Rotterdam, het buiten woort was Woerden.

Desen achtermiddagh wilden de soldaten het huys van haren Captn plunderen, wonende op de binnen Amstel, dogh wiert nog tijdelijk verhindert; het woort is Rotterdam.

23 dito Zaturdag. Tijdinge als of Heusden over was gegaan met Woudrichem tegenover Gorken, Willemstad beleg^{t}, doch tot nogh toe onseker. Van daagh zoude hier eenige soldaten werde gejusticeert, maar kregen van zijn Hoogheyt pardon. Van desen morgen is de Engelsz vloot nogh op de hoogte van Texel gesien en de onse voor de Maas; het woord is Enchuysen.

24 dito Sondag. Tijdingh dat den gewesene Ambassadeur de Groot uit den Haag was vertrokken zonder afscheyt te nemen, en tot Delfshaven komende met kaagh na Antwerpen zoude zijn verzeylt; het woort is Muyden.

25 dito Maandag. NB. Is daarna abuis bevonden. Tijdingh datter eenige heeren in den Haagh uit de *vergaderiug der Staten van Holland zouden zijn in apprehensie genomen, dogh tot nogh toe niet genoemt, Tromp zoude in plaats van den overleden Adm^{l} van Gent zijn gestelt en zijn questie met den h^{r} de Ruiter door den Prins zijn geassopieert.* Van daagh is wederom een schuit met

bossekruit aangehaalt, boven op de vaten kruit lagen een partij wevers spoelwielen; het woort is Bodegraven.

26 dito Dingsdagh. Tijdinge dat de Ruart van Putten neffens de Raadpensionaris zoude zijn gevangen of gedetineert, de Ambassadeur de Groot achterhaalt en gevangen gestelt, van den laaste is het daarna abuis bevonden; het woort is Rotterdam.

27 dito Woensdagh. Verstaan wij dat de Ruwaart van Putten door den Viscaal en verscheide deurwaarders van 't Hof van Dordrecht is gehaalt en in den Haag op de Casteleinie gebracht, daar aanstonds te bedde gonck leggen en op hetselve leggende geëxamineert is, gaande onse compag[ie] van avont ter wagt op St. Teunis marct en ons corporaalschap op de IJbrug; het woort was Wesep.

27 Woensdagh. Wiert hier binnengebracht een fransse schoolmeester, genaamt mons[r] Couette, wel eer hier, daar na te Naarden, Muiderbergh en endelingh tot Emenes heeft gewoont, van waar hij bij nagt uit zijn huys door het kloek en stout bestaan van de kruissers van de Zuiderzee is gehaalt. Wat zijn beschuldinge is kan men niet pertinent weten, alsoo daar seer divers van wert gesproken. Dese morgen is de Gouverneur van Nieumegen, den h[r] van Welderen, langs duinkant na Texel gereeden.

NB. Den Ruart van Putten was beschuldight door eenen m[r] Willem Tichelaar, chirugijn, gewoont hebbende tot Pierschil, leggende in de lande van Putten, dat hij den voorsz. chirugijn hadde getragt om te kopen om den Prince van Orangen van kant te helpen, waarop de barbier sig veynsde daar toe geneegen te sijn eenige ducatons soude hebben op handt ontfangen, met belofte wanneer het feyt gedaen was, met het Baljuwschap van

Beijerlandt en 30000 gl. aan contanten vereert te werden, waarop het geene hier nevens op den 27 deser staat aangeteikent is gevolght.

28 dito Donderdagh. Tijdinge datter tot Uitrecht ontrent 1000 leege wagens souden zijn gekomen, men vertrout om plonderinge te voeren, en werden de eyschen van Engelant en Frankrijk door den druk bekent, zijnde zoo onfatsoenlijk ingestelt, dat wij liever willen alles wat wij hebben, goet en bloet bij de vrijheyt opsetten als zoo schandelijk tot nadeel van de selve vreede maken; het woord was Amsterdam.

29 Vrijdagh. Geruchten dat Utrecht in brand is, dogh sonder seekerheyt, en naderhant onwaar bevonden, maar dit is waar dat Mombas .... soude uit zijn gevankenis uitgebroken en weg gevlugt zijn, en zoo men zeyt, zoude voor het Hamburger cantoor dese volgende woorden van desen morgen zijn aangeplakt, *dit is waarheyt:*

Waarschouwinge aan alle vrome burgers:
Pas op burgers, de verraders zijn weder doende.
Burgers pas op, het zijn dese:
Reinst, Vlooswijk, de Graaf, Oútshoorn, Hooft, Pol, Bontemantel.
Daar is weder een verraat op handen.
Pas op burgers.
Het woort was Luyk.

30 Zaturdag. Dese nevenstaande missive wierd onder het gemeen gestroyd, maar ik geloof hetselve maar een pasquil is om den pensionaris en Beverning in meerder haat te brengen; het woort was Hollandt.

31 Zondag. Het woort was Swol.

1 August Maandagh. Tijdinge met het gevlugte volk van een Oost-Indisch schip, groot 80 lasten, van Ceylon, geladen met 60 lasten peper en eenigh kooper, hoe dat sij ontrent 8 mijlen buiten de wal van 2 En.

gelse scheepen zijn gejaaght en endeling souden werden vermeestert, ten ware zij haar eygen geschudt na binnen brengende, het selve gedompt zijnde, los schoten en alsoo het schip sinkende, op een kaper en een galjootschip haar neffens de brieven hadden gesalveert, gaande onse compag[ie] van desen avont in het Huisittenhuis ter wagt en ons corporaalschap ter bijwaght op de nieuwe Regulierswaagh; het woort was Hoorn.

1 Augusty Maandagh. Is tot Groeningen door een tromppetter met een tamboer verselt, die geblint wierden, een brief gebracht, waarin de stad wiert opgeeyscht of anders zeer gedreygt, waarop des anderen daags een brief wederom wiert gesonden, en mondelijk geantwoort wiert van de hopluyden, seght tegen u heer Biscop dat de Gouverneur van Groeningen heet Rabenhaupt, die door Gods hulpe de eere heeft van noyt stad hard belegert over te geven en hetselve ook hier niet sal doen, en niet als kruit en loot ten beste hebben, en de eerste die hier met sulke bootschap wederom sal komen zullen wij doen ophangen, den inhout van den brief was:

Doorluchtige Hooggeboorne Fursten en Heeren.

Op de schriftelijke opeyschinge van onse stad uit bevel ende name van de heeren Churfurst van Ceulen ende Furst van Munster, gedateert den 30 Julij deses jaars, hebben wij uwe Doorluchtigheyden willen te gemoet voeren dat wij, ons vertrouwende op de hulpe van God Almagtig, de gerechtigheyt van onse sake en getrouwicheyt van onse bontgenoten en hooge geallieerden, eendrachtelijk benevens onse Lieutenant-Generaal geresolveert zijn, onse stad met goet en bloet ten uiterste tegens

alle hare vijanden te verdedigen en te beschermen, waar toe ons door Gods segen niet en is ontbrekende. Gegeven in Groeningen 22 Julij/1 Aug. 1672, uit bevel ende name van Burgemeesteren en Raad old en nieuwe, mitsgaders taalmannen ende geswoorene der stad Groningen, dese met onse stads opgedrukte figuer bevestigt.

D' opschrift waar:

Den Doorluchtigen Hooggeboorn Fursten ende Heeren Churfurst zu Ceulen en Furst zu Munster.

2 Dinsdagh. Quam op ons wagthuis de tijdinge dat Loenen in brand stond, dogh wiert daarna de saak aldus bevonden, na dat de poorten en boomen een dagh tot Uitrecht geslooten waren geweest, zoo zijn uit de stad en daarom leggende volkeren ontrent 6000 man bijeen gerukt, mede nemende eenige stukken, waar onder een daar 16 paarden aan doende waren om hetselve voort te trekken. Zijn alsoo gekoomen van dese morgen ontrent 6 uren voor het huis te Cronenburgh, besedt met 200 mannen onder Capit[n] Cornelis Witsz, die haar met musketten en nog eenigh out haakgeschut zoo lange hebben gedefendeert tot dat haar kruit en loot op was, wanneer zij van Muiden nogh Weesp geen ontsed bekomende, alhoewel sij t' eenemaal daarop waren gecourageert hetselve overgaven, zijn voor prisoniers de guerre 2 aan twee te samen gebonden binnen Utrecht gebraght, neffens verscheyde wagens met gequeste franssen, die ook eenige doden hadden achtergelaten, zijnde haar Overste over de ruyterij door de schouder geschooten. Prins Maurits was wel op de been met het guarnisoen van Weesp en Muyden, maar als een vreelievende ×× Overste, gelijk hij is, soo trok hij ook liever met vreede na huys, als dat hij zigh in perijkel wilde stellen. Van

achtermiddag is het huis te Loendersloot mede ingenomen en Loenen soude geplondert zijn. Het woort was Lantscroon.

2 August Dinsdagh. Voor Kroonenburgh hebben de Franssen ontrent 200 dooden gekreegen.

3 Aug. Woensdagh beedagh.

Van middagh ben ik buiten op den Amstel geweest, en de werken daar gevisiteert, vindende aan de westzijde van den Amstel tegen over den Omval, even voorbij de hofsteede Overmeer, een baterij gemaakt, voorsien met 4 ijsere stukken van 12 en 8 ℔ ijser schietende, zijnde een trenschee van de wegh lantwaart in halve maans wijse gemaakt, met zijn banket en volle forme. Daar van over varende passeerde 2 uitleggers ieder met 8 stukken versien en bevonden aan de andere zijde 3 baterijen achter den anderen, de eerste leggende op het ende van den wegh die langs den Amstel na de Meer loopt, de brugh, die daar van over de Ringsloot na de herberg de Schulp te loopen, ten gronde toe afgebrooken sijnde; de tweede baterij is op de Meerdijk bij den eersten watermolen die aan begin van de Weesper vaart in de Meer staat, dogh was dese aan de binnenkant neer gestort en is men met de reparatie doende; de darde baterij was aan de derde moolen, die ook in de trenchee van de baterij was begreepen en ingetrokken. Zijnde dit een deftig werk. Voor na Diemerbrug marcheerende bevonden een halve maan voor de Hartoghvelts brugh op de Meerdijk gemaakt, maar van kleine defentie, gingen voorts door Diemen en keerden den hogen dijk langhs wederom, vonden ontrent Jaaphannes, even voorbij 't gemeene-landshuys een heerlijk werk, zijnde 2 baterijen met haar liniën en trencheen achter den anderen, ieder met 3 stukken versien, zijnde de dijk tweemaal afgesneden en de passage van den eenen tot

den anderen liep tussen 2 deftige borstweeren met haar banketten en palisaden, wel versien door ....

> 3 Aug. Woensdag bededag. Van daag tegen den avont wasser veel te doen voor Burgemeester Pol zijn deur, wonende op Cleveniers Burgwal in een van de nommer huisen van 't oudemanhuys, en dat om het brengen van de sleutel.

3 Augusty Woensdagh beedagh. Gisteren was de Vroetschap vergadert over 't brengen van de sleutels eu de autoriteyt van Burgemeesteren daarontrent, en wiert daar vastgestelt datmen de sleutels wederom in plaats van opt stadhuis zoude brengen aan Burgemeestr Pol, alsoo de tijd van Burgr Reinst was geëxpireert. Hier op wiert van daag de krijgsraat versamelt en het voorss. daar mede gearresteert, dogh wanneer dit ter ooren van de gemeente quam, wasser een generaal misnoegen, dit morrelde tot den avont, in den achtermiddagh quam de Capitn neffens de Luitenant aan mijn huis om mij iets te seggen, dogh ik niet thuys sijnde, heb hem daar na savonts ontrent 7 uren op den Dam gesproken in presentie van den Vaandrik en Sr Jacob Nijlandt, gingen met hem in de Karseboom, daar hij ons zeyde dat hij niet en twijfelde of daar soude desen avont eenige moeyten vallen, ontrent het brengen van de sleutels aan Burgemeesters huys, zoo dat hij seyde geresolveert te zijn, vermits hij soo verre in de wijk woonde om zig bij den eene of andere in onse wijk van desen avont soo lang te onthouden tot dat de vreese van tumult door de tijd zoude zijn gepasseert, waar toe wij hem onse huisen presenteerden en is het huis van den Vaandrik van hem aangenoomen, waar wij ontrent half negen uuren te samen quamen en met eenen verstonden datter veel gepeupel op den Dam als ook ontrent het huys van den Burgemr van der Pol was vergadert, waarop Ger-

rit, de knecht van den Vaandrik, wierde gesonden om kontschap van 't gepasseerde te neemen en ons daar van bescheyt te doen, quamen ook twee van onse sargeanten Kooman en Kok bij ons, Gerrit wederkomende berichte dat verscheyde burgerwagten de sleutels op het stadhuis bragten en die niet wilden tot Burgemeesters brengen, datter ook tumult was voor het huys van den Burgem[r] Pol en een generale oploop te vreesen was, waarop aan mij en Nijland wierde gelast om de gequalificeerste van de compag[ie] op te kloppen en te gelasten met de wapenen voor Vaandrigs logement te verschijnen, gelijk wij deeden, wanneer wij nu ontrent 30 à 40 mannen stark waren seyde de Capiteyn: messieurs voegh u weêr in 't gelidt en alsoo het van de nagt wel moght haperen, die vreesachtig is mag wel liever na huis gaan, dat eenige dede keeren, daarop in ordre zijnde geraakt zeyde de Captn wij zullen gaan ronde doen, hout u rijen en gelederen dicht geslooten, daarop gaat hij met de Vaandrig voor aan, wij volgen het water langs den Dam, daar de Luitenant Elias hem zijn dienst aanbiet, maar wiert bedankt, langs de Vijgendam over en ontmoeten in 't begin van de Halsteegh een partij burgers, die al vrolijk roepende: Weesperpoort, de sleutels van deselve na het stadhuys bragten, ons vragende of wij ons werk, meynende dat wij mede sleutels hadden bestelt, al gedaan hadden, wij, om geen occasie tot moeyten te geven, zeyden ja en passeerden; voor aan in de oude Doelestraat ontmoeten ons 3 van haar navolgers, die ons van gelijken vroegen, waarop sommige van ons ja, maar den Capt[n] neen antwoorde en zeyde dat wij sleutels tot Burgem[r], daar sij behoorden, bragten en niet op 't stadhuys, zij passeerden en antwoorden daar niet op, maar burgers vrouwen op haar stoepen zittende, zeyden dat zeyt hij maar om dat hij de gek

daar mede scheert; sloegen, doen de brug over sijnde, de achterburgwal neer; voorbij de fransse kerk komende seyde de Captn: mannen het kon wel geschieden dat eer een half uur ten einde was datter een attacque geschiede, daarom weest wel op u hoede, ik zal met u leven en sterven, waarop ik vroegh waar dat de attacque ons van daan zoude komen of watter zoude voorvallen, kreeg tot antwoord datmen het respect van Burgr moest herstellen, repliceerde dat wij dan tegen onse eygen mede burgers souden moeten vechten, kreegh tot antwoort, dat wij souden doen dat hij ons soude belasten en dat alles watter van soude komen op hem wilde neemen, ik zeyde dat wij dat niet souden doen en dat hij soo voorsichtig als mogelijk was geliefde te gaan, hem seggende dat het meeste van zijn volk dat hem volgde het soo verstont als die geene tegen de welke hij ons soude voeren, waarop hij seyde wel te mogen hebben dat die onwillige na huys gingen, ik antwoorde: dan sal UE. niemant bij blijven, en wiert mij belast dan deselve te noemen, ik antwoorde geen verklikker te zijn, maar dat de Captn het haar selfs geliefde te vragen, gelijk hij dede, en kreeg tot antwoort datse tegen haar medeburgers niet wilden vegten, maar dat zij met het brengen van de sleutels wel hadden gehandelt, dogh presenteerde om hem bij te staan tegen het canailje en soo sijn vaders huys te beschermen en offencyf niet defencyf [1]) te gaan, waar op hij seyde, wat doen ik dan met u op de straat, ik wenschte wel dat ik de Compe noyt hadde gesien, zijn dit mijn burgers daar ik mij

---

1) Blijkbaar vergist de schrijver zich hier en bedoelt hij juist het tegenovergestelde, anders heeft zijne redeneering geen zin. Hij wilde wel den burgemeester helpen verdedigen, maar niet het volk noodeloos aanvallen.

op zoude verlaten, waarop ik seyde mijn h^{r} Cap^{n} wij willen u tegen vijanden gehoorsaam zijn, maar niet tegen onze eygen burgers vechten, waarop uit de Angenietenstraat en van 't Ruslant een geschrey als of 't een oploop was quam, soo dat ik doe seyde tegen de Cap^{n}: mijn heer nu ist de tijd om UE. bij te staan en nu komen wij te pas, waarop wij ons met 6 à 7 mannen in postuur stelden, vermits de andre altemaal op ter loop beurden, dogh was maar een abuis en door sommige lichtvreesende veroorzaakt, dogh doe misten wij onsen Capiteyn en sagen hem die nagt niet weer, maar wierden van de vaandrigh thuys gevoert, die ons zeyde dat de Captn hem hadde geseyt dat hij ons niet wilde opvoeren nogh van ons niet thuys gebragt wilde zijn, zoo dat wij van hem verlaten zijnde, na huys marcheerden, de voorburgwal langs de oude kerk achterom, oude brug over en soo opt verzoek van den vaandrigh met ons 3 à vieren in gekomen zijnde, zoo komt een half uur daarna mons^{r} Weyman en bericht ons dat zij met haar 8 à 9 burgers van onse compag^{e} ons waren nagevolgt en hadden misgeloopen, dogh vonden onse Captn na dat wij waren vertrokken, die haar met zeer gealtereerde woorden en passien vroeg of zij met hem wilden leven en sterven, waar op zij ja antwoorden, en op sijn verzoek haar namen bekent maakten, met hem voor de Burge^{r} Pols deur quamen en daar een weynig vertoefden, wanneer zij licentie kreegen om na huys te vertrekken.

Bij dese occasie kregen wij het woort dien avont en het was Gelderlant, en was de majoor Bikker zoo qualijk beraden of los van harsenen dat hij luit over straat uitriep: het woort is Gelderlant! zoo dat het canailje dien nacht het woort zoo wel wisten als de borgers.

4 Augusty Donderdagh wierd ik ontboden van den Cap^{n}, 's morgens ontrent negen of half tien uren ten

huyse van den vaandrig, daar ik de sergeant de Winter vont en quam Jacob Weyman daar mede, doen seyde de Capiteyn dat wij souden de burgers zien in het geweer te krijgen, alsoo der vrij wat te doen was, ons hetselve door last van Burgemeesters aanseggende, waarop wij seyden datter geen kans was om een man daar toe te brengen, want zij buiten haar wijk niet willen trekken maar wel de deselve wijk bewaren, maar zoo de heeren Burgemeest[s] geliefden alle de compagnien te doen in het geweertekomen en dan uit elks een gedeelte te neemen, dat wij dan wel haast het volk in 't geweer wisten te krijgen, waar op hij seyde datter wel 12 comp[n] van de Capiteyns Blau en Kool, tussen welke wij waren gelegen, mede in wapenen quamen, dat wij het wel wilden doen, ondertussen komt de sergeant Kok ingaan die, hoorende watter te doen was, segt, niet mede te willen trekken voor dat hij wiste waar na toe; de Capiteyn seyde: eerst na den Dam en dan na de muitemakers: waar zijn die, vroeg de zergeant, wij sullen die soeken wiert er geantwoort, dat is mijn meening niet, ik moet weten waar ik sal henen trekken zeyde de zergeant: na Cleveniersburgwal, zeyde de Capiteyn. Laat daar de burgers diens wijk het is en daarontrent in andere wijken wonen oppassen, wij zullen onze wijken waarnemen, en dat is onse plicht, daar de Capt[n] zeer ongestuimigh op begonde uit te varen en te seggen met hevige woorden, dat hij hem sergeant nu leerde kennen, dat blij was dat hem kon, dat hij nu sagh wat mannen dat het waren, dat hij rapport zoude doen en klagen dat wij hem als Capiteyn niet wilden obedieeren, waarop van den zergeant wiert geantwoort, dat hij de waarheyt geliefde te rapporteeren, dat was dat wij hem neffens andre burgers wilden gehoorsamen in alle billickheyt, maar niet anders, en dat hij, sergeant, ons

daar toe tot zijn seggen tot getuigen nam en protesteerde neffens andre comp^ien alles te willen doen, maar niet met onse comp^ie alleen, waarop de Captn seyde dat hij wensehte de comp^ie sijn leven niet gesien te hebben, dat hij liever wilde hondeslager zijn als zoo Captn weesen, dat hij wel mogt lijden datse hem, sergeant, Kapt^n maakten en diergelijke woorden meer, waarop men seyde onmogelijk iemant in 't geweer soude krijgen ten ware Capiteyn Blau en Kool mede haar volken lieten wapenen, zoo dat ons eindeling wierde gevraagt: wanneer die 2 compag^ien in 't geweer quamen, of wij dan ons volk mede zouden disponeeren, antwoorden ja: gaat dan, zeide de Captn, en segt ieder aan dat zij haar geweer gereet stellen, om, wanneer nader ordre daar toe quam paraat te zijn, waarmede wij vertrokken.

Van namiddagh te 3 uren is de krijgsraat vergadert en daar vastgestelt de burgers kontentement te geven en de sleutels op het stadhuys *in een kist* [*met 2 sloten*] *te doen sluiten*, *waarvan de* [*eene*] *sleutel bij de hooftwagt* [*en de andere bij Burgemr*] *zal bewaart werden*, [*dogh kan de kist niet werden geopent of de* 2 *sleutels moeten bij den anderen zijn*] ([ ] dit is bij abuis doorgeschrapt maar is alle de waarheyt).

Ontrent 5 uren van avont komt Burgemeester Pol neffens zijn zoon de Secretaris, geconvojeerd van Schout Engebrecht en sijn dienaars en eenige musketten, van sijn huys af na 't stadhuys toe, onder het geroep van het canailje: dit is de burgerbeul, bruit den ouden hont de kop in, smijt hem doot! en sulke vuile en smaadwoorden meer, zijnde zijn huys met burgers en soldaten nu wel voor plunderinge bewaart.

4 Aug. Donderdagh. Van desen dagh ontrent half 12 ure is de Raatpensionaris met sijn klerk en 2 knechts verselt, in de vergadering van Staten gekomen en zijn

dienst gepresenteert af te leggen, is hetselve van zijn hoogheyt aangenomen en hij ontslagen, maar daarna aan zijn Hoogheyt versoekende om het gevolgh van de acte voor desen aan hem verleent te mogen hebben, dat was Raatsheer in den Hogen Raadt te zijn, kreegh tot antwoort dat hij (sijn Hoogheyt) met gewichter zaken zich voor dees tijt hadde te bekommeren, maar bij gelegenh[t] daar wel om zoude denken; het woort was Leyden.

5 dito Vrijdag. Komt de tijdinge datter 14 Oostindische retourschepen op de Eems voor Delfzijl zijn gearriveert, hem voor 't lant met 3 Engelse scheepen slaags geweest, die niet bij haar hebben uitgerecht; het woort was Utrecht.

Is dese nevenstaande missive van den gevluchten h[r] Pieter de Groot aan de Staten van Hollant en Westfrieslant in druk uitgekomen.

6 August Zaterdagh. Isser niet voorgevallen, gaande onse compag[ie] na Funen ter wagt, hebbende ons corporaalschap de hooftwagt in de loots bij Heertie Jans lijnbaan, alwaar de Capit[n] den gehelen nacht en dagh bij ons is gebleven, zijnde het woort eenigheyt, en zoude van daagh den Ruwaart van Putten uit zijne detentie in de Castelenye op de Gevangepoort in den Haagh zijn gebraght. Van Groeningen is tijdinge dat het zigh zelfs wel defendeert.

> 6 Aug. Zaterdagh. Gewisse tijdinge van het arriveeren van Oostindische schepen op de Eems, de Engelse meende het schip Oostenburgh, vermits het een trage zeylder was, van de andere af te snijden, maar wierden zoo van hen begroet dat zij hetselve met gemak hebben laten passeeren, hebbende 4 doden in die recontre gekregen, end h[r] Arnout van Overbeke is Commandeur van deselve vloot.

7 Sondagh. Is den Overste Jorman met zijn regiment, zijnde 1400 mannen met eenig boskruit na Groeningen tot adsistentie t'scheep gegaan. Van daagh door de Mennonieten begonnen te maken de halve maan buiten voor de Leytse poort en voor den avont ongelooffelijk geavanceert; het woort was liefde.

8 Maandag. Gisteren en van daagh is onse vloot de Hollantze kust langs van de Maas na Texel gepasseert.

Is Jan van Oldenzeel, m^r^ Smit, door het afschampen van een kogel, die in plaats van op wit te schieten langs een deur afschampte, schuyns door het venster in de cortegaarde, en hem zittende bij 't vier, door zijn hals vloogh, zoo dapper gequest geworden, dat hij daar aan gestorven is; het woort was Oranje.

9 Dinsdagh. Brieven van Groeningen die van goede courage en dappere resistentie schrijven, zijnde voorleden woensdag beedagh, in een tweede uitval den Prins Willem *van Furstenbergh* NB. en nogh een voornaam heer in de loopgraven gevangen genomen, binnen Groeningen gebraght en op de Drapoort gevangen gestelt. Is daags daarna van den biscop een tambour voor de stad gesonden, die, vermits geen pas hadde, wiert te rugge gesonden, maar daarna met meerder bescheyt komende, wiert gehoort, zijn voorstel was datmen de 2 gevangen heeren zoude op rantsoen stellen, op dat die bij den biscop mogten werden gelost, maar het is bij den h^r^ Goeverneur Rabenhaupt afgeslagen; het woort was Nassouw.

NB. Is naderhand bevonde dat het andre heeren waren.

10 Woensdagh. Tijdinge datter 6 smakken met toevoer voor den biscop van Munster, komende van Hamburgh, willende de Eems op, van de jachten die bij de Oostindische schepen voor Delfzijl lagen zijn geno-

men, behalve eene, die in de grondt is geschooten. Van daagh ben ik versogt te komen in de herberge de Goude Zon op de Nieuwendijk, omme daar een vergaderinge van eenige voorname, dogh gemiscontenteerde burgers bij te wonen om over den tegenwoordigen toestand van dese stad met den andren te discoureeren, dogh heb het met eenige andre nootsakelijkheyt geexcuseert; het woort was Weenen.

10 Woensdagh. Is afgepubliceert dat de huysen, staande langs den Heilige- of Overtoomse wegh, van de stat af tot aan de kruitmolen van de weduwe Kroop moeten afgebrooken werden binnen den tijt van 12 dagen en de puin daarvan op yder zijn eigen kosten weg te voeren; van gelijken is mede afgekondigt, dat men alle de schepen voor deser steede palen leggende, zal binnen deselve halen en die te groot zijn zullen gehoudentesijn om op deselve gedurichlijk mannen te houden. Item balys, gieters, emmers etc., om bij eenige ongelegentheyt van brandt wel op zijn hoede te zijn.

> 10 Woensdag. Zijn uit het quartier van zijn Hoogheyt bij Bodegraven, om den vijant ontrent Uitrecht te recognoscheeren, uitgetrokken 600 ruiters en 200 mannen te voet onder .... [1]) en den Chevalier de Villa Nova, en dien morgen vroegh dicht voor Uitrecht gekomen, doot slaande alle de schiltwagten die den vijant hadden uitgestelt en zijn gebrooken tot in haar trencheen, daar zij veel hebben dootgeslagen en 16 gevangen genomen, van de onse zijn 2 doodgebleven, ende het paart van don Bernardo Zambruno wiert met een piek onder hem dootgestooken, de vijant retireerden in de stad.

1) Oningevuld.

11 Donderdag. Zijn wij wederom aan de Muiderpoort. ter wagt getrokken en hadden ons corporaalschap de loots benevens de poort; het woort was Amsterdam en het buytenwoort Halberstadt.

Tijdinge dat een Seeus schip, willende na Berdivis in Westindien, een Engels Oostindisch schip heeft genomen in de Spaansche zee voor de Cardinaal, en is met hetselve achter Engelant om na Bergen geseylt, waar van hetselve met den eersten werd verwaght, het is geëstimeert op 14 tonnen gouds waardije. De Oostindisch vaarder was genaamt de Witte Valk; het woort was Amsterdam.

12 Vrijdagh. Is zijn Hooght[t] den Prince van Oranje des namiddags tussen 3 en 4 uuren uit het leger over Amsterdam door de Leytse poort binnen Amsterdam gekomen, dogh alsoo men hem eerst tegen 6 uuren verwagte zoo quamen de 36 compagnien burgeren te voet en de ruiterij te laat om hem aan de poort te ontmoeten, maar zijnde in het heeren logement zijn dezelve daar voorbij gepasseert, het geschut wiert te wedersijde van de poort wel ontrent 100 st[s] gelost; het woort gelijk gisteren Amsterdam.

> 12 Vrijdagh. Zijn boven het kruys van de oude en zuider kerk oranje vlaggen gestelt, opt stadhuys even onder de wijser, van de waagh een op de hoek van de galderij, van de nieuwe kerk een boven de sonnewijser.
>
> Van daag is een bombe uit het biscop leger in de stad Groeningen geschoten, waarinne een kopere plaat is gevonden met dese caracteren, sijnde een besweeringe om de bombe tot nogh toe niet veel uitgerecht hebbende, beter te doen opereeren, den inhout was:
>
> Pater principium
> Sapientiae filius un

Spiritus et sancti
ram 6m T o 6 ec c d cE m cc im
9 ∂ 6 o ∂ c ∂ ∂ o cE o PEHoP
S S b ct HNA
AmEn.

13 Zaturdagh. Is zijn Hoogheyt des morgens ontrent 10 uren uit zijn logement gereden en heeft de wallen ront omme de stad gevisiteert, waar van nadat hij op het lands magasijn, Oostindisch magasijn en princenhof hadde geweest, wederom is gekeert op het stadhuys en is daar van Burgemeesteren heerlijk onthaalt nadat hij eerst in de Vroetschap hadde geweest, en vertrok zavonts ontrent 5 uuren hier van daan met 3 stads jagten na Muyden; het woort was Haarlem.

> 13 Zaturdag. Zijn Hoogheyt heeft gelast dat men de huysen op de heylige wegh, die alreede waren bij publicatie bevoolen af te breeken, soude laten staan tot nader ordre, alsoo hij de noot zoo groot nogh niet oordeelde, maar de baterye aan den Overtoom zal men nu tot een formele sterkte maken.

14 Zondagh. Is zijn Hoogheyt savonts ontrent 12 uren wederom hier binnen van Muyden gekomen, nadat hij Weesp en den Hinderdam hadde gevisiteert; het woort is Oranje.

15 Maandagh. Is zijn Hoogheyt 's morgens ontrent 11 uuren wederom uit de Leytse poort vertrokken en waren wij met 24 compag^en^ borgers gerengeert van zijn logement af tot aan de Leytse poort toe, en alsoo wij vrij wat uitsteekender waren in kleeding als de andere compagnien, zoo viel het oog van zijn Hoogheyt na ons toe, ons zeer minnelijk groetende, waarop wij vive Orange riepen en passeerden ons voorbij de poort uit. Ons rendevous was dicht aan de poort; op het pleyn; buiten zijnde wiert het kanon gelost en van ons met de musketten daarop geantwoort, trokken doen

met 4 oranje vaandels in ordre, alle de pieken in de midden, voor en achter musketten, na den Dam toe en werden daar in batailje gestelt, en na datter 3 maalen zalvo was geschoten is ieder Capiteyn met zijn compag[ie] na huys getrokken; het woort is Wilhelmus.

> 15 Maandag. Is een brief van de Konink van Engelant met den druk gemeen gemaakt, geschreven aan zijn Hoogh[t] den Prince van Oranje, gedateert Withal 28 Julij/7 Aug. 1672, gelijk hier neffens kan gesien werden.

16 Dinsdag. Zijn wij des avons wederom ter wagt getrokken op het stadhuys; het woord was Luik.

> 16 Dinsdagh. Zijn 17 standaards ruiterije des morgens ten 7 uren uit Uitregt gereden recht na Gorkum, om daarop met een entrepriese iets uit te rechten, maar die van Gorkum door een boer tijdelijk gewaarschoud sijnde, zoo gaf de Generaal Wirts ordre datter 300 man te voet en 400 te paarde zoude uittrekken, bij haar hebbende 3 voetstukken, schietende 6 à 8 ℔ ijser. Wanneer deselve 2 uuren gemarcheert hadden rencontreerde haar de vijanden, die dapper op de onse schooten, dogh hadden haar zoo wel versien met takken van bomen, dat de Fransen niet konden uitwerken, ondertussen stelde de onse haar after de takken, die haar als schans was, in postuur, en schoten met het geschudt soo dapper dat des vijands rangen datelijk geopent wierden en kannonneerde de onse zoo dapper met schroot dat veele van de vijanden ter aarde vielen met groot gekerm, en wierden van onze ruiterij en voetvolk terstont aangetast en ten deele beset, vegtende manlijk tot dat het geladen zijnde zij met een purpere vlag gewaarschout wierden te retireeren, welk geschiedende 't geschut

terstont weder los gonk; de Fransse dese vlag ziende zijn terstont met groote verbaastheyt geretireert en van de onse tot ontrent 1½ uur Uitrecht nagejaaght, en zijn alsoo met de volle victory wederom tot Gorcum gekomen, mede brengende 200 paarden, 8 standaarden en 70 gevangenen, waaronder 3 Ritmeesters, 7 Cornets en 1 Major, als mede veel plunderagie.

17 Woensdagh. Is van het stadhuys afgepubliceert een placcaat op de naam van de Staten van Hollant en Westfrieslant, waarbij verboden wert alle insolentie ten platte lande, 't zij door onze ruyterije of andre vagebonden daar onder loopende, verbiende het rooven van vee groot of kleyn, lang of kort voer, stroo, boom- en aartvrugten, hoenders, duyven, gansen, conijnen, op pene van restitutie van de schade, en daar en boven aan de lijve gestraft te werden; het woort is Willemstad.

Donderdagh 18 Augusty. Tijdinge van Groeningen dat alles daar nogh wel was, het volk van Jorsman wasser binnen gekomen en was alles vol courage.

De burgerije van Utrecht moeten haar ontwapenen en het geweer op het stadhuys brengen door order van haar fransse Gouverneur; het woort is Leyden.

Donderdagh 18 Aug. Biscops leger voor Groeningen verloopt zeer, 27 soldaten, de brandwagt hebbende, zijn te zamen overgelopen, gelijk alle dagen veel volx overkomen, maar zijn niet veel te vertrouwen, gelijk ook 5 van de overlopers zijn geatrapeert, soo als zij meenden het geschut van een baterije die haar meest schade deede te vernagelen, soo dat die met de hals zullen betalen.

19 dito Vrijdag. Is Prins Maurits van Muyden hier in cognito doorgetrokken en na 't leger van zijn Hoogh[t] gereyst; het woort is 's Gravenhaag.

20 Zaturdagh. Niets van merite voorgevallen. Is de makelaar .... Cloek, zittende op het zeekreet van het wagthuys aan de zoutkeetboom, van een ander, daar de wagt hebbende, onweetende met een kogel door het huysie doot geschoten, sonder dat men het wiste voor en aleer dat men zijn geselschap daar na missende, en gesogt zijnde daar wiert doot gevonden; het woort is Brussel.

21 Aug^s Zondagh bekomt men de tijdinge uyt den Haag van gisteren van het ombrengen van de Ruwaart van Putten en m^r Jan de Wit, gewesene Raatpensionaris van Hollandt, zijnde hetselve aldus voorgevallen, gelijk mij door s^r Nicolaas van Toor, die van 't eerst tot het laast daar bij is geweest, is verhaalt... Des morgens wiert op de gevangen poort gepronunc^t de sententie over de Ruwaart van Putten, luidende deselve van woort tot woort als volgt:

Sententie van den Hove van Hollandt en Westfriesland, jegens m^r Cornelis de Wit, Outburgemeester der stad Dordrecht &c., gepronuncieert den 20 Augusty 1672.

't Hof van Hollandt gesien ende geexamineert hebbende de stukken en munimenten bij den Procureur Generaal van denselven Hove overgegeven tot laste van m^r Cornelis de Wit, Oudburgemeester der stad Dordrecht ende Ruard van den Lande van Putten, jegenwoord gevangen op de voorpoort van den selven Hove, mitsgaders zijne examinatie ende confrontatie, als mede 'tgene van wegen den voorsz. gevangene is overgelevert, ende voorts overwoogen hebbende 'tgene ter materie dienende is ende eenigsints heeft mogen moveren, verklaart denselven gevangene vervallen van alle sijn dig-

niteyten ende ampten bij hem tot nog toe bedient, bandt hem voorts uit den lande van Hollandt ende Westvrieslandt, sonder daar oyt wederom in te komen, op pene van swaarder straffe, te ruimen deselve landen met den eersten, ende condemneert hem in de kosten en misen van de justitie tot tauxatie en moderatie van den voorsz. Hove. Actum bij de heeren Adriaan Pauw, heer van Bennebroek, president; Aalbrecht Nierop; Willem Goes, heer van Boekhorstenburg; Fredrik van Lier, heere van Zoetermeer; Cornelis Baan en Matheus Gool, Raatsluyden van Hollandt en Westvrieslandt ende gepronuncieert op de voorpoorte van denselven Hove op den 20 August 1672.

In kennisse van mij,
Adr. Pots.

Des morgens ontrent 9 à 10 uuren gonk de barbier Willem Tekkelaar vrij uyt van de gevange poort, overal zeggende dat den Ruaart zoude losgaan, dat hij als nogh voor God en de werelt betuigde dat het gene daar hij den Ruart mede hadde beschuldigt waar en waragtigh was, dat hem daarvoor na de uitvoeringe van 't feyt was belooft het baljuwschap van Beijerlant, 30000 gl. aan gelt en dat eenige ducatons op handt daarop alree hadde ontfangen.

De sententie was ondertussen mede in druk en onder de burgers in handen geraakt, die zij zoo frivool alse groot was oordeelden; ondertussen komt m[r] Jan de Wit met zijn karos na de gevangen poort om sijn broeder daar af te halen, gaat na boven bij hem, maar meenende met hem weder afkomende uit te gaan, wiert hetselve van de burgers, daar schildwacht houdende, belet en na bin-

nen gedreven, daarop aanstonts de wagthebbende burgers haar schildwaght tot hulp quamen, hierop wasset een formelen allarm en quamen de schutterijen in een korten tijd in het geweer, en wierden de Capiteynen van haar burgers gecompromitteert omme naar 't Hof te gaan en daar bekent te maken dat zoo een zententie als over den Ruwart door haar was gevelt, niet na recht en billicheyt was, want zeydense, is den Ruwart ontschuldig, stelt hem op zijn vrije voeten, straft den barbier, maar dewijl hij in dese sententie wort gedegradeert ende gebannen, soo moet hij schuldigh zijn, is hij schuldig aan zoo een enorm feyt, straft hem met de welverdiende doot een ander tot exempel, en kreegen tot antwoort, dat het Hof hadde gevonnist, en dat moeste men van waarde houden, alsoo het selve Hof niet geresolveert was om daar anders in te doen, waarop van de voorsz. Captns wierde gerepliceert, wel dewijle de Raatsheeren van 't Hoff, die van God tot rechters zijn gestelt om recht te doen sonder aanzien van persoonen, zooals dat behoort en 'tselve niet willen doen, zoo zullen wij het doen, en bij aldien datter door het Hof, 'tzij ruiters of zoldaten werden gesonden om dat te beletten, zoo zullen wij deselve niet ontsien maar selfs komen het Hoff inneemen en u al te samen om hals helpen, waar mede gescheyden zijnde bij de haren quamen, dit over en wederloopen, resolveren &c. duurde tot ontrent tussen 5 en 6 uren in den avont, als wanneer de burgers die dichtst aan de gevangen poort stonden, zijnde 2 compagien, de eene een blauw en de andre een prince vaandel van 3 coleuren zijnde, het werk begonnen; zij schoten met haar musketten op de deur van de poort tot dat die open vloogh en een

weynig daarna quam de Ruwart met zijn Japanse rok aan eerst af, die terstont wiert voort gerukt tot dicht bij 't schavot, gemeenelijk het groene sootie genoemt, alwaar hij wiert met schieten en steeken ter neer gemaakt; zijn broeder afkomende en ziende dat zij met de Ruwart in actie waren, dreygde met zijn voorste vinger en zeyde: dat zult gij u beklagen, daarop hij terstont van de burgers, die hem aantasten, wiert geantwoort: daar zullen wij wel zorg voor dragen, waar op hij terstont een pistool schoot kreegh, een steek van een rapier en eer hij nogh gevallen was kreegh hij een slagh op 't hoofd met de kolf van een musket dat hij onder voet viel, waarna in een ogenblik zij beyde zijn geplundert, naakt uitgeschudt na het schavot gesleept en aldaar aan de beenen aan een mik die daar staadt opgehangen, alwaar haar daarvan het canailje de vingeren van de handen, de teenen van de voeten, neus en ooren zijn afgesneden, ja de harten uit haar lichamen en zijn altemaal verkoft, haar kleeren die zij aan hadden zijn aan kleyne stukjes gesneeden en ieder acht het geluk te zijn een stukje daarvan te mogen bewaren, gelijk ook deselve s^r^ van Toor mij een stukje van het hemt als ook van de borstrok van m^r^ Jan de Wit heeft laten zien. Tot dus verre het verhaal van s^r^ Toor.

Hiernevens gaan wel de pertinente tijdinge tot nogh toe daar van in druk uitgegaan; ik heb verstaan dat de harten van deze heeren zijn aan een Engelsman voor 130 gl. verkoft, die daarop aanstonds met een pinkje zoude na Engeland zijn overgevaren om deselve aan zijn Majest^t^ te presenteeren; het woort is Groeningen.

Op den 23 Augusty 1672, dinsdagh morgen, is alhier

aan de middelste pilaar in het noorden, opgegaan van de beurs, aangeplakt gevonden dese volgende articulen:

1. Dat de oude hantvest zal werden herstelt.
2. Dat de Capiteinen in de Vroetschap zijnde, afgezet zullen werden en andre uit de borgers in haar plaatse gestelt.
3. Dat niemand uit de regeering bewinthebber van de Oost- of Westindische Comp[ie] zal werden.
4. Dat de doelens weder herstelt zullen werden.
5. Dat de regeering de stads vesten niet sullen mogen verpagten, maar de burgers zullen gecoozen werden, dit zal aan zijn Hoogh[t] door request werden versogt en dat bij weygering op zijn Haags zullen handelen.

NB. Die dit biljet afscheurt zal een kogel tot een vereeringe genieten, alsoo daarop gelet zal werden.

Oranje wert groot
de Witten zijn doot,
tot burgers glory
brandt victory

dit is recht bescheyt, de burger houdt standt,
de dieven loopen en betalent met schandt!

Zondag 13 November. Van daagh is door expresse aanschrijvinge van d' heeren Staten van Holland, op de ernstige recommandatie van zijn Hoogh[t] den Prince van Oranje, in alle publique kerken gebeden voor den persoon van zijn Hoogh[t] speciaal en de desseynen ten besten van ons lieve vaderlandt bij der hand genoomen. Van avond zijn weder eenige volkeren uit dit guarnisoen uitgetrokken zonder te weten waar na toe.

Maandagh 14 November. Perfecte tijdinge.

Van Madrid comt de tijdinge van de rencontre in

de bay van Cadix met het Frans schip en de inhalinge van den Ambassadeur Paats als volgt:

Madrid 26 October.

Met een expresse heeft men van Cadix advis bekoomen hoe op den 13 deser den Hertog de Veraguas vernomen hebbende dat het Franse schip St. Jacques met 42 stukken geschut en 180 mannen veel silver aan boort hadde, gecommandeert heeft den admirante Nicolaas Gregorio met het schip St. Antonio de Padua 'tselve te gaan visiteeren, en dat, komende aan de sijde, de Fransse Kapiteyn la Ponte daarna niet willende luisteren, geantwoort heeft met een geheele laag artillerie en musketten, waarmede wij verlooren de Viedor Generaal don Pedro Antonio de Silva y Cordonna, en een soon van de Prince de Monte Sarchio, en Nicolaas Gregorio gequest, met ontrent 20 dooden. D' onse ziende sulke insolentie, hebben daarop geschooten en geraakte brand in 't kruyt, in voegen meest opgevloogen is, daarna gesonken met ontrent 2 milioenen patacons aan silver en goederen, en men heeft op de resteerende Fransse scheepen, die in de baay waren, soldaten geset. Dan het meeste zilver zal gesalveert werden voor den Konink.

Den 15 deser heeft de Hollantse Ambassadeur extra ord^s hier zijn publique intreede gedaan, heel magnifycq met kostelijke carossen, en heeft audientie gehad met groote toejuichingh van de grooten en van de gemeente, die roepende in france taal lang leve de Hollanders en de duivel haal de Franssen! hij heeft al de wapens aan zijn deur gehangen, en was met al zijn gevolgh op zijn Spaans gekleet, dat hier zeer aangenaam was.

Maandagh 14 November 1672. Van daagh zijn Hoogh^t jarigh zijnde en nu 22 jaren out geworden, is den Haage daar veel vreugde vieren in de

legerposten, het schieten van canon &c. geweest, en is de Princesse douagiere daar over gefeliciteert.

Van daagh gaat weer volck uit dit guarnisoen, dese voorleden nagt heeft den heer Grave van Hoorn met een partij muskettiers, de scheepen die met voeragie, koorn &c. lagen in de graften van Montfoort met een dappre courage door het werpen van hantgranaten en vierwerk in de brandt gebraght en zijn t' eenemaal verbrandt; die van binnen schoten wel, maar is niemant van ons volk gebleven, maar alleen een man gequest geworden.

15 Dinsdagh. Van dese morgen zijn hier bij het Ed. Mog. College ter Admiraliteyt aangenomen 12 Zeekapiteynen, en haar belast ieder 50 matrosen te werven, om in alle voorvallen paraat te zijn en bij provisie de scheepen voor en in de stads walen leggende te bewaken, de namen van de Capiteynen zijn:

De Vice Admiraal Sweerts, Colonel,

NB.	Jacob Binkes,		Volkert Swart,
	Engel de Ruiter,		Schey,
	Tomas Tobias,	NB.	van Zeyl,
	Berkhout,		Sweerius,
NB.	Bous,		Elsevier,
NB.	Anske Fokkes.		

Van daagh ben ik geweest met Jan Westendorp na Amsterveen, daar wij op den Overtoomse wegh bijna aan moeyten zouden hebben geraakt tegen 4 schavuiten, maar uit de mont' sprekend passeerden en bevonden dat het met dese oostewint, die reets eenige dagen hadde gewayt, dat het soo hart hadde gevrooren dat wij op een sloot na gissinge wel 12 à 14 voeten wijt op 't ijs konde staan; de schans aan den Overtoom was mé in zijn 4kant en met vriesse ruiters in plaats van poorten geslooten, en op onse wederomkomste zagen wij de gront breeken beneffens den Overtoom

aan de oostzijde tussen het hoekhuys en de overhaal; om aldaar een duyker te leggen en alsoo het water van de Haarlemmer Meer door dese stad te brengen, dat een heylsame saak zal zijn.

Van daagh gaat weer volk uit dit guarnisoen.

15 Novemb^r Dinsdagh. Het guarnisoen van Ouwater bekomen onder Woerden 2 scheepen met gesaagde deelen en hebben 't binnen Ouwater gebraght.

Notabene. Dat 4 van dese nevenstaande Capiteyns scheepen hebben bekomen, als Jacob Binkes, Anske Fokkes, van Zeyl, Bous van Edam, en sullen met den eersten in zee gaan, zoo datter weer 4 andre in haar plaats te land zullen dienen, als Brouwer van Monnekendam en Jonk^r Jan van Gelder.

16 Woensdagh, November. Veel zeggen waar zijn Hoogh^t zoude zijn, doch alles zonder zekerheyt, dogh ontrent den Luixen bodem schijnt wel het naaste.

17 Donderdagh. Van dese voorleden naght hebben de Franssen Abkoude afgebrandt, ruim de helft van de huisen, en zoo men het seggen van de roomsgesinden gelooven mag, zoude de Priester van het dorp met zijn heilige ciborie gewapent na haar toe gegaan zijn, 'twelk de Fransse ziende, zijn altemaal voor hetzelve op haar knien gevallen, en soude op zijn versoek van voorder te branden, afgelaten hebben en voort zijn vertrokken.

November 18 Vrijdag. Tijdinge dat zijn Hoogh^t tot Maastricht zoude zijn aangekomen en reets met 16000 cavaljery de brugh over de Maas zijn gepasseert, die van Luyk zoude bij hem geweest hebben en over eenige saaken ontrent voeragie zijn geaccordeert.

Van avont gaat onse compagnie aan de Muyderpoort ter wagt en wij met een $^1/_2$ corporaalschap op Fuinen; het binnenwoort was Utrecht.

Novemb. 19, Zaturdagh.

20 Novemb., Zondags. Van dese morgen ontrent 4 uren ontstont er een brand in de nieuwestraat in een bakkershuys, en was terstont zoo hevigh dat den bakker en zijn vrouw en 2 kinderen zijn in de brand gesneuvelt en huys naast de deur mede beschadigt, ten ware het doen doot stil was zoude een groote en periculeuse brand hebben geworden, de twee vrijwillige ruyters compag[n] quamen terstont te paarde om alle disordre en quade practijken, die daar hadden mogen onder schuilen, voor te komen.

21 Maandagh.

22 Novemb. Dinsdagh.

23 Novemb. Woensdag. Zijn hier 2 compag[n] Pruissisze volkeren aangekomen en waren altemaal met

wonderlijke houwmessen of bijlen gewapent, het fatsoen staat hiernevens uitgebeelt, 't was altemaal fray volk, hebbende de meeste part bonte mutsen op 't hooft en blauwe rokken aan 't lijf, dat door de ongewoonte wonderlijk te zien was.

NB. Dese houmessen werden bij haar ook voor of in plaats van een vorketstok gebruykt, alsoo zij boven dese bijlen of houmessen met een musket en rapier zijn gewapent.

24 November Donderdagh. Geruchten dat zijn Hoogh[t] na Ceulen zoude getrokken zijn, dogh zonder seekerheyt.

Van daagh zijn de 4 valsche munters binnen Oudewater gehangen, werden de 2 daarvan eerst ieder de rechterhand afgehouwen.

25 Novemb. Vrijdagh.

26 Zaturdagh. Van daagh is hier afgepubliceert nevenstaande placcaat.

Van dese morgen is een partije van 600 mannen uit

Oudewater gegaan, bij haar hebbende veel schuyten, waarmede tot Montfoort sijn geweest, van waar alle het tuigvoer dat sij hebben konnen bekomen, weggenomen hebben en in de voorsz. schuyten geladen, maar dewijle de onse daar mede doende waren, hebben de boeren een dam in den IJssel gemaakt om de onse het afkomen te beletten, dogh daar komende hebben den dam weder deurgesteeken, en zijn behouden weder binnen Ouwater aangekomen.

27 Novemb. Zondagh. Voorleden naght heeft men wederom brand gesien, zommige zeggen: het is te Loosdregt, andre dat het Oudenaarden soude sijn.

NB. Het is tot Ankeveen geweest en zouden daar 3 huysen zijn verbrandt, met verlies van 13 Franssen, zij meenden die post te forceeren, maar 't is haar mislukt.

> 27 Novemb. Zondagh. Van dese morgen is het dorp Ameyde bij Schoonhoven tussen Vyanen en Nieuwpoort afgebrand door de Fransen. De Veltmaarschalk Wirts is uit Gorkum daar ter stont na toe getrokken, gelijk men in dese brief kan sien, men heeft naderhand verstaan dat de Franssen, de post geforceerd hebbende, door de uitleggers soodanigh zijn begroet geworden dat se veel officieren en ontrent 180 man daar soude hebben laten zitten, zijnde den Marquis Chastelnau zijn eene arm digt bij de schouder aan stukken geschoten, zoodat hij vrijdagh daaraanvolgende daarvan is gestorven.

28 Novemb. Maandagh. Komen de brieven van Luyk, brengen mede zijn Hooght[t] in persoon logeert tot Eysden tussen Navaigne en Maastricht, en zijn maght in de landen van Overmaas en een gedeelte op de Luixe dorpen; den Grave van Marcin is bij zijn Hooght[t] gekomen en de Spaanse troepen te voet en te paart zijn

mede tegen over Visée; onse ruiterij heeft in Visée gelogeert geweest; de Duitse zijn bij Oppenheim den zijn gepasseert; van daagh gaat onse compag[e] aan Uitersze poort en Weesperpoort de waght, wij met de helft aan de Uitersze poort op de hoofdwagt, het binnenwoort was Keulen en het buitenwoort Breda. Wanneer wij doen de waght hadden bezet, zoo quamen de 12 Zeekapiteinen ieder met 50 man achter haar en trokken na buitene toe om aldaar scheep te gaan, gelijk ten dien eynde een partije korenlichters en ander vaartuyh, wel meer als 100 stark, geprest was, alsmede een groot getal slepers en voerluyden-paarden, om deselve vaartuigen te trekken. Prins Maurits was mede met zijn roeyjaght met 2 stukjes versien op den Amstel.

29 Novemb. Dinsdagh. Voorlede naght ontrent een uur is een gedeelte van de muur van 't bolwerk n° 6, genaamt Diemen, van zelfs in de vest gestort, sleepende een canon van vier en twintigh pondt neffens battreye mede van boven neer.

Comt tijdinge dat de troupen uit Blokzijl na Swartsluys zijn gemarcheert, verhoopen haast wat goets te hooren.

De sleepers werden geprest om alle die nogh niet uitgetrokken zijn voor haar overluiden te koomen en van dese avont wederom een partij scheepen wegh te sleepen na de rondeveenen.

30 dito Woensdagh. Van avont gaat de Compag[e] vrijwillige ruiters onder den Ritmeester van Maare uit na den Uithoorn en van daar na Meijert en Willis, daar komende vinden de boeren gevlught, maar wanneer wederom wilden keeren waaren door deselve de bruggen ten deele afgebrooken, zoo dat de onse niet zonder perijkel op verscheyde plaatze met de paarden door 't water moesten swemmen.

Van daagh komt voor de eerste maal hooy uit de veenen alhier aan.

1 Decemb. Donderdagh. Tijdinge dat de aanslagh op Swartsluys mislukt is.

2 December Vrijdagh. Met brieven van Luyk dat zijn Hooght neffens den Grave Marcin Tongeren soude hebben belegert.

Van desen dagh is nogmaals vernieuwt het placcaat van dat de saagmolens het hout moeten binnen brengen en niet in de steevesten bergen, nogh aan de molen meerder als 20 balken hebben, zijnde zoo veel hout als in 2 etmalen kan gesaagt werden.

Ook is dit nevenstaande placcaat, waarin de ordre na desen ontrent brandt te houden, het bewaren van pakhuyzen en kelders, schepen &c. wert verhaalt.

Van daagh compt de compagnie vrijwillige ruiters onder den hr van Mare wederom uit de veenen te rugge.

3 December Zaturdagh. Tijdinge dat *Tongeren in het landt van Luik door zijn Hooght en de Spaanse zoude ingenomen zijn* (is abuis bevonden).

Van des voormiddagh is het Poolse volk tot nogtoe hier gelegen aan de nieuwe stads herbergh scheep gegaan om na het Prince leger te varen.

De bootsgesellen, 28 Novemb. uitgetrokken, zijn wederom thuys gekoomen, alsoo daar de marine en zoldaten ettelijke 1000 man stark zijnde, het werk vorders wel konnen doen, en komt vast alle dagen veel hooy aan, men is doende om groote schuiten op de varkemarckt te maken daar het hooy aanstonds werd ingebraght.

4 dito Zondagh.

5 Decemb. Maandagh. Tijding met de brieven van Aken dat zijn Hooght een quartier uurs van Aken was

gearriveert om de Fransse onder den ducq de Duras, leggende bij Linnig [1]), op te zoeken.

6 December Dinsdagh.

7 December Woensdagh beedagh. Van daagh zijn de heeren Spaar en Ernstein Sweetse Ambassadrs, komende uit Engeland, alhier gearriveert, voorleden naght zijn eenige vant casteel t' Abcouw tot Breukelen geweest en hebben aldaar 14 Fransen bekoomen, die in een brouwerij goed cier maakten en nogh op een hofsteede 5 gevonden, dese 19 Fransen hebbende met haar op 't casteel gevangen gebraght, neffens eenige Breukelaars en besonder een wever, die men zeit de Fransen verscheyde malen als gidse heeft gedient.

> 7 Decemb. Woensdagh beedagh. Van daagh hebben de Franse tweemaal op het schansie tot Ankeveen gestormt, maar zijn na datse mannelijk afgewesen waren, vertrokken.

8 dito Donderdagh. Van dese morgen vroeg zijn 6 Fransse tamboers en 5 soldaten, komende van Uitert en Naarden overlopen, hier binnen gekomen, klagen zeer van gebrek en slegte betalinge, zoo dat zij van meening zijn dat, wanneer het gesloten water is, datmen overal kan paszeeren, ongelooflijk veel zullen wegloopen.

Van daagh zijn de Zweedse Ambassadeurs incognito in den Haage gearriveert. Bij placcaat van haare Hoogmogende de heeren Staten Generaal is op nieus verboden geen contributie of brandschattinge aan de vijanden van desen Staat te geven.

Van avont gaat onse compage op St. Antonie waagh ter waght en wij met een corporaalschap op de Kattenburger jagthaven en keerweer ter waght; het woort was Edam.

---

1) Dus in 't HS.

9 December Vrijdag. Tijdinge dat ducq de Duras op het naderen van zijn Hooght per poste de vlugt heeft genoomen en treckt zeer haastigh na de Marschal de Turenne, die ook uit zijn legerplaatse is opgebrooken en reets tot ontrent Mets is geavanceert.

De generalen Spaan en Eller zijn met ontrent 16000 mannen van der Lipstad opgebrooken en in Munsterland ingevallen en zouden reets tot bij Koesvelt zijn gekoomen.

Van deze morgen is een Franse Capiteyn hier binnen gebraght door 6 soldaten van de Compe van den gevangen Capiteyn Witsen, die haar in huismans kleeren staken en met een kleyn schuitie met hangelroede en vistuyg versien tot onder Naarden quamen vissen, en alsoo dese Capiteyn de poort van Naarden, die hij van meining sijnde wat te wandelen uytkwam, hebben zij hem voor deselve aangetast, in het schuitie gesmeten en zoo gevangen ingebracht, hopende dat haar Capn daar tegens zal vrijgelaten werden welke daat en trouwe zeer wert gepreesen.

10 Zaturdag.

Zondag 11 Decemb.

Maandag 12 dito. Van daagh zijn de Fransen ontrent 5 à 600 stark uit Woerden tot bij Camerijk gekoomen om aldaar alles te plonderen en brandhoud na Woerden af te halen, soo heeft den baron van Thegenvelt zig met 400 man derwaarts begeven, commandeerende een Capiteyn met 60 man voor uit om de Franse recognoscheeren, waarin de voorsz. Captn zigh defftig queet, maar komende voor een sloot daar hij met de voorsz. 60 man niet over kon, wierd van den hr baron voorts met de rest gevolght, dewelke met zoodanigh zuccesz met hun halve pieken op den vijand los gingen, dat niet alleen vlugtende na Woerden wierden gejaaght maar ook ontrent 70 mannen van

haar volk dood geslagen en veele versoopen zijn, de onse voor Woerden komende dese nog eenige schoten na de schildwaghten op de wallen, waar na weder in goede ordre na haar posten zijn vertrokken.

13 Decemb. Dinsdagh. Van daagh heeft den Grave Douglas zijn Compag^e dragonnes op den Dam aan de Magistraat vertoont, zijnde uitmuntend schoon volk, altemaal in het blauw laken gekleet en op haar hoeden met swarte en oranje pluimagien versien, dry tamboers reden met haar trommels te paard, als ook twee schalmey-speelders, dat door de ongewoonte wonderlijk was om aan te schouwen.

14 Woensdagh. Van dese morgen is de voorsz. Comp^e dragonders na Swammerdam getrokken.

15 Donderdagh.

16 Vrijdag. Voorleden nacht ontrent 1 uuren was hier brand in een verwerije op de Princegraft, maar wierde tijdelijk geblust, en begint het weer met een oostewint wat op te koelen en na vorst te gelijken, ook te vriesen.

17 Saturdagh. Voorleden nacht zoo hart gevrooren dat men overal op de velden die onder water leggen heeft gereeden.

18 December Zondagh. Van de voorleden naght heeft het zoo hart gevrooren dat verscheyde persoonen op het IJ voor de palen hebben geloopen. Van avont gaat onse Compag^e aan de Uiterse voor de eene helft en wij met de andre helft aan de Weesper poort te waght en woort was den Haagh en het buitenwoort was Leyden.

19 Maandagh. Tijdinge met de Luikse en Maastrichtze brieven, dat zijn Hoogh^t zijn mars de groote hassije (?) op waar is (?) genoomen hadde en dat men vertroude dat het Charleroy zoude gelden.

20 Decemb. Dinsdagh.

21 Decemb. Woensdagh. Tijdinge van Brussel en Antwerpen dat zijn Hooght voorlede week tussen donderdagh en vrijdagh Charleroy formeel heeft belegert, en verlede sondagh morgen meester van de conterscharp was geworden, en sondagh avondt over de gracht tot aan de wallen was genadert en de mineurs al begonden te werken. De Gouvernr was met vrij een gedeelte van zijn volk na Tongeren getrokken, alsoo zij meenden dat het daar zoude gelden, zoo datter maar 300 soldaten binnen waren. 500 Switsers uit Bucquoy meynende daar binnen te komen, maar waren aan quartier van den heer van der Lecq geslagen. Van daagh is het hok daar 's lands oorlogscheepen leggen, rondom open gebijt.

Donderdagh 22 Decemb. Van daagh heeft men begonnen het IJ op te bijten en wert hetselve met bogten in manier als de graften om bolwerken loopen gemaakt, om daar 12 uytleggers in te leggen die op malkanderen zullen flankeeren.

NB. Mij wert onderreght dat op deselve wijse wanneer Koppenhaven was belegert, alsoo is gebijt.

23 Decemb. Vrijdagh. Van dese morgen is, om dat het doy weer is geworden, bij de Magistraat geordineert de voorz. bijt te staaken; even voor de middagh zijn de Luyksz en Maastrichtsz brieven gekoomen, die niet als bloote geruchten mede brengen, maar de postmeesters van beyde die plaatsen schrijven door een briefje bij de pakketten ingesloten, dat zij zeekerheyt hebben gekreegen na het pakken van de voorsz. brieven dat zijn Hooght Charleroy zoude hebben vermeestert, 'twelk aan Borgemeesters vertoont, die, zoo ik selfs uit een van haar als ook van onse Capiteyn, die mij sogt, dat deselve in Crijghsraat zulks hebben voor geloofwaardigh bekent gemaakt, is aangedient, maar

alsoo van avont de Brabrantsz brieven zijn gekomen bevint men het voorsz. niet geloofwaardigh te zijn, want de brieven van Brussel zeggen dat het nogh niet over is, maar die van Antwerpen spreeken verder en seggen dat ons leger is opgebrooken en dat de Gouverneur Montalte daar met ontrent 400 mannen zoude zijn binnen geraakt en wij met stormen veel volks, waaronder mons[r] de Hourignie van de Spaanse zoude hebben verlooren.

Van dese voormiddagh ben ik tot Luitenant van de bijdt gemaakt.

Van dese namiddagh ben ik ook door de heeren Burg[en] buurtmeester gemaakt.

24 Decemb. Zaturdag. Van dese morgen zijnder verscheyde brieven van 's Gravenhage met de post geschreven aangekomen, dat gisteren avondt ontrent de klokke 5 uure in den Haagh zoude aangekomen zijn een expresse van zijn Hoogh[t], dat hij Charleroy zoude hebben geëmporteert, maar alsoo tot nogh toe geen expresse tijdinge aan de heeren Burgemeesteren is gekoomen, wert hetselve niet gelooft.

Zondag 25 dito Korsdagh. Voorleden naght begint het weder op nieus te vriesen.

26 dito Maandagh.

27 dito Dinsdagh. Alsoo het vrij hart heeft gevrooren, isser van daagh rondom de stad door de borgerije gebijd en de groote bijdt opt IJ door de gildens en weesjong[s] voort op gemaakt en hebben wij na datter gebijd was, van die gene uit onse compagnie gebijd hadden elk 10 stuiv. uitgedeelt, uit hetgeene dat van die thuys gebleven zijn is ingevordert.

28 Decemb. Woensdagh. Van dage zijn de huysluyden van Waterland opgetrokken om te bijten rondom de buitenkant van de Waterlandse dijken, alsoo de

Fransse eenige volkeren bij den anderen rukken en misschien iets over ijs mogten ondernemen.

Van daag gaat onse compag[e] ter waght, voor de eene helft aan de Weesper en wij met de andere helft aan de Uytrechtse poort, het binnenwoort was Alphen, het buitenwoort is Aardenburgh. Van daagh is de Crijgsraad vergaart geweest en daarin het waaken om de vijfde naght vastgestelt, als ook iets ontrent allarmplaatsen &c. geredresseert. Van avont komt een huysman de poort van onse wagt in, berigt dat de Fransen na onse posten tot Bodegraven en Swammerdam waren getrokken, zoo dat onse Capt[n] ons ook berichte dat bij de heeren Magistraat kennis was, dat de selve Fransen iets dese nacht souden onderneemen, en uit vreese dat het ons mogte gelden, is alle uuren ronde uitgezonden en was mijn beurt neffens Niklaas Lokhorst en 4 schutters de ronde na de Leytse poort te doen: gaande ontrent 12 uuren uit, zoo bevinden wij tussen de Weringer poort en de Leytse poort niet een burger schildwagt op den wal en op de eerste baterij de Weeteringspoort na de Leytse kant, daar 3 stukken op stonden, geen boschieter, dat wij aan de wachthebbende op de Leytsepoort bekent maakten en kregen tot antwoort dat zij het al wisten en ordre hadden gegeven om het te doen, waar van daan wij ten één uure weder op onse wagt quamen.

29 Decemb. Donderdag. Is dit hier afgepubliceert dit placcaat aangaande de allarmplaatsen.

29 Decemb. Donderdag. Van dese morgen ten 5 uuren kommandeert mij de Captn neffens Nieuland en 4 rotsgesellen met hem een keer te doen aan de Weesperpoort en alsoo twee adelborsten (Philips de Goes en Melis Bosman) van die poort op onse wagt de ronde deden, keerden die neffens haar assistentie van rotsgezellen, waaronder een genaamt Hendrik Lukasz, die,

wanneer wij op de Amstelsbrug zijnde over de borstweering aan de wagt op de boom roepen, achter ons staande, achter over valt en voort opgenoomen zijnde, in de naaste korte guarde van de zoldaten gebragt is, maar was terstond doot zonder een woort te spreken.

Soo dra als de poort open gonk quam tijding op tijding dat Swammerdam in brant stond, waarop de Kapiteyn mij versogt met hem te gaan na buiten gelijk den Amstel langs gaande deden, besagen onderweegh het buitenwerkje bij Welna, daar jonker Jan van Gelder met 50 mannen de wagt hadde, dogh vonden het niet houwbaar en onmogelijk om met veel, ik laat staan zoo weynig volk te verweeren.

Komende een stukje aan deese zijde van het loopvelt sloegen veldewaars in, gingen dwars over landen en slooten totdat we op de Amsterveensche wegh quamen, en van daar aan de Overtoom, daar veel volks komt vlugten met wagens en sleeden van Reynsterwoude, zeggende dat Swammerdam en Bodegraven in brand en al tot asse waren, onderwijle wij eens ververschten komen 32 soldaten met haar kommandeur van Nieukoop, daar zij op eenige snebschuyten hadden gelegen, en berichten dat de dorpen Swammerdam en Bodegraaf verbrant waren en den vijand, noorden zijnde, het eene eynd van Nieukoop quam intrekken zoo als zij daar van daan trokken, om datse het met zoo weynig volks niet konden tegenstaan, die van den Overtoom waren doende met bijten en hakten een wijde sloot open, die buiten het schansie aan de Amsterveense wegh begindt en aan de stad eyndight.

Van avont komt tijdinge dat het zoo quaat niet is met de voorgaande tijdinge als de geruchten daar van loopen.

30 Decemb. Vrijdagh. Van de morgen tijdinge dat de branden van gisteren zijn geweest 10 à 12 huisen,

staande ontrent Swammerdam, en dat alles bij de onsen in goede staat is, maar evenwel dat Koninksmark zijn post van Swammerdam hebbende verlaten tot ontrent Leyden zoude zijn gekomen, maar den Raatpensionaris Fagel, die sig toen tot Leyden bevond, weder na zijn post is gelast te vertrekken en is nevenstaande brief in dese courant van 29 dito in druk publijk door ordre van de Magistraat hier over deselve saak bekent gemaakt, maar andre particulieren brieven maken ons bekent dat een gedeelte van de Fransse bezet zoude zijn en met inlaten van water als anders dapper benaut werden, waar van het succes verwagt wert.

30 Decemb. Vrijdagh. Van daagh is hier afgepubliceert datmen alle scheepen die in Vrankrijk gemaakt zijn, evenveel waarmede die gemant zijn of waarze van daan komen, zal prijs verklaren zonder onderscheyt, gelijk hier naast kan gesien werden.

31 dito Zaturdag. Tijdinge dat de posten van Nieuwerbrugge, Bodegraven en Swammerdam zijn van d' onse verlaten en door de Franssen ingenomen, dat hier een dapre ontsteltenisse geeft. Zijn Hoogh[t] arriveert dese voorlede nagt selfs in 't leger, dat nu aan de Goudse sluys en in Alphen is geleght; dese morgen is Bodegraven en Swammerdam ten gronde toe afgebrand met kerken en al. Den Colonel Pain & Vin, die de posten verlaten heeft, is met nogh eenige officieren daar over gevange, veele van de borgerije van 's Gravenhage, Schiedam, Rotterdam &c. zijn mede bij sijn Hoogh[t] aan de Goutse sluys gearriveert. Tot Leyden is voor eenige duysent mannen geweer gevonden in particuliere huysen, te weten snaphanen, pistolen, al met scherp geladen, pieken, helbaarden, trommels en vaandels incluys.

1673.

1 Januarij Zondagh. Verstaat men hoe schrikkelijk de Franssen in de verlatene posten hebben huysgehouden.

2 Januarij Maandag. Van avont gaat onse compagnie wederom ter waght aan de nieuwe loots, anders Heertie Jans lijnbaan, en was het woort Purmerent.

Onse Luitenant, uit de Krijgsraat komende, zegt datter bij Borgemeest[r] opt versoek van de Prins van Oranje is voorgesteld om in dese hoogdringende nood van 't land, de liefde om 'tzelve te beschermen voor den vijand, versoght wierd dat die gene die de couragie hadden hem vrijwilligh wilde verklaren om een togt voor de vrijheyt te wagen, waarop onder ons korporaalschap sich lieten aanteykenen Jacob Lootsman, Lucas Watering, Jacob Kalaber, Harmanus Steenbergen, Dirk Valk, Jacob Nijland, m[r] Diderik van Geyn, altemaal adelborsten, en uyt de andere corporaalschappen na advenant, gaande ons Capt[n] Luitenant en Vaandrigh mede voor vrijwillige.

NB. 2 Corporaalschappen aan de nieuwe loots, zijnde het eerste en tweede, en het derde op de Jachthaven, hebbende het tweede de hooftwaght.

3 Januarij Dinsdagh. Van avont ontrent 4 uuren komt de tijdinge dat Coeverden door de Groeninger milietie is geëmporteert, dat men hier niet kan gelooven.

4 Januarij Woensdagh beedagh. Tot nogtoe confirmatie van 't voorgaande ontrent Coeverden.

5 Januarij Donderdagh. Zeekere tijdinge dat Coeverden over is, de particuliere tijdinge hiernevens.

6 Januarij Vrijdagh. Gerugten dat Nieuwerbrugge door den h[r] Tromp zoude zijn wederom genoomen, maar is tot nogtoe abuis.

Nieuwebrugge is door de Franssen verlaten en bij

de onse wederom ingenomen, zijnde met hermaken van de werken bezigh, waartoe de boeren zijn opontboden.

Van daag zijn hier wederom eenige scheepen met volkeren te paarde van de Hartogh van Kourland aangekomen, als mede 6 compag^{n} ruiterij van het regement van de heer van Obdam, comende van Charleroy. Van daag was het buitenwoort helpen.

7 Januarij Zaturdag. Van daagh comen wederom eenige Courlandsche ruyterij hier binnen, zijnde zeer schoon volk.

Komt ook tijdinge dat de Ommerschans bij de biscopse verlaten en door de onse wederom is beset. NB. abuys.

Van avond gaat onse compag^{e} in 't geheel ter wagt aan de Weesperpoort; het woort was Brussel, het buiten woort was Vyanen, en is bij Krijgsraat vastgesteld vermits het ijs altemaal weg gedoyt is, dat men morgen weder met 6 compag^{n} zal beginnen te waken.

8 Januarij Sondagh. De Courlandse volkeren pleegen veel moetwil en werden ons genoegsaam tot een last, alsoo men in dese stad dat ongewoon is.

Men begint zeer te murmureeren over het beleyd der saken in deze tegenwoordige tijd, en werd zijn Hoogh^{t} van veele zeer besprooken.

9 Januarij 1673 Maandagh. Van daagh gaat wederom een partij volk, men seght ontrent 3000 man, zoo te paarde als te voed scheep om na Vriesland te varen, alsoo Rabenhaupt om volk schrijft.

De bootsgesellen moeten alhier voor haar Capt^{ns} logement verschijnen.

9 Januarij. Vermits dese starke zuid en zuidweste winden zoo komt het water door de Goudse en Goverwelle sluys ingelaten altemaal hier na toe dringen en loopt tegenwoordig over alle wegen

die buiten dese stadt zijn, en is de Bijlmermeer door de voorz. persing ingebrooken.

10 dito Dinsdag. Van daagh is het concept van binnen 14 dagen uit de provincie van Holland alleen hondert duisent mannen te leveren in het licht gekomen, uitgevonden van Isaak Dusart en Jacob van Daal, en aan zijn Hooght neffens de heeren Burgems opgedragen, dog dewijle het in druk is refereer ik mij aan hetselve, maar dit moet ik seggen dat het bij de meeste ingesetenen zeer smakelijk is.

11 dito Woensdagh. NB. van avont ontrent 11 uuren onstond hier een groote brand bij d'nieuwe joodse zynagoge en zijn daar 2 woonhuysen nevens verscheyde pakhuysen teenemaal verbrand, de borgerije was aanstonds door de geheele stad in het geweer en besette alle passagie, waar mede niemand uit de eene wijk in de andre konde komen. Het zijn de huysinge van de oude Admiraliteyts lijnbaan en was in hetselve het touwerk en brandtuyg tot verbranders. NB. dese brand soude door een kneght van de hr van Reygersbergen, die zijn stal en hoy hadde, zijn veroorsaakt, deselve was met een kaars gaan hooy afhalen en liet soo lang de kaars staan tot dat hij na sijn genoegen afgehaald had, onderwijlen wasser eenigh hoy aan de kaars aangestoken, daarin het afhalen van de kaars niet meer gesien was, en is alsoo tot een groote brand uitgeborsten.

Van daagh is de uitschrijvinge gedaan om op den eersten Februarij sijnde de ordinary maandelijke beededag, God de Heere in alle publique kerken te looven en te danken voor den zeegen dien God de Heere op den 6 deser met het veroveren van Koeverden aan den Staat heeft verleent.

12 Januarij Donderdagh. Het is binnendijks nogh zeer hoog water en vermits het openen der sluysen

gaat hier een starke stroom door de stad na 't IJ toe, zoo dat het water in de graften binnen de sluysen zoo zoet is dat men daar uit zoude konnen brouwen. Voor mijn deur, dat dicht bij de nieuwebrugh opt water is, was het soo soet dat men het soude konnen met fatsoen drinken.

13 dito Vrijdagh. Luiden van buitene komende zeggen wederom van de naght brand gesien te hebben en meenen dat het na de Woerdse kant is.

Alhier is van daagh afgekondigt dat men geen belaste hypotheecque mag executeeren, wanneer den intrest betaalt werd.

14 dito Zaturdag. Zijn wederom een partije andre Courlanders voor dese stad te water gearriveert.

15 Januari 1673 Zondagh. De Courlandse die voor de stad waren gearriveert zijn van daagh uitgescheept en bij provisie op de ossenmarct gequartiert, waren dragonders.

> 15 Januarij Zondagh. De Courlandse ruiterij, tot nogtoe hier gelegen hebbend, is van dese morgen vertrokken.

16 dito Maandag. Van dese morgen zijn verscheyde compag^s dragonners hier uitgetrokken.

17 Januarij Dinsdagh. Van daagh gaat onse comp^e aan de Muijerpoort ter waght en wij met het eerste corporaalschap bij Heertie-Jans lijnbaan in de loots, en alsoo ik zavonds de Capiteyn en Vendrig, die bij ons hadden weezen eeten, weder na de hooftwagt braght, stelde Weyman zijn zelven, dronken zijnde, zoo moetwillig aan dat hij des morgens bedarende het met 10 dukatons heeft moeten boeten; het binnenwoort was Uitrecht, het buitenwoort Trier.

> 17 Januarij Dinsdagh. Van daagh is de h^r Pensionaris Hooft Secretaris gemaakt en de Secretaris Heemskerk is wederom Pensionaris geworden, en

wert reeden gegeven dat Hooft, maar 23 jaren out zijnde, geen toegank in de vergadering van Staten konde hebben.

18 dito Woensdagh. Van daag is deze nevenstaande notificatie wederom aangeslagen.

19 dito Donderdagh.

20 Januarij Vrijdagh. Voorleden naght heeft het dapper uit den noortwesten gestormt en is het water tot halfwege op de straaten voor mijn deur geloopen.

21 dito Zaturdag. Van deze morgen is de Krijgsraad vergadert geweest en is daar geresolveert dat 1350 mannen, die uit de Noorthollantsze steeden alhier sullen komen, in de respective 60 wijken van desen stads burgerkompagnien zullen werden geïnquartiert, zoodat ieder compagnie voor 22 man logement zal moeten verschaffen. Van deze namiddagh hebben wij de boeten onder onse compagnie voorgevallen afgedaan, en was in de krijgsraatkamer op het stadhuys onse bijeenkomst.

22 Januarij Zondagh. Van daagh komt onse Kapitein tot mijnen huyse en belast mij als buurtmeester om met asistentie van de korperaals van de compagnie, logement voor 22 borgers van Noortholland plaats te bestellen.

Van daagh meynden de Franssen onse uitleggers bij Nieuwerbrugge te vermeesteren, maar wierden rustig afgewesen.

Het weer begint wat te veranderen en helder op te klaren.

23 Januarij Maandagh. Van dese morgen heb ik neffens de korporaals plaats verschaft voor 22 mannen ten koste van de stad tot 8 stuiv. daags, en zijn geplaast als volght, vrijwilligh:

Teunis Pieters, lampmaker	2
Balthasar, weduwaar	2

Jeurian, kok	2
Sijmen Klaasz.	4
Jan Gerritsz., kuiper	2
Auke Igles	2
Roelofje Jansz.	2
Dirk Joosten	4
Harmen Harmensz. van der Heyden	2
Is samen	22 personen.

23 Januarij Maandagh. Van daagh zoude, zoo men zegt, de Colonel Pain et Vin, die de post van Nieuwerbrugge heeft verlaten, onthooft zijn. NB. zijn hooft is met 3 slagen afgeslagen tot Alfen.

24 dito Dinsdagh. Tijdinge dat een Zeeuse kaper met 14 stukken heeft verovert een Engelsz straadsvaarder met 30 stukken, zijnde geballast met tin en loot en voorders met 200 balen peper en andere stikgoederen geladen, en is alreeds in Zeeland opgebracht. De Kapiteyn van de kaper is genaamt Jan de Springer en heeft den 20 deser opgesonden tot Vlissingen een Engels schip, groot 300 lasten, gemonteert met 26 stukken, gaande van Londen na Smirna en Alexandryen, zeer rijk geladen, in hebbende 700 blokken loot, 150 vaatjes tin, 200 balen peper en 200 pakken met laaken, sayen, baeyen koussen en andre mannufacturen.

Van daagh is dit nevenstaande van de 200 penning van de vaste goederen afgepubliceert.

De wint wayt snedigh uit den oosten en 't schijnt te willen vriesen, gelijk voorleden nagt de binnengrachten al toe gevrooren zijn.

25 dito Woensdagh. Van dese morgen zijn 12 compagnien bootsgezellen op nieus geworven, alhier op de beurs gemonstert, men segt dat den ouden h^r Rijngrave, Gouverneur tot Maastrigt, zoude overleden zijn.

26 Januarij Donderdag. Tijdinge dat Deventer door

de militie van Groeningen van buyten en de burgerije van binnen zoude zijn ingenoomen, maar wert zeer aan getwijfelt. NB. abuys bevonden.

27 dito Vrijdagh. De bovenstaande tijdinge niet geconfirmeert, hoewel nogh pro 'en contra werd gewed.

Van dese middagh zijn de boomen geslooten geweest en, na mij bericht is, zoude ondertussen het vaartuygh binnen booms wesende beslagen zijn.

Van daagh gaat ons compagnie ter waght, te weten: wij met onse en de helft van het tweede corporaalschap op het stadhuys als hooftwaght, en de andre helft van het tweede corporaalschap op de IJbrugh, het derde corporaalschap voor de eene helft aan de Westerhal en de andre helft aan de Zaagmolenspoort in de loots; het woort was Alphen.

28 Januarij Zaturdagh. Van daagh is nominatie van de veertienen gemaakt en zijn daarop als volgt: Dirk de Vlaming van Outshoorn, m^r^ Dirk Hooft, Jan Appelman, Michiel Tielens, m^r^ Nicolaas Witsen, Hendrik Bekker, Dirk Blom, Egidius Zautin, Johannes Comelijn, Hendrik Roetersz, Rombout Hudde, Francois de Vik, Jacob van Nek Jacobsz. De tijdinge van Deventer is nogh onseeker.

29 Januarij Zondagh. De tijding van Deventer onwaarheyd bevonden.

Van daag gaan hier veel bootsgesellen en soldaten scheep aan de nieuwe Haarlemer sluys, en zijn hier voor bij geseyld, en men meent na Muyden toe.

De Ritmeester Sigterman is hier van daagh met zijn compagnie ruiteren uit den Haag hier gearriveert.

Van daagh komt hier een kaper op met 2 prijzen, waarvan het eene is den Nieukasteelsen Admiraal van de koolhaalders.

30 Januarij Maandagh. De militie op gisteren na

Muyden geseylt zijn van daagh weder terug gekomen, zonder dat ik de waarom kan te weeten koomen.

Tijdinge over Antwerpen uit Engelandt dat aldaar gearriveërt zijn 2 Oostindische schepen, een van Suratte en een van Bandam, en komt met de tijdinge dat 11 Fransse scheepen op het eyland Ceilon gelandt waren en meynden aldaar een fort op te werpen, maar de h^r^ Generaal Goens daarvan kennisse bekomende, hadde 29 scheepen daar na toe gecommandeert, die haar beset en 2 van haar proviantschepen hadden genoomen, de Franssen hadden wel, maar de Engelsche nogh niet den oorlog aldaar gedeclareert.

30 Januarij Maandagh. Schipper Fontein, voerende het schip de Fontein op hebbende 24 mannen, gaande van hier na Lissabon, heeft onderwegen een geladen Engelse koopvaarder met 39 mannen ontmoet, geattacqueert, genomen en hier opgesonden.

31 Januarij Dinsdagh. Van daagh is hier stats justitie gedaan over eenige persoonen, en sijn maar 5 personen gegeesselt en een onder de galge gestelt . . . tot nogh toe heeft het alle nagten zoo wel iets gevrooren, maar nu de voorleden naght eerst dattet na vorst begint te gelijken.

1 Feb. Beedagh.

Voorleden naght zeer fel gevrooren.

Van daagh is hier volgens oude gewoonte de Magistraat verandert en zijn tot Burgem^s^ gestelt Joan Hudde, Gilles Valkenier, Cornelis Geelvink, Huydekooper, heer van Marseveen. De nieuwe Scheepenen zijn: Hendrik Roetersz., Jacob van Nek Jacobsz., Jan Appelman, Egidius Sautijn, Hendrik Bekker, m^r^ Nicolaas Witsen, Romboud Hudde. Vermits dat de h^r^ Jan Hudde Outburgemeester is gebleven is dese h^r^ Commissaris gemaakt en de heer Leonard Ranst in zijn plaats gesteld.

Met het schip uit India in Engeland gearriveert zijn hier brieven van Batavia, gedateert primo Augusto, waarmede [tijdinge] komt hoe dat mons^r de la Haye met 9 Franse scheepen was gekomen in de bay van Trinquedale, ik meyn dat het zal Trinquenemale zijn op Ceylon, en daar een deel des volks hadde gelandt, men schrijft wel van 3000 mannen, om aldaar een fort op te werpen, maar den h^r Rijklof van Goens hadde haar met ontrent 20 scheepen beset, en was ook een partije van onse natie te lande onder het beleyt van eenen Roothaas daar na toe in aantoght, te meer de wijle de Keyser van Kandij de Franse voor piraten erkende en adsistentie aan de onse presenteerde. Den Generaal Maatsuiker hadde meede 5 scheepen en daar inne 300 soldaten onder commando van een Quaalbergen tot hulpe daar na toe gesonden, en waren al 2 à 3 proviantscheepen bij van Goens genoomen, soo dat men meende dat de Fransen haar selve sullen consumeeren.

2 Feb. Donderdagh. Van daagh is in 's Gravenhage seeker inwoonder van Delft, die onder de handt volk had aangenomen om plonderinge en muitenatie tegen de overheyt aan te rechten, met den swaarde onthalst, een ander tot Iselmuiden wonachtigh, om zijn qualijk spreken van Prins en Staten gegeeszelt. De naam van de nevenstaande Delvenaar is Darnout van der Minne, zijnde een antycq draijer.

't Heeft voorleden naght zeer fel gevrooren, zoo dat ik 2 persoonen op het ijs voor de nieuwe brugh heb heb zien gaan.

Van avond ts de Vorstin van Vriesland hier uit 's Gravenhage gearriveert.

3 Feb. Vrijdagh. Van dese morgen is de Vorstin van Friesland met een schuitie door het ijs breekende over het IJ gesed en zoo voort na Enchuisen vertrokken, om van daar na Leeuwarden te reysen.

Zaturdagh 4 Feb. Van de voorleeden naght uitstekent koud geweest en zeer fel gevrooren, zoo datse van dese morgen met 5 à 6 personen bij anderen zijn over het IJ koomen loopen. Van daag is de Krijgsraat vergadert en het waken wederom op de 5de nagt gestelt, en zal men morgen weder zoo beginnen te waken.

2 Koerlandse ruiters komen met haar paarden over het ijs het IJ over.

Van daagh gaat onse compag[e] aan Heertie Jans lijnbaan, twee corporaalschappen hooftwagt en wij met onse corporaalschap op de jagthaven ter waght; het woort was Alphen.

Wert met trompetten omgeblasen datmen op morgen sal bijten en is ook belast de poorten, uytgeseyd de Haarlemmer poort, savonts ten 5 uuren precys te sluyten, zonder die daarna open te mogen doen.

STUKKEN

BETREFFENDE DE

GROOTE EN KLEINE KALENDE-BROEDERSCHAPPEN

TE

UTRECHT,

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. S. MULLER Fz.

Bij de uitgave dezer stukken valt weinig op te merken. Van Riemsdijk heeft in zijne Geschiedenis van de kerspelkerk van St. Jacob te Utrecht p. 165—167 alles medegedeeld, wat uit de tot heden over de beide Utrechtsche kalende-broederschappen gepubliceerde bescheiden in verband met de hem toegankelijke archiefstukken blijken kon. Deze uiteenzetting bespaart mij de moeite, hier omtrent het wezen dier broederschappen en hare geschiedenis een en ander mede te deelen. Doch de arbeid van Van Riemsdijk levert niet alleen de inleiding voor de uitgave dezer stukken, zij is daartoe tevens het motief. Toen mij toch over beide broederschappen eenige onbekende bescheiden in han-

den vielen, achtte ik het wenschelijk ze gezamenlijk uit te geven, omdat zij eene zeer rijke aanvulling leverden van het betrekkelijk weinige, dat ons over deze vereenigingen reeds bekend werd. Bepaaldelijk is het van belang, dat het ontstaan van de Groote kalendebroederschap, door Van Riemsdijk „in den loop der 14de eeuw" geplaatst, hier tot vóor 1263 wordt teruggebracht.

De hier medegedeelde stukken vond ik:

N°. I. 1—4 in een cartularium van de 16de eeuw op papier, getiteld „Liber maioris Calandrie," berustende in het Archief der Oud R. C. Clerezij alhier en mij door den Weleerwaarden Heer C. J. Mulder met groote voorkomendheid ter beschikking gesteld.

N°. I. 5—7 berusten in origineel (op papier) in het gemeente-archief.

N°. II. 2 berust mede in origineel (perkament met zegel) in het gemeente-archief, door schenking van den heer Jhr. Mr. Th. Van Riemsdijk.

N°. II. 1, 3—10 zijn afgeschreven uit het necrologium der kleine kalende-broederschap (op perkament, uit de 15de eeuw), in het bezit van den heer Mr. J. A. Grothe alhier (handschriften van Dr. C. Booth), die mij de uitgave welwillend vergunde. — De lijst der broeders komt daarin tweemalen voor: wanneer de naam van een broeder slechts in éen der lijsten voorkwam, heb ik die tusschen haakjes geplaatst. De sterfdagen, achter de namen gevoegd, zijn ontleend aan het necrologium, dat het grootste gedeelte van het handschrift vult. Daar het hier uitsluitend personen uit de aanzienlijkste Utrechtsche kringen gold, schenen mij deze bijvoegingen belangrijk genoeg om den herdruk dezer, reeds bij Van de Water, Utrechtsch placaatboeck. III p. 576 voorkomende lijst te rechtvaardigen.

Over de geschiedenis der kalende-broederschappen kan men vergelijken: over die te Utrecht: *Van de Water*, Utrechtsch placaatboeck. III p. 575, — over die te Groningen: *Driessen*, Monumenta Groningana. III p. 600, — over die te Lüneburg: *Bodemann*, Die geistlichen Brüderschaften, insbesondere die Kalands- und Kagelbrüder der Stadt Lüneburg im Mittelalter, in: Zeitschr. d. histor. Vereins für Niedersachsen. 1882. p. 81, — over die in Saksen: *Von Ledebur*, Die Kalands-Verbrüderungen in den Landen Sächsischen Volksstammes, in: Märkische Forschungen. IV p. 7.

I. Groote Kalende-broederschap.

N°. 1. *De Groote Kalende-broederschap verhuurt aan Willem Overdamme en zijnen zoon vier morgen land te Loric.* 20 *Januari* 1263.

Universis presentia visuris Eustachius canonicus sancti Petri, decanus Hermannus et Winandus canonici sancti Joannis in Trajecto et Ffredericus de Capella, consiliarii fraternitatis sancte Trinitatis, notum facimus, quod nos quatuor jugera terre, sita in villa que dicitur Loric, ad dictam fraternitatem spectantia, pro annuo pacto decem et octo solidorum Trajectensium legalium denariorum Wilhelmo Overdamme diebus vite sue, et eo mortuo filio suo quoad vixerint locavimus possidenda; cuius pacti in die beati Martini quinque solidi, et tredecim solidi in Cathedra beati Petri apostoli annis singulis persolventur. In cuius rei testimonium presentem literam sigillis nostris dedimus communitam.

Datum anno Domini 1263 Sabbato post octavas Epiphanie Domini.

N°. 2. *Gemachtigden der Groote Kalende-broederschap benoemen eenen priester tot het doen van de zielmissen der broederschap, en bepalen dat de missen zullen gedaan worden in de St. Michiels-kapel.* 6 *October* 1298.

Universis presentes visuris nos Petrus Eremberti, Theodricus Cruve Majoris, magister Wilhelmus sancti Salvatoris, Theodricus de Westende sancte Marie ecclesiarum Trajectensium canonici, et Rotardus de Stella schabinus Trajectensis salutem et notitiam rei geste. Cum fratres de fraternitate, qui vulgariter fratres Magni Kalander appellantur, in communi tractatu concordaverint et consenserint, ut de bonis ipsorum ad dictam fraternitatem spectantibus ultra tres refectiones consuetas provenientibus, que nunc habent vel postmodum per Dei aucmentationem, ipsorum industriam vel proborum largitionem fuerint habituri, unus presbyter, qui pro vivis et defunctis dicte fraternitatis fratribus missam celebraret diebus singulis usque ad redditus quindecim librarum, cum facultas se obtulerit, dotaretur, et in nos compromiserint, ut ad hoc locum deputaremus et ydoneam personam eligeremus, que premissa vellet et posset deservire, nos autem huiusmodi compromisso in nos recepto et potestate ordinandi, habita consideratione de circumstantiis universis diligenti, locum sive altare tanquam medium eligimus in capella sancti Michaëlis infra urbem [1]), officium autem seu beneficium et proventus predictos viro discreto vita et moribus commendando Arnoldo de Arnem

1) De St. Michiels-kapel stond op de plaats van den Domtoren en werd voor den bouw van dien toren afgebroken omstreeks 1300. (Fruins Bijdragen. N. R. IX p. 304.)

diacono presenti exhiberi assignamus, ordinantes, ut in proximis quatuor temporibus se faciat in presbyterum promoveri et personaliter officium seu beneficium deserviat memoratum, et ipsum ad hoc per dominum Theodricum dictum Craft, decanum dicte fraternitatis, nomine et vice nostrum omnium in nomine Domini elegimus et eligimus ad officium seu beneficium antedictum ipsique providimus de eodem. Item ordinamus ut quoties dictum officium seu beneficium vacare contigerit, decanus qui pro tempore fuerit cum tribus senioribus fratribus clerico dicte fraternitatis presbytero conferat, qui personaliter ipsum deserviat ut est dictum; ac si omnes concordare neglexerint, quod major pars ex ipsis fecerit ratum erit.

In cuius rei testimonium presentes literas fieri fecimus et sigillis ipsius decani, nostris, videlicet Petri, Theodrici Cruve, magistri Wilhelmi, Theodrici de Westende et Rotardi de Stella predictorum, sigillari. Et ego Theodricus Cruve, quia sigillo canonicatus careo, sigillo quo prius uti solebam utor in premissis. Datum anno Domini 1298 feria secunda post festum beati Remigii.

N°. 3. *Bisschop Jan van Arkel bevestigt de Groote Kalende-broederschap en verleent allen, die de missen der broederschap bijwonen, veertig dagen aflaat.* 20 *Juli* 1344.

Johannes Dei gratia episcopus Trajectensis universis et singulis fratribus confraternitatis Majoris Kalander civitatis nostre Trajectensis notris dilectis salutem in Domino sempiternam.

Cum et non solum charitatis semina subjectis nobis fidelibus inserere et plantare, universa etiam inserta et plantata fovere ex injuncto nobis sollicitudinis officio

teneamur, hoc nusquam melius exequi confidimus, quam que recta sunt nutrire et que profectum virtutis impediunt resecare curemus. Sane vestra petitio nobis exhibita continebat, quatenus, cum ad cultum et honorem sancte et individue Trinitatis necnon gloriose virginis matris Marie confraternitatem seu corpus unum ad vacandum sub certis modis orationibus et laudibus divinis quodam singulari charitatis vinculo contraxistis, nos vestro pio proposito [1]) predicto consensum et authoritatem inpendere curaremus. Ad honorem igitur sancte et individue Trinitatis ae beate Marie virginis gloriose, et ut participes dicte fraternitatis esse divina gratia valeamus, confraternitatem vestram predictam approbamus, sibique consensum et auctoritatem interponimus per presentes, volentes ut jure universitatis ammodo gaudeatis, dumtamen ad statum alicuius nove religionis vel prejudicium nostre jurisdictionis seu aliud illicitum non divergat. Insuper confraternitatem vestram eandem gratioso favore prosequi cupientes, et ut ipsa vestra confraternitas a Christifidelibus jugiter veneretur, omnibus et singulis vobis fratribus supradictis, et aliis Christifidelibus, qui capitulis congregationibus missis aut refectionibus ipsius confraternitatis seu exequiis fratrum defunctorum eiusdem, videlicet in vigiliis et in missis animarum die sepulture eorundem fratrum defunctorum interfueritis seu interfuerint necnon pro dictis fratribus tam vivis quam defunctis oraverint quotienscumque quandocumque et ubicumque premissa aut premissorum aliqua devote feceritis sive fecerint, de omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi quadraginta dies indulgentiarum de injunctis

1) Het handschrift leest: propositio.

vobis et ipsis penitentiis misericorditer in Domino relaxamus harum nostrarum testimonio literarum.

Datum Trajecti sub anno nativitatis Domini 1344 feria tertia post Divisionem apostolorum.

N°. 4. *Bisschop Jan van Virnenburch en de Domproost Sweder verleenen aan de Groote Kalende-broederschap het recht om niettegenstaande een interdict missen te laten doen, en hunne medebroeders plechtig te begraven.* 18 *April* 1371.

Johannes Dei gratia episcopus necnon Suederus prepositus archidiaconus Trajectensis devotis nostris et in Christo dilectis decano et confratribus confraternitatis seu collegii Maioris Kalander in Trajecto salutem et sinceram in Domino charitatem.

Devotioni precum vestrarum profaventes affectu vobis et vestrum cuilibet, ut nonobstante quocumque interdicto ecclesiastico aut cessatione a divinis per nos seu alterum nostrum auctoritate nostra, seu etiam statutorum provincialium aut synodalium, communiter seu divisim, generaliter seu specialiter in locum civitatis Trajectensis aut personas quascumque lata seu ferenda, valeatis statutis temporibus videlicet quater in anno prout hactenus consuevistis in capella sancte Crucis [1]) seu in aliquaecclesiarum collegiatarum predicte civitatis missarum solemnia per presbyterum ydoneam facere celebrari, ipsisque solemniis interesse et nihilominus corpora confratrum vestrorum, si quos huiusmodi interdicto durante ab hac luce migrare contigerit, ecclesiastice

---

1) De door Willebrord gestichte doopkapel bij den Oudmunster. (Fruins Bijdragen. N. R. IX. p. 304.) De broederschap was blijkbaar na de afbraak der St. Michielskapel daarheen verhuisd.

tradi facere sepulture cum solemnitatibus consuetis, exclusis tamen ab hiis excommunicatis et specialiter interdictis, et hiis maxime, qui causam vel culpam huiusmodi interdicto prestiterint tenore presentium concedimus potestatem harum nostrarum testimonio literarum.

Datum anno 1371 feria sexta post Quasimodo geniti.

N°. 5. *De Groote Kalende-broederschap neemt f* 100 *op losrenten en vermindert het getal harer maaltijden.* 3 *Augustus* 1576.

Op huyden den 3en Augusti anno 1576 die gemeene broeders van die groote Clander-broederschap t'Uijtrecht nae voergaende ende speciale intimatie (soe die bode refereerde) aen eenen yegelicken van hemluyden tot die saecke nabeschreven ten versoucke van meyster Joest Boncamp ende heer Winalt Lumanss., procuratoers derselver broderschap, gedaen, in sinte Victors capelle bijzijden Oudemunsters-kercke binnen Utrecht [1]) capitulariter vergadert zijnde is denselven bij die voirseyde procuratoers van den voirleeden ende tegenwoirdigen jaire onder anderen verthoont haire groote achterweesen ende verloep van schulden, daer zij nu eensdeels duer haire continuele administratie van broet ende wijn ende haire sobere betalinge van hairen incompsten in deesen tegenwoirdigen truble in gecomen zijn ende namaels meer ende meer in souden moeten

1) De later ten onrechte als St. Thomas-kapel bekende, tusschen Dom en Oudmunster gelegene kapel. (Fruins Bijdragen. N.R. IX. p. 305.) Was de broederschap sedert 1371 weder verhuisd naar eene andere kapel op het Domplein? of vindt men hier het bewijs, dat de blijkens haren bouw overoude kapel van St. Victor dezelfde was als de sedert de 16e eeuw niet meer vermelde H. Kruis-kapel?

comen, offte ten waire hierinne bij tijdts versien ende geremedieert werde; al breder blijckende bij tslot van haire reeckeninge aldair verthoont, — Soe eest dat dselve broederschap, nae diverse vergaderinge ende communicatie hierop gehouden eyndtlicken ende eendrachtelicken geslooten zijnde, geaccordeert ende geconsenteert hebben, accordeeren ende consenteeren bij deesen den voornoemden procuratoers op alle die broderschap goederen van eenen Lambert Willemsz. snijder ende burger t'Uijtrecht op jairlicxe lossrenthe te mogen ontfangen die somme van hondert gulden eens, te lossen den penninck sestien, omme den meesten commer ende achterwesen daermede te vrijen ende aff te doen. Ende dit op sulcke conditie ende voirwaerden, dat die procuratoers in der tijdt staende dese renthe van den hondert gulden voorseyt eghene oncosten jairlicx doen en zullen van maeltijden, wijn ofte broet te administreeren, dan alleene eens des jairs op Paeschen yegelicken zijn mandaten ende wijn gevende, ter tijdt ende wijlen toe die voornoemde broderschap te voern gecomen zal weesen ende dese voornoemde renthe metten hoefftsomme gequeten ende affgelost zal hebben sonder argelist. Versouckende hiervan bij mij openbaire notarijs onderschreven een ofte meer publijcquen acten ende documente hem gemaeckt ende gelevert te worden. Aldus gedaen tUijtrecht ten tijde als boven, ter presentie ende int bijweesen van den edelen heern ende mannen meester Henrick van Abshoeven canonick tsinte Marien, Claes van Hamelenberch, Jan Tulman, Jan Tijlborch, Henrick Muijrinck, vicarien tOudemunster, Jacob van der Borch, Jan Visscher, vicarien sint Jans, Aernt de Palude ende Peeter van Aelst, vicarien in den Dom, Frederick van Roedenborch, meester Gerrit van Merenborch, Willem van Loon, Wauter van Mijnden, Peeter Gis-

bertsz. van Heel, Gerrit van Haerlem ende Jan van Haefften, alle broeders der voerseyden broederschap.

Bij mij ten versoucke als boven:

Jo. Merssman notarius scripsit.

N°. 6. *Inventaris van het tafelgereedschap der Groote Kalende-broederschap.* 28 *September* 1582.

Inventaris vant tinnenwerck ende linnewaet, alsulcx ick Jan Merssman als executeur van zaliger meester Joest Boncamp opten 28en September 1582 overgelevert hebbe aen heer Victor Schoor, toebehoorende die Groote Calander-broerschap.

In den iersten vier groote schottelen.
Item noch achtien wat cleynder.
Item noch seven ende twintich wat kleynder.
Item noch thien wat cleynder.
Item noch thien wat cleynder.
Item noch ses desijn telioren 1 min.
Item noch 3 desijn slepen 1 min.
Item noch 17 wijnkannen een mengelen.
Item noch ses saudtvaten.
Item noch 37 saucieren.
Item noch drie lange taeffellaecken een cort.
Item een desijn servietten nije ende twee desijn oudt.
Item 4 drogeldoecken nullius pretii.

N°. 7. *Betoog van eenen candidaat voor de Groote Kalende-broederschap, dat zijn mededinger niet op de gewone wijze tot lid gekozen is.* (*c.* 1582.)

Corte instructie voer die Calanderbroeders.

In den yersten zoe staet te noteren, hoe dat naer uuijteijsch van allen rechten ende redenen voer den

broeders nyet behoerlick en is, apart ende butenaff, sonder voergaende communicatie dairop alvoeren gehouden, yemande haer stemme toe te seggen, omme diensvolgende hem te brengen in hoer broderschap.

Gemarct dvoerseyde broederschap van de Calander, wesende een eerlicke vergaderynge van froemen, eertyts opgericht is geweest tot sekere fijnen ende op sekere conditien, myn heren wel bekent, ende sonderlynge ad ineundam stabiliendamque mutuam amicitiam ipsos inter invicem.

Ende dat zoe secundum nostrorum theologorum alse ethnicorum philosophorum precepta non omnes promiscue et sine delectu in amicitiam sunt recipiendi, ut late Cicero in libro De amicitia.

Dan dat naer voergaende behoerlicke convocatie yerst ende alvoeren by den broeders neerstelick geinquireert ende gedisputeert behoort te wesen op die qualificatie van de personen, die in dusdanijge confraterniteyt begeren ontfangen te werden, alse tweten de eorum pietate, virtute, eruditione et eiusmodi qualitatibus.

Ende sulcke inquisitie ende disputatie voergegaen synde, dan yerst naer uuijtwysynge van dien procederen tot electie dergene, die men bevyndt in sulcke qualiteyten te prevaleren.

Sonder dattet behoerlick is met cracht ende mennichte van stemmen, butenaff duer importuniteyt geëmendiceert ende nyet gefundeert op dvoerseyde goede qualificatien, yemande te willen vueren ofte dryngen in dusdanige confraterniteyt.

Sulcx dat, alwaert schoen dat yemand van de broeders syn stemme yemande butenaff toegeseyt hadde ende by dvoerseyde communicatie van de broeders anders geinformeert werde, diensnyetjegenstaende syn stemme soude moegen veranderen naer behoeren,

sonder duerdyn die minste note van onstantafftícheyt te incurreren.

Te meer in cas, alwaer die vrunden aenhouden ende insteren omme in plaetse van den overleden broeder te coemen, in prejuditie van dwelcke vrunden ende hemluyden oeck ongehoort sulcke pretense stemme toegeseyt soude wesen.

Want naer costume van dese broderschap notoer is, dat ingevalle daer meer competitoren waeren, die metten vrunden in gelycke goede qualificatie bevonden werden, dat nochtans die vrunden van den overleden geprefereert behoeren te werden voer vreemden van gelycke qualificatie.

Twelck oeck conform is den gescreven rechten, tzelffde in gelycke saecke statuerende.

Tis oeck geheel frivoel ende en doet met allen nyet ter contrarie, datter geseyt wert, dat dene van den competitoren alhier totten overleden mer swaeger soude syn.

Sonderlynge zoe hy duer zyn huijsfrouw (met dwelcke hy een lychaem gereeckent ende gehouden wert) den overleden syn oem als naeste erffgenaem, zoe ab intestato alse testato, in alle syn goeden gesuccedeert is, ende overzulcx oeck in die gerechticheyt des alhier questie.

Ende in teyken van dien zoe est oeck, dat dzelffde swaeger als des overledens erffgenaem voer zyn oems doedtschult, van wegen ende uuijten name van dese broederschap voer syn oems doedtschult aengesproecken ende gemaent wesende, dzelffde doedtschult oeck betaelt heeft; dairomme dat hy oeck zoewel active alse passive in dvoerseyde syn oems gerechticheyt behoirt bekent te werden.

Ende dit oeck all in conformite van de rechten ende costumen van de ritterschap van desen landen, vol-

gende dwelcke die swaegers bij defecte van manhoerie oeck bescreven ende geroupen werden in die Staten in plaetse ende ten respecte van haerluyder huijsfrouwen.

Ende dat men alzulcx tegenwoerdich syet, dat die here van Braeckel, Maximiliaen van Baecx ende anderen [1]), hoewel se alhier in Sticht uuijtheemsche syn, nochtans ten respecte ende in plaetse van haer huijsfrouwen bescreven werden als voerseyt is.

Desen behalven zoe is oeck desen competitoer nyet admissibel, uuyt oersaecke dat hy syn vaders plaetse eens gerepudieert ende overzulcx hem van dese broederschap geabdiceert heeft, surrogerende ende stellende synen broeder in syn plaetse.

Ende naedemael hy duerdyen van wegen syn overleden vader eertyts dvoerseyde gerechticheyt des alhier questie eens selff geuseert ende gebruyct heeft, mets die cederende synen broeder, ende overzulcx oeck zyn eygen vaders plaetse gerepudieert, zoe behoerde hy eerenhalven hem wel te abstineren van nae andere goede luyden plaetsen te haecken ende die aldus te willen behynderen ende turberen in dselffde hoer gerechticheyt.

Ende te meer behoorde hy hem te abstineren, aengesyen hy die derde vleyschelicke broeder van ener name ende affcompste in dese broderschap haect te wesen, die men nochtans in geen broderschappen conventen ofte gerechten en behoort te admitteren omme sekere redenen.

---

1) De heer Van Braeckel wordt als lid der Ridderschap vermeld in 1582 (Van de Water, Placc. I. p. 302), Maximiliaen van Baecxen reeds in 1580. (l. c. I. p. 283.)

II. Kleine Kalende-broederschap.

N°. 1. *Wouter van Colenberch schenkt aan de Kleine Kalende-broederschap eene rente uit drie hont land buiten de Catharijne-poort te Utrecht, om daarvoor jaarlijks op Witten Donderdag het mandaat te houden in het Minderbroedersklooster.* 17 *Februari* 1377.

Allen denghenen, die desen brief zellen sien off horen lesen, doewij verstaen scoute ende scepene der stat van Utrecht, dat voir ons quam int gherechte Wouter van Colenberch ende toende ons aldair een statbrief, gans ende gave ende wel beseghelt mit onser stat cleyne seghel van Utrecht, sprekende: hoe dat die borghemeysters, scepene, raet ende ghemene oudermans van den ouden rade ende van den nywe der stat van Utrecht vercoft hebben by consente der ghemeenre ghilde Wouter van Colenberch om een seker summe van ghelde, die hy hem vol ende al betaelt hadde, den vryen eyghendom van drien hont lans gheleghen buten sinte Katherinen aen die suytside van den steenweghe, dair zy hem den vrien eyghendom off ghegheven hebben; ende dair is in ghemeten die allinghe sloet, die tenden aent zuetende van den voirseide lande gheleghen is, alsoe lang alse die voirseyde drie hont lans begrepen hebben; velke drie hont lants voirscreven gheleghen siin tusschen lande, dat Tydeman Ere teghen der stat ghecoft heeft aen die oestsyde ende tusschen lande, dat Jacop de Cuper teghen der stat ghecoft heeft, aen de westsyde; ende hebben hem mede gheloeft in dien voirseyde statbrieve den voirseyde vrien eyghendom te waren ende alle commer aff te doen; ende dair die date

van [1]) den voirseyden statbrieve off hyelt „int jair ons Heren m. ccc. viif ende tseventich des Saterdaghes nae sinte Servais dach.” Ende doewy desen voirscreven brief ghesien ende wel verstaen hadde, aldair soe gaff Wouter van Colenberch voirseyt ende droech op mit zinen vrien wille puerlike om Goeds ville den procuratoirs van Onser Vrouwen broederscap tUtrecht van der Minre Calander der voirseyder broederscap behoif den vrien eyghedom van drien hont lants voirscreven ende verteech dairoff tot behoif der broederscap, alse recht ende oerdele wijsde dat hy sculdich was te doen, ende loefde hem mede den voirseyden eyghedom eweliken te waren voir hem ende voir sinen erfnamen ende alle voirplechten off te doen. In zulken manieren ende vorwarden, dat Wouter voirseyt enteghene, die die husinghe ende hofstede tot Colenberch in der tijd toebehoeren sel, dese voirseyde drie hont lants hebben ende ghebruken zellen tot enen eweliken erfpacht, elx jairs om een half marc goets fiins sulvers ofte die werde dairvoir aen paymente, dattet voirseyde zulver werdich zel wesen in der tijd der bethalinghe binnen onser stat; ende dien pacht alle jair te betalen binnen eenre maent nae sinte Peters dach ad Kathedram den procuratoirs, die wesen zellen in der tijd van der broederscap voirscreven, totterzelver broederscap behoif. Mit sulken vorwarde: dat die ghemeen broeders voirseyt alle jare opten Witten Donredach tavontide versammenen zellen in den convente ter Minrebroeders tUtrecht bi den ghemene Minrebroeders, die dair dan thuus ziin ende dairtoe sel men gheven elke broeder van Onser Vrouwen broederscap voirseyt ende elke Minrebroeder van den voirseiden convente, die dair dan versament

1) Het handschrift herhaalt „van”.

siin, een gode mondait-wegghe ende hem dairtoe wiin ende gheven hem cruut ende collaci houden in ere Goeds ons Here van hemelriic, sijnre soppinghe, die hy dede opten Witten Donredach mit sinen jongheren. Voirt siint vorwarde: wairt dat die broeders van Onsen Vrouwen broederscap voirscreven dese voirseyde mondait niet en ghave ende collaci niet en hielde in alle maniere alse voirscreven is, soe en soude sy totter tijd die voirseyde rente niet heffen nochte hebben, mar dieghene, die besitter is dan des voirseyde erfpachts, die zel den Minrebroeders voirscreven die voirseyde mondait tot dier tijd gheven ende collaci houden in allen manieren alse hiervoir bescreven stait, also verre alse dat half merc zulvers strecken mach. Ende Wouter voirseyt ende sine naevolgers, die besitter wesen zellen des voirseide erfpachts en zellen desen voirseyde erfpachte nummermeer moghen vercopen noch wechgheven noch versetten noch versellen noch in gheenre manieren weerloes werden, die erfpachte en sel altoes bliven tot alre tijd aen denghene, die die husinghe ende hofstede tot Colenborch toebehoren; mit sulken vorwarde, dat Onse Vrouwe broeders voirscreven dien voirseyde eyghendom van den drien hont lants in gheenre gheesteliker hant brenghen en sellen sonder arghelist.

Dit ghesciede onder Willam over de Vechte scoute, Jan van Groenenwoude, Herman van Lochorst, Werner van Drakenborch, Andries van Driel, Wernaer Braem, Gherijt de Boel, Henric de Witte, Braem van den Velde, Jan de Zwarte, Ghisebert van Blomenwerde, Jan van Oestrum ende Ghisebert Voncke, scepene tUtrecht. Ende opdat dit vaste ende stade blive, soe hebben wy scoute ende scepene voirghenoemde onser stat seghel aen desen brief ghedaen tenen oirconde.

Deser brieven siin drie. Ghegheven int jair ons Heren dusent driehondert zeven ende tseventicht des Diindaghes nae sinte Valentijns dach.

N°. 2. *Jan van Driel schenkt aan de Kleine Kalendebroederschap vier morgen land te Nederlangbroek, om uit de opbrengst het mandaat op Witten Donderdag te verbeteren.* 9 *Augustus* 1389.

Wi procuratoers ende ghemene broders van Onser Vrouwen Minrecklander broederscap tot Buerkerke tUtrecht maken cont allen luden, dat Johan van Driel Claes soen van Driel ons ghegheven heeft vier morghen lands gheleghen in Nederlangbroec, streckende van der Broeker-wetringhe aen der Goeyer-wetringhe, daer boven naestghelant is de stat van Utrecht mit lande, dat den zieken toebehoert, ende beneden die Heylighe Gheest tUtrecht, egghen ende eynden mit alle horen toebehoren in rechter aelmissen voer zinre zielen ende zinre ouders ende vriende zielen. In aldustanighen manieren: dat die renten, die van desen voerseyden lande comen, jaerlix gaen sellen opten Witten Donredach om mondaten-wiin, alse elken broder te hebben een vlessche wiins, ende voert te scencken den ghemenen broders ter Minrebroders, alse de mondate ghegheven is opten Witten Donredach, alse gewoentliken is. Ende wi hebben gheloeft ende gheloven in goeden trouwen voer ons ende voer onse nacomelinghen dese voerscreven vier morghen lands nummermeer te vercopen te versetten te versellen noch weerloes te werden in gheenre manieren, si en sellen erflic ende eweliic bliven in der broderscap in allen manieren alse voerscreven is.

In orconde des briefs beseghelt mit onser ghemeenre broderscap seghel. Ghegheven int jaer ons Heren

dusent driehondert neghen ende tachtich op zinte Louwerens avont.

N°. 3. *Besluit van de Kleine Kalende-broederschap omtrent hetgeen op de refectie-maaltijden zal gegeten worden.* 17 *Maart* 1398.

In den jaer ons Heren 1398 des Sonnendaghes te Letare overdroeghen onse ghemeen brueder, dat si voortmeer nyet dan twe gherechten eten en wouden totter scouder ende moes.

De maeltiit tsinte Barbara.
De maeltiit te Letare.
De maeltiit te Meye.
De maeltiit tsinte Jacobs misse.

N°. 4. *Statuut van de Kleine Kalende-broederschap omtrent de keuze van nieuwe leden.* 10 *Maart* 1415.

Wi Ermbrecht uten Leen, canonic tot Oudemunster, Henric Zoudenbalch, canonic tot sinte Marien tUtrecht, Henric Vos, Johan uten Leen, Gherijd Zoudenbalch, Willam van Alenderp, Ghijsbrecht over de Vechte, Braem van Compestelle, Goedscalc van Winsen, Johan Pot, Johan van Damassche, Yzebrant van der A, Henric de Witte, Matheeus Pot, Claes van Compestelle, Ghizebert van den Riin, Vrancke de Witte, Claes Sloyer ende Johan over de Vechte, alze ghemene broeders van Onzer Vrouwen broederscap die Minre Calander tot Buerkerc tUtrecht, doen cont ende kenlic allen luden, hoe dat wi mit goeden voerzien ende welberaden, om nutscap ende orbaer onzer voerseyder broederscap ende die altoes in eren ende in eendrachten te houden, alle zamentlic mit onsen vryen

wille eendrachteliken overdraghen ziin te houden, voer ons ende voer onze nacomelinghen duerende tot ewighen daghen, zulke punten ende verbande alze hierna bescreven staen, ten waer dat wi ghemene broeders voerseyt of onze nacomelinghen namels eendrachtelic eens beters te rade worden.

In den eersten: zo wanneer dat enich van ons broeders oflivich wert, die provende daerof zellen wi gheven tot der eerster feesten, die wi dan daerna houden na zire doet, alzo verre alze men ons daerom bidt, zonder arch. Ende yst dat die dode broeder enen gheëchten zoen afterlaet, die ons bidt, die zellen wi die provende gheven voer yemant, also verre alze hi achtien jaer out is of darenboven. Ende waert dat des doden zoen te jonc waer of buten lants waer ofte dat hi ziin bede verzumede op die tijd, zo mochten wi die provende gheven enen anderen persoen; mar waert dat des doden zoen dan bade op een ander tijd, zo zoudmen hem een provende gheven voer yemant anders, alzoverre alze die tieghenwoerdighe dode ghenen zoen en hadde, die daerom bade. In zulken manyeren: dat wi onze provende tot gheenre tijd nyemant gheven en zellen, die voersprake is of die in de concistorye dient of die ambocht mit zinen handen doet of die dient om ghelt of openbaer woekenaer is of die hem zelven zo regiert dat hi hem zelven nyet nutte en is, zonder arch.

Ende omdat wi ghemene broeders voerghenoemt willen, dat alle deze punten ende verbarnde voerscreven vaste ende stade ghehouden ende onverbroken bliven tot ewighen daghen voer ons ende voer onze nacomelinghen, zo hebben wi dezen brief bezeghelt mit den zeghel van onzer broederscap zeghel. Ende om die mere orconde ende vestenisse dezer dinghen voerscreven, zo hebben wi Ermbrecht uten Leen ende

Henric Zoudenbalch, canonicken ende medebroeders voerscreven, onze zeghelle mede aen dezen brief ghedaen tenen orconde. Ghegheven int jaer ons Heren dusent vierhondert ende vijftiene opten Zonnendach te Mitvasten.

N°. 5. *Ordonnantie van de Kleine Kalende-broederschap.* (1415—1451.)

Dit is die ordinanci van Onzer Vrouwen broederscap van der Mynre Calander tot Buerkerc tUtrecht.

In den eersten dat die broederscap hebben zellen twintich broeders, alze twe canonicken ofte preesters ende achtien leken ende nyet meer. Ende so wanneer een broeder sterft, zo zellen die broeders die in live ziin, dat eerste dat zi te zamen comen, enen anderen broeder weder kyezen, na inhout des briefs, die hierna van woerde te woerde bescreven staet.

(Volgt de brief, afgedrukt sub N°. 4.)

Item zo wie in dezer broederscap coemt, die zel gheven twe oude scilde.

Item zel elc broeder lezen daghelix voer die levende broeders ende dode broeders vijf Pater noster ende vijf Ave Maria.

Item zo zellen wi jaerlix zinghen vier missen; daer zellen die broeders tot elker tijd comen bi enen koer van eenre Dordrechscher placke.

Item die eerste misse zel men zinghen op zinte Barbaren dach; ende zo zellen die broeders te zamen bliven eten, oec op wat dach sinte Barbara coemt.

Item die ander misse zel men zinghen opten Zonnendach tot Mitvasten, ende zo zellen die broeders te zamen bliven eten.

Item die derde misse zel men zinghen des Zonnen-

daghes na Meydach; ende dan zellen die broeders te zamen bliven eten.

Item die vierde misse zel men zinghen op zinte Korstoffels dach; ende die broeders zellen te zamen bliven eten. Mar waert Woensdach, Vrydach of Zaterdach, zo zout wezen des Zonnendaghes daerna.

Item zo zellen die broederscap hebben twe procuratoers, ende elc zel twe jaer dueren. Ende elc jaer op zinte Korstoffels dach enen vernyen, alze die outste ofgaet, tot desgheens huys, daer zi te gader ghegheten hebben. Ende dien koer staet aen die twe procuratoers mittenghenen, die zi uut den broeders daertoe roepen. Ende die oudste procuratoer, die ofgaet, zel rekeninghe doen op sinte Barbaren dach dan naestcomende.

Item wanneer dat enich van den broederen sterft, zo zellen die procuratoers in der tijd die broeders te gader doen bieden, elc bi enen koer van eenre Dordrechscer placke, des avonts te vyghelyen ende des morghens te missen. Ende zo zellen die procuratoers doen lezen vijf zouteren voer des doden ziel van vijf preesteren.

Item zo zellen die procuratoers doen lezen 30 zielmissen van enen preester voer des doden ziel, aeneen dertich daghe lang. Ende waert dat die preester dat verzumede ofte verbrake, zo zoude hi die zielmissen weder beghinnen ter tijd toe dat hi die dertich missen aeneen volbrocht hadde.

Item tot allen tiden als een broeder sterft, zo zellen die procuratoers voer des doden ziel vijf missen doen lezen in der manyeren nabescreven:

Een Mynrebroeder predicte in een sermoen: zo waer deze missen voer ghelezen worden, die hierna bescreven staen, dat die ziel verloest zel werden uten veghevier.

Item in de eerste misse zel Christus vermaent wer-

den om ziin onnozel vanghenisse, dat hi die ziele verlossen wil, die om hoer zonden ghevanghen is.

Item in de ander misse zel Christus vermaent werden om ziin onnosel leydinge voer Pylatus ten oerdel, dat hi die ziele vryen wille, die om haer zonden gheleyt is ter pinen.

Item in de derde misse zel Christus vermaent werden om ziin onnozel doerstekinghe, dat hi die ziel vryen wille, die om hoer zonden doersteken is.

Item in de vierde misse zel Christus vermaent werden om ziin wonden van ziinre herten ende ziins ellendighen doets, dat hi die ziel vryen wille.

Item in de vijfte misse zel Christus vermaent werden van ziinre begravinghe, dat hi hem gheweerdighen wil te verlossen uut den grave [1]) der doetzonden ende des vegheviers.

Item een ziel, die in den veghevier bernen zoude ten joncsten daghe toe, bat enen preester, dat hi hoer deze voerscreven missen lezen woude, zi zoude verloest werden. Ende doe deze missen ghelezen waren, doe openbaerde hoer die ziele den preester, ende zeyde dat zi verledicht waer; ende oec zo zeyde zi: voer wat ziele deze missen ghelezen werden die zoude verloest werden.

Item tot allen tiden alze die procuratoers die broeders te gader willen hebben, zo moeghen zi die te zamen doen bieden, elc bi enen koer van eenre Dordrechscher placke.

Item alle koeren, die verschinen, zel elc oplegghen ende betalen alze zi te gader eten.

N°. 6. *Ordonnantie van de Kleine Kalende-broederschap.* 9 *Mei* 1451.

Int jair ons Heren dusent vierhondert ende een

1) Het handschrift heeft: grave, later veranderd in: gravinge (voor: begravinge?)

ende vijftich opten anderden Sonnendach in Meye overdroeghen ende sloten die gemene broeders alsulke punten als hierna bescreven staen, eendrachtelic te houden tot ewigen dagen.

In den eersten alle die broeders, die opten refexien te missen comen ende dair siin voirdat men dat ewangelium van der missen singet, ende bi den broeders opter broeder stede dair die misse voirt uuthoirt ende blijft, die zel die procuratoer in der tijt geven elken broeder enen Vleemschen groten, ende dairtoe, als men geen maeltijt en geeft, elken broeder, die so te tyde in der missen ghecomen ende gebleven is, een quaerte wijns. Ende wat broeders die dair nyet en comen te tyde te missen ende bliven die misse uut in der manyeren voirseyt, die en zellen tot dier refexi gelt nochte wiin hebben; ten wair van bewiseliken kenliken noetsaken, datser tot dier missen nyet comen en mochten, die so ontbleven, die souden hoiren wijn hebben gelijc die ander brueders, die te tyde te missen gecomen waren.

Item enich persoen, die de broederscap gegeven wert van den gemenen brueders ende die broederscap aenneemt ende siin twe oude scilde nyet en betaelt totter eerster refexi of dairvoir, die comen zel na der tijt dat hij broeder geworden is, zo sel men totter ander refexi dan dairnaest volgende den gemenen broeders, die dan binnen der stat van Utrecht siin, elken bisonder aen hem zelven ofte tot siinre woenstat een weet doen ende te capittel bieden, om die proven enen anderen nyen broeder te geven, ende bi denzelven bode, die elken broeder die weet doet totter refexi ende misse te comen. Ende diezelve brueders, die dan ter missen comen, zellen na der missen die proven geven na der ouder gewoenten. Ende wairt dat die procuratoer dan in der tijt dit den gemenen

brueders dus nyet te kennen en gave ende capittel op liet leggen in der manyeren als voir screven is, die procuratoer zel dan zelve uut sinen budel die twe oude scilde rekenen ende opleggen op sinte Barbaren dach, als hij siin rekeninghe doet.

Item zo sel men opten Scortelwoensdach alle die brueders, die dan binnen der stat van Utrecht siin, een weet doen an hem selven of tot hoire woenstat, om elc des anderen daghes, als opten Witten Donredach, des voir-etens elc sinen wijn te laten halen ende des na-etens te twe uren ter mondaet te comen ter Mynrebrueder na der ouder gewoenten. Ende wat brueders dan binnen der stat ziin ende ter mondaten zelve nyet en comen, die zellen op die tijt versumen ende nyet hebben hoir mondaten-broet ende hoir scottel mitten appellen ende noeten. Ende dat sel die procuratoer, die dan in der tijt is, dan rechtevoirt om Goeds wille geven ende zenden den bekeerden zusteren tot sinte Maria Magdalenen; ten wair van bewiseliken, kenliken noetsaken, datser tot dier tijt nyet comen en mochten, ende die so van noetsaken ontbleven, die zoudmen hoir broet ende scottel geven gelijc den anderen broeders, die ter mondaet geweest hadden.

Item wat broeder dat procuratoer in der tijt is, die sel ziin rekeninge doen op sinte Berbaren dach, so dat van ouds ghewoenlic is geweest te doen. Ende is hij in siinre rekenscap te voeren, dat zel hij van stonden bi der rekeninghe mede oplegghen den procuratoir, die dan is ende die rekenscap overneemt bi den gemenen broeders. Ende enich procuratoir, die hier overhorich ende versumich in worde ende siin rekeninghe opter tijt in der manyeren voirscreven nyet en dede, die en zel men na dier tijt tot geenre refexi bieden noch weet laten doen, ende men zel

hem oec nyet geven van der broederscap wegen. Ende geboerdet so, dat dese zelve procuratoer noch siin rekeninge nyet en dede binnen den tween eersten refexien, die na sinte Berbaren dach comen, so zel men totter derder refexi, te verstaen op sinte Crijstoffels dach, des daghes te voeren bi denzelven bode, die die weet den broeders doen zel totter refexi ende missen te comen, mede capittel doen leggen opten versuymigen procuratoir, om die uter broederscap te leggen ende opterzelver refexi enen nyen broeder te maken, alsoverre als daer dan yemant om bidt, mittenselven brueders, die daer dan ter missen gecomen siin; behoudelic nochtan die broederscap van den ouden versumigen procuratoir rekenscap van te eyschen ende te hebben vant jair, dair hij beveel of gehadt heeft.

N°. 7. *Inventaris van het tafelgereedschap der Kleine Kalende-broederschap.* (*omstreeks* 1460.)

Dit siin alsulke tafellaken ende dwelen, tinnen scottelen ende waterpot, alse onsse bruederscap toebehoert, ende in onsser kisten besloten is.

Item drie tafellaken, een trizoer-laken ende zeven dwaelen.

Item twe grote scoerscottellen.

Item 25 platelen, 25 wermoesscottelen, 36 sausieren ende enen groten waterpot.

NB. Item dit voerscreven tynnewerck is vercoft by Heinric van Gent int jaer van 76; ende daer is weder om ghecoft enen gouden rijnsen gulden tot eunmael tjaers, ende heift ons vercoft Volken Iacop Meynss. Nannesoen Buytendijckx. Item Iacop Meynss. Nannesoens erfgenamen Buytendijckx sijnt ons nu sculdich. Hier heift Heynrijck van Gent die brieff off.

Item Ariaen Willam Aerntss. heift tegen ons gehuert $2^1/_2$ mergen lans, geleyghen in Reyerskoep in een weyr van 12 me(r)ghen ses jaer lang, tjaers om 22 stuvers corrent, te betalen die een helft sinte

Merten, ende die ander helft sinte Peter. Hier was bij Eerst van Drakenborch ende Steven van Zevender; ghesciede in anno 88 den darden dach in die Meirt. Elken merghen om 22 stuver als voirseyt is.

Item Ghijsbert Tomaess. is ons alle jaer 6½ pont, ter tijt dat hij ons beleyt heift bijnnen Utrecht, dat wijss vast ende seker sin te betalen.

N°. 8. *Besluit van de Kleine Kalende-broederschap, dat geen lid het procuratorschap zal mogen weigeren.* 4 *December* 1551.

Op den dach van huden den 4en Decembris anno 51 is overcomen by de gemeen bruders van der Kleyne Colander, dat nu voertaen nymant hem en sal mogen excuseren het procuratoersscap aen te nemen, hij woen binnen offte buten Utrecht. Ende doir orsaicken van dye gelyckelicke by onsse bruders geaccordeert, dat Jan Taets van Amerongen te wesen onsse procuratoer voer desse twe tucomende jaren.

N°. 9. *Lijst van de leden der Kleine Kalende-broederschap.*

Dit siin dye doden van Onsser Vrouwen broederscap de Mijnre Calanders.

Heer Ermbrecht vten Leen. † 5 Juni 1419.
Heer Henryc Soudenbalch. † 27 Oct. 1425.
Heer Ghijsbert van Buerkerc. } pastoiren.
Heer Otte van Oemeren. }
Alaert van den Veen.
Goedscalc de Vrese.
Gherijt Pijl.
Alaert Koeyl.
Heyn Crage.
Bertout Weernaerssoen.
Peter Machelem.

Tyman Mouwer.
Alaert van den Doem.
Dirc de Bole.
Tyman van Luttikenhuys.
Vrederyck de Bole.
Louwe van den Veen.
Florijs van Jutfaes.
Jan Witvoet.
Gherijt van den Veen.
Gherijt wten Leen.
Machelem van der Stripe.
Aelbert Alvekijn.
Aernt van der Oey.
Jan van den Velde. † 29 Juli 1388.
Henryc van Hermelen. † 28 Juli 1390.
Aernt Proeys. † 28 Sept. 1390.
Gherijt Coman Hermanssoen. † 14 Oct. 1390.
Heer Melys van Houwenynghe. † 5 Juni 1391.
Tymen Zoudenbalch. † 17 Mei 1393.
Wouter van Colenberch. † 23 Mei 1393.
Jan van Alenderp. † 24 Mei 1393.
Jan van Driel.
Heer Gerijt van Eemskerck.
Henryc Triend.
Aernt van den Velde.
Roeloff Pijl. † 18 Oct. 1402.
Henryc de Wit. † 6 Juni 1404.
Tymen Meeus.
Willem over de Vecht. † 25 Oct. 1404.
Gherijt van Damassche. † 2 April 1406.
Willam Hugensoen.
Heer Jan van Compostel. † 3 April 1410.
(Heer Gerrit die Bole.)
Gherijt Vrencke. † 5 Juli 1410.
Jacop Sloeyer.

Weernaer Bartoutsoen.
Aernt de Vrese. † 24 Jan. 1415.
Gherijt Zoudenbalch. † 26 April 1418.
Goedscalc van Winsen. † 1 Mei 1420.
Ghijsbert over de Vecht. † 3 Mei 1421.
Vrancke de Wit. † 17 Juli 1421.
Jan van Sterrenberch. † 1 Febr. 1422.
Isebrant van der A. † 10 Oct. 1432.
Matheeus Pot. † 14 Jan. 1434.
Willam van Alenderp. † 11 April 1433.
Jan Pot. † 4 Nov. 1438.
(Johan wten Leen.) † 7 Oct. 1432.
Henryc Vos. † 7 Nov. 1436.
Braem van Compostel. † 7 Jan. 1441.
Braem van Lanskron. † 17 Maart 1440.
Henryc van den Rijn. † 22 Sept. 1440.
Jan van Lichtenberch (van Lanscroen). † 23 Juni 1442.
Claes Sloeyer.
Jan van Damassche.
Wouter van Colenberch. † 6 Dec. 1446.
(Tijman Nijpijser.)
Reynyer van Tetwijck.
Claes van Compostel.
Roetert van Lanskron.
Hubert Zoudenbalch. † 16 Juni 1450.
Ghijsbert van Rijn.
Peter over de Vecht. † 15 Oct. 1450.
Heer Gerijt van Damassche. † 19 Sept. 1455.
(Heinrick Vrencke.)
Henryc de Wit. † 29 Sept. 1455.
(Jan die Wit.)
Braem van Luttickenhuuse. † 29 Jan. 1457 (te Jutfaes.)
Willem van Gent. † 20 April 1455.
Heer Volkier van Lichtenberch (van Lanscroen). † 22
April 1458.

Peter van Kuelenberch van Zulen. † 9 Nov. 1479.
(Jan van Over die Vecht Hermanssoen.) † 18 Juli 1461.
Goedescalc van Winssen.
Huge van Groenenberch. † 10 Aug. 1458.
Jan over de Vecht. (plech scout van Utrecht te weesen.) † 21 Sept. 1514.
Braem van Lichtenberch (van Lanscroen). † 22 Febr. 1464.
Haer Gerijt Vrencke, deken van sunt Jan was.
Jacop van Winssen.
(Hubert (van Jutfaes) van Blochoven.) † 7 April 1486.
Jan van Lichtenberch (van Lanscroen). † 16 Juni 1467.
Lubbert van Alenderp. † 25 April 1467.
Henryc de Wit. † 2 Sept. 1486.
Adriaen van Lantscroen.
Jan van Damassche. † 31 Dec. 1444.
Willam van Alenderp. † 19 Febr. 1480.
(Jan Pijl Reynerssoen.) † 21 Jan. 1489.
Henric van Gent. † 16 Juli 1520.
Frederic de Voecht van Rinevelt. † 5 Jan. 1495.
(Jan Vtenham.) † 5 Mei 1503.
Jan van Lantskroen. † 8 Nov. 1493.
Egbert van Groenenbarch. † 20 Aug. 1515.
Goiert de Koninc. † 15 Juli 1528.
Eerst van Drakenborch. † 16 Sept. 1494.
Florens van Pallaes. † 15 Aug. 1497.
Jan van Amerongen. † 8 Juni 1515.
Tonis van Amerongen. † 30 Sept. 1510.
Alfert Rwsch. † 29 Nov. 1491.
Henric van Lewenbarch.
Henric van Alendarp.
Willam van Winsen. † 14 Mei 1500.
Steven van der Zevender. † 7 Febr. 1504.
Heynrijck van Voerde. † 23 Sept. 1515.
Dirck Ruyschs. † 16 Mei 1510.

Jan van Damasch.
Saude van Rin.
Peter van Winssen.
Eeyrst van Lichtenbarch. † 4 Oct. 1483.
Adriaen wten Ham.
Wyllem van Steenre.
Jan die Koeninck. † 7 Nov. 1482.
Jacop over die Vecht.
Gherit Zoudenbalch. † 4 Dec. 1483. (tot Scoenhoven ende leyt aldair begraven tot die Carmeliten opt choer.)
Heer Heyndrick Saudenbalch, canonick in den Dom. † 18 April 1536.
Heer Evert Zoudenbalch, (proest van Maestricht, canonick ende thezaurijr in den Dom.) † 28 Maart 1503.
Heer Jan van Drakenborch, canonick in den Dom. † 8 Oct. 1498.
Eevert Zoudenbalch. † 1 Nov. 1530.
Ghijsbert van Lanscroen. † 3 Mei 1521.
Vrederic van Drakenborch. † 18 Maart 1518.
Heynric die Voecht van Rinevelt. † 23 Juli 1513.
Adriaen van Pallaes. † 28 Mei 1530.
Heer Frederick de Konynck, (canonick in den Dom.) † 28 Mei 1535.
Heer Gherijt Zoudenbalch, (canonick ende thezaurijr in den Dom.) † 7 Nov. 1524.
Jan van Cuelenberch.
(Godscalck van Winsen.) † 14 Mei 1515.
Jan Ruijs. † 3 Jan. 1527.
Gherit van Zulen van Nijevelt.
Lubbert van Alenderp.
Jan Ruys Alfaerss. † 28 Aug. 1518.
Heer Jan van Huctenbroeck, ridder.
Bernt van der Haer. † 22 Nov. 1523.
Goert van Voerdt Heynricss.
Willam die Wael. † 1 Sept. 1521.

Jan van Levenbarch. † 13 Juli 1520.
Wrederic de Woech van Rynevelt. † 9 Sept. 1544.
Jan van Drakeboerch. † 22 Juni 1519.
Melis wt den Eng. † 27 Maart 1550.
Joest van Baern van Schonowen. † 31 Oct. 1558.
Heinrick van der Borch. † 4 April 1551.
Adriaen van Lantscroen. † 14 Sept. 1562.
Godescalck van Wynsen. † 22 Dec. 1558.
Lubbert die Waell.
Heer Johan die Coninck, canonick sinte Peter. † 1 Febr. 1566.
Jan van de Wael.
Heinrick Ruijsch.
Gosen van Voirde.
Frederick die Koeninck. † 28 Jan. 1566.
(Heer) Johan Zoudenbalch, (ridder, heer tot Orck ende Emmeloe.) † 12 Dec. 1558.
Egbert van Gronenberch.
Johan van Kuijck.
Floris van Pallaes.
Jan van Wijck. † 5 Juli 1550.
Heer Cornelis wten Eng, (canonick ende) scolaster sinte Peters. † 27 Maart 1578.
Jan Ruysch. † 27 Jan. 1556. (ende leyt te Zeyst in de kerck begraeven.)
Frederick uyten Eng. † 14 April 1582.
Jan (Taets) van Amerongen. † 10 Jan. 1589.
Willam (Bor) van Amerongen. † 7 Nov. 1563.
Bartholomeus van Wael. † 1 April 1591.
Henrick (die Voecht) van Rynevelt. † 16 Dec. 1578.
Henrick Valkenaer. † 29 Mei 1572.
Ariaen die Wael. † 25 Aug. 1568.
Willem van Snellenberch. † 26 Nov. 1554 [1]).

---

1) De hierna volgende namen komen alleen op de latere lijst voor.

Helias van Winsen. † 11 Maart 1569.
Henrick van der Borch. † 8 Nov. 1595.
Anthonis van Zuylen van Nyvelt. † 1 Mei 1570.
Jan van Reness van Moirmondt. † 11 Nov. 1580. (tot Amersfoort ende aldaer begraven.)
Adriaen van Pallaes. † 29 Mei 1575. (ende was de leste man-oer van zijn geslacht.)
Roeloff van Baern van Schoenouwen.
Aelbrecht van Huchtenbroick.
Evert Zoudenbalch, heer Janszoen, (heer van Urck en van Emmenes.) † 20 April 1567.
Ghijsbert van Lantscroen. † 14 Sept. 1577.
Jan Ruys.
Dirck Boern van Amerongen. † 13 Oct. 1591.
Heer Alphart die Coninck. † 11 Nov. 1597.
Willem van Winsen.
Jan van Renes van Baer.
Gherrit Zoudenbalch, here Johanssoen, (heer van Urck.) † 20 April 1599.
Frederick die Waell.
Alfert Ruys. † 28 Mei 1605.
Ghijsbert van Baern van Schoenauwen. † 31 Oct. 1578.
Frederick van Nyvelt. † 1 Mei 1597.
Roetert van Lantscroen. † 28 Mei 1601.
Heer Johan Taets van Amerongen. † 30 Sept. 1589.
Amelis vten Eng.
Joost de Voecht van Rynevelt, ritter.
Johan van der Meerten van Abcaude. † 21 April 1595.
Willem de Voecht van Rynevelt. † 29 Dec. 1606.
Roelof Grauwerdt.
Menheer Jacob Taets van Ameronghen, Landtcommandeur tot Utrecht.
Heer Gerrit Borre van Ameronghen, canonick sinte Marie tot Utrecht. † 13 April 1608.

Eerst Taets van Ameronghen [1]).
Heer Johan van Renes van der Aa, canonick in den Dom. † 18 April 1600.
Heer Peter de Voocht van Ryneveldt, canonick der kercke sint Peters tUtrecht. † 29 Juni 1608.
Joncheer Jaspar van Brakel. † 23 Augustus 1596.
Joncker Johan van Huchtenbroeck. † 12 Sept. 1601.

N°. 10. *Gebeden voor en na den refectie-maaltijd der Kleine Kalende-broederschap.*

(Voor den maaltijd.)

Benedicite etc. (nae die oude gewoenten [2]).) de tali convio (sic) etc. (ut supra [3]) ende:) Pater noster etc.
Dispersit dedit pauperibus: — justicia eius manet in seculum seculi.
Benedicam Dominum in omni tempore: — semper laus eius in ore meo.
In Domino laudabitur [4]) anima mea: — audiant mansueti et letentur.
Magnificate Dominum mecum: — et exaltemus nomen eius in id ipsum.
Sit nomen Domini benedictum: — ex hoc nunc et usque in seculum.

Oremus: Retributor omnium bonorum, Deus, retribuere dignare omnibus nobis bona facientibus propter sanctum nomen tuum vitam eternam. Amen.

---

1) De hierna volgende namen staan op geen der beide lijsten, doch worden in het necrologium genoemd.

2) De tekst bevat blijkbaar eene herziene uitgave der gebeden, die van ouds gebruikelijk waren: voor de gedeelten, waarin geene verandering gebracht is, wordt dus naar de „oude gewoente" (het van ouds gebruikelijke formulier) verwezen.

3) Nam. „nae die oude gewoenten."

4) Lees: laetabitur?

Benedicamus Domino:
Deo gratias.
Oremus pro fidelibus defunctis:
Requiem eternam etc.

(Psalmus.)

Miserere etc. De profundis etc. Requiem eternam etc. Pater noster etc. Et ne nos etc. Requiem eternam etc. A porta inferi: — errue (sic) Domine animas eorum. Credo videre bona Domini: — in terra viventium. Domine exaudi orationem meam: — et clamor meus etc.
Dominus vobiscum etc.

Collecta.

Oremus: Deus venie largitor et humane salutis amator, quesumus immensam clementiam tuam, ut nostre congregationis fratres et benefactores nostros, qui ex hoc seculo transierunt, beata Maria semper virgine cum omnibus sanctis intercedente, ad perpetue beatitudinis consortium pervenire [1]) concedas.

Collecta.

Fidelium Deus, omnium conditor et redemptor, animabus famulorum famularumque tuarum omnium fidelium defunctorum remissionem cunctorum tribue peccatorum, ut indulgentiam, quam semper optaverunt, piis supplicationibus consequantur. Qui vivis et regnas etc. Fidelium anime defunctorum per piam misericordiam Dei requiescant in pace. Amen.

Benedicite:

Dominus Deus det vivis gratiam et misericordiam, defunctis requiem et veniam, ecclesie et regno pacem, nobis peccatoribus vitam et letitiam cito post mortem. Amen.

Divinum auxilium maneat semper nobiscum. Amen.

---

1) Het handschrift heeft „perveniere."

(Na den maaltijd.)

Miserere mei Deus: — secundum magnam misericordiam tuam.

Et secundum multitudinem miserationum tuarum: — dele iniquitatem meam.

Amplius lava me ab iniquitate mea: — et a peccato meo munda me.

Quum iniquitatem meam ego cognosco: — et peccatum meum contra me est semper.

Tibi soli peccavi et malum coram te feci: — ut justificeris in sermonibus tuis et vincas cum judicaris.

Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum: — et in peccatis concepit me mater mea.

Ecce enim veritatem dilexisti: — incerta et occulta sapientiae tue manifestasti mihi.

Asperges me hysopo et mundabor: — lavabis me et super nivem dealbabor.

Auditui meo dabis gaudium et letitiam: — et exultabunt ossa humiliata.

Averte faciem tuam a peccatis meis: — et omnes iniquitates meas dele.

Cor mundum crea in me Deus: — et spiritum rectum innova in visceribus meis.

Ne projicias me facie tua: — et spiritum sanctum tuum ne auferas a me.

Redde mihi letitiam salutaris tui: — et spiritu principali confirma me.

Docebo iniquos vias tuas: — et impii ad te convertentur.

Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis mee: — et exultabit lingua mea justiciam tuam.

Domine labia mea aperies: — et os meum annunciabit laudem tuam.

Quum si voluisses sacrificium, dedissem utique: — holocaustis non delectaberis.

Sacrificium Deo spiritus contribulatus: — cor contritum et humiliatum Deus non despicies.

Benigne fac Domine in bona voluntate tua Syon: — et edificentur muri Jherusalem.

Tunc acceptabis sacrificium justicie, oblationes et holocausta: — tunc inponent super altare tuum vitulos.

(Psalmus.)

De profundis clamavi ad te Domine: — exaudi orationem meam.

Fiant aures tui intendentes: — in vocem deprecationis mee.

Si iniquitates observaveris Domine: — Domine quis sustinebit?

Quia apud te propitiatio est: — et propter legem tuam sustinui te Domine.

Sustinuit anima mea in verbo eius: — speravit anima mea in Domino.

A custodia matutina usque ad noctem: — speret Israel in Domino.

Quia apud Dominum misericordia: — et copiosa apud eum redemptio.

Et ipse redimet Israel: — ex omnibus iniquitatibus eius.

Requiem eternam etc.

Ecce quam bonum et quam jocundum habitare fratres in unum. Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron. Quod descendit in oram vestimenti eius, sicut ros Hermon qui descendit in montem Syon. Quoniam illic mandavit Dominus benedictionem: et vitam usque in seculum. Amen.

Kirijleyson. Christeleyson. Kijrileyson.

Pater noster etc.

Et ne [1]) nos inducas in temptationem: — sed libera nos a malo.

Salvum fac servum tuum: — Deus meus, sperantem in te.

Convertere Domine usquequo: — et deprecabilis super servos tuos.

Ecce quam bonum et quam jocundum: — habitare fratres in unum.

Benedictus qui venit in nomine Domini: — Deus Dominus et illuxit nobis.

Nihil proficiat inimicus in eo: — et filius iniquitatis non apponat (sic) noceri ei.

Mitte ei Domine auxilium de sancto: — et Syon tuere eum.

Domine exaudi orationem (meam): — et clamor meus ad te veniat.

Dominus vobiscum et cum spiritu tuo.

Oremus: Deus humilium visitator, qui nos fraterna dilectione consolaris, pretende nostre societati graciam tuam, ut per eum in quo habitas tuum in nobis sentiamus adventum. Per Christum etc.

Oremus: Adesto Domine supplicationibus nostris et famulos tuos, spem suam in tua misericordia collocantes, tuere propicius, ut a peccatorum labe mundati in sancta conversatione permaneant. Per Christum Dominum nostrum etc.

---

1) Het handschrift leest: **Et nos.**

APOLOGIE

VAN

LODEWIJK VAN NASSAU.

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. P. J. BLOK.

De Apologie van graaf Lodewijk behoort tot dezelfde soort van stukken als de bekende Apologieën van den Prins zelven en van Hoochstraten, die o. a. bij Bor vertaald zijn en in onzen tijd wederom afzonderlijk zijn uitgegeven [1]; zij verschilt echter hierin van de beide genoemde verdedigingen, dat zij niet gedrukt was en daardoor langen tijd onbekend is gebleven. Waarschijnlijk is zij zelfs nooit voltooid geworden. Dat graaf Lodewijk echter van plan geweest is haar uit te geven, evenals zijn broeder en de graaf van Hoochstraten hunne Apologieën door geheel Europa hadden verspreid, blijkt op verscheidene plaatsen van ons manuscript.

1) La justification du Prince d'Oranges contre les faulx blasmes que ses calumniateurs taschent de luy imposer à tort (par Albert Lacroix, Bruxelles 1858); la Défense de Messire Antoine de Lalaing, comte de Hocstraete (Société des Bibliophiles de Mons, 1838).

Het manuscript, dat in Mei van dit jaar in het Koninklijk Huis-archief te 's Gravenhage is teruggevonden, is reeds door Arnoldi voor zijne Geschichte der Nassau-Oranischen Länder (1799—1816) [1]) gebruikt. De heer Groen van Prinsterer, kon het stuk niet vinden [2]). Gelukkiger was de heer van Sypesteyn, die het wederom ontdekte [3]). Later kon men het stuk evenwel weder niet terugvinden, ofschoon men wist, dat het in het Koninklijk Archief moest aanwezig zijn.

In het voorjaar van 1884 wendde zich het Bestuur van het Historisch Genootschap, te Utrecht gevestigd, tot den luitenant-generaal Mansfeldt, den archivaris des Konings, met het verzoek naar het vermiste stuk een onderzoek in te stellen: alle nasporingen bleven echter te vergeefs. Onbekend met de poging van het Bestuur van het Historisch Genootschap, besloot ik — die mij toen juist bezig hield met eene studie over graaf Lodewijk naar aanleiding van de Mémoires van zijn secretaris, la Huguerye, — te trachten, of het niet mogelijk zou zijn de bewuste Apologie — voor mijne studie van het hoogste belang — terug te vinden. Nieuwe nasporingen brachten het stuk niet te voorschijn, totdat het op zekeren morgen voor den dag kwam uit een portefeuille, waarin papieren van den Prins van Oranje werden bewaard. Het bleek nu, hoe het stuk zoo lang vermist had kunnen blijven: het lag bij de Apologie van den Prins zelven en niet on-

---

1) III, 1, 280. De roode krijtstrepen in het m. s. zijn misschien van Arnoldi, daar zij juist die passages aanwijzen, welke hij gebruikt heeft. Een ander heeft het in lateren tijd gezien, zoo blijkt uit eene potlood-aanteekening op eene der bladzijden, misschien van den heer van Sypesteyn.

2) Archives de la Maison d'Orange-Nassau, II, 13.

3) De heer Fruin deelde dit mede in de Gids van 1869, I, blz. 217.

der de papieren van graaf Lodewijk, waarbij men het telkens had gezocht! Eene fout, bij het catalogizeeren begaan, had het stuk aan de aandacht van den heer Groen van Prinsterer doen ontsnappen [1]).

Het ms. beslaat 75 folio-bladen; slechts de helft van iedere bladzijde is beschreven, terwijl op de andere helft verbeteringen en toevoegsels zijn aangebracht. Deze verbeteringen en toevoegsels zijn door mij aangeduid met vierkante haken ([ ]). Het zeer goed leesbare schrift is waarschijnlijk van Lodewijk's toenmaligen secretaris, David: hier en daar echter heeft Lodewijk zelf, wiens fijne hand ons uit de eerste plaat bij het tweede deel der Archives bekend is, verbeteringen aangebracht; ik heb die verbeteringen van Lodewijk in deze uitgave aangewezen. Wat de interpunctie betreft, ik heb die zooveel mogelijk behouden, wanneer zij de duidelijkheid van het geheel niet benadeelde; nu en dan heb ik mij echter veroorloofd een enkel overbodig zinteeken weg te laten. De spelling van het oorspronkelijke stuk heb ik geheel gevolgd, zoodat ook de dubbele letters, gelijk in „unnd", door mij zijn behouden: ik behoef wel niet te wijzen op de inconsequentie, die in deze spelling heeft geheerscht, zoodat men hetzelfde woord nu eens zoo, dan weder anders gespeld ziet.

Het stuk loopt, helaas, niet verder dan tot het begin van de vergadering der Edelen te St. Truyen (14 Juli 1566): wij vernemen daarin dus niets van den beel-

---

1) Ik neem deze gelegenheid te baat om te wijzen op den rijken schat, die nog in het Koninklijk Archief verborgen ligt. Van graaf Lodewijk vond ik er eene serie van rekeningen, door zijne secretarissen opgemaakt; daaronder bevindt zich de zeer belangrijke rekening, tijdens het beleg van Mons gehouden; verder is er eene belangrijke verzameling onuitgegeven brieven van en aan den graaf. Ik heb deze stukken gebruikt voor mijne weldra over hem uit te geven studie.

denstorm en wat daarop gevolgd is. Dit is een zeer belangrijk gemis, daar Lodewijk juist tijdens en onmiddellijk na den beeldenstorm zeer op den voorgrond treedt. In het begin van 1567 verliet hij de Nederlanden voor goed, zoodat ons dus in de Apologie over het laatste halfjaar van zijne werkzaamheid alle berichten ontbreken.

De eigenlijke Apologie houdt met fol. 69 plotseling midden in een zin op: dan volgt op fol. 70 het klad van Lodewijk's voorloopig protest tegen zijne indaging, gedateerd 4 Maart 1568. Dit Protest, waarvan de heer Groen in het derde deel der Archives [1]) spreekt, is oorspronkelijk in het Duitsch opgemaakt en later in het Fransch vertaald: van de Duitsche en Fransche bewerkingen vindt men onder Lodewijk's papieren enkele exemplaren. Ik heb het hier opgenomen, zooals het in het ms. voorkomt: het is met de daar aangegeven verbeteringen geheel eensluidend met het definitieve Protest, dat onder Lodewijk's papieren ligt.

Eindelijk heb ik — tot gemak van den lezer — de Indaging van graaf Lodewijk, waarnaar in het Protest en de Apologie telkens verwezen wordt, overgenomen uit het vierde deel van te Water's Historie van het Verbond en het Smeekschrift der Nederl. Edelen, blz. 241—245.

Nog een enkel woord zij mij vergund over den aard van het stuk en zijne waarde voor de kennis van de gebeurtenissen, waarover het handelt.

Het stuk is gedeeltelijk eene copie, zooals blijkt uit enkele fouten, die een afschrijver gewoonlijk begaat, b. v. door het herhalen der zelfde woorden. Daartegenover staat echter, dat de aangebrachte verbeteringen wijzen op eene nauwkeurige revisie van het gansche

---

1) p. 171.

stuk. Verder heeft Lodewijk met eigen hand eenige veranderingen gemaakt. Eindelijk heeft de schrijver van het stuk dikwijls eene andere wending aan den reeds begonnen zin gegeven of een ander woord gebruikt in plaats van dat, hetwelk er reeds geheel of gedeeltelijk stond. Dit alles brengt mij er toe om te onderstellen, dat de secretaris, die dit stuk schreef, een eerste klad voor zich had, waarin hij nu en dan verbeteringen aanbracht, soms misschien op aanwijzing van Lodewijk; later maakte Lodewijk zelf nog enkele verbeteringen met eigen hand.

Het stuk is geschreven, nadat de Apologie van den Prins in druk verschenen is, zooals blijkt uit de woorden op blz. 178. De Apologie van den Prins nu is van Maart 1568, die van Hoochstraten is van 25 April van dat jaar; Lodewijk had „ohne lanngst" zijn protest ingeleverd. Wij moeten dus de Apologie van Lodewijk in het voorjaar van 1568 plaatsen en wel waarschijnlijk nog vóór de opdracht van den Prins aan Lodewijk om de wapenen op te vatten (6 April 1568): de verdediging toch moest eene rechtvaardiging zijn voor dit opvatten der wapenen en zal dus daaraan wel zijn voorafgegaan. Had Lodewijk reeds de wapenen opgevat, toen hij het stuk opstelde, dan zou hij daarvan melding gemaakt hebben in de eerste bladzijden, waarin hij de redenen bespreekt, die hem tot het opstellen van de Apologie gebracht hebben. Juist dit opvatten van de wapenen in April zal de oorzaak geweest zijn, waardoor het stuk onafgewerkt is blijven liggen.

De geschiedkundige waarde van het stuk is vrij groot, ofschoon men bij het beoordeelen van de feiten, die er in besproken worden, letten moet op den persoon, die ze bespreekt, en op de omstandigheden, waaronder hij dit deed.

Lodewijk was in alle opzichten een eerlijk man, maar men heeft het recht om zelfs tegenover den eerlijksten man op zijne hoede te zijn, wanneer hij — gelijk hier het geval is — zijne eigene daden moet verdedigen: ofschoon men over het geheel niet aan de juistheid der mededeelingen mag twijfelen, is twijfel geoorloofd ten opzichte van de wijze, waarop de schrijver zijne eigene daden bespreekt. Eindelijk behoort men in het oog te houden, dat Egmont, Hoorne en andere edelen toen in de macht van Alva waren en dat Lodewijk dus moest oppassen hen niet in ongelegenheid te brengen door onvoorzichtige onthullingen of compromitteerende mededeelingen; ook mocht er niets gezegd worden, wat een schijn van blaam op den Prins van Oranje kon werpen.

Met dit voorbehoud zal men uit Lodewijk's mededeelingen met belangstelling een en ander kunnen vernemen omtrent de merkwaardige jaren 1565 en 1566. Vooral schenen mij de berichten omtrent de vorming van het Verbond der Edelen, de samenstelling van het Rekest, de verhouding van de Edelen tot de bevolking en de Consistoriën, de samenkomsten te Hoochstraten en te Lier belangrijk toe.

Eenigen tijd na het vinden van dit stuk, ontdekte ik onder de papieren van Lodewijk een ander manuscript, met de hand van den graaf geschreven. Zeer spoedig bleek het mij, dat dit stuk — den heer Groen reeds bekend, die er een uittreksel had bijgevoegd waarschijnlijk ten behoeve van eene eventueele uitgave — niet minder was dan een overzicht van de troebelen, door Lodewijk zelven opgesteld, dat gediend had als leiddraad bij het samenstellen van de Apologie. Geheele volzinnen hieruit zijn in de Apologie overgenomen.

Gelukkig loopt dit stuk verder dan de Apologie zelve, ofschoon het nog niet volledig is: het gaat tot November 1566. Het behandelt niet zoo speciaal Lodewijk's eigen handelingen, daar het een „Summier Protocol" genoemd wordt van datgene, wat sedert 1565 in de Nederlanden voorgevallen is. Ik heb het laatste deel daarvan (beginnende met de samenkomst te Duffel) hier overgenomen, daar het dienen kon als vervolg op de onvoltooide Apologie.

Leiden, Sept. 1884. P. J. Blok.

Indaging van graaf Lodewijk.

Conte Louys de Nassau.

Philippe par la grace etc. De la part de nostre aimé et feal conseiller et Procureur general nous a esté remonstré, comme soit chose tout notoire, que Messire Guillem de Nassau, Prinche d'Oraigne, designant incontinent apres nostre dernier partiement de noz pays bas vers noz Royaulmes d'Espaigne par quelque boult que ce fut parvenir avecq quelques aultres ses complices a la libre et absolute administration des affaires de pardeça selon son appetit et de confondre tout ordre anchiennement observé, et en effect usurper l'aucthorité que a nous seul appartenoit, avoit cherché tous moyens servans a ce propos. En quoy plusieurs luy avoient servy d'instrumens, et pour le principal de tous son frere, le Conte Louys de Nassau, qui quelquez années auparavant s'estoit retiré en Allemagne, de noz dictz pays de pardeça chez luy; lequel secondant au dict Prinche en ses dictez desseingez ambitieulx, comme il ny avoit meilleur ny plus court expedient pour y parvenir que d'exiter troubles, auroit de tous costez semé son venin pour alterer les coeurs de noz subiectz

et les faire mutiner et rebeller, comme ilz ont faict. Et premierement pour pervertir et seduire la Noblesse, avecq laquelle il avoit grande congnoissance, leur auroit imprimé et persuadé plusieurs choses faulxes contre nostre expresse intention, et dont n'avions oncques eu la pensée; et [entre] aultres que voulions introduire l'Inquisition d'Espaingne et par la l'on les vouloit mal traicter et mettre en servitude perpetuelle et oster leurs vies, biens et privileges, et beaucoup d'aultres inventions, servans pour les divertir de l'affection, respect et obeyssance, que eulx et leurs predecesseurs nous aviont de tout temps porté; et les ayant par ce boult preparez et entierement pervertiz a inventer contre nous une abominable et detestable conjuration, tendant a l'enthiere subversion de noz dictz pays de pardeça. Et les a induict et persuadé a ces complices d'y entrer et s'obliger par signature et serment, se professant publicquement pour chef d'icelle conjuration, et pour mieulx alterer et faire plus oster au peuple, desireulx de nouvellitez et mutations, a forgé une requeste sedicieuse et pernicieuse sur son nom et des aultres conjurez, se nommans en general noz vassaulx, ores que le dict Conte Louys ne se fust, sur le manteau et pretext de l'abolition des vieulx placcars de feu de bonne memoire l'Empereur Charles le quint, Mon seigneur et pere, qui Dieu face paix et a nous. Laquelle Requeste le dict Conte avecq plusieurs aultres gentilzhommes de la dicte conjuration seroit venu presenter apres a nostre tres chere et tresaimée soeur, la Duchesse de Parme et de Plaisance, lors pour nous Regente et Gouvernante en nos dictz pays pardeça, tumultuairement et incivilement; ayant le dict Conte auparavant mandé de son authorité privée quelques bandes d'ordonnance pour intimider nostre dicte soeur et faire entendre au peuple, qu'ilz leur seroient pro-

tecteurs, lequel aussy incontinent apres se seroit eslevé et commenché tumultuer de tous costez. Et passant oultre le dict Conte Louys auroit depuis faict convocquer et assembler les dictz conjurez a St. Tron, ou entre aultres choses pernicieuses qui y ont esté traictées s'est mis en avant de prendre les armes et de lever en Allemagne quatre mille chevaulx et quarante enseignes de gens de pied pour nous faire teste et de prendre, comme en effect ilz ont pris, les subiectz rebelles en leur sauvegarde et protection, qui est droict de Regale, et tous ceulx qui vouldront adherer et assister de deniers et aultrement, desquelz ilz ont faict faire recueil par tout en noz dictz pays de pardeça pour schavoir leurs forches en intention de parvenir a leur but et nous donner loy. Inventant en oultre plusieurs lieulx et signament en nostre ville d'Amsterdam noz subiectz de son authorite privée pour leur faire contribuer quelque grande somme pour l'entretement des dictz gens de guerre soubz aultre pretext et couleur: ayant envoyé unne bonne quantité de deniers a ceste effect, laquelle a esté conté et desposee dans nostre ville d'Anvers. Solicitant davantage des Prinches estrangiers de s'y vouloir joindre et les assister. Et du faict voyant depuis que l'on estoit apres pour reduire a raison ceulx de nostre ville de Valenchiennes, qui par son enhort et soubz espoir qu'il leur avoit donné secours s'estoient rebellez, s'est party vers Allemaigne, affin de faire descendre les dictes 4^{m} chevaulx et 40 enseignes de gens de piedt, et mesmes ceulx qui estoient pour lors au siege de Gotta a l'effect du dict secours, et n'a tenu a luy qu'il ne les ayt ammené et ruyné nostres pays bas et ceulx qui tenoient pour nous. En quoy et en plusieurs aultres actes quy se declaireront et verifieront en temps et lieu, il se seroit monstré ouvertement vray perturba-

teur du repos publicq et autheur de toutes desobeyssances aux loyx, edictz et magistratz, et de la rebellion, saccagementz, ruynes et desolation des eglises et monasteres et infinité d'aultres maulx qui en sont ensuyviz, et consequement ennemy de nous et de nostres pays. Par ou il ne seroit souffrable doresnavant es Royaulmes, pays et estatz de nostre obeyssance, ains doibvent iceulx estre interdictz et deffenduz sur la vie. Supplie pourtant le dict procureur luy decerner commission pertinente, en vertu de laquelle le dict Conte Louys, comme refuge et se tenant comme il entend au pays d'Allemaigne, soit adjourné aulx lieulx limitrophes d'icelluy a la bretesque pour venir respondre a telles demandes et conclusions, si bon luy semble, que le dict Procureur luy proposera et exhibera au jour servant, a paine en cas de contumace et non comparition d'estre tenu pour ennemy de sa Maj[té] et des ses pays et subjectz: en tenant les dictz adjournementz faictz a la dicte bretesque et lieulx limitrophes bons et soffisans et comme s'y faictz estoient en sa propre personne.

Protest van Lodewijk van Nassau tegen zijne indaging.

Allenn unnd yedenn, denen dyesz gegenwertiges [uff]schreyben zu lesenn oder zu hören verkompt, wasz stands unnd wurde dye seind, embieten wier Ludwig, Graff zu Nassau, Catzenelnpogen, Vianden unnd Dyetz, herr zu Beylsteyn, unnszere gantzgutwillige, gepurliche dienst, gunstigen unnd gutten willen zuvor unnd fuegen denselben hiemit zu wyssen. Nach dem unsz [1]) gelegentlich angelangt, dasz wir [2]) [neulicher tag, nemlich dem 24 jungsterschienen Monats Januarii,] [3]) uff ungegrundten unnd unbestendigen anzeigen unnd bericht [unnszerer miszgünstigen, sonderlich aber] des procurator fiscals zu Breussell offentlich unnd ganntz schmehlicher weyse proclamirt unnd aufgeschryebenn worden, als ob wier [4]) unnder anderen von inen angegebenen [und bezuchtigten] miszhandlungen zu verachtung, verletzung unnd verkleynerung der Königl. Maj. zu Hispanien, unnszers gnedigsten herrnns, [reputatio, hochheit unnd authoritet solte] unnderstanden haben [5]) gegen ire Maj. verbottene unnd uffrurische Conjurationes, [verpflichtungen] versamblung unnd vergadderung [in dero landen] angerichtet, irer Maj. unnterthanen zu uffrur, rebellie unnd ungehorsam angereytzet, den uffrurischen beystand unnd vorschub erzeigt, auch bey etlichen auslandischen fursten unnd herrn umb hulff unnd befur-

1) Uitgeschrapt „mich".
2) Uitgeschrapt „ich".
3) Uitgeschrapt „beneben andern mehr herrnn".
4) Uitgeschrapt „ich".
5) Uitgeschrapt „bey irer".

derung [gegen die Königl. Maj.] angehalten unnd unns vor ein haubt all solcher Conjuratio, rebellie unnd uffrur, so sich in irer Maj. Lannde ein zeiet hero zugetragenn, offentlich angebotten, angegeben, erclärt unnd gerückt haben; dasz wier auch endtlich [ein verachter der Oberkheit], ein zerstorer [aller guter pollicey, gesetz unnd edicte unnd ordnungen, wye in gleichem] des gemeynen frydens unnd rueh, und ein anfanger unnd haubtursacher allesz ungehorsams, blunderung und verwüstung der kirche unnd clöster, auch allesz unnraths, so hernach ervolget gewesen seyen, wye solches allesz dye vermeynte nichtige Citation oder famos schrifft, so gedachter fiscal gegen uns hatt publicirn unnd per advectiva exequiren lassen, ferrner der lengde nach gantz schmehlicher weyse mit sich bringt,

So weren wier als der jenigte, wolchem mit solchem hochverletzlichen ehrenrurigen [und], nur aus eyteln neyd unnd hasz uns zugemessenen ufflage, gewalt unnd unrecht geschehen, unnszerer hochster ehrennotturfft nach, wol gemeint gewesen gegen solche ungegrundte dinge unszere entschuldigung unnd bestendig gegenbericht [yetzo als bald] ausfurlich unnd offentlich eingehen zu lassen. Dyeweyl aber dasselbige kurtze der zeiet halben dermassen, wye es dye notturff [nach wichtigkeit dyeser sache] erfordert, in der eyl nicht hatte geschehen mögen, so haben wier gleichwol vor hochnöttig erachtet, damit es nicht bey meniglich das ansehen habe, als ob [wier solche] der unverschembten Calumniatoren ungegrundte schmehliche gedicht, [wolchs sye unnder dem schein desz Rechtens dye unwyssenden damit zu blinden, von uns ausgebracht], unverantwortt uff uns woltenn ersitzen lassen, dyeses kurtze schreyben, protestations weyse ausgehen gelassen, der Intention unnd meynung, dasz wier (ge-

legenter zeit) gegen solche hochschmehliche ufflage und bezichtigung unszere warhaffte enntschuldigung onverlangt darmessen, an tag thun unnd offentlich inn truckh geben wollen, dasz meniglich unnszere unnschuldt, auch den waren bestendigen und unwydersprechlichen grund derselben daraus soll abzonemen haben.

Unnd ist demnach sich anfanglich wol zu verwundernn, was doch ermelten fiscal bewegt habe, die Königl. Maj. zu Hispanien, unszern genedigsten herrnn, solcher ungegrundter unnd unerfindtlicher dinge (dye wier wyder ire Königl. Maj. dye zeiet unszers lebens nye gedacht, viel weniger wircklich zu volnziehen unnderstanden haben) zu berichten, wye sich dasz in warheit auch nicht weniger zuverwundern unnd zu befrembden ist, das gedachter fiscal Citation unnd ladung gegenn uns, der wier doch laut seiner selbst bekentnis, erstangeregter nichtiger Citation einverleybt, der Königl. Maj. zu Hispanien jurisdiction weder mit unszerer person noch mit unszernn guten im geringsten nicht unnderworfen, viel weniger vermöge der rechte zu erscheinen schuldig, decernirt unnd erkhent ist wordenn.

Aus wolchem dann leichtlich unnd ohne grosse muehe abzonemen, das solche hochschmehliche ufflage unnd injurien allein aus neyd und hasz durch mehrgedachten fiscal unnd andere unnszere miszgünstige [unsz mit unngrundt zugemessenen], das auch dye angeregte vermeinte Citatio (dye mehr ein famos schrifft zu nennen ist) durch inen sub et obreptiter ausbracht, unnd inn sich selbst propter defectum jurisdictionis nichtig, [unbindig] und krafftloss ist, wye wier denn de nullitate solcher vermeinter Citation und was sonst weytter dem Rechte zuwyder daruff gehandelt und [nichtiger weyse] wyder uns gesprochen

und erkhent mocht werden, zum zierlichsten unnd krefftigsten hiemit protestirt wollenn habenn.

Damit aber meniglich sehen unnd spuren möge, das wier in dyeser unszeren gerechten sachen, vor denn ordenntlichen umd unparteyischen richtern auch desselben erkhanntnis gar kein abscheuens tragen, so [thun wir uns hiemit offentlich und in krafft dyczes ausschreybens] freywillig erpiettenn, dasz merermelten fiscal, unnd wer sonst weytter gegen uns zu clagen oder zu sprechen vermeinnt, umb wasserley sache oder angezeigter verwirckhung halben dasselbige were, vor der Keys. Maj. unnszernn allergnedigsten herrn, auch Chur- unnd fursten unnd annderen stenden desz Reychs, als unnszernn ordentlichen richter, deren jurisdiction wier allein unnd sonnst nyemanden unnderworffen seind, zu recht zu stehen unnd derselben rechtliche erckhenntnis zu erwarten.

Wollen auch demnach den hochgebornen fürsten, irer Königl. Maj. Gubernatorn general, den Duca de Alba, hiemit gantz dienstlich gebetten habenn, ire fürstliche gnade wollen gedachten fiscal ernstlich ufferlegen unnd bevelhen sich mit dyeszen unnszern rechtmassigen erpietten settig (?) zu lassen, den vorhabenden procesz der ort abzostellen unnd uns, im fall er zu clagen bedacht, vor unszernn ordentlichen Richter vorzonemen, das er auch bis daselbst hin uns ferrner schmehlicher weyse auszoschreyenn oder der ortt gegen unnsz weyter zu procediren sich ganntzlich enthalten; dann dasselbige unzernn billich hoffen unnd dem Rechte zuwyder nicht geschehenn, sondernn seins gefallens uns dermassen zu injuriren gestattet werden solte, wurden wier verursacht werden uns desselben unszerer unvermeydlicher hochster ehrennothturff nach an gepurlichen ortte, nicht wenig ob seiner fürstlichen gnaden als auch ob dem fiscal selbst zum hochsten

zu beclagen, umb gepurlich einsehenns anzusuchen und auch sonst anderer zugelassener mittel zu gebrauchen.

Unnd wyewol dem allenn nach uns nicht zweyffelt viel hoher potentaten, auch andere anders stands personen, [welche unszers harkhomen, stam, namen, thun und wesen bekhant ist] werden uns dyesfals mitleydlich zu enntschuldigen unnd dyesem ungegrundtem aus neyd unnd hasz uffgewiegeltem unwarhafftigem ausschreybenn nicht statt noch glauben zu geben wyssen, so hatte doch uns zu rettung unnszerer [vorherbrachter ehren umd guten beymuths], an wolche wier durch dye angeregte Proclamatio zum hefftigsten ledirt, beschwert unnd angegriffen, und [mit nichten gepuren wollen] solche schandtliche ufflagen und beschuldigungen uff uns unverantwortet oder unabgelent bleyben zu lassen.

Sagen demnach hiemit zu rettung unszerer ehren, das vielgedachter fiscal auch alle dyejenige, so die obberurte schmehliche ufflage unnd beschuldigungen von uns ausgebracht oder uns solches nochmals zumessen wolten, unns gewalt unnd unrecht thun unnd dasselbige mit warheit nymmermehr uff unns werden bringen mögen [1]).

Wolle demnach hiemit offentlich unnd zierlich protestirt haben, das wier unns gegen vielgedachten fiscal, auch gegen dyejenige, so solche unwarhafftige und schmehliche beschuldigung von uns ausbracht und es solcher beschwerlicher mysshandlung unnd einthaten bezuchtigt, unnszere rechtliche nothurff der zugemessenenn injurien halben, in allweg zu gebrauchen vor-

---

1) Uitgeschrapt „will auch ermelten fiscal unnd wer michs sonst eines solchen bezüchtigt, so lang vor ein solchen achten unnd halten, bis er das mit warheit (des ob gott will in ewigkeit nicht geschehen soll) uff mich beweysen.

behalten unnd uns gegen sye zu gelegener zeiet deraft zu erzeigen wollen wyssen, dasz meniglich darob zufryden sein unnd unszere wahre unschuldt soll zu vermerckhen haben.

Unnd lange dem allenn nach an meniglich, was stands oder wesens ein yeder sey, unnszer gantz fleyszig bitten unnd begern, sye wollen dem obgedachten unwarhafftigen aus neyd von uns ausgebreytenn schmehlichen zumessen kein statt noch glauben gebenn, sondernn uns dessen, der gepur nach, mitleydlich unnd guttwillig enntschuldigt haltenn; dann wier, wye oben vermeldet, unszere warhaffte ausfurliche entschuldigung unnd volkhommen bericht der sache zu kurtzem dermassen offentlich [und in specie] im truckh ausgehen zu lassen bedacht, das meniglich daraus soll zu befienden haben, das dyesz unszer yetziges schreyben unnd begernn der billicheit gemesz sey.

Dasz seind wier umb ein yeden nach gelegenheit seines stands der gepur nach zu verdienen, auch mit gnedigem unnd gunstigem wol zu erkhennen, yeder zeiet willig unnd geneigt. Datum Dillenberg am 4 Februarii A° 68.

Apologie van Graaf Lodewijk.

Die Niederlande betreffendt [1]).

Meines gen. hern Grave Ludwigs zu Nassau Defensionschrifft auf die bey der Kön. Majestät in Hispanien durch s. G. wiederwerttige [2]) ausbrachte Proclamation.

Denn [3]) Hochwurdigsten, Durchleuchtigsten, Hochwurdigen, Durchleuchten, Hochgebornen, Erwurdigen, Wolgebornen, Gestrengen, Edlen, Ernvesten, Hochgelährten, auch Ersamen, Fursichtigsten und Weysten desz heyligen Römischen Reichs Churfürsten, Praelaten, Graven, Freyen Herren, Rittern, Rathen, Amptleuten, Verwesern, denen vom Adel, Erbarn Stettenn [und sonst meniglich, denen diesz offen ausschreybenn fürkompt oder gelesen würdet,] empietten wier, Ludwig, Grave zu Nassau, Catzenelnpogen, Vianden und Dyetz, herr zu Beylstein, unsere underthenigste, underthenige, willige und freuntliche dienst, auch gnedigen und günstigen willen sampt allem gutttem zuvor und fuegen den selben hiemit underthenigst, underthenig, dienstlich und günstig zu wyssenn:

Nachdem wier ohne lanngst [4]) gegen ein ehrenrurige

---

1) Deze titel staat op het voorste blad van het manuscript.

2) In deze Apologie wordt nooit de naam dezer vijanden genoemd. Het is evenwel duidelijk, dat hiermede de Brusselsche regeering wordt bedoeld; evenals de Prins en de Staten, vermeed Lodewijk zorgvuldig den schijn, alsof hij zijne aanvallen tegen den Koning zelven richtte.

3) Als Graaf des Duitschen Rijks wendt hij zich met deze verdediging tot de Duitsche rijkvorsten.

4) Dit was gebeurd op 4 Maart 1568, zooals blijkt uit de fransche en duitsche stukken, in het Archief voorhanden, waarvan het brouillon hiervoor is geplaatst. Zie over dien datum ook beneden.

unnd ganntz geschwynnde Proclamatio, so uff andicht unnd unngegrundt bericht unnszerer wyderwertige bey der königl. Maj. zu Hispanien, unszernn gnädigsten Hernn, wyder unsz sub- et obreptiter ausbracht unnd den 24 jungstverschienen Monats Januarii [1]) zu Breussell offentlich und gantz schmehlicher weÿse exequirt ist worden, unnszere hochverursachte Protestation inn schryfftenn habenn ausgehen lassen, darynnen wier unns unnder anndern ercläret, dasz wyer gegenn dye schmäliche ufflagenn unnd beschuldigungenn, so unsz in gedachter Proclamation oder vermeinter nichtiger Citation gantz ungutlich unnd weniger dann mit einigem bestendigem grund der warheit zugewiessen wordenn, unnszere warhaffte Defensio, entschuldigung und gegenbericht offentlich im truckh geben wollen; damit gleich wohl dye jenige, dye desz rechten grunds der sachen unnd dero in den Nyderlanden ein zeit hero verleuffener handlungen kein wyssen tragen, es darfür nicht hyelten, dasz dasz jenige, so durch unsere myszgünstige gantz erdichter unnd ungegrundter weyse von unns ausbrachten unnd angeregter nichtiger Citation inferirt unnd einverleybt ist wordenn, in warheit allso were unnd dem selben unser ungehört [durchausz] glauben gegebenn, sondern vielmehr der unverschemsten Calumniatorn neydisch gedicht und

---

1) Deze datum wordt ook opgegeven door Viglius in zijn brief aan Hopperus, Epist. XXIV. Daar staat: „24 praeteriti mensis die publicata hic sunt edicta adversus Auraicensem, Ludovicum fratrem, Brederodium, Bergensem, Hochstratanum et Culenburgium." De brief is van 3 Febr. 1567.

Men noemt wel eens den 19den Januari als den datum der Citatio, maar dit is de dag waarop het bevelschrift des konings om hen te doen indagen is uitgevaardigd: de indaging zelf bij monde van den deurwaarder had vijf dagen later plaats. Zie de stukken bij Bor (Authent. stukken I, 14 en 16).

ehrenverlatzig gefehrlich vorhaben augenscheinlich dargethan unnd vermerckhet wurde,

So habenn wier demnach zu wircklicher volnziehung obgemelter unszerer Protestationschryfft, auch zu rettung unszerer ehren unnd bestandiger darthuung und eröffnung der claren, lautern und unwydersprechlichen warheit, vor ein notturff erachtet, mit angeregter unnszerer Defension und entschuldigungschrifft langer nicht zu verziehen, sondern dye selbige [als bald] in offenen truckh ausgehen zu lassen.

Doch gar nicht der meynung, dasz wier uns hierdurch mit [obgedachten] unszernn miszgünstigen Calumniatoren und ehrennerräubern, so dye angeregte schmehliche (doch in selbst nichtige und ungegrundte) Citation wyder uns ausbrachten, in einige unnötige Disputation, unnsz zu nachteyl und praejudicio, eingelassen haben wollen, sondern allein derohalben, damit der wahre bestendige und unwydersprechliche grunnd der warheit, zu dyeser unnszerer nottgedrangtenn Defension und enntschuldigung an das Lyecht gebracht werde [und anderer gestalt nicht], daruber wier hiemit, zum zierlichsten und besten solchs geschehenn sollen khan oder mag, protestirt wollen habenn.

In gleichem wollen wier auch unnszerer Protestation, so wier der zugefugtenn Injurien halben unserm hiervor unnderm dato den 4 Martii dyeses lauffenden jars ausgegangenem schreyben einverleybt, hieher repetirt, unns auch gegen dye neydische unnd unwarhaffte Anbringers und schmähers alle gepürennde zulassige notturft inn und ausserhalb rechtens zu gelegener zeiet furzobringen und zu gebrauchenn durch dyeses unnserer genottrangtes ausschreyben in allweg vorbehalten habenn.

Als auch nicht khan vermitten bleyben dero in den

Nyderlanden ein zeiet hero verleuffener sachen und hanndlungen in dyeser unszer entschuldigungsschryfft meldung zu thun, wollen wier hiemit abermals offentlich und zierlich protestirt habenn, da ettwa in erholung derselben der königl. Maj. zu Hispanien, unszernn gnädigstenn Herrn, auch irer Maj. gewesener Gubernantin in dero Erbnyderlanden, der hertzogin zu Parma und Placentz, unnd annderer herrenn unnd vom Adel verleuffener geschichten musste gedacht werden, das solches irer königl. Maj., Eueren Gnadenn, Lyebden unnd inen gar nicht zuwider, sondernn alleins aus unvermeydlicher unnszerer ehrennotturff und zu esto bestendiger ableynung der hochbeschwerlichen unns uffgeladenen injurien beschehen, auch anderer gestalt nicht verstanden noch uffgenomen soll werden.

Im fall wier auch bey weylen ettwas zu hart unnd nicht mit solcher bescheidenheit und reverentz, wye sich das nach gelagenheit eins yedern stands gepüren möcht, schreyben und dye hochbetrangliche unnd unvermeydliche notturff anpässen und auffüren wurden, wollen wier hiemit unnderthenigst, unnderthenig, dienstlich und gunstiglich gebettenn habenn, dasselbige mehr der grosse unnd wichtigheit dyeser sachenn unnd unszerer miszgunstigen, unbillichen injurien dann einigem rachgierigem gemut unnd affect zuzuschreybenn.

Unnd demnach wier in obangeregter nichtiger ladung unnd uff gefahrliche anstiftung unnszerer wyderwertigen gegen uns exequierter Proclamatio, an unszern ehren zum heftigsten unnd dermassen laedirt unnd angegryffen, auch solcher greulicher und hochstrafflicher misshandlung unnd untugenden (welche doch die freventliche Calumniatores unnd ehrenverletzer nymmermehr beweysen konden) bezuchtigt und

beschuldigt, dasz nicht wol hohere unnd grossere injurien erdacht, viel weniger geschryeben unnd geredt möchten werdenn,

So habenn wier in allweg vor rathsam erachtet denn Innhalt solcher Proclamation dyesz orts zu specificiren unnd dyesem unserem ausschreyben einzuleyben, der ungezweyffelten trostlichen Hoffnung unnd zuversicht, Euer Chur- und fürstliche Gnaden, Lyebden unnd ir werden nach verlesung derselben, auch nach angehorter unnd eingenomener unnszerer daruff volgennder ableynunng unnd bestenndigen gegenberichts, unns sovil esto mehr mittleydich entschuldigt, unnd unserer myssgünstigenn unbilliche, gefahrliche, neydische unnd arglistige practicken daraus mehr dann gnugsam zu vermercken habenn. Und ist der ungegrundte unnd durch unszere miszgünstige erdichter Innhalt solcher schmehlicher Proclamatio dahin gerichtet,

Als soltte der hochgeborner furst, unnszer gnediger herr und bruder, der prinz zu Uranien, kurtz nach der Königl. Maj. zu Hispanien letztem abreysenn aus den Nyderlannden, sich unnderstanden unnd mit hochstem vleysz bearbeitet haben, dye verwaltung unnd regirung in irer Maj. Erbnyderlannden, deszgleichen dye superioritet, hochheit und Authoritet, so irer Königl. Maj. allein gepüre, absolute unnd gantzlich ann sich zu bringen, auch alle alte stantegesatz [1]) unnd ordnunngen umbzustossen.

Damit nun hochermelter herr printz zu solchem seiner gnaden unbillichem vorhabenn esto balder khommen möchte, hatten wier unsz, alsz der principal werckzeug under andern instrumenten, derenn seine Gnade sich hierunder gebraucht, uffrürischer weyse vernemen

1) stände, gesatz?

lassen, das khein bessere und schleunigerer weg hierzu sein solte, dann dasz bey irer Maj. unnderthanen tumult und uffrur erwecket wurden, wie wier dann auch nicht unnderlassenn hatten unnszer gifft, damit dye unnderthanen zu ungehorsam unnd uffrur möchten bewegt werden, hin und wyder auszugyessenn.

Uff das wier aber erstlich dem Adell, mit wölchem wier in gutte kundschafft gestannden, verfürren möchtenn, hatten wier inen viel unwarhaffter dinge, wölche dye Königl. Maj. zu Hispanien nye in synn genomen, persuadirt und inen under anderm zu verstehen gegeben, alsz soltten ire Maj. dye Spanische Inquisition in den Nyderlannden einfürren, dye underthanen in ein ewige servitut bringen, inen auch ire haab, güter und privilegien ganntzlich nemen unnd entziehenn wöllen, neben viel anderen dingen mehr, so wier dienlich erachtet hattenn dye unnderthanen vonn irem underthenigstem getreuem affect und schuldigem gehorsam dadurch abzuwenden.

Und nachdem wyer dyeselbige vorbereytung (wye yetzo vermeldet) gemacht, hattenn wyer beneben unnszeren annhanng, gedachte vom Adell zu einer hochschadlichenn und verderblichenn Conjuration, so zu endtlichem underganng irer Maj. landen gerichtet, auch zu einer unzulässigen verbüntnis unnd eydsverpflichtung beredt unnd anngereytzet.

Wier hattenn uns auch vor ein haupt solcher Conjuratio angegebenn, ercläret unnd offentlich genennet.

Damit auch das volck, so ohne das neuer dinge begürig, in seinnem ungehorsam und mutwilligem vorhabenn sovil esto mehr gesterckt möchte werden, hatten wier ein uffrührische unnd hochtschädliche Supplication geschmydet, unnd mit vielen vom Adel, so in obgemelte Conjuratio gewilligt, dyeselbige der hertzogin vom Parma unnd Placentz, irer Maj. gewesener

oberster Statthalterinne unnd Gubernantinen [in dero Erbnyderlanden], uffruhrischer weyse übergebenn.

Fernnner hattenn wyer dye unnderthannenn vertröstet, dasz wier, benebenn anndern unszernn mitverbundenenn, sye schutzen, schirmenn unnd hanndhabenn wollen helffenn; derohalben auch das volck als bald allent halbenn hatte angefanngenn sich uffzuleynnen, zu meuten unnd uffrurisch zu werden.

Nebenn dyesem hatten wier dye obgedachte zusamen verbundene unnd conjurirte vom Adell zu Sainct Troy zusamen erfordert unnd under andern hochschädlichen dingen, dye daselbst tractirt waren wordenn, zu wehr zu greyffenn gerathen, hatten unsz auch zu wircklicher volnziehung desselben erpottenn vier tausent Pferdt unnd vierzig fendlein knechte aus Teutschlannd zu wege zu brengen, unnd [1]) [irer Maj.] uffrurische unnderthanen, [2]) [auch] alle dye jenige, so unnsz mit gelt unnd sonsten beystand erzeigenn wolten, inn unsere unnd unnsers anhangs protection, schutz und schirm [wye da dasselbige im werck allso ervolget were] [3]) uff unnd anzonemen.

Wier hatten auch neben den andern unnszeren mit conjurirten [4]) dye rebellen unnd uffrurische hen unnd wyder in irer Maj. Landen zusamen beruffen unnd versamlen lassen, damit wier ir vermogen wyssen unnd sovil esto leychter zu irem und unszers unbilliches vorhabens khomen, auch irer Königl. Maj. gesatz unnd ordnunng vorschreybenn möchtenn, wye wier auch viel ortte zu unns gezogen, unnd mit irer Maj. unn-

---

1) Uitgeschrapt „dye rebellen con".

2) Uitgeschrapt „wye gleicher gestalt".

3) Uitgeschrapt „als auch im wercke ervolgt zuzunemen".

4) Uitgeschrapt „unnd zusamen geschwören".

derthanen [1]) [in dero statt] Amsterdamm [uff] [2]) ein ansehenliche summen gelts, [so sye] zu underhaltung des gedachten kriegsvolcks contribuiren wolten, aus eigener authoritet gehandelt, auch ein zimliche summen, so zu Antorff geholet were worden, [zu solchem effect] vonn dannen hinausgeschickt hatten.

Ober dasz hatten wier auch bey andern ausländischenn Fursten sollicitirt unnd angehalten, dasz sye sich zu unns schlagen unnd uns hulff unnd beystand erzeigenn woltenn. Nachdem wier auch vermerckht, das hochstermelte Königl. Maj. dye von Valenciennes (wölche uff unser vermanen unnd beschehene vertröstung, dasz wyer sye entsetzen wolten, uffrurisch wordenn) wyderumb zu recht unnd gehorsam bringen wolte, weren wier heraus in Deutschland gezogenn, der meynung dye obgedachte 4000 Pferdt unnd 40 fendlein knechte, auch das kriegsvolck, so damalsz Gottha belagert, denen von Valenciennes zu hülff zuzufuerenn.

Das wier uns auch endtlich ein zerstörer und verbrecher des gemeinen Fryedens, Rhue unnd einigkeit, auch ein hauptursacher alles ungehorsams, rebellion, uffrur, blünderung unnd verwustung der kirchen unnd kloster unnd allesz andern unraths, so sich ein zeiet hero in den Nyderlanden zugetragenn, auch ein offentlicher feind hochstermelter Königl. Maj. unnd der irenn erzeigt und erwyesen hatten.

Wye dann solches allesz dye angeregte nichtige Citation und ehrenverletzige Proclamation, so der fiscal zu Brüssel [3]) gegen uns hatt publiciren unnd exequiren lassen, ferrner vermag unnd mit sich bringt.

---

1) Uitgeschrapt: „sonderlich aber denen zu".

2) Uitgeschrapt: „uff eigenne authoritet gesendet dasz sye".

3) Uitgeschrapt: „gantz schmehlicher weyse".

De fiscaal heette Jean du Bois. Lepetit 176b noemt hem: „simple

Wolche hochschmehliche unnd greuliche (doch unwarhaffte, erdichte unnd unverschemte) beschuldigung und injurien, (darmit unszere missgünstige Calumniatores unnd ehrenverletzer nichts anders suchen, dann unsz bey der Königl. Maj. zu Hispanien, auch sonsten gegenn meniglich verhaszt unnd verbittert zu machen unnd unverschüldter weyse in leybs unnd ehren gefher zu setzen) wye hoch sye unns zu hertzenn gehen, hatt ein yeder ehrlyebender unparteyischer ausz vernunfftigem verstand leychtlich zu ermessen.

So vil demnach den erstem puncten, gedachter nichtiger Citation einverleybt, belangen thut, darynnen hochermeltem hernn Printz zugemessen würdet, als solten ire Gnaden sich understanden haben die volkhomene verwaltung unnd regirung, wye in gleichem dye superioritet, hochheit unnd authoritet, so der Königl. Maj. allein gepüren, an sich zu bringen, unnd allso irer schuldiger pflicht, damit sye irer Maj. zugethan, so gröblich vergessen habenn,

Da achtenn wier es zwar vor unnottig, ire Gnaden dyesz orts weytleuffig zu entschuldigenn, inn erwegung, dasz sye sich in irem offentlichenn im truckh verfertigtem ausschreybenn [1]) (dahin wyer unns gelyebter kurtz halben hiemit referirt habenn wollen) nicht allein der obberurtenn, sondern auch viel anderer mehr unwarhaffter unnd unbillicher bezüchtigungen, dye iren Gnaden durch deroselben wyderwartige unnd neydische ehrenverleumbder bey der Königl. Maj. zu Hispanien seind uffgetrungen und zugemessen worden, dermassen unnd mit so stattlichen argumenten, grün-

homme en fait, bon biberon, fils d'un paysan du bourg de la Gorge au pays de la-Leuwe-les-Bethune."

1) Zie bij Bor, Authenth. stukken I, 3; Lepetit 171a. Het protest des Prinsen is van 3 Maart.

den unnd ausfürungenn selbst thun verantworten, dasz ein yeder unnparteyischer hochermeltes hernn Printzen unschuldt sonnenclar vermerckhen, hergegenn auch der unwarhafftenn annträger, Calumniatorn unnd ehrenschänder unbilliches, unchristliches unnd rachgüriges vorhabenn (in dem sye nicht allein den herrn Printzenn bey hocherstermelter Königl. Maj. in eusserste ungnad, ja umb leyb unnd lebenn unverschult zu bringen, sondern auch mit irenn erdichten ufflagen gern aller irer Gnaden wolherbrachter ehren unnd guten gerüchts zu berauben gantz gefherlicher arglustiger weyse unnderstehen) gnugsam erkhennen, ja mit handen wirdt greyfenn mögenn.

Wier konden aber, als der jenige, so nun ettliche viel jar hero bey unnd umb hochermelten herrn Printz gewesenn, wölchen auch seiner Gnaden handlungen, anschläge, thun unnd lassenn vor andernn bekhannt unnd bewust, mit guttem gewyssenn unnd bey unnserer selbenn heyl unnd seligkheit ohne einige affection warhafftig betheueren unnd bezeugenn (wye wier auch desselbigen im krafft dyesz unnsers ausschreybenns betheuert habenn wollenn), dasz wier dye zeiet unnszers lebenns nyemals gespurt oder vermerckhet haben, das ire Gnaden sich weder mit worten oder werckhenn dasz geringste, so irer Königl. Maj. zu nachtheyl, abbruch unnd verkleynerung dero königlichen Reputation, superioritet unnd hochheit hette geraychenn mögen, vorzonemen unnderstannden,

Sonndern habenn viel mehr im werckh befunden, (wye auch desselbigen notori unnd offenbar unnd in desz herrn Printzen ausschreybenn ferrner dargethan, erwyesen unnd ausgefürret wirdt) dasz ire Gnaden dye zeiet ires bevolhenen gouvernaments, ja dye zeiet ires verstandigenn alters, nichts annders gesucht auch auff der welt ir höher nichts anngelegen sein lassenn, dann

das hochstgedachter Königl. Maj. (als ires gnedigsten herrnn unnd königs) hochheit, authoritet, gerechte, macht unnd vermögen taglichs gepflantzet, gemehret, erhöcht unnd fortgesatzt, dero land unnd leut in frydenn, rhue, uffnemen und gedeyen erhalten unnd aller besorgter unrath, nachteyl unnd schaden bey irer Maj. lannden, leuth unnd unnderthanen, so vil menschlich unnd moglich, verhuttet unnd abgewendt mochte werden, wye dann ire gnaden dasselbige ein gereume zeiet hero nicht allein mit darstreckhung irer haab unnd guter, sonderrn auch mit nicht geringer gefher leybe unnd lebenns (ohne rhum zu melden) im werckh erzeigt unnd bewyesen haben.

Dasz nun mehr hochgedachter unnszer herr unnd bruder, der Printz, für solche seiner Gnadenn vielfaltige, underthenigste, treue unnd nützliche dienst, so sye irer Maj. ungesparts leybs unnd lebens, guts unnd bluts gethann, yetzo mit so hochverletzlichen unnd ehrenrurigenn beschuldigungen (darmit doch iren Gnaden durch dero missgünstige dichter unnd anbrenger vor Gott unnd der welt unrecht geschicht) anngegryffenn wirdet, ist nicht allein iren Gnaden, alsz dem bezuchtigten unnd unschuldigen selbst, schmerzlich unnd bekhummerlich, sondernn auch einem yedernn unnparteyischen ehrlyebendenn in warheit [gantz] mitleydlich unnd claglich zu vernemen.

Wenn nunn ausz oberzelter kurtzer und bestendiger anzeige, auch viel andern mehr erheblichen argumenten unnd beweysungen, so in obgedachtem des herrn Printzeh ausschreybenn der lengde nach ausfurlich zu finden, gnugsam erscheint, das dye oberurte beschuldigung in sich selbst baufellig unnd ungegrundt, und allein aus eytelenn neyd unnd hasz desz hernn Printzen wyderwerttiger gespunnen, erdicht und ausgebracht ist worden,

Das auch der herr Printz mit dem geringsten wort, viel weniger mit der thatt selbst, dye zeiet seins lebenns nye unnderstannden oder desz vorhabenns gewesenn sey, sich der Königl. Maj. zu Hispanien verächtlich unnd ungehorsamlich zu wydersetzenn oder nach irer Maj. hochheit unnd authoritet zu trachten, So musz auch fur sich selbst, ohne einige unnszere fernere enntschuldigung nottwendiglich volgen unnd durch einen yedern unparteyischenn dahin geschlossen werden, dasz unnsz gleicher gestalt gantz ungutlich, ja noch viel ungereumpter, zugemessen wirdet, als soltenn wier iren Gnaden in solchenn irenn unbillichen vorhabendenn sachenn (dye sye doch [1]), wye hieroben vermeldet, nyemals gedacht, viel weniger geredt oder inns werckh zu richtenn unndersstannden) annleytung unnd underweysung gegeben, auch unnder viel [andernn], so ire Gnaden als Instrumenta hierzu gebraucht, der principal werckzeug gewesenn sein.

Bleybt derhalbenn solches der unwarhafftenn annträgere unnd ehrenverletzere erdichtes anngeben uff einem offenem ungrunnd beruehenn, unnd werden sye ein solches zu ewigenn tagen weder uff den herrn Printzen noch unnsz mit warheit nymmermehr bringen mögenn.

[Wier [2]) wollen auch derbeneben nicht zweyfeln Euere Chur- und furstliche Gnaden, Lyebden unnd ir werdenn hochgedachten herrn Printzen des uffrichtigen gemuts unnd solcher redlichheit erkhennen unnd halten, da wier mit solchen unsz zugemessenen oder dergleichen unbillichen sachen umbgangen waren, dasz ire Gna-

1) Uitgeschrapt: „als vermel".

2) Het hier tusschen haken geplaatste is geschreven met de fijne hand van Lodewijk zelf, zoöals men die kent uit het tweede deel der Archives van den heer Groen van Prinsterer (Plaat I, N° 2).

den unsz im selbigen mit nichten beygefallen, viel weniger so lange zeiet bey und umb sich wurden gegelitten unnd geduldet haben].

Dyeweyl aber dyeser punct inn vielhochgedachtes unnszers herrn unnd bruders des Printzen offenem ausschreyben, so ire Gnaden neulicher tag im truckh habenn ausgehen lassenn, etwas weytleuffiger unnd mit vielenn bestendigen gründen, dye so wol [zu unszerer als auch] zu irer Gneden selbst [1]) entschuldigung dienlich seind, ausgefurt wirdet, so wollen wier esz dar bey lassen bewenden unnd nunmehr zur verantworttung der uberigen puncten, darmit wier zur unbillicheit schmehlicher weyse beschuldigt werdenn, schryttenn.

Wiewol [2]) nun aber unnszere meynung gar nicht ist, dye verleuffene handlungen unnd geschichten, wye sich dyeselben ein zeíet hero in den Nyderlanden allent halbenn zugetragen, weytleuffig zu erzelenn oder

---

1) Uitgeschrapt: „als m".

2) Uitgeschrapt: „Damit aber Euere Chur- unnd fürst. Gnaden, Lyebden unnd ir den rechten grund dyeser unserer genottrangten unnd hochverursachten Defension, enntschuldigung unnd gegenberichts esto besser wyssenn unnd erfahren mögenn, so achten wiers von nöttenn sein, dye sachenn unnd handlungen, wye sich dyeselbenn ein zeiet hero in den Nyderlannden zugetragen, mit ettwas mehr umbstanden zu erzelenn. Unnd seind dye sachenn ann iren selbst inn warheit allso geschaffenn."

Wat er in den eigenlijken tekst volgt, wijkt van het uitgeschrapte in zooverre af, dat Lodewijk zorg droeg, daar te doen uitkomen, dat hij niet alles zou behandelen, wat in de Nederlanden gebeurd was, maar alleen van datgene zou spreken, wat hem persoonlijk aanging. Dit was voorzichtiger, daar de Spaanschgezinde partij Lodewijk altijd naar het hoofd wierp, dat hij eigenlijk een vreemdeling was en met de zaken der Nederlanden niets te maken had. Op dezen grond beklaagde Philips zich ook later bij Keizer Maximiliaan over Lodewijk, toen deze in het begin van 1572 troepen in Duitschland verzamelde.

zu beschreybenn, dyeweyl wier vor unnszere person, weytter als dyese unnsere privat sache belanngen thut, darmit gar nichts zu schaffen, so werdenn wier doch nicht umbgehen künden derselben ettlicher massen, sovil uns dye zu bestendiger ableynnung der uffgeladenen beschuldigungen dienlich, zu gedenckhen, dardurch darzuthun unnd zu beweysen, dasz dye beschwerliche tumult, uffrur unnd meuterey [1]), so sich dero vor ein zeiet hero erreget, mit nichtem durch unsz, der wier desz alters, verstands unnd geschicklichkeit nicht seind, das wier ein solchs, da wier es gleich mit hochstem vleysz gesucht hatten, verrichten oder zu wegenn bringen künden,

Sondernn durch anndere eigennützige hohe, practicirische und spitzfindige kopffe, dye da underm schein der Catholischen Religion und christlicher affection mehr iren selbst eigenen nutzen dann der Königl. Maj. zu Hispanien und dero land unnd underthanen gedeyenn unnd wolfart gesucht, ursprunglich herkhomen, verursacht unnd expracticirt seind worden.

Welche aber nun mehr zu beschonnung unnd zu deckhung solches durch sye verursachten unnd erwecktenn tumults unnd unraths (nach dem sye zuvorderst das ire darvon gebracht) alle schuld, verwirckhung unnd miszhandlung, ervolgtenn unrath unnd beschwerung uff unnsz unnd andern unnschuldige (da es ynen nur moglich weer) gernn laden unnd werffen woltenn, damit sye allso durch ire angegebene herrliche unnd christliche thatenn, aber in effectu geübte geschwynnde unnd den gantzen Nyderlanden hochschedlichen unnd verderblichenn praktickhen, bey irer Maj. zu höchsten gnadenn khomen, hergegen aber uns unnd

---

1) Dit ziet op den beeldenstorm, die in Duitschland de verontwaardiging der vorsten had gaande gemaakt (Archives II, 346).

andere, so es mit irer Maj. gantz unndertheniget, treulich unnd gut gemeynt, in eusserste unngnad, ja in ehren unnd leybs gefher bringen und setzen möchten, wolchs aber ohne zweyffel der Almechtige, als der gerechte Richter, gnediglich vorkhomen unnd hochstermelter Königl. Maj. unnszere unschuldt, hergegen auch, wye treulich es solche gefharliche unnd arglüstige annträgere myt irer Maj. gemeint habenn unnd noch meynen, zu seiner zeiet wirdt zu erkhennen gebenn.

Damit aber Euere Chur- unnd fürstliche Gnaden, Lyebden unnd ir den grund der sachen unnd unszere unschuld sovil esto besser verstehen, auch allenn zweyfel unnd verdacht, so sye villeicht uff unrechtenn bericht unnszerer person halbenn gefast oder noch fasszen möchten, ganntzlich sincken unnd fallen [mogen] lassen, so achtten wiers nicht undienlich sein zum eingang dyeser unnszerer entschuldigung kurtzlich zu vermelden unnd an zu zeigen, wolcher gestalt unnd aus was ursachen wier erstlich in dye Nyderlannden khemen und was wier daselbsten gethan unnd verrichtet habenn.

Unnd ist dye sach an dem, dasz weylandt der wolgeborner unszer gelyebter herr unnd vatter, Graff Wilhelm zu Nassau, Catzenelnpogenn, lobseliger gedachtnis, aus vätterlicher, treuer zuneigung, so er zu unnsz getragenn, vor rathsam anngesehenn, dasz wier unnsz in obermelte der Königl. Maj. Erbnyderlannden ein zeiet lanng begebenn soltenn, nicht allein die sprachenn der ort sovil esto besser zu begreyffenn, sondernn auch andere dinge, wolche einem unszeres herkhommens unnd stands zu wyssen gepuren, zu erferenn unnd zu lernen, damit wier kunfftiglich, da unnsz das lebenn vonn Gott verlyehenn wurde, irer

Königl. Maj., deren wolgedachter unnszer herr vatter seliger mit sonnderer unndertheenigster affection geneigt gewesen, gleich anndern unsern vorfarenn [1]), lobseliger gedachtnis, mit der zeiet unndertheenigste unnd nutzliche dienst erzeigen unnd beweysenn möchtenn.

Wolchem Seiner Lyebden getreuem vätterlichem rath gehorsamlich nach zu khomen, habenn wier, als derjenige, der fur sich selbst vonn hertzen begürig gewesenn, was nutzlichs zu sehenn unnd zu erfaren, unnsz im verschienenen [2]) [sechs] unnd funffzigsten jar [3]) im monat Octobri als bald zu hochermeltenn herrn Printz zu Uranien in dye Nyderlannden verfuegt, auch uns daselbst mit hochstem vleysz dahin bearbeytet unnd bemuehet, dasz ire Maj. unnszere unndertheenigste affection unnd dienstwilligkeit im werckh möchte befinnden unnd spürenn.

Derhalbenn wier auch zu anzeigung unnd erclarung solches unnszers geneigten gemuts irer Maj. iren uft jemanden [4]) gevolgten zug vor saint Quintein unnd Dorloi [5]) habenn thun und volnbringen helffenn, wolchs ire Maj. (wye wier annderst nicht vermerckhet) zu guttem willen unnd gnedigsten wolgefallenn hatt auffgenomen unnd verstanden, sich auch nach der zeiet ganntz genadig gegenn unnsz erzeigt unnd vernemen lassenn.

---

1) Het is bekend, dat de Nassau's reeds in het laatst der 14de eeuw in de Nederlanden bezittingen hadden; vooral onder het Bourgondische huis waren zij in aanzien gestegen.

2) Uitgeschrapt: „acht". De secretaris had zich hier vergist maar de fout werd later op Lodewijk's aanwijzing verbeterd.

3) Lodewijk was 10 Jan. 1538 geboren en dus toen bijna 19 jaar oud.

4) Dit woord komt mij vreemd voor, want dat de tocht tegen Frankrijk geweest was, was natuurlijk geen geheim. Moet er iets anders staan? of wilde hij hier den naam „Frankreich" niet noemen?

5) Dorloi, waarschijnlijk een plaatsje bij St. Quentin.

Unnd damit an irer Maj. gnedigstem willenn wyer ye kheinen zweyfel truegen, habenn sye kurtz vor irem letzten abraysenn aus den Nyderlannden [1]) dye beyden herren, den Graven vonn Berge unnd Graven von Hörn, zu unsz geschickht unnd durch sye anzeigen lassen, dasz ire Maj. unnsz mit allem genadenn unnd guttem willen gewogen werenn; dyeweyl aber ire Maj. in erfherung khomen, dasz wier einer annderen dan der Alten Catholischen Religion, dye in irer Maj. lannden gebrauchlich, zugethan sein solten, so were demnach irer Maj. gnedigst gesynnen, dasz wier darvonn abstehen unnd unsz furohin zu der Catholischen oder papistischen lehr bekhennen wolten; unnd solchs furnemlich der Ursach halben, dasz ire Maj. besorgtenn, nachdem wier mit dem Adel so gar in gutter kunndschafft stunden, dasz derselbige durch unszere conversation leychtlich auch zu der neuen Religion (wye sye genennt wirdt) abgewanndt möchte werdenn.

Vor wolch irer Maj. gnedigst zu entbyetten unnd beschehene wolmeynennde vermanung wier unsz ganntz underthenigst unnd zum vleyszigstenn bedanckhet, mit unnderthenigster erpyettung, da wier dye zeiet unnseres lebenns ymmer mehr dye gelegenheit (wölche wier vonn hertzenn winschen unnd begern thettenn) haben wurden, irer Königl. Maj. unnderthenigste, nutzliche unnd angeneme dienst zu erzeigenn, dasz wier solches nicht weniger als auch unnszere voralternn gethan hattenn ungesparts guts unnd bluts ganntz gernn unnd williglich thun wolten.

Sovil aber irer Maj. gnedigst gesynnen unnd vermanen der Religion halben belangen thät, wolten irer Maj. wier underthenigst nicht vorhaltenn, dasz wier

---

1) Dus in den zomer van 1559.

vonn unnsernn Alternn, Preceptorn unnd Theologenn [1]) in einer Religion ufferzogenn unnd unnderwyesen weren worden, wölche wier annderst nicht dann vor die rechte unnd inn Gottes wort gegründte Religion künden erckhennenn unnd haltenn, derwegen unns gewyssenns halben mit nichten gepüren wolte dyeselbige zu verlassenn unnd ein andere anzonemen. Wolten demnach ire Königl. Maj. unnderthenigst gebettenn haben, das sye unnsz in dyeser gewyssens sachenn das selben mit kheinen ungnaden verdenckhen sonderrn unsz gnedigst entschuldigt haben wollen.

Damit es aber bey irer Maj. das annsehenn nicht habe, als ob wier so halsstarrig unnd ohne einigen grund uff unnsere meynung zu verharrenn bedacht,

1) Arnoldi zegt (III, 278), dat Lodewijk door Jost Hoen von Gelnhausen was onderwezen, die later Raad van Nassau was geworden en ook met de opvoeding van Lodewijk's jongere broeders belast werd. Graaf Willem van Nassau was reeds vroeg tot de Augsburgsche Confessie toegetreden. Bij den doop van Lodewijk in 1538, waarover het Koninklijk Huisarchief de regeling der doopplechtigheden bezit, waren de later Calvinistische paltzgraaf, de Luthersche graven van Solms, Wittgenstein en Reineck — verwanten der Nassau's — en de tot het Protestantisme overhellende keurvorst van Keulen, Hermann von Wied, tegenwoordig. Verder zegt Arnoldi, zonder evenwel de bron van dit bericht te noemen, dat Lodewijk te Straatsburg en Genève studeerde. Ik twijfel aan de juistheid van dit bericht wegens de bekende vrees der Duitsche vorsten voor het Calvinisme, die Willem weerhouden zou hebben zijn zoon te Genève te laten studeeren Op eene andere plaats zegt Arnoldi ook, dat Willem's zonen te Wittenberg studeerden: van Jan en Adolf weten wij dit zeker, van Hendrik weten wij, dat hij te Leuven heeft gestudeerd onder angstvallige voorzorgen, dat hij niet Roomsch zou worden of te veel met Roomschen in aanraking zou komen. Heeft ook Lodewijk te Wittenberg gestudeerd? Bij gebrek aan zekere berichten hieromtrent durf ik hier niet beslissen: het is mogelijk, dat Arnoldi zijn bericht heeft geput uit eene ons tot nog toe onbekende bron.

so werenn wier erbietig, im fall wier aus Gottes wortt eins bessern erynnert oder berichtet möchten werdenn, dasz unnsere Religio denn Evangelischen, Apostolischenn unnd Prophetischenn schryfft zu wyder, dasz wier [alsdann unnd anderer gestalt nicht] darvon gutwillig abstehen unnd unnsz der gepur gernn woltenn lehren unnd weysenn lassen.

Wasz dann den überigenn innhalt, nemlich dye vom Adel, belangen that, da [1]) [kündten wir in keinen abreden sein], das unnsz von inen ein zeiet hero fast viel ehr, freundschafft unnd allesz guts bewyesenn unnd erzeigt were wordenn, deszen wier uns auch billich gegenn sye hatten zu bedanckhenn. Wier erkhenntenn unnsz aber darnebenn desz verstannds unnd geschicklicheit gar nicht, das wier weder dye vom Adell noch anndere (da wier es schon mit allem vleysz unnderstehen wurden) vonn irer Religion abwendig machen unnd zu der unnszernn bewegenn unnd verfürren möchtenn,

Wye wier auch ohne dasz, wenn wier bey inen weren, nicht viel von solchenn hochwichtigen [2]) handeltenn, so unnszerer Profession nicht weer, sonndern vonn anndern sachen, Ritterspielen, jachten unnd dergleichen dingen pflegten zu reden unnd zu handeln [3]).

Unnd möchten ire Maj. es enndlich unnd gewyszlich darvor haltenn, warynnen irer Maj. wier ohne verletzung unszers gewyssens ymmer dienen kündten, dasz wier ann unszerm eusserstem vermögenn mit darsetzung leybs unnd lebenns nichts woltenn erwyndenn lassenn.

---

1) Uitgeschrapt: „muszen wier bekhennen".

2) Uitgeschrapt: „dingen".

3) Dit kunnen wij voor dien tijd gelooven zonder vrees voor een onjuiste meening. Over den adel van die dagen zie men de studie van Bakhuizen van den Brink.

Wölchs wier auch hernachmals irer Maj. selbst, als sye inns schiff gehen woltenn [1]), mit unverdunckhelthenn hellenn unnd clarenn worttenn personnlich anngezeigt unnd unnsernn abschied daruff genomen habenn.

Da nun ire Maj. mit solcher unnszer austrucklicher unnd runder erclarung nicht zufryden gewesenn oder unnsz inn dero landenn lannger nicht hatten habenn oder leydenn wollenn, wurden ire Maj. ohne zweyfel entweder desselbigen damals mundtlich oder aber hernachmals schryfftlich unnsz zu erkhennenn gegebenn unnd aus irer Maj. lannden heraus oder anderst wohin zu ziehen bevolhen habenn [2]), daruff wier unsz auch allesz gepurlich unnderthenigstenn gehorsams hettenn wyssenn zu erzeigen unnd zu verhaltenn.

Dyeweyl aber dasselbige mit dem geringstenn wort oder buchstabenn nicht ist geschehenn, sonndernn ire Maj. zur zeit ires letzten abreysenns, wye auch hernach [3]), sich aller gnadenn gegen unnsz erpotten, so ist vors erste rychtlich ab zu nemen unnd zu schlyessenn, dasz wyder irer Maj. meynung unnd willen wier dero ortt nicht seind verharret oder verblyebenn, wye wier unnsz auch (ohne rhum zu meldenn) dye zeiet uber, so wier inn irer Maj. lannden zugebracht, ganntz unnerweyslich unnd anderst nicht denn wye einn [4])

---

1) In het laatst van Augustus 1559.

2) Dit deed de koning dan ook in 1566.

3) Vóór Sept. 1566 namelijk (Archives II, 315). Lodewijk was toen het erkende hoofd van den adel en trad op als tusschenpersoon tusschen de Calvinisten en de Regeering. Uit dien hoofde verzocht de Koning aan den Prins Lodewijk eenigen tijd te verwijderen uit de Nederlanden. Lodewijk raadpleegde zijne vrienden, die hem rieden te blijven; aan dien raad gaf hij dan ook voorloopig gehoor (Archives II, 369).

4) Uitgeschrapt: „ehrlichen".

[ehrliebendenn] redlichenn Gravenn unnd Standt desz heyligenn Romischen Reychs, der irer Maj. mit unnderthenigster affection geneigt gewesen, zu thun gepüret, erzeigt unnd verhaltenn habenn.

Dasz aber dessen unnangesehenn unnsz yetzund (ohne zweyfell durch [gefherliche] anstiftung umszerer miszgunstigenn) unngegründter weyse zugemessenn würdet, als ob wier allesz tumults, uffruhr unnd ungehorsams auch allesz unnraths, so in yrer Maj. Erbnyderlannden seyt dero letztem abreysen ervölget, ein haubtursacher unnd anstifter gewesen seyen, ist unnsz als dem unschuldigenn, dero landen unnd unnderthenen so unnderthenigst treulich unnd gut gemeynet, inn warheit ganntz bekhümmerlich unnd hochbeschwerlich zu vernemen, unnd will nunmehr unnszere sache ehrennnotturff erfodern solche erdichte ufflagenn bestenndiglich abzuleynnen, darneben auch kurtzlich zu vermelden unnd darzuthun, wolcher gestalt unnd durch wenn dye angeregte beschwerlichkeiten inn den Nyderlanndenn ursprunglich erwecket unnd entstannden seyenn. Unnd ist dye sache ann ir selbst nachvolgennder gestalt geschaffenn.

Nach dem [1]) dye Königl. Maj. zu Hispanien, unnszer gnedigster herr, verschriebener zeiet [2]) berichtet worden, als ob bey irer Maj. unnderthanen in dero Erbnyderlandenn [3]) allerley verbotene [4]), [verfurische] ketzerische unnd der Romisch Catholischen kirch wyderwertige rechten unnd lehren vonn tag zu tag je

1) Het „Sammier Protokoll", waarvan in de inleiding is gesproken begint met de zaken, die hier beschreven worden.

2) Uitgeschrapt: „in erferung khame".

3) Uitgeschrapt: „sich mit mancherley".

4) Uitgeschrapt: „uffrurische".

lannger je mehr einschleychen, wachsen [unnd dermassen] wachend [1]) nemen solten, dasz zu besorgenn, das solchem gefehrlichenn unrath nicht zeitlich begegenet unnd vorkhommen wurde, dasz [denselben] hernachmals schwerlich gesteuert oder gewerht möchte werden, so habenn ire Maj. zu zeitlicher abschaffung solcher angegebener einreysende secten (wye sye sye nennen) um verschriebenem funff unnd sechzigsten jaar der Mynderzal im Monat Octobri [2]) ein ernstlichen bevel an dye hertzogin zu Parma, irer Maj. gewesene [Regentine unnd] Gubernantine in dero Erbnyderlanndenn, ausgehen lassen, dasz ire fürstliche Gnaden ohne einige ferrnere deliberatio oder berathschlagung dye alte Religions Mandata, von weylandt hochloblichster gedachtnis keyser Karln dem fünfftenn verordnet unnd eingesetzt (darvon ein kurtzer extract zu end dyeses ausschreibens zu finden) [3]), mit allem ernnsten vleysz handhaben unnd mit der Inquisition uff dyeselben in aller strenge furtfern, dye neue verordnete Bischoffe, so allbereyts im Land weren [4]), inn iren dignitaten und gewalt besteettigen unnd an denen

---

1) Ueberhend?

2) Van der Haar, De initiis tumultuum p. 193 zegt, „respondit Rex XVI Cal. Nov. (17 *Oct.*): „Intelligere se quo statu res existerent, „non probari quod de immutanda vetere in haeresim quaestione proponeretur etc. . . . . Atque hae sunt illae literae, quibus omnes in posterum calamitates, nobilitatis conjurationem populique effrenem intemperiem acceptam ferre Orangius caeterique eius studii homines consueverunt." Zie ook Paillard, Huit Mois de la vie d'un peuple, p. 10.

3) Even als alle andere stukken, waarvan in deze Apologie gezegd wordt, dat zij daarbij gevoegd zijn, is ook dit niet voorhanden.

4) Het is bekend, dat niet alle bisschoppelijke zetels dadelijk werden bezet bij de invoering der nieuwe bisdommen (Strada II, 56, Ed. 1645).

orten, da sye noch nit eingefuert unnd mann der ort nicht annemen wolte, mit gewalt ei... auch gegen die jenige, so [ein mal] von der Römisch papistischen kirch abgefallen mit solcher eusserster scherpffe procediern unnd handlen solte, das inen, [auch] ob sye schon hernachmals wyderkheren unnd von irem neugefastenn glauben (wye in gedachten mandaten genennet wirdt) abstehen wolten, gleichwol kein andere gnade dann an statt desz feures oder strangs das schwert solte wyderferen unnd gedeyenn mögen.

Derwegenn auch ire Königl. Maj. denn alten Inquisitorn unnd ketzermeystern ire mandata unnd bevelhe erfrischet, inen auch uff ein neues Instruction, wye sye procedirn sollen, zugeschickht unnd darbenebenn allen amptleuten unnd oberkheiten der Nyderlannden minstlich [1]) ufferlegt unnd anngebunden, gemelten Inquisitorn, da sye von inen ersucht wurden, alle mogliche befurderung, hulff unnd beystand ohne einigen abschlag zu erzeigen, wye solches [2]) dye angeregte Instruction (deren copia mit ..... [3]) gezeichnet zu end dyeses ausschreibens zu finden) ferner der lengde nach mit sich bringt.

Als nun der gemeine man (so nach der reynen lehr desz Evangelii begierig) [desselben] in erfherung khomen, auch darneben dye grausame vervolgungen, tyranney unnd geweltshandlung [4]), so dye Inquisitores unnd geistlichen unndrem schein der Catholischen Religion unnd obberurter Inquisitionsmandaten ge-

---

1) Ernstlich? — Zie Gachard, Correspondance de Phil. I, 369 suiv

2) Uitgeschrapt: „aus dye copia obge".

3) Oningevuld.

4) Uitgeschrapt: „übung".

genn dye armen unnschuldigen christenn mit confiscirung irer haab unnd guter, mit martern, peinigen, brennen, trenckhen, henckhen, kopffen, heimlich hinrichten, verweysung ins ellendt unnd inn viel anndere mehr ganntz erschröckliche unnd mitleydiche wege ires gefallens vorgenommen, täglichen vor augenn gesehenn unnd gespurrt,

Ist letzlich, nach lang gehabter gedult, bey dem gemeinen volckh ein grosses misswaren, verbitterung, feindschaft, hass unnd wyderwillenn gegenn obgedachte Inquisitores unnd geistlichen [1]) (dye iren mut taglichs an inen kueleten, sie umbbrachten unnd sich mit iren gutern reich machten) ervölget unnd enntstanndenn; auch dye sache, der unmenschlichen unnd unchristlichen Persecution, vervolgung unnd tyranney halbenn unnd gar nicht uff unser anreytzen (wye uns durch unszere myssgunstige mit ungrundt gantz unbillicher weysen zugemessen würdet), inn solchenn gefherlichenn ubelstannd gerathenn, das man sich besorget, im fall mit der scherpffe oberzelter massenn in dye lenngde solte fortgeferen werdenn, dasz nicht allein dye jenige, so ettwasz vermöglich unnd vonn der papistischen Religion abgewichen, sich mit iren gutern, gewerb unnd handtierungen an anndere örter (dardurch den Nyderlannden ein wercklicher schaden ervolgen muszte) begebenn, [sondernn] dasz sye auch (nach dem sye in sehr grosser annzal waren) sich irenn oberkheiten leychtlich wydersetzen, auch durch solche beschwerliche servitut unnd grosse unngedult bewegt werden [möchtenn] sich ann andere hernn

1) In het „Summier Protokoll" staat „sonderlich aber durch den Cardinal von Granvella, so eher in dieser Landen mit im Regement gewesen und den weg die neuen Bischoffen einzufuhren als zu diesem Handel am dienlichsten fürgeschlagen hatte." Onjuist, naar wij weten.

(wye albereyts ettlicher massen im werckh war) [1]) zu begebenn, oder, im fall sye ja alle hoffnung wurden verloren sehenn, über dye Inquisitores unnd geistlichen zu machen unnd dye selben unnderstehen hinzorichtenn unnd umbzobringenn.

Wye nun dye herrnn Ordensrytter, mit-Regenten unnd Gubernatores den oberzeltenn hochgeferlichen Ubelstand, so das endtlich verderbenn der ortt, fur augenn gesehenn, habenn sy als dye jenige, denen das heyl, wolfart unnd gedeyenn der Nyderlannden zum hochsten anngelegenn, ein unvermeydliche notturff sein erachtet, dye Königl. Maj. zu Hispanien derer dinge unverzuglich zu berichtenn.

Habenn dero halbenn den herrnn vonn Montigni [2])

---

1) Deze woorden hebben betrekking op de onderhandelingen der Calvinisten met Frankrijk, waar zij talrijke vrienden onder de Hugenoten telden. Over den indruk der strenge maatregelen vergelijke men Gachard, Corresp. I, 393.

2) De zending van Montigny had reeds plaats van 3 Juni tot 24 December 1562 en was dus geenszins het gevolg der brieven van October 1565, gelijk men uit het verband zou opmaken. Het hoofddoel zijner zending was de verwijdering van Granvelle, ofschoon hij ook in last had om over de nieuwe bisschoppen en de inquisitie te spreken (Strada III, 118). Evenmin wordt de zending van Egmond hier in hare chronologische orde besproken. Egmond was eerst van Januari 1565 tot het eind van April van dat jaar op reis, dus wel $2^1/_2$ jaar later. Het hoofddoel zijner zending was wel de afschaffing der Plakkaten, maar onjuist is de voorstelling, alsof zij het gevolg was van de brieven van October.

Lodewijk zondigt hier dus tegen de chronologie.

Hier doet zich thans de vraag op, of deze verkeerde voorstelling opzettelijk dan wel toevallig is nedergeschreven.

Het eenige doel, waardoor zich eene opzettelijke verandering van de volgorde der gebeurtenissen laat verklaren, kan de begeerte zijn van Lodewijk om de ridders van het Gulden Vlies en de overige hooge edelen des lands vrij te pleiten van de beschuldiging van plicht-

unnd bald hernach den gravenn vonn Egmondt zu irer Maj. inn Hispanien abgefertigt unnd dye selbige dessenn allesz verstendig auch umb abschaffung der obgemelten hochbeschwerlichen Inquisition unnderthenigst annhalten unnd bittenn lassenn, mit ferrner ausfurlicher erynnerung unnd zuhertzenfürung, wasz irer Maj. unnd dero lannd und underthanenn vor verderblicher unnd unwyderbrenglicher schadenn, im fall mit der strenge unnd scherpffe solte fortgefharenn werdenn, gewysslich wurde ervolgenn.

Wyewol nun der gedachte Graff vonn Egmondt zu seiner wyderkunfft unnder anndernn referirt unnd vermeldet, dasz sich dye Königl. Maj. uff solche seyner Lyebden werbung ganntz gnedigst erzeigt unnd mit dyesen austrucklichen wortenn hette vermanen lassen, dasz ire Maj. mit nichtenn gesynnet were dye Spanische Inquisition oder einige neuerung in den Nyderlannden, so in abbruch oder schwachung irer Privilegien unnd freyheyte geraychenn mocht, einzofürenn, sondernn das ire Maj. viel mehr geneigt unnd

verzuim bij het ontstaan der troebelen, daar zij toch de aangewezen personen waren om deze te verhoeden. Door het plaatsen van Montigny's en Egmond's zending na de besluiten van October wordt verder op deze laatste een nog scherper licht geworpen dan zij eigenlijk verdienen.

Het is niet mogelijk te beslissen, of hier opzettelijke verandering der chronologische orde in het spe. is, dan wel of Lodewijk zich hier eenvoudig vergist heeft zonder eenig bijoogmerk. Voor het laatste valt ook iets te zeggen: de verhouding der Vliesridders tot den opstand toch gaat geheel om buiten de houding van Lodewijk zelf, wiens verdediging het doel van het geheele geschrift is.

Het is echter ook zeer goed mogelijk, dat Lodewijk zich op dat oogenblik den tijd van Montigny's en Egmond's zendingen zeer goed herinnerde en wij hier eenvoudig met eene fout in de redactie van het stuk te doen hebben, waardoor het slechts den schijn heeft, alsof Lodewijk deze zendingen nà October 1565 stelt.

guthwillig weren, dye unnderthanen bey obgemeltenn irenn Privilegienn unnd freyheitenn [1]) gnedigst zu handhabenn; dasz auch ire Maj. sich gegen dye Ordensherrnn solcher irer unnderthenigster, getreuer unnd wolmeynender erynerung unnd zuhertzenfürrung desz vor augen erscheinenden beschwerlichen Ubelstands in yrer Maj. Erbnyderlannden gantz gnedigst bedanckhet, darneben auch gnediglich an sye gesonnen unnd begert hatte, das sye solche ire underthenigste affection unnd getreue zuneigung allso continuieren, bey irer Maj. landen unnd unnderthanen, volgends wye jeder zeit vonn innenn geschehenn, dasz beste thun unnd dye selbige (sovil ymer möglich) inn guttem Fryden unnd rurigen wolstannd woltenn helffen erhaltenn;

Damit auch das selbige soviel esto besser geschehenn möchte, were ire Maj. ganntzlich entschlossen zu verhutung allesz ferrner unraths, entweder selbst personlich heraus zu khomen, oder im fall das selbige ander verhinderung halben [2]) irer Maj. [je] nicht möglich sein kundte, alsdann den Stenden dero Lande notturfftig bevelh zu geben, durch was fugliche mittel unnd weg alle vorstehende gefher, so wol in pollitischen als auch in Religionssachen, verhutet und furkhomenn möge werdenn, darmit denn meniglich hoch erfreuet und mit obgemelter desz Graven von Egmonds beschehener Relatio gantz wol zufryden gewesen ist;

So sind doch dessen unangesehen sich kurz darnach in irer Maj. namen under dem schein desz Trydentyschen Concilii [3]) dye Mandata, darvon hieroben mel-

---

1) In het Summier Protokoll staat „als glider des Reichs."

2) Hij noemde bepaald het beleg van Malta als zulk een beletsel. Zie Egmont's bericht bij Strada, IV, 154.

3) De koning had in zijne brieven van October ook aangedrongen

dung geschehenn, ann die Regentinne, Inquisitorn unnd Ambtleuten wyderumb ausgegeben unnd erneuert worden mit fernnerm angestrengtem ernstem bevelh, das sye dye selbige allesz ires Innhalts ohne einig weytter bedenckhen wircklich volnziehenn unnd hanndhabenn, auch gegen dye jenige, so hiebevor darwyder gethan oder nachmals thun wurdenn, vermöge irer Maj. inen überschickther Instruction mit feuer unnd schwert procedirn unnd furtfern solten, dann ire Maj. keine andere mittel oder weg, so zu erhaltung der papistischen Religion dienlich, fünden oder erdenckhen kündten [1]).

Alsz nun dyesz allso under dem gemeinen mann erschollen unnd auskhomen, auch dye Inquisitores unnd geistlichen sich aller hannd schrecklicher bedräuungen kunfftiger beschwerlicher Execution täglichs habenn vernemen lassen, ist unnder dem volckh unnd sonnderlich bey denn reychenn kauffleuten unnd andern vermöglichen burgernn, so der neuerenn Religion (wye sye genant wurdet) anhengig unnd zugethan, ein sehr grosser schrecken unnd forcht enntstanden, derhalben sye, inn erwegunng dyeser sachenn wichtigheit unnd vor augenn stehennder hochster gefhar, anngefangenn dye Kopff zusamen zu stossen unnd sich allennthalben hierüber zu besprechenn, wolcher gestalt sye enntweder dye hochbeschwerliche Inquisition abwennden unnd hindern oder aber dasz lannd reumen unnd darvon ziehen möchtenn [2]).

---

op de handhaving der besluiten van het concilie van Trente (vgl. Wesenbeke, Ed. Rahlenbeek, p. 118).

1) Dit waren de brieven van 18 December 1565, waarover de Prins zeide: „visuros nos brevi egregiae tragoediae initium (van Meteren II, 40; Strada IV, 165, van der Haer, p. 194).

2) Den indruk, dien de brieven te Antwerpen maakten, zie men bij Wesembeke, p. 38.

Unnd ob wol dye ermelte kauffleute unnd burger [1]), so in ziemlicher grosser anngst gewesenn, mit denn furnembstenn herrnn im lannde, viel weniger mit den ordennsherrnn, vonn irem vorhabenn nicht redenn oder comunicierenn dorfftenn, so habenn sich doch

---

1) Lodewijk wil het dus doen voorkomen, alsof de adel eerst na de mededeelingen der kooplieden omtrent hunne plannen en omtrent de gisting onder de bevolking zich met de zaken bemoeid heeft.

Hier komt wederom de vraag op: is deze voorstelling der feiten juist? En het antwoord op deze vraag is hier van meer beteekenis dan toen wij haar straks omtrent de zending van Montigny en Egmond stelden. Er is hier nog wel geen sprake van het Compromis der kooplieden, welks tekst door den heer van Deventer achter zijne studie over het jaar 1566 is uitgegeven, maar het zou toch van belang zijn te weten, of de adel eerst door de kooplieden verwittigd is van den dreigenden onwil des volks en dus de eerste stoot van die kooplieden en burgers is uitgegaan. (Zie over de kooplieden ook Strada V, 169).

Nu weet men, dat in den zomer van 1565 de gereformeerde consistorien reeds besprekingen hielden. Men weet ook, dat Lodewijk van Nassau toen te Spa met Jean de Marnix en Nicolas de Hames (op wie en Lod. dan het „ettliche vom Adell, dye irer Religion zugethan und inen bekhant gewesen" van toepassing zoude zijn) en met Gillis le Clercq, een burger van Doornik, besprekingen heeft gehouden (zie hierover: Fruin, Voorspel van den 80jarigen oorlog, afz' afdr. uit de Gids 1859 en 1860, blz. 88).

Ik houd het er voor, dat de mededeelingen, waarvan Lodewijk spreekt, gedaan zijn te Spa. Lodewijk achtte het niet noodig hierover uitvoeriger te handelen, daar de beschuldiging niet spreekt van deze samenkomst te Spa, die toen nog voor de Spaansche partij een geheim was.

Dat de voorstelling der feiten geheel juist is, durf ik niet beweren. Het eenige bezwaar tegen mijne stelling, dat het bericht betrekking heeft op de samenkomst te Spa is de chronologische volgorde. Lodewijk spreekt namelijk eerst van de Plakkaten van October. Maar ik geloof, dat men op den geregelden gang van Lodewijk's verhaal niet te veel behoort te bouwen.

ettliche vom Adell, dye irer Religion zugethan unnd inenn bekhant gewesenn, gefundenn, wölchen sye ire meynung heimlich ercläret unnd offenbaret, dasz sye nemlich bey sich enntschlossen, enntweder dasz lannd zu verlassen oder sich inn frembde bundtnis (darzu sye schon vonn ettlichen sollicitirt werenn wordenn) zu begebenn, oder aber, im fall je alle hoffnung vergebenns sein solte, denn gemeinenn man ann sich zu henckhen unnd alle Inquisitores unnd geistlichenn zu erwurgen unnd todzoschlagen.

Ausz wolchem kurtzem bericht nunmehr clarlich abzonemenn, dasz alle beschwerlicheitenn, so sich inn denn Nyderlannden ein zeiet hero zugetragenn, gar nicht uff unnszer verursachenn und annstifftenn (wye unsz weniger dann mit einigem bestendigem grunnd zugemessen wirdet), sondernn allein vonn der unerhörten verfolgung und anderer vielfaltigen geschwyndigkeiten, so gegenn dye arme leut ein zeiet lanng geubt seind wordenn, anfenglich entsprungen, herkhomen unnd eingeryssenn.

Derhalbenn dann aller ervolgter unrath unnd ubelstand nyemand anderm dann allein denn jenigen, so underm schein christlicher effection unnd anndacht dye [1]) [verhaste] Inquisition bey irer Maj. befurdert, zu solchen unmenschlichenn vervolgungen gerathenn, den weg dye neuenn Bisschoffe einzofuerenn furgeschlagenn unnd sonsten anndere mehr irer Maj. unnd dero Lannd unnd unnderthenen hochschedlichen unnd verderblichenn, inen selbst aber gantz nutzlichen, Practickhen getryeben habenn, mit billicheit khan zugemessenn unnd zugerechnet werdenn [2]).

---

1) Uitgeschrapt: „gehessige".

2) De verkeerde raad der Spaansche partij, der partij van Granvelle, is de oorzaak der revolutie — dit is de inhoud van bijna alle verklaringen der aanhangers van den Prins.

Wye nun obgemelte vom Adel solch der kauffleute unnd burger ungleiches unnd [1]) [hochbeschwerliches] vorhaben vernomen, darneben auch bedacht, da dye anngerechte Inquisitionsmandata mit solchem ernnst, wye albereyt im werckh war, soltenn exequirt unnd volnnzogenn werden, dasz unnder hunderten keinn einer unngestrafft wurde ausgehenn mögenn, dardurch dann hin unnd wyder vielfaltiger jamer unnd ellendt, auch ein ewige servitus unnd dasz endtlich verderbbenn ires vatterlannds wurde muessenn ervolgenn, habenn sye bey inen berathschlagt unnd erwogenn, durch wasz fuegliche mittel unnd weg solcher hochbesorgter verderblicher unntergang möchte verhuetet unnd vorkhomen werdenn [2]).

Unnd dyeweyl sichs ebenn umb dye selbige zeit zugetragenn, dasz desz Printzenn vom Parma unnd der Königin [3]) vonn Portugal beyschlaff zu Breussel ist gehaltenn wordenn, da sich dann der meyster theyl Adels im ganntzen Land hatt finndenn lassenn, habenn sye vor rathsam angesehenn, solches der kauffleute unnd burger schädliches vorhabenn unnd dye vorstehennde eusserste gefhar an dye anwesende Rytterschafft, dye waren gleich der einen oder der anndern Religion verwanndt unnd zugethann, gelanngenn zu lassen unnd ir rathsam bedenckhenn daruber zu begernn, daruff auch sye volgennds zusamen kha-

1) Uitgeschrapt: „uffrurischen". Het was beter dit woord niet te gebruiken ten opzichte van de zich beklagende bevolking.

2) Dit moet dan gebeurd zijn in het najaar van 1565, misschien nog te Spa en later bij het huwelijk van Montigny te Antoing (25 Octob.).

3) lees: „Prinzessin". Het was in de eerste dagen van November; 11 Nov. had het huwelijk plaats. Het bericht van Lodewijk strookt geheel met wat wij van elders weten. De heer Paillard plaatst de samenkomst te Spa verkeerdelijk in dezen tijd (Huit Mois, pag. 38).

men unnd dyese hochwichtige sach inn fernnere notturfftige berathschlagung gezogenn.

Nach dem dann wyer vonn gedachtenn vom Adel, mit wolchem wier in guttem vertrauen unnd kundschafft (alsz obenn vermeldet) gestanden, zu solcher Comunicatio unnd berathschlagung auch seind erfordert wordenn [1]), habenn wier uff solch ir begernn unnd annhaltenn guttherziger meynung nicht unnderlassenn mögenn bey inen zu erscheynenn unnd unnszer einfaltig bedenckhen, sovil wier vermeynt, dasz zu stillung desz albereyt ergrymmeten unnd erbitterten gemeynen mans, auch zu verhutung fernneres tumults unnd für augen erscheinnenden unraths, dienlich sein möchte, zu vermeldenn unnd an zu zeigenn.

Wyer wollenn auch darbenebenn inn keinen abredenn sein, sondern hyemit frey offenntlich unnd rund bekhent habenn, dasz wier ettlichen ausz jenenn, so unnszer einfeltig bedencken begert, dahin gerathenn habenn, dasz sye eher allesz creutz, truebsal unnd wyderwertigheit, so innen durch den willen [2]) desz Allmechtigen möchte zugeschickht oder zugefuegt werden, gedulden unnd leyden, dann dasz sye sich dasz geringste, so irem gewyssen zuwyder, vorzonemen oder zu thun soltenn bewegenn lassen, jedoch mit dyeser angehengter erynnerung, das sye sich wyder ire ordenntliche Oberkheit keins wegs freventlicher unnd uffrurischer weyse uffleynen, sondernn yer in allenn [3]) sachenn, so sye mit gutem gewyssen thun kundtenn,

---

1) Dit ziet dan op de eerste samenkomsten, nog vóór het sluiten van het Compromis (zie Fruin, Voorspel, blz. 89).

2) Uitgeschrapt: „Gott".

3) Uitgeschrapt: „pollytischenn unnd anndernn".

allen schuldigenn unnd gepurlichenn gehorsam leystenn unnd erzeigenn soltenn.

Ob nun wier darmit so hoch gesündigt oder ob unnsz solcher unnszerer getreuer, wolmeynender unnd christlicher erynnerung unnd vermanung halben so hoch schmehliche beschuldigungen, alsz soltenn wier irer Maj. unnderthanen zu offener ungehorsam unnd meuterrey anngereytzet habenn, mit billicheit kündenn oder sollenn zugemessenn werden, wollenn wier viel lyeber einem jedernn unnparteyischenn aus christlichem verstannd selbst lassenn judicirn unnd ermessen dann hiervon dyeszes orts weytleuffig schreybenn unnd hanndlenn.

Esz ist sich auch in warheit nicht wenig zu verwundern, mit wasz unverschampter vermessenheit durch unnszere miszgunstigen unnsz uffgeruckht darff werdenn, alsz ob wyer dye vom Adel mit unwarheit beredt unnd inen zu verstehen solten gegeben haben, dasz ire Maj. dye Spanische Inquisition in denn Nyderlanden einfuerenn, dye unnderthenen in ein ewige servitut brengen, inen auch ire guter unnd privilegien enntziehenn woltenn;

So doch der austruckliche clare inhalt der obgedachten Executions mandaten dye anngeregte beschwerliche Inquisition, unnd allso ein unnleydliche ymmerwehrende servitut, offentlich unnd unwydersprechlich ausweyst unnd mit sich bringt.

Da wier dann dye Ritterschafft (alsz doch nicht ist) eins solchen schon berichtet, hattenn wier doch unnszers verhoffenns darmit [1]) nicht miszhandelt [2]), denn wier innen weytter oder andersz nichts dann dasz je-

1) Uitgeschrapt: „so hoch".

2) Uitgeschrapt: „inen auch weyter nichts dary".

nige, so mit mehrgedachtenn Mandaten ohne dasz dargethan unnd erwyesen khann werden, zu erkhennen gegeben hattenn.

Unnd ob wol wahr, dasz dasz wörtlin (Spannische) in ermeltenn Placcaten austrucklich nicht gesetzt ist, so wirdt sich doch nach erwegung der sachenn zwischen der Spanischen unnd dyeser Brabandischenn Inquisition khein anderer unnderscheid dann allein in den beyden wörtlin (Spannische unnd Brabandische), sonnst aber in substantia et effectu vast durchaus ein aequalitas unnd gleichheit befindenn.

Derhalbenn nun mehr der ungrunnd unnd dye unwarheit, so unnsz durch unnszere wyderwertige hierynn will uffgetrungenn werdenn, uff iren selbst eigenenn ruckhenn musz ersetzenn unnd bleybenn.

Als nun ermelte damalsz zu Bruessell anwesende Ritterschafft der kauffleute unnd burger vorhabenn vernomenn unnd darausz leychtlich zu vermerckhen gehabt, wasz verderblichenn unraths, vielfeltigenn jamer unnd ellends man wurde zu gewartenn habenn, da mit der Inquisition unnd Execution der Placaten solte fortgefarenn werdenn; zu dem sye auch aus dem innhalt solcher Placaten oder Mandaten mehr dann gnugsam befundenn, dasz dye gedachte Inquisitio inn sich selbst ganntz beschwerlich, unleydlich unnd irem herbrachtenn Privilegiis unnd freyheiten gar und ganntz zuwyder, seind sye, alsz dye jenige, so ire schlossenn, heuser unnd wohnungen mehres theyls uff dem Land gehabt [1]), sich auch desz Uberfals am ersten habenn besorgenn muessen, samptlich verursacht wordenn zu vorkhomung allesz fernerenn besorgtenn unnraths

1) Deze reden staat ook in het Rekest aan de hertogin op den voorgrond.

unnd jamerlichenn unndergangs ires vatterlands, auch [zu] ganntzlicher abschaffung der obgedachtenn unchristlichenn Inquisition unnd verfolgung, ein christliche billiche unnd zulassige bündtnis [1]) unnder sich zu machenn unnd uffzorichtenn, damit sye sich vor unnbillichem gewelt der jenigen, so sich unnderm schein der Religio unnd angemaszer heyligkeit mit irem gutt unnd blutt unnderstehen möchten reych zu machen, mit dero inn rechten zugelassenenn Defension unnd gegenwehr uff denn nottfall schutzen unnd schirmenn, auch ire gewyssen unbeschwert unnd unangefochten erhalten möchtenn, wye dasselbige allesz aus dem inhalt solcher uffgerichter unnd erschryebener verbundtnis, derenn copia mit .... [2]) signirt zu ennd dyeses ausschreybenns volget, der lengde nach ist zu vernemenn.

Wyewol aber nun der jenigen, so dasz ehegemelte compromisz oder bündtnis vonn anfanng unnderschryeben haben, nicht so gar viel gewesenn [3]), so ist doch bald hernach ervolget, alsz desz volckhs gefherlich vorhabenn, auch dye vorstehende eusserste gefar, so dye vom Adell uff denn fall der publication der Placcaten furnehmlich zu besorgenn gehabt, hin unnd wyder auskhomen, dasz viel anndere mehr herrnn unnd vom Adell inn fast grosser annzal sich gleicher

---

1) Het was op een der laatste Novemberavonden. Twaalf of twintig edelen waren in het hôtel Culemborg verzameld, waar ook de Fransche prediker Junius zich bevond (Fruin, Voorspel, blz. 89).

2) Niet ingevuld.

3) De 12 of 20 van hierboven. Waarschijnlijk waren dit: Thoulouse de hoofdaanlegger, Hames, Giberchies, Maximiliaan van Blois. Leefdael, Ghistelles, Dolhain, Montfaucon, Martin Lopez, Louverval, Waroux, Marnix; misschien waren daar ook: Dandelot, Escaubecque, Esquerdes, Lumbres, Balloeil, Longastre, Malberge (v. Vloten, Nederl. Opst. tegen Spanje, blz. 149 vlg.).

gestalt inn dye obgedachte bündtnis mit eingelassenn unnd dye selbige gleich den anndern gelobt unnd unnderschryebenn habenn.

Unnd ob wol wier vor unnszere personn solch compromisz zu unnderzeichnenn anfanglich allerley bedennckhenns getragen [1]), unsz auch des selbigen uff derer vom Adell bey unsz beschehen vielfaltig ansuchen zu ettlichen malenn austrucklich verweigert, mit vermeldung, dasz esz bey meniglich ein seltzenes ansehenn haben unnd allerhandt ungleicher reden geberenn wurde, da wier, alsz ein frembder, der vor seine personn mit der Inquisition, derselben Executio unnd andern Nyderlandischen sachen nichts zu thun, auch dero ort nichts zu verlyerenn hattenn, unnsz in solche bundtnis begebenn unnd in unnöttige sachenn, dye doch unnsz gar unnd ganntz nichts angiengen, steckhenn unnd einnlassenn wurdenn, so habenn wier doch letzlich uff ir ferrner ansuchen unnd begernn, auch in erwegung allerhendt circumstantien unnd gelegenheiten, lennger nicht umbgehen künden unnsz gleich denn andernn in solche bündtnis einzolassenn, dye selbige einzowilligen, zu gelobenn unnd zu unnderschreybenn.

Darzu dann unnsz dye unnderthenigste treue unnd wolmeynende affection, so zu der Königl. Maj., unnszernn gnedigsten herrn, auch zu dero landen unnd unnderthanen, wyer jeder zeiet getragenn, erstlich unnd

1) Lodewijk zegt niet, dat hij niet medegewerkt heeft tot het sluiten van het Compromis; — alleen, dat hij aarzelde te teekenen. Hij kan daarom toch zeer goed een der eerste onderteekenaars geweest zijn: zijne aarzeling kan vóór de algemeene tekening hebben plaats gehad, toen men — wel Brederode of Thoulouse — hem daarover polste. Wij vinden hem dan ook later onder de eerste onderteekenaars genoemd.

furnemlich bewegt hat, nach dem wier vermerckht unnd vor augenn gesehenn, dasz dasz erbitterte gemeyne volckh durch kheine anndere wege zu stillenn, auch der hochbesorgter verderblicher unnderganng der Nyderlanden nicht besser unnd fueglicher dann durch dasz mittell der vielgedachtenn verbundtnis damalsz zu verhindernn unnd zu verhütenn sein mochte.

Neben dyesem hatt unnsz auch zu einwilligung solcher bundnis nicht wenig verursacht [1]) dye sonndere gute zuneigung unnd affection, so wyer zu denen vom Adell unnd sye herwyderumb zu unnsz, ongeachtet wolcher Religio sye under denn beyden zugethan, getragenn habenn. Dann nach dem sye unnsz dye zeiet uber, so wyer bey unnd umb sye gewesenn, viel lyebs unnd güts, auch alle ehr unnd freundschafft erzeigt unnd bewyesen habenn, hette unnsz ye nichts bekhümerlichers oder beschwärlichers zu hanndenn khomen mögen, dann dasz wyer sye durch unrurige, gutt- unnd blutdurstige leute, unnderm schein angemaszer heyligkeit irer haab unnd guter geweltiglich entsetzenn, wyder ir gewyssen zwingen oder aber so jamerlich unnd erbarmlich ins ellendt verstossenn unnd hinrychten hattenn sehenn muessenn.

Vors drytt hatt unnsz auch dye naturliche billicheit

---

1) Men ziet hier, dat Lodewijk zich zeer inspant om de beschuldiging van zich af te werpen, dat hij — een vreemdeling — zich bemoeid had met de Nederlandsche zaken, die hem niets aangingen. Deze beschuldiging werd ook later door Philips bij den Keizer tegen hem ingebracht; op denzelfden grond vroeg de Koning in het laatst van het jaar 1566 den Prins zijn broeder voor goed weg te zenden uit de Nederlanden (Zie blz. 189).

Inderdaad was er wel aanleiding tot zulk eene beschuldiging. Lodewijk was geen Nederlander en had hier geene bezittingen. Des te meer waardeeren wij, Nederlanders, zijne toewijding aan onze zaak. Philips daarentegen moest het feit met een ander oog beschouwen.

unnd schuldige pflicht nicht weniger hierzu bewegt unnd ursach gegebenn; dann nach dem dye einreyssende beschwärlichheitenn unnd desz gemeynnen manns gefharlich vorhabenn sich dermassen hatt annsehenn lassenn, alsz ob ein gemeyner unnd verderblicher unnderganng der gantzen Nyderlannden ervolgenn unnd allso hochermeltenn herrnn Printzen, so wol alsz anndere mitbetreffenn wurde, habenn wier ye naturlicher, schuldiger unnd bruederlicher pflicht halben, darmit wier irenn gnaden verwandt, sonderlich auch in erwegung, dasz dannocht mit ein geringer anntheyl irer Gnadenn guter hiebevor so lannge zeiet bey dem hausz Nassau gewesenn unnd nach schickhung desz Allmechtigen kunfftiger zeit wyderumb darzu khomen möchten [1]), weniger nicht thun künden, dann uff billiche christliche, zulassige unnd irer Maj. mit nichten wyderwertige mittell unnd wege dennckhenn zu helffen, dardurch der gemeine Mann von seinem [2]) [geferlichem] vorhabenn abgehaltenn unnd gestillet unnd alle besorgte gefhar, schaden, nachteyl, unrath unnd verderbenn, so wol bey irer Gnaden person selbst unnd derselben lannden, leute unnd unnderthanen, alsz auch sonsten ins gemeyn, soviel esto mehr verhutet unnd vorkhomen möchte werdenn.

Wenn dann wier dye obgedachte verbundtnis zu solchem effect dienlich unnd befurderlich sein erachtet, habenn wyer dye selbige zu unnderschreybenn unnd einzowilligenn unnsz abermalsz soviel esto weniger verweygern könnenn.

Dye vierte Ursach ist, dasz unnsz viel gutthertziger

---

1) Ook dynastische belangen verbonden hem aan de Nederlanden wij laten niet na daarop te wijzen tot goed begrip van de houding der Nassau's in onzen vrijheidsoorlog.

2) Uitgeschrapt: „uffrurischen". De wijziging is van belang.

fromer leute in gedachten irer Maj. Erbnyderlannden hin unnd wyder bekhannt gewesenn, dye anndersz nichts gesucht, gewinscht oder begeret habenn denn allein, dasz sye inn irem gewyssenn frey umd unnbeschweret unnd ungeängstigt bleybenn unnd sonsten der Königl. Maj. [1]), alsz irer vonn Gott gegebener ordentlicher obrigheit, in allenn andernn sachen unnd dingen allen gepurlichen, schuldigenn unnd willigenn gehorsam leystenn unnd erzeigen möchtenn. Mit wolchen wier dann billich unnd christlich mitleydenn getragenn, unnd unnsz vonn dem jenigenn, so inen verhofflich zu trost unnd guttenn berathschlagt unnd gehandelt hatte mögenn werden, unnszeres gewyssenns halbenn nicht habenn wyssenn abzosondern.

Unnd dann zum fünfftenn unnd letztenn, dyeweyl wier inn vielgedachtem Compromisz oder verbundtnis unns gemein annders nichts dann das jenige, so zu befurderung der ehrenn Gottes, zu fortsetzung irer Maj. königlicher Reputation, hochheit unnd superioritet, zu abschaffung vieles besorgtenn unnraths vorstehennden tumults, uffrurs, heimlicher verbindtnissen unnd factionen unnder dem gemeinen mann, zu pflanntzung bestendiges frydenns, ruhe unnd gutter sicherheyt unnd enndtlich zu erhaltung irer Maj. Lannd unnd Leute, graychenn unnd dienen möchte, befunden habenn.

Aus wolchem allen, Euere Chur- unnd furstliche Gnaden, Lyebden unnd ir, alsz recht unnd ehrlyebennde Churfürsten, Fürsten unnd Stennde desz heyligenn Romischenn Reychs, auch sonsten ein yeder unnparteyischer, aus hohenn vonn Gott begabtenn verstannd nun mehr leychtlich unnd wol abzonemenn, wye unn-

---

1) Uitgeschrapt: „in allenn andernn sachenn". De uitdrukking K. M. was te zwak.

gutlich unnd unbillich unnsz durch unnszere wyderwertige zugemessenn würdet, als [1]) [soltenn] wier dye vielgedachte vom Adell zu einer hochschedlichenn unnd verderblichenn Conjuration, so zu endtlichem unndergang irer Maj. lannden gerichtet, beredt unnd anngereytzet habenn; so doch aus oberzeltem warhafftem bericht, ja aus dem uffgerichtetenn Compromisz oder einigungsbryeff selbst dasz gegentheyl offenntlich unnd unwydersprechlich erscheinet. Wollenn dem allenn nach nicht zweyffeln, Euere Chur- unnd Fürstliche Gnaden, Lyebden unnd Ir werdenn unnsz als denn jenigenn, der sich zu offtgedachtem Compromisz keins weges gefherlicher unnd uffrurischer weysen eingetrungenn, viel weniger dye vom Adel dazu anngereytzet, sonndernn uff ir vielfeltig annsuchenn unnd begernn, ausz vielenn erheblichenn, christlichenn unnd billichen ursachen, auch naturlicher, schuldiger pflicht, unnderthenigster, wolmeynender affection unnd gewyssenns halben dasselbige eingeganngen, gewilligt unnd unnderschryeben habenn, der obberurten erdichten unnd ungegrundten ufflagenn gnedigst gnedig, freuntlich unnd gunstiglich enntschuldiget haltenn.

Als nun dasz Compromisz durch dye vom Adell oberzelter massen verfertigt unnd uffgericht, habenn sye zu esto furderlicherer stillung desz gemeynnen volckhs, so uff ettlicher auszlenndischer annweysung [2]) zu tumult unnd uffrur ye lennger ye mehr geneigt unnd begerig war, vor rathsam anngesehenn [inenn]

1) Uitgeschrapt: „ob".

2) Van waar de buitenlandsche bemoeiingen, waarvan in deze verdediging meermalen gesproken wordt, kwamen, is niet moeielijk te raden. De verbintenis der Gereformeerden met de Hugenoten in Frankrijk dagteekent van vóór het begin der troebelen.

dasselbige (wye auch alsz bald ervolget) zu eröffnenn unnd vorzohaltenn unnd darnebenn ann sye zu begernn, das sye ein kleyne zeiet, bis dye sach ann dye herrn Ordensrytter [1]), wye in gleichem auch ann die Gubernantinne, gelanngt, gedult habenn, mittlerweyl alle thätliche uffrurische hanndlungen einstellenn unnd sich sonnderlich mit keinenn auszlendischenn in einige bündtnis begebenn unnd innlassen woltenn [2]), mit angehenngter vertrostung unnd erpiettung, dasz ermelte vom Adell sich dyeser sachenn vor dye gemeynde mit allem getreuenn möglichenn Vleysz unndernemenn unnd dyeselbige durch fuegliche mittel unnd weg bey hochermelter Regentinne unnd denn herrnn vom Ordenn [3]) verhoffenntlich dahin woltenn befurdernn helffenn, dasz mit der Inquisition, so ferr wye mann sich yetzo besorgte, nicht solte procedirt oder fortgeferenn werdenn [4]).

Da mit auch dasz volckh, so sonst sein geferlich unnd uffrürisch vorhabenn gewyszlich ohne langernn verzug uff einen oder den anndernn weg inns werckh wurde gerichtet habenn, damalsz zufrydenn gewesenn unnd sich ganntzlichen uff dye Ritterschafft verlassenn.

Kurtz hernach hatt es sich onngevarlich zugetragenn,

---

1) Uitgeschrapt: „gelanngt".

2) Men neemt in den regel aan, dat het Verbond eerst later met de bevolking in nauwe verbinding trad: hier blijkt, dat dit reeds dadelijk plaats had.

3) Toen later niets anders dan de Moderatie der plakkaten het gevolg was van de bemoeiingen van den adel, begon het volk zeer natuurlijk eenig wantrouwen te koesteren tegen het Verbond.

4) In December 1565 was Lodewijk te Antwerpen, den hoofdzetel der Hervormde Consistorien, en laat zich daar in met onderhandelingen met die Consistorien. Men beschuldigde hem van het verspreiden van een oproerig manifest (Groen, Arch. II, 9).

dasz [1]) hochermelter herr Printz, der Grave vonn Egmont, der Marggrave vonn Berghen, der Grave vonn Hörn unnd der Grave vonn Meghen [2]), alle Rytter desz Ordenns, bey dem Graven vonn Hochstrassenn in seiner behausung daselbsten (doch unwyssennde vonn dyesenn hanndel) zusamen khomenn [3]).

Wye nun dasselbige ettlichen vom Adell khunt gethan, habenn sye solche gewunschte gelegenheit nicht verseumen wollenn, sonndernn alsz bald zehenn oder zwölff ausz innen zu gedachten Ordenssherrnn abgefertigt unnd innen annzeigenn lassen, wasz höchste gefhar dem ganntzenn lande ervolgenn wurde, da mit der Inquisition unnd execution der Placaten nach bevelh unnd innhalt desz letztenn schreybens, so neulicher tag [4]) vonn irer Maj. aus Hispanien ankhomen, solt vortgefaren werdenn, inn erwegung, dasz nicht allein der ganntze Adell daruber fast unnwillig, sonn-

---

1) Uitgeschrapt: „dasz der Grave von Egm".

2) Montigny wordt gewoonlijk ook onder de aanwezigen genoemd.

3) Dit is de beroemde samenkomst te Hoochstraten. Daaraan was voorafgegaan een bezoek door de hoofden der edelen in het laatst van Februari 1566 te Breda aan den Prins gebracht. De Prins werd er in kennis gesteld van de plannen der edelen en verzette zich zeer tegen hun voornemen om de wapenen op te vatten. Lodewijk vermeldt deze samenkomst te Breda in het geheel niet, misschien omdat dit aanleiding gegeven zou hebben tot de verdenking, dat de Prins het reeds feitelijk eens was geworden met de verbondenen. De samenkomst te Hoochstraten had in het midden van Maart plaats (waarschijnlijk 13 Maart: Paillard, p. 54). De in den tekst volgende berichten omtrent die samenkomst zijn van veel belang, daar wij tot hiertoe geene uitvoeriger berichten daarover bezaten dan in de verdediging van Hoorne en bij van der Haer worden medegedeeld.

4) De hier bedoelde brieven waren de op blz. 191 besprokene, door Philips den 17den October uit Spanje verzonden en begin November tijdens de feesten te Brussel aangekomen. Het is zeer waarschijnlijk, dat zij veel invloed hebben gehad op het tot stand komen van het Compromis.

dern auch dasz gemeynne volckh sich allenthalbenn zu tumult, uffrur unnd meuterey offenntlich vernemen lyesz; yedoch hattenn sye uff beschehenne vleyszige unnderhanndlung unnd vielfeltige vertröstung mit grosser muehe unnd arbeyt letzlich sovil bey inenn erhaltenn, dasz sye gewilligt mit irem vorhabenn so lanng zuverziehenn unnd stillzostehen, bis das dyese beschwerlicheiten durch sye (dye vom Adell) ann dye Ordennsherrnn gelanngt unnd furthers auch der Regentinne zuverstehenn gegebenn wurden, [1]) unnd were dasz volckh nun mehr taglichs einer anntwortt gewertig.

Wann dann dye Ritterschafft, alsz treue Vasallenn unnd unnderthanen, sich schuldig erkhenneten, allenn besorgtenn unrath inn irer Maj. Lannden sovil möglich verhuetenn zu helffenn, so hettenn sye irer eyd unnd pflicht halbenn nicht umbgehen mögen solche eusserste gefhar, darynnenn dye Lannde yetzo warenn, inen, den Ordensherrn, anzuzeigenn unnd zubittenn, dasz sye ohne einigen lanngerrn verzug uff mittell unnd weg bedacht sein woltenn, dardurch dyeser hochbeschwärlichenn sachenn der gepur nach geholffenn unnd desz gemeinnen manns uffrurischenn vorhabenn gesteuert möchte werdenn; dann zubesorgenn, da hiermit lennger verzogenn unnd nicht alsz bald gepürliche fursehung gethan wurde, dasz hernachmalsz schwerlich einig remedium, hülff oder rath solte mögenn gefundenn werdenn.

Im fall aber dye Ordennsherrnn sich dyeser sachenn nicht unnderziehenn oder annemenn woltenn, warenn sye solches allesz selbst ann dye Regentinne zu gelanngen gemeint [2]), demnach diennstlich bittende, dyese

1) Dit bewijst dat men toen reeds van plan was mededeeling van het Verbond te doen aan de landvoogdes.

2) De aanbieding van een verzoekschrift aan de landvoogdes lag dus

ire getreue wolmeynende annzeigung unnd erynnerung vonn inen, als den jenigenn, so irer Maj. unnd derselbenn Lannden nutzen unnd wolfart zusuchenn unnd zubefurderrnn yeder zeiet vonn hertzen begürig unnd geneigt, annderst nicht dann im bestenn zuvermerckhen unnd uffzonemen.

Uff wolche derer vom Adell beschehenne werbung unnd erynnerung dye Ordennsherrn sich nachvolgennder gestalt ercläret [1]).

Sye hattenn ires bevolhenenn Ampts halbenn nicht unnderlassen der Königl. Maj., irem gnedigstenn herrnn, hiebevor zu ettlichen malenn, so schryfftlich so mundtlich, zu erkhennenn gegebenn, wasz unnraths, jamer unnd notth irer Maj. Erbnyderlannden ervolgenn wurde, da dye unnderthannenn mit vielgedachter Inquisition unnd execution der Religionsmandaten solten gezwungenn unnd beschweret werdenn. Nach dem aber dessenn unnangesehenn ire Maj. in dero letztem schreybenn austrucklich unnd mit höchstem ernnst bevolhenn mit anngeregter Inquisition ohne einig ferr-

---

reeds in het plan der edelen, in geval de Vliesridders hunne medewerking weigerden. Men neemt gewoonlijk aan, dat de Prins en Hoorne dit voorstelden ten einde een middenweg te vinden: sommige der edelen toch drongen op geweld aan en wilden zich van Antwerpen meester maken (Fruin, Voorspel, blz. 93).

1) De samenkomst te Hoochstraten heeft een bepaald officieel karakter gedragen, gelijk men ziet, en was meer dan eene vriendschappelijke bespreking, als hoedanig men haar gewoonlijk beschouwt. Lodewijk laat zich niet uit over het verschil van gevoelen tusschen Egmond en Megen aan de eene zijde en Oranje, Hoorne, Bergen en Hoochstraten aan de andere; dit was ook niet geraden. Dit officieele antwoord kon door alle aanwezige Vliesridders onderschreven worden.

De voorstelling, die de graaf van Hoochstraten in zijne Apologie van de zaak geeft, is niet geheel juist.

Zie Gachard, Correspond., I, 401 suiv.

ner deliberirenn, auch onngeachtet einiger gefhar, so darausz ervolgenn möchte, unnverzuglych fortzufaren, so fuel bey innen nun mehr nicht wenig bedennck-lich für [1]), sich mit solcher sachenn ferrnner zu beladenn oder zu bemuehenn, sonnderlich inn erwegung, dasz gleich wol dye vom Adell dyeses werckh ohne iren Rath unnd vorwyssenn hattenn anngefanngen, derhalbenn sye auch nun mehr dasselbige zum bestenn unnderstehen möchtenn auszofuerenn.

Yedoch woltenn dye Ordennsherrnn nicht unnderlassenn derer vom Adell beschehenn annbrengenn, seiner hochwichtigkeit nach, der Gubernantinne durch dye beyde herrnn, den Gravenn vonn Egmondt unnd Meghenn, zu wyssen zuthun, wye auch der herr Printz unnd der Grave vonn Hörn dasselbige irenn gnadenn gleichs fals zugeschryebenn [2]), daruff auch dye abgeordnete oder deputirte vom Adell iren abscheyd genomen.

Nach dem nun dye Ritterschaft dessen berichtet

---

1) *Fuel-für*, d. i. *fiel-vor*, *kwam voor.*

2) Strada zegt, dat Oranje het de landvoogdes kort daarna (19 Maart) van Leiden uit meldde (Groen, Archives, II, 44); Egmont en Megen deelden het haar persoonlijk mede. Men zegt wel eens, dat Egmont en Megen de zaak aan de landvoogdes verklapten, maar uit het voorgaande is gebleken, dat de edelen niet van plan waren hun voornemen, om zich tot de landvoogdes te begeven, geheim te houden. Lodewijk zegt hier duidelijk, dat zij wisten, dat de Vliesridders het zouden mededeelen aan de landvoogdes. Dit bericht sluit natuurlijk niet uit, dat Megen er aan Margaretha meer van vertelde, gelijk Strada en anderen melden.

Lodewijk kon dit alles goed weten, daar hij zelf tot de afgevaardigden te Hoochstraten had behoord. Wij bezitten dus in dit bericht het verhaal van een der aanwezigen.

Het Protokol wijkt niet af in de beschrijving van deze samenkomst.

unnd darneben vermerckht, dasz sich dye sach inn verzug annlassenn, auch der gemeyne mann derenthalbenn ye langer ye unrhuwiger unnd uffrurischer wolte werdenn, derwegenn dann sye sich allerhendt beschwerlichen tumults, uffrur unnd entpörung, auch ehrenn, leybs unnd guts gefhar taglichs müstenn besorgenn,

Habenn sye vor rathsam anngesehen [1]), auch endtlich dahin geschlossenn, dasz all ire bunndtsverwanndten, so dasz uffgerichte Compromisz hiebevor unnderschryebenn, sich gegenn denn drittenn Aprilis [2]) desz verlauffennen sechs unnd sechzigstenn jarsz, ghenn Brussell verfüegen unnd hochermelter Regentinnen allsolche beschwärlichhheiten unnd vorstehende gefhar durch ein Requeste oder Supplication selbst zu verstehenn gebenn soltenn [3]).

Darauff auch dye gemeyne Ritterschafft bisz inn dye 400 starckh [4]) zu Bruessell annkhomenn unnd volgennds denn 5ten ehegedachts Monates Aprilis der Gubernanntinne ire Supplication durch denn hernn von Brederode seliger gedachtnis inn irer aller gegenwertigkeit uberreycht lassenn.

Nunn wollenn wier dyeszes orts inn keinen abredenn sein, dasz wier dye erstgedachte Supplication uff der anndernn hernn unnd vom Adell beschehenn annhal-

---

1) Dit besluit werd te Breda genomen, waarschijnlijk in overleg met den Prins en den Graaf van Hoorne (Groen, Archives II, 51), die voor afdoende maatregelen terugdeinsden (Poullet, Corresp. de Granv. II, 663).

2) Dit komt overeen o. a. met het bericht van Wesembeke.

3) Het Protokol zegt nog, dat de Hertogin beraadslaagde met de Vliesridders, of zij hen zou ontvangen: de meerderheid raadde: „das man sie anhoren und allerley groszen ursach zuverhüten freundliche audienz geben solle, dasz sie sich doch ruhig und ehrlich hielten; welchs also beschehen."

4) Het Protokol zegt: „600 starckh".

ten unnd bittenn uffs papyer gebracht, dyeselbige auch nebenn innen habenn ubergebenn helffen [1]).

Dasz sye aber dermassen hochschadlich, uffrurisch unnd sträfflich (wye sye vonn unnsernn missgunstigenn interpretirt unnd uffgeruffenn wirdet) soll gewesenn sein oder dasz sye auch einig unngepurlich uffrurisch wortt inn sich begryefenn habe, solches ist ein eyteler erdichter unngrund unnd in sich selbst der massenn clar unnd offenbar, dasz sich wol zuverwundernn ist, mit wasz vermessenheit gedachte unnszere wyderwertige solche dinge gedenckhen, zu geschweygenn irer Maj. dyeselbige annbrengenn unnd zu verstehenn gebenn dörffen, so doch der innhalt obanngeregter Supplicatio sye desz ungrundts und der unwarheit offenntlich unnd unnwydersprechlich uberweyszet, inn wolcher anndersz nichts dann dasjenige, so zu verhutung der damalsz vorstehennder eusserster gefhar, zu abwenndung desz gemeinenn manns uffrürischenn vorhabenn unnd zu erhaltung irer Maj. Lannd unnd Leute hatte dyenenn mögenn, gesucht unnd begert ist wordenn.

Da mit aber menniglich sehenn unnd mit hennden greyffen möge, wye gar unngutlich unnd gefharlich mit unnsz umbgeganngenn, auch wye unnbestendig unnd unnwarhafftig unnsz dyese ufflage zugemessenn werde, haben wyer nicht unnderlassen kunden, dye obberurte Supplicatio aus dem frantzösischem ins teutsch zu transferiren unnd dyeselbige dyesem ausschreybenn einzoleybenn, derenn unngevarlicher inhalt allso lautet [2]):

---

1) Deze betuiging werpt de bewering, als zou Bauduin of Thoulouse de steller geweest zijn, geheel omver. Uit de confessie van Andelot blijkt echter, dat Thoulouse een eerste ontwerp had gemaakt, dat door Lodewijk te langwijlig werd geacht. (Poullet, l. l.). Zoo is de naam van Thoulouse er aan verbonden geraakt.

2) Vergelijk den franschen tekst bij Groen, Archives II, 80. De

„Durchleuchtige hochgeborne fürstin, gnedige fraw, „dye unndertheniġste grosse treue, so dye unndertha„nen dyeser lanndenn, sonnderlich aber dye Rytter„schafft, gegenn ire anngeborne lanndsfurstenn unnd „oberhernn yeder zeiet getragenn, bewyesenn unnd „erzeigt, ist menniglich bekhannt, auch hin unnd wy„der beruembt, wolche unndertheniġste affection unnd „getreue zuneigung wier, irer Maj. gehorsame vasallenn „unnd unnderthanenn, auch allso zucontinuiren, ja „dyeselbige vonn tag zu tag fortzosetzenn unnd zu„mehrenn ganntzlich gemeynnt seynd.

„Demnach dann wyer gesehenn, inn wasz stannd „unnd wesenn dye sachenn yetzo seind, habenn wyers „viel besser unnd ruemlicher sein erachtet yetziger „zeiet ettwas unndannckhs zu verdyenen, dann dasz „durch unnszere schuld Ewere Hochheyt dasz geringste „solte verborgen oder verhaltenn bleybenn, dasz her„nachmalsz irer Maj. zu schadenn unnd nachteyl ge„raychenn, auch sonsten denn gemeynnen fryedenn „unnd wolstandt unnszeres Vatterlanndts turbiren, „zerryttenn unnd beleydigenn möchte,

„Der unngezweyfeltenn tröstlichenn hoffnunng unnd „zuversicht, mann werde mit der zeiet in effectu be„finden, dasz irer Maj. durch unnsz kein anngeneme„rer nützlicherer Dienst dyesz mals hatt mögenn er„zeigt oder bewyesenn werdenn, derwegenn wyer esz „auch sovil esto mehr darvor haltenn wollen, Euere „Hochheyt werde dasselbige vonn unnsz annderst nicht „dann im besten vermerckhenn unnd uffnemen.

---

vertaling is voortreffelijk. Er was een exemplaar van het rekest gedrukt, dat geheel anders luidde; de edelen verzochten en verkregen van de landvoogdes verlof om het echte verzoekschrift te doen drukken (Groen, Archives II, 87).

„Wyewol demnach wier nicht zweyffelten, dasz allesz „dasz jenige, so ire Maj. hiebevor, wye auch yetzund „vonn neuem der Inquisition unnd strennger obser„vation der Religionsmandaten habenn verordnet unnd „bevolhenn, wolbedächtlich unnd nicht ohne funda„ment unnd ursachenn geschehenn sey, sonderlich „aber derwegenn, damit allesz dasz jenige, so wey„lanndt Keyser Karl hochlöblichster gedachtnis aus „gutter wolmeynung anngestelt unnd verordnet, inn „seiner krafft unnd wyrcklichheit allso möcht erhalten „werdenn,

„Yedoch, dyeweyl dye voränderung der zeiet auch „bis weylenn ein unnderscheyd unnd voränderung der „syttenn, auch der mittel unnd wege zu regiernn mit „sich bringt: zudem, dasz nun ettliche jar hero ge„dachte Placaten der Religions Mandaten (onanngese„henn dasz dyeselbige nicht mitt eusserster scherpffe „exequirt seind worden) [gleich wol] zu vielenn be„schwerungen unnd grossenn unnrath ursach gegebenn,

„So tragenn wier demnach nicht geringe vorsorg, „dyeweyl irer Maj. letzter bevelh unnd resolution nicht „allein kein milterung der Placaten mit sich bringt, „sondern austrucklich vermeldet, dasz dye Inquisitio „ins werckh gerichtet unnd mit der Execution der „Mandaten zum scherpffsten procedirt soll werdenn, „dasz hierdurch der obgemelte unnrath nicht allein „täglich gemehret, sondernn dasz auch letzlich ein „gemeine uffrur unnd dasz enndliche verderben unns„zers vatterlannds ervolgen möchte, wye dann hinn „unnd wyder unnder dem gemeinenn mann deszhal„benn viel augenscheinliche austruckliche vermuttun„genn unnd annzeigungenn vorhanndenn.

„Nun hattenn wyer inn betrachtung solcher vorste„hennder höchster gefhar verhofft, dye herrnn Ordens„rytter oder dye gemeyne stende dyeser lannde soltenn

„zu gelegener zeiet Ewere Hochheit dasselbige ange-
„zeigt unnd zu erkhennen gegebenn habenn, da mit
„allso dye ursach unnd ursprungk solches besorgten
„Ubels zeietlich abgeschafft unnd hinnweg genomenn
„unnd denn erscheinenden fälern unnd mengelnn hatt
„mögen geholfen werdenn.

„Dyeweyl wier aber vermerckht, dasz dasselbige (vil-
„leicht anderer unsz unnbewuster ursachenn halbenn)
„bis ann hero verblyebenn unnd gleichwol dasz unn-
„glückh sich vonn tag zu tag ye lannger ye mehr
„heuffet unnd mehret, auch dye gefhar, tumult unnd
„uffrur albereyt vor der thür ist,

„Hatt unnsz unnszerer eyd unnd pflicht, auch der
„unnderthenigster Affection unnd lyeb halbenn, so zu
„irer Maj. unnd dem vatterland wyer tragenn, inn
„alleweg gepuerenn wollenn, hyermit lannger nicht
„zu verziehenn, sonndernn Ewere Hochheyt dyese ge-
„legennheit zu erkennenn zugebenn.

„Wölches wyer ach sovil esto behertzter unnd mit
„esto freyerm gemut zu thun unnderstanndenn, dye-
„weyl wyer gutte hoffnnung habenn, ire Maj. werdenn
„daszelbige vonn unnsz, alsz den jenigen, wölche dyese
„sach furnemlich mitbetreffenn thut, dye auch ire hau-
„ser, haab unnd guter mehrer teyls uff dem lannd
„unnd uff offnenn feldernn ligenn unnd sich derhal-
„benn vor tumult unnd uffrur billich am meysten zu
„besorgenn habenn, annderst nicht dann mit gnadenn
„unnd guttem vermerckhenn, unnd uffnemenn, son-
„derlich auch inn betrachtung, da denn mehrgedachten
„Inquisitions-Mandatenn mit der scherpffe nachgesatzt
„solte wordenn, dasz unnszer keiner, ja nyemand im
„ganntzen lanndt, vor den Inquisitorn sycher sein,
„sonndernn sich alle zeiet vor denn neydischenn unnd
„geytzigen annträgernn (so irenn theyl der confiscir-
„ten guter zugewartenn) besorgen unnd allso ohne

„unnderlasz, ja alle augenblickh, mit leyb, lebenn, ehr
„unnd gutt inn der Inquisitorn unnd Beamptenn ge-
„nad unnd unngnad [1]) wurden stehenn muessenn.

„Derhalbenn wyer inn erwegung dessenn allesź, sovil
„esto mehr verursacht unnd bewegt seind wordenn,
„Ewere Hochheit dienstlich unnd unnderthenig zuer-
„suchenn unnd zubittenn (wye wyer auch dasselbige
„hiemit wircklich thun), dasz sye inn erwegung dye-
„ser sachenn wichtigkeyt uffs aller baldest ein eigne
„post zu irer Königl. Maj. abfertigen, dyeselben dyeser
„dinng berichtenn, auch vonn unnszertwegenn unn-
„derthenigst bittenn wolle, allsolchem vorstehendenn
„unnd besorgtenn kunfftigenn unrath sovil möglich
„gnedigst vorzokhomenn.

„Dyeweyl aber dasselbige nicht geschehen mag, so
„lang dye vielgedachte Religions-Mandata (aus wolche
„der annffanng unnd ursprung allesz unraths herkho-
„met) in irer krafft unnd wircklicheit stehenn bley-
„benn, so ist demnach ann ire Maj. unnszere unnder-
„thenigste bitte, dasz sye dyeselbige gnedigst absolviren
„unnd abschaffenn wolle, dann solchs nicht allein zu
„verhutung desz eusserstenn verderbenns unnd unnder-
„gangs dyeser lannde hoch vonn nöttenn, sonndern
„auch für sich selbst der billicheit unnd dem rechtenn
„gemesz ist.

„Da mit auch ire Maj. (deren wier zu allenn unnder-
„thenigstenn gehorsam geneigt seind) nicht gedenckhe,
„dasz wyer unnsz (wye dasselbige ohne zweyffel durch
„unnszere misgünstige unnsz arglustiger weyse würdt
„aufgelegt unnd gedeutet werden) unnderstehenn wol-
„lenn, irer Maj. unnszers gefallens zil unnd masz vor-

1) Nog hatelijker is, wat in het oorspronkelijke stuk staat: „ne luy estant laissé pour refuge aultre chose que la seulle dissimulation de l'officier."

„zuschreybenn, so wollenn wyer abermalen unnderthe-
„nigst gebettenn haben, dasz ire Maj. mit vorwyssenn,
„rath unnd verwilligung der gemeynen stennde dyeser
„lannde ein anndere ordnung machenn unnd uff sol-
„che bequeme unnd fuegliche mittel unnd weg be-
„dacht sein wolte, dardurch aller besorgter unnrath
„(darvon hieroben meldung geschehenn) möge verhu-
„tet unnd furkhomen wordenn.

„Wyer wollenn auch Ewere Hochheit hier mit ganntz
„dienstlich unnd unnderthenig gebettenn habenn, sye
„wollenn mittler weyl, bis der Königl. Maj. resolu-
„tion unnd fernnere ordnung uff diesz unszer billich
„supplicirn ervolget, nach irem gutachtenn ein ge-
„meynnen stilstannd so wol der Inquisition alsz auch
„der Execution der obberurtenn Mandaten gnediglich
„gepiettenn, bevelhenn unnd verordnenn.

„Offenntlich demnach protestirende, dasz wyer unnsz
„dasz jenigen, so unnsz schuldiger pflicht halben dye-
„ses fals zu thun gepuret, durch dyese unnszere
„unnderthenigste, wolmeynende erynnerung ganntzlich
„quittiert unnd erledigt habenn wollenn, wye wyer
„unnsz auch desselbenn fur Gott unnd der welt hier-
„mit quittirenn unnd erledigenn, mit dyeser fernnere
„erclärung, im fall sich hinfurthers aus hinlässigkeit
„oder aus ursachenn, dasz man dyeszen dingenn nicht
„inn zeietenn gethan, einiger ferrner unnrath, uffrur
„unnd blutvergiessenn zutragenn unnd ervolgenn
„wurde, dasz wyer unnszeres theyls, als ob wyer
„dyesze vor augenn erscheinnende gefharlichheitenn
„verschwiegenn hetten, darann gar unnd ganntz khein
„schuld habenn wollenn.

„Enndtlich wollen wier Gott denn Allmechtigenn,
„dye Königl. Maj., dye herrnn Ordennsrytter, Ewere
„Hochheit Räthe unnd unnszer gewyssenn hier mit
„zu zeugenn nemenn, dasz wyer hyerinnen anndersz

„nichts dann dasz jenige, so getreuenn uffrichtigenn „vasallenn unnd dienernn irer Maj. zu thun gepuret, „gehanndelt unnd darmit unnszere schuldige pflicht „mit nichten vergessen oder uberschryttenn habenn, „derowegenn Ewere Hochheit wyer sovil esto mehr „hier mit unnderthenig bittenn inn zeieten gepurliche „fursehung zu thun, darmit fernnerer unnrath ver„huetet werde."

Ob nun dyese Supplicatio irer Maj. unnd dero lannden unnd unnderthanen so hoch schädlich, ob sye so uffrurisch, ob sye so hochstrafflich, ja, ob auch einig unngepürlich wort darynnen begryeffenn sey, dasz unnsz mit billicheit unnd ohnne cavillation zu unguttenn gedeutet oder uffgenomenn mög werdenn, solches achtenn wyer aus dem inhalt gedachter Supplication in sich selbst so clar unnd offennbar sein, dasz esz keines fernnernn erclärens, disputierenns oder auslegenns bedörffe.

Wasz hatt dann dye unwarhaffte Calumniatores unnd neydische annträgere bewegt, dye Königl. Maj. solcher unngegründter dinge zu berichtenn? Warumb habenn wier so hoch gesündigt, dasz wier dasz jenige, so zu verhutung vieles unnraths, auch irer Maj. unnd dero lannden unnd unnderthanen zu guttenn hatte geraychenn mögenn, uffs papyer gebracht? Warmit hatt dye Ritterschafft miszhandelt, das sye dye obgeschryebene Supplication der Regentin mit aller gepurlicher reverentz unnd bescheidenheit übergebenn [1])? Mit wasz fug unnd billicheit khan man dye unnderthanen inn unguten verdenckhen, wann sye vermögennn der göttlichenn, naturlichenn unnd weltlichenn rechte bey irer verordneter obrigkeit, inn vorste-

1) Uitgeschrapt: „unnd anngebracht".

hennden gefarlichheiten umb hülff, Rath unnd beystannd annsuchenn unnd das eusserst verderbenn iresz vatterlannds zuverhuttenn unnd abzowenndenn bittenn? Hatte man so hoch gesundigt, dasz man dasz fundament, dye wurtzell unnd haubtursach allesz entstandenenn unnd bisz aff dyese stunnd ervolgtenn unnraths (nemlich dye unchristliche Inquisition) abzoschaffenn unnd dye geschwinde Executionsmandata ganntzlich zurevociren unnd abzothun begert hatt? Ist auch hyerinnen weytter oder mehr gesucht wordenn, dann dasz jenige, so dye Gubernantin hernachmalsz durch ein uffgerichtenn vertrag (davon hierunden meldung geschehen soll), ja dye Königl. Maj. zu Hispanien selbst, alsz der billicheit gemesz eingegannggen unnd gewilligt hatt?

Khann man der Ritterschafft so hoch verargenn oder zu unguttenn uffnemenn, dasz sye ire obrigkeit vor dem eusserstenn verderben und endtlichenn unndergang irer lannde unnd leute, schuldiger unnd naturlicher pflicht nach, gewarnet? Ist nicht ein jedere obrigkeit vermöge der göttlichen, naturlichenn unnd weltlichenn Rechte schuldig ire unnderthanen unnd meniglich inn irenn anlegennden beschwerung gutwilliglich annzuhorenn? Wye khann dye Rytterschafft inn ubergebung vielgedachter Supplication sich so hoch vergryeffenn habenn, so doch jüdenn unnd heydenn gepurlicher weyse zu supplicirnn ist frey gelassenn?

Wyer achtenns in warheit darvor, dasz ein yeder ehrlyebennder, so dye offtberurte Supplication mit unnparteyischenn augenn ansehenn unnd erwegenn will, ohne einige unnszere fernnere annzeige leichtlich befindenn unnd judicirn werde mögen, dasz die Königl. Maj. zu Hispanien solche der Ritterschaft hyerinn erzeigte unnderthenigste, treue wolmeynung, beschehene

erynnerung, warnung unnd bitte viel mehr zu sondernn gnadenn vermerckhen unnd uffnemenn dann der unwarhafften calumniatorn erdachtem unwarhafftem anbringenn einige gehör oder glaubenn geben unnd zustellenn solte.

Uff wölche derer vom Adell ubergebene Supplication hochgedachte Gubernantin sich nachvolgennder gestalt ercläret unnd ad marginem libelli supplicatorii hatt schreybenn lassenn [1]): ire Hochheit hatte der Supplicantenn begernn ausz dem innhalt yrer ubergebener Supplication vernomenn, unnd were demnach bey sich entschlossenn yemandenn zu irer Maj. abzofertigen, der irer Maj. dye Supplication uberanntworttenn unnd darneben allenn möglichenn vleysz (wye dasselbige ire Hochheit am bequemestenn unnd bestenn befindenn wurde) anwendenn solte, dardurch ire Maj. den Supplicantenn zu willfarnn bewegt möcht werdenn, wölche sich auch zu irer Maj. anndersz nichts dann aller gnadenn, irer anngeborner sanfftmütigkeit unnd gutigkeit nach, soltenn versehen.

Unnd hab ire Hochheit albereyt, ehe unnd zuvor dye Supplicantenn ankhomen, benebenn den Ordennsryttern [2]), irenn Rathen unnd geheymbdem Rath anngefanngen ein Moderation der Religions Mandaten zuzostellenn, desz vorhabenns, dyeselbige irer Maj. zuzoschickhenn, wolche man auch dermassenn geschaffenn befinden werde, dasz meniglich (wye ire Hochheit verhoffenn) darmit wol zufrydenn sein soll.

---

1) Zie ook hiervan het oorspronkelijke stuk bij Groen, Archives II, 84.

2) Deze waren in de laatste dagen van Maart door de landvoogdes naar Brussel ontboden, zoodra zij bericht ontvangen had van het te Hoochstraten verhandelde. Zie over het gesprokene in de vergaderingen van deze heeren: Paillard, p. 80 suiv.

Unnd demnach Irer Hochheit authoritet unnd gewalt (wye dye Supplicantenn selbst vernunfftiglich erachtenn kündten) sich so ferr nicht erstreckhe, dasz sye dye Inquisition unnd Religions Mandaten begerter massenn einstellenn möge, neben dem dasz sich auch mit nichtenn gepurenn wolle, das dasz lannd ohne Religion gelassenn werde, so wölle Ire Hochheit sich versehenn, dye Supplicanten werdenn zufryden sein, das solches allesz ann Ire Königl. Maj. (wye obenn vermeldet) gelanngt werde.

Esz wollte auch Ire Hochheit mittler weyl bis uff Irer Maj. Resolution und wyderanntwort dye verordnung thun, dasz dye Inquisitores ann denenn ortenn, da sye bis an hero gewesenn, desz gleichenn auch dye Officiers unnd Beamptenn, inn irenn bevehlenn unnd ämptern bescheydenntlich procedirnn unnd hanndlenn sollenn, da mit nyemandenn ursach sich zu beclagenn gegebenn werde; wye dann Ire Hochheit sich gleicher gestalt versehenn wölle, dye supplicanten werdenn sich yres theyls hinwyder dermassenn erzeigenn unnd verhaltenn, dasz nicht vonn nöttenn sein werde, andere mittell unnd wege ann dye hannd zu nemenn.

Ire Hochheit wolte auch nicht zweyfelenn, hochstermelte Königl. Maj. werde durch sondern möglichenn vleysz, so Ire Hochheit zugebrauchenn unnd anzowenden gemeint, sich gnedigst dahin bewegenn lassenn, dasz dye anndere lannde der Inquisition auch enntladenn werdenn, wye dann Ire Maj. sich uff der hauptstette in Brabant ubergebene Supplication allbereyt ercläret, dasz sye darmit nicht solten beschweret sein.

Nachdem auch Ire Hochheit sich unngezweyffelt versehenn, das dye Supplicanten nicht gemeint seyenn, dye alte Religion, so in den selben Lannden gebreuch-

lich, umbzokheren, sonndernn dye selbige viel mehr nach allem irenn Vermögenn handhabenn zu helffenn, so wölle Ire Hochheit auch sovil esto behertzter unnd freyer bey Irer Maj. annhaltenn, auch allen möglichen Vleysz annwenden, da mit den Supplicanten dasz jenige, so sye begert habenn, gnedigst gewilligt unnd zugelassenn werde.

Wölchs so genedige, milte unnd gütige anntwortt [1]) dye Rytterschafft gewyszlich nicht wurde bekhomenn habenn, wann dye obengeschryebene Supplication dermassenn hochschädlich unnd uffrurisch (wye sye durch unnszere miszgunstige gefherlicher weyse unnd mit unwarheit interpretirt unnd aufgeleget wirdt) gewesenn were.

Kurtz nach dyesenn hatt mann vor nötig erachtet, jemandenn aus denn hernn mit vielgedachter Supplication, zusampt der begryffnenn Moderation [2]) der Religions-Mandaten (derenn Copia zu end dyesz ausschreybenns hernach volget), zu Irer Maj. in Hispanien abzofertigenn, unnd seind nach gehabter Deliberation zu solcher schickhung der Marggrave vonn Berge [3])

---

1) In zijn brief van 16 Juli zegt Lodewijk, dat zij weende van woede bij het aanhooren van het verzoekschrift. Pontus Payen legde deze tranen anders uit, als door droefheid veroorzaakt (I, 136). Zie daar nu twee opvattingen, beiden natuurlijk door de stemming der berichtgevers te verklaren. Payen spreekt van de „schijnbare" tevredenheid der Edelen.

2) De geheele Moderatie staat in het „Summier Protokoll" beschreven, in 54 artikelen verdeeld.

3) Hij vertrok in het begin van Juli: de heer van Montigny was reeds den 29sten Mei naar Spanje vertrokken. Bergen ging zooveel later, omdat hij door een beenwond te Brussel was opgehouden.

unnd der herr vonn Montigni benomt unnd verordnet wordenn.

Mittlerweyl hatt dye Gubernantin durch ettliche geheimbde Räthe [1]) dye obgedachte Moderation ettlichen particular Stenden heimlicher weyse vorhalten lassen unnd sich unnderstannden, dye selbige mit verheyszungen unnd bedrawungen dermassen zugewynnen, dasz verhoffenlich allgemach ein Stannd nach dem anndern in gedachte Moderation consentirn unnd willigen solte [2]).

Esz hatt aber solche der Gubernantin vorhabende practikh unnd Intentio kheinen effect oder wirckliche it erlanngen mögenn, dann dasz dye Stennde mit mehr anngeregter Moderation, in wolcher kein sonndere milterung oder gnade begryeffen ward, dann allein, dasz denen, so vonn der Papistischenn Religion einmal abgefallenn unnd hernachmalsz wyderkherenn unnd umbthun wurden, ann statt desz fewers dasz schwert (ecce dye genad) [3]) gedeyen unnd wyderfharenn solte, durchaus nicht seind zufrydenn gewesen.

Als nun dye Gubernantin vermerckht, dasz die Moderatio, wolche nicht ordenlicher weyse mit vorwyssenn gemeyner Stende verfertigt, sondern durch ettliche particular personnenn ires gefallenns geschmydt

---

1) O. a. Egmont in Artois en Vlaanderen, Aerschot in Henegouwen.

2) De Staten van Artois, Henegouwen, Namen, Doornik en Vlaanderen werden geraadpleegd, die van Brabant eenigen tijd later (Wesembeke, p. 216). Overal hadden de beraadslagingen in het diepste geheim en in zeer korten tijd plaats in Mei 1566 (van der Haer, pag. 214). Het protokol zegt, dat Namen, Valenciennes, Vlaanderen en Brabant 24 Mei geraadpleegd werden; bezwaren maakte men vooral tegen Art. 3, 13, 28 en 30 der Moderatie.

3) Deze woorden geven den algemeenen indruk weder, door de „Moorderatie" te weeg gebracht.

war wordenn [1]), bey den Stenden ebenn so wenig als auch dye Religions Mandaten platz hatt finden mögenn unnd dasz uff dyese weyse nichts ausgerichtet oder zu erhaltenn sein mocht,

Hatt sye anngefangen gutte Vertröstung zugebenn, dasz inn kurtzem anntwort aus Hispanien khomen unnd alsz dann dye Stende ins gemeyn (wye breuchlich) zusamen beruffenn unnd ettwasz fruchtbarlichs ausgericht unnd [2]) geschlossenn solte werdenn.

Wye nun dye Ritterschafft nebenn dem gemeynnen Mann gesehenn, dasz dye Gubernantin nicht mit den samptlichen Stennden, sonder allein mit ettlichen aus inen [3]), allenn herkhomen, privilegien unnd gebreuch der Nyderlannden austrucklich zu entgegen, hatte hanndlen lassenn; dasz auch sye sich unnderstanndenn, dye einenn mit verheyssung, dye anndernn mit bedrawung zu gewynnen; zu dem, dasz dye jenigenn, so billich bey berathschlagung unnd abhanndlung dyeser sachenn hatten sein sollenn, enntweder gar nicht darzu erfordert, oder aber so gar spatt beruffenn wurdenn, dasz sye sich kurtze der zeiet halbenn nicht bedenckhen kundten, habenn sye anngefanngen

1) Viglius en Assonleviile waren de vaders van het decreet, dat tegen half April in den Geheimen Raad behandeld was. Verder hield men Granvelle, Morillon, Titelmans en del Campo voor medewerkers aan de Moderatie, maar ten onrechte.

2) Uitgeschrapt: „gehandelt."

3) Zie hierover Wesembeke, p. 208 suiv., en Paillard, Huit Mois, p. 100 suiv. Men begon met de Moderatie voor te leggen aan de minst zelfstandige gewesten. Brabant werd zelfs eerst niet opgeroepen; Vlaanderen na Artois, Henegouwen, Namen en Doornik, hetgeen tegen de gewoonte was. De noordelijke provincien: Holland, Zeeland, Gelderland, Friesland, enz., werden niet eens opgeroepen (van der Haer, pag. 216; Archives II, 124).

ein grossenn argwonn, verdacht unnd miszwarenn gegenn dye Hertzogin zu fassenn [1]).

Wolcher argwohn auch vonn tag zu tag aus aller hand ursachen, judicien unnd vermutungenn, sonnderlich aber derohalben ye lennger ye mehr wachste unnd zuname, dyeweyl ettliche der neuenn Bischöve, Inquisitorn unnd Geistlichen sich aller hannd beschwerlicher unnd schrecklicher draw- unnd schaltworte hen unnd wyder, auch in denn offentlichenn predigtenn, taglichs vernemen unnd hörenn lassen [2]); zu dem, ob wol dye Ritterschafft sich dessenn bey der Hertzogin ettlich mal beclagt, dasz doch solches allesz vergeblich unnd ohne einige frucht oder gepurlichs einsehenn abzwingen (?)

Daraus dann letzlich ervolget, dasz der gemeyne Mann auch uff dye zusamen verpflichte herrnn unnd vom Adell selbst aller hanndt argwohn unnd verdacht, als ob sye vonn innenn soltenn verlassenn werdenn, geworffen hatt. [3]).

Hierzu hatt auch nicht geringe ursach gegebenn der uffzug Irer Maj. wyderanntwort ausz Hispanien, so inen in zweyen Monaten zugesagt, aber sich bis im viertenn Monat hatt verweylt [4]). Neben dem dasz auch

---

1) Deze stemming van de edelen en het volk ten opzichte van de landvoogdes vindt men uitgedrukt in verscheidene brieven uit die dagen, in de Archives uitgegeven. Zie ook Payen, p. 154. Het „Summier Protokoll" spreekt ook van de verdrijving van drie edelen uit het Hof van de Hertogin, omdat zij het Compromis hadden geteekend. Deze zaak wordt in de Archives uitvoerig behandeld. Zie later.

2) Brandt, Histor. der Reform. I, 282.

3) Dit had plaats in de maanden Mei en Juni 1566: de stemming der bevolking tegenover de bondgenooten was toen inderdaad vrij ongunstig, en met eenige reden, na de verwachting, die men van het Compromis had gekoesterd.

4) Het antwoord van Philips op het smeekschrift kwam eerst 12

dasz geschrey hen unnd wyder erschollenn, dasz Ire Königl. Maj. mit dem Cardinal von Granvella unnd einer grossen annzal Spannier unnd Italianer herauskhomen unnd gedachte vom Adell unnd anndere Irer Maj. gehorsame unnderthanenn alsz Rebellenn unnd uffrurische zum aller scherpffsten unnd ernstlichsten wurde [uberfallen unnd] straffen [1]); dasz auch inn Italia unnd Teutschlannd [2]) aller hannd werbung unnd bestallung zu solchem effect vorhanden werenn.

Da nun dasz gemeyne volckh, so allbereyt gar erschrockhen, bewegt unnd verbittert ward, solche drawwortte noch taglich horte unnd bey sich nicht wyssenn mochten, waran sye warenn, habenn sye letzlich besser unnd rathsamer sein erachtet ire Religion frey, offentlich unnd rund zu bekhennen [3]), dann dasz sye dye selbige lannger dissimilirn unnd doch der straffe, ein weg so wol als den anndern, soltenn gewertig sein.

Derhalbenn sye ire Predicanten, wolche sye zuvor heimlich gehaltenn, an vielen ortten (erstlich aber zu Anntorff) [4]), doch ausserhalb denn Stattenn, inn frey-

---

Aug. 1566 te Brussel aan: het gaf concessiën, maar . . . het was reeds te laat: in Vlaanderen was de beeldenstorm reeds begonnen. Strada V, 198 wijst ook op het gevaar, door dit uitstel veroorzaakt.

1) Uitgeschrapt: „unnd rachen."

2) Vooral hertog Erik van Brunswijk lichtte troepen met bestemming naar de Nederlanden, waarover de Prins omstreeks half Juli bericht ontving (Archives II, 144).

3) Archives II, 119.

4) In het Vita Junii, p. 245 staat, dat Antwerpen hierin het voorbeeld van Vlaanderen volgde (Strada V, 211; Pontus Payen I, 155). Antwerpen was het middelpunt der beweging onder het volk: men vond er Calvinisten, Lutherschen en Anabaptisten in grooten getale. Verder waren Doornik en Valenciennes de hoofdplaatsen (Pontus Payen I, 156).

enn feldernn, offenntlich uffzostellenn, predigten zuhörenn unnd psalmen zusingenn haben anngefanngenn [1]).

Nach dem aber bald hernach dasz geschrey hen unnd wyder wasz auskhomen, dasz dye Gubernantin den Beampten solte bevolhenn habenn, sye inn irenn predigten zu uberfallenn unnd zuverhindernn, habenn sye sich in besorgung des selbigen mit rustung unnd wehrenn, ein yeder nach seinem vermögen, gefest gemacht unnd ire predigtstette zum besten verhutet unnd verweret, damit sye sich vor unbillichem gewalt unnd uberfall ettlicher massenn schutzenn unnd handhabenn möchten [2]).

Wier künden aber dyesz ortts, zu esto grundlicherm bericht unnd zu mehrer unnszerer enntschuldigung, nicht unnderlassenn kurtzlich annzuzeigenn, dasz vielhochgedachte Gubernantinne unnsz durch dye obgemelte beyde herrnn, den Marggraven vonn Berge unnd den vonn Montigni, kurts vor irem abreysenn naher Hispanien [3]) (darvon hieroben meldung geschehenn) hatt annzeigenn lassenn, Ire Hochheit weer inn gewysze erferung khomen, dasz wier neulicher tag in einem hause zu Brussell bey dem printzenn vonn Condé gewesenn [4]) unnd mit ime aller hanndt be-

1) Reeds in Juni 1566 beklaagden zich enkele onderteekenaars van het smeekschrift over de openbare prediking (Archives II, 128). Het „Summier Protokoll" noemt Antwerpen, Mechelen, Gent, Brussel, Douay, Valenciennes en Amsterdam als plaatsen, waar deze geschiedde (Zie ook Paillard, Huit Mois, p. 133 suiv).

2) Vooral te Valenciennes hadden in Juli 1566 gewapende predikingen plaats (Archives II, 147).

3) Dit moet dus geweest zijn omstreeks half Mei van het jaar, daar Montigny den 29sten Mei Brussel verliet.

4) De Prins van Condé, het hoofd der Fransche Protestanten,

schwerlicheittenn der Königl. Maj. zu Hispanien, auch dero Lannden unnd unnderthenenn [zu nachteyl unnd schaden], hattenn practicirt unnd gehandelt, dessenn Ire Hochheit sich ob unnsz nicht wenig thate befrembdenn.

Wye wier nun das selbige vernomen, unsz auch darnebenn zu erynnernn gewust, dasz unnsz mit solchem zumessenn gantz ungutlich, ja in warheit gewalt unnd unrecht geschehe, dann wyer solche Dinge neymals in unnszernn synn genomen, viel weniger bey dem von Condé gewesenn oder ettwas Irer Maj. zugegen zu practicirnn unnderstanndenn,

Habenn wyer bey unnszerm eyd, denn wyer desz halb geschworenn, betheuert unnd erhaltenn, dasz dem selbenn, wye villeicht Ire Hochheit mit ungrundt mochte bericht sein wordenn, nicht allso sey, unnd demnach gebettenn, dasz Ire Hochheit unnsz solcher ungegrünndter ufflage enntweder gnediglich enntschuldigt haltenn oder aber dye unnwarhaffte annträger, so solche Dinge von unns ausbracht, namhafft machenn wolle, damit wier dasz jenige, so unnsz ehrenn halbenn unnd zu darthuung unnszerer unnschuldt gepurenn wölte, gegen sye vornemen möchtenn.

Wier habenn auch denn obgemelten beydenn herrn [1]) vermittelst obberürts unnszers eyds vermel-

---

stond natuurlijk in betrekking tot de Nederlandsche Calvinisten; wij hebben evenwel geene juiste berichten omtrent de toenmalige verhouding der Nederlandsche en Fransche Edelen, hetgeen niet vreemd is, daar zulke onderhandelingen met vreemde potentaten zeer voorzichtig moesten behandeld worden. De heer van Lumbres was de voornaamste tusschenpersoon bij de besprekingen tusschen de Nederlandsche Edelen en Condé (Zie zijn vonnis bij van Vloten, Nederl. Opstand tegen Spanje, blz. 156). Nog in 1574 was hij de onderhandelaar van den Prins in Frankrijk.

1) Uit hetgeen hier volgt, blijkt misschien, dat de beide afgezan-

det unnd der Königl. Maj. vonn unnszert wegenn annzuzeigenn gebettenn, dasz weder wyer noch yemandt aus unnszern mit-Confoederirtenn bundtsverwannten desz vorhabenns werenn, einige neuerung vorzunemen oder ettwas thätlich annzufanngen, sonndern dasz wyer es einmütiglich bey dem innhalt unnszerer ubergebener Supplication woltenn bewendenn unnd bleybenn lassenn; dasz wier auch annderśz oder weytter nichts thettenn suchenn, dann dasz dye leut durch ettliche particular personenn nicht dermassenn, wye ein zeiet lanng geschehenn, molestirt, geängstigt unnd angefochtenn möchtenn werdenn.

Uber dasz habenn wyer unnsz auch ganntz guttwillig erpottenn, im fall hochstermelte Königl. Maj. unnszerer person halben, als ob wyer dye vom Adell unnd andere Irer Maj. unnderthanenn zu unbillichenn Dingenn bewegenn unnd anreytzenn thetten, einigen argwon habenn unnd dero halben vor rathsam ansehenn wurdenn, dasz wyer unnsz aus Irer Maj. Lannden hinweg thun soltenn, dasz wier nicht allein Irer Maj. hierynnenn allen unnderthenigstenn gehorsam leystenn unnd erzeigenn, sonndern auch einen leyblichenn eyd schwören woltenn, dye zeiet unnszers lebens in Irer Maj. Erbnyderlannden nicht mer zu khomenn [1]).

Darnebenn aber truegenn wyer nicht geringe be-

---

ten door Margaretha eigenlijk naar Lodewijk waren gezonden ten einde te vernemen, wat er waar was van de geruchten, dat de Edelen zich tot tegenstand gereed maakten en troepen verzamelden; Lodewijk's antwoord geeft duidelijk te kennen, dat de Edelen inderdaad reeds voorbereidende maatregelen hadden getroffen en dat de partij onder hen, die op het gebruiken van geweld aandrong, hare plannen wist door te zetten. Velen zagen hiertegen op en verlieten allengs de zijde der verbondenen.

1) Zie blz. 186 en 189.

schwärung, dasz Irer Maj. Gubernantin, Räthe unnd anndere solchen böszen verdacht unnd hochstschädliche Impressiones unnd vermutungen ohne einige unnszere schuld unnd verursachung gegenn unnsz unnd andere unszere mitbundsverwandten hatten unnd doch dye annträgere unnsz nicht vermelden noch annzeigenn woltenn.

Da nun sye inn solchem irenn unnbillichen argwohn unnd verdacht fortfarenn unnd wyer von inen ferrner allso geschmehet unnd beschuldiget werdenn soltenn, hatte Ire Maj., aus hohem von Gott begabtem verstannd, gnedigst unnd wol zu ermessenn, dasz unnsz unnd anndern unnzzern mitverpflichtenn herrnn unnd vom Adell ehrenn unnd leybs gefhar halbenn mit nichtenn gepüren wolte, das selbige inn dye lenggde vonn inenn zu leydenn unnd zu dulden, dardurch dann andersz nichts dann weytterung unnd uneinigkeit (dye doch wyer viel lyeber verhutet sehenn woltenn) wurde muessenn ervolgenn.

Dann uff denn fall dye Gubernantinne unnd ire Räthe solche ire gefaste impressiones, argwohnn unnd verdacht gegen unnsz unnd anndere confoederirte herrnn unnd vom Adell nicht fallenn lassenn, sondernn darynnen continuirnn unnd furtfarenn unnd doch Irer Königl. Maj. inn dyesenn sachenn nichts esto weniger rathenn soltenn, hatte auch ein yeder geringverstendige ohne grosse muehe leychtlich zu ermessenn, dasz ire Rath unnd annschläge unns unnd gemeynner Ritterschafft zwar zu geringem vortheyl unnd nutzenn geraychenn, sonndernn dasz dye selbige viel mehr dahin wurdenn dirigirt unnd gerichtet werdenn, das mann gegenn unnsz [1] [(ongeachtet unnszerer unnschüldt)] alsz Rebellen unnd Ketzernn mit

1) Uitgeschrapt: „unverschuldeter weyse."

eusserster scherpffe procedirnn unnd unnsz jämerlicher unnd erbärmlicher weyse hinrichtenn unnd austylgenn solte.

Darausz dann dye obgedachte beyde herrnn selbst vernunnfftlich unnd wol abzonemenn hattenn, wye beschwerlich, ja unmöglich, esz sein würde, ein solche grosse mennige vom Adell unnd andern uff obgesatztenn fall inn ruehe zu erhaltenn, sonndern dasz sye inn besorgung kunfftigs unnd stettigs uberfalls sich ohne zweyfell mit gepurlicher defension unnd gegenwehr zu [1]) schutz unnd erhaltung irer personen, haab unnd guter inn zeietenn wurdenn versehenn unnd gefast machenn, dasz sye auch unnszers erachtenns [2]) mit billicheit nyemand in unguttenn wurde konden verdennckhen.

Habenn demnach dye beyde herrnn freuntlich gebettenn, dasz sye bey hochermelter Gubernantinne vonn unnszert wegenn zum besten annhaltenn unnd befurders wolten thun helffen, da mit Ire Hochheit dye beschwerliche Impressiones unnd unbillichenn verdacht gegenn unnsz wolle sinckhenn unnd fallenn lassenn. Im fall aber bey Irer Hochheit ye nichts zu erhaltenn sein solte, alsz dann der Königl. Maj. unnderthenigst zu vermeldenn, dasz wier benebenn anndernn unszernn mittobligirten herrnn unnd vom Adell tringennder unnd unvermeydlicher nott halbenn henwyder nicht wurdenn umbgehenn kunden zu mehrer unnszerer sicherung ein annzal reytter unnd knechte, nemlich 4000 pferdt unnd 4 regimente knechte, uff unnszern Credit zubewerben unnd uffzobringen, da mit wir unnsz vor unbillicher gewalt unnd besorgtem uberfall unnszerer miszgunstigenn

1) Uitgeschrapt: „abwendung unge."

2) Uitgeschrapt: „verhoffens."

so vil esto besser schutzenn, schirmen unnd vertheydigen möchtenn, unnd anderer gestalt nicht, daruber wyer zum bestenn unnd zierlichstenn protestirt habenn woltenn [1]).

Esz hatt aber dye Hertzogin nicht allein vonn irer gefaster meinung nicht ablassenn oder abstehen wollen, sondernn hatt auch unnsz unnd andere herrn unnd vom Adell beschuldigt, alsz ob wyer Irer Maj. unnderthanen zu den offentlichen predigtenn unnd zur wehr zu greiffenn soltenn gerathenn habenn, dasz sich doch zu den ewigenn tagenn inn warheit nicht befindenn soll.

Als nun wyer benebenn der samptlichen Confoederirtenn Ritterschafft vermerckht, dasz dye Hertzogin in irem vorhaben oberzelter massenn fortzofahrenn unnd unnsz allenn unnrath zuzomessen gemeynnt; zudem dasz auch vonn denen vom Adell viel grosser unnd hefftiger clagenn [2]), [welche sie auff gnugsame eingenomene Informationes, so noch zum teil vorhanden, schriftlich verfassen], wye man mit inenn [3]) [unnd andern guten leuten, so der religion halben verdacht, (onangesehen obgemelter von der Gubernantin widergebener anntwort unnd zusage)] inn den Stattenn unnd uff dem Lannd so ubel [4]) [mit aus-

---

1) Uit dit bericht zien wij, dat de Edelen reeds in Mei erkenden zich gereed te maken tot tegenstand. Sommigen onder hen raadden reeds dadelijk na het sluiten van het Compromis tot het gebruiken van geweld; de invloed van den Prins en andere gematigden deed toen dit plan opgeven. Onder Lodewijk's correspondentie vonden wij brieven van zijn broeder Jan van Juni 1566 over het verzamelen van krijgsvolk in Duitschland, waarmede Jan zich toen bezig hield.

2) Het volgende is geschreven met de hand van Lodewijk zelven.

3) Met de hand van Lodewijk.

4) Met de hand van Lodewijk.

sagung aus haus unnd hoff, verleustung unnd einnemen irer guter, auch ettlicher entleibung unnd mord rechtlicher civil und offentlich] umbgienge [1]), täglichs ankhamenn,

Habenn unnszere ettliche, nemlich der Grav vom Berge, der vonn Culenberg, der vonn Brederode seliger unnd wyer, vor rathsam erachtet zu Lyer zusamenn zukhomen, wölches auch ohne einige hälung offentlicher weyse allso ervolget [2]).

Daselbsten wyer unnder anndern erstlich erwogenn unnd berathschlagt, wye unnd wölcher gestalt wyer unnszere unnschuldt, dasz wyer nemlich zu den offenntlichenn versamblungen unnd predigtenn mit gegewehrter hand zu khomen weder rath noch thatt gegebenn, an tag bringen möchtenn; zum anderm, ob auch einig mittel oder weg möchte gefundenn werdenn denn gemeynenn Mann durch erynnerung, betrawungen oder sonstenn vonn seinem vornemen abzowenndenn. Unnd ist demnach fur gutt anngesehenn worden, ettliche aus denn gemeynden unnd predicanten, so zu Anntorff dergleichenn dinge albereyt anngefanngen hattenn [3]), zu erfordern, wölchenn un-

---

1) Reeds in April had de Hertogin drie edelen van haar hof ontslagen wegens deelneming aan het Compromis. (Zie blz. 228). Lodewijk protesteerde uit naam der verbondenen, maar te vergeefs, daar Margaretha kortaf antwoordde, dat het haar „loysible" voorkwam, „comme a chacun de moindre qualité, de licencier ses serviteurs selon que bon luy semble." Zie ook Brandt, Historie der Reform. I, 282.

2) Van deze samenkomst te Lier was ons weinig anders bekend dan hetgeen in de vonnissen van later gevangen genomen personen wordt gevonden. Zij werd gehouden ten huize van den heer van Bermont in het laatst van Juni (Strada V, 204; van Vloten, Nederl. Opst. tegen Spanje, blz. 158). De vier genoemde edelen komen voor in het vonnis van Stakenbroek, schout van Lier.

3) Hierdoor stelde men zich in betrekking met de leiders van de

gevarlich nachvolgende meynung ist vorgehaltenn wordenn:

Dasz wyer dyese manyer, wye sey anngefanngenn im feld mit gewehrter hannd zusamen zukhomen, ganntz frembd, uffrurisch unnd seltsam befinden theten; kundten unnsz auch des selbenn gnugsam nicht verwundernn, inn erwegung, dasz darausz viel unnraths unnd böszes nottwendiglich mueste ervolgenn.

Dann erstlich war zu besorgenn, dasz mann dardurch dye Königl. Maj. dermassenn wurde irritirn, bewegenn unnd verbitternn, das sye dasz jenige, so dye Rytterschafft ann Ire Maj. begert, (nemlich dasz sye den miltern weg fur dye hand nemenn wolte) esto weniger oder gar nicht wurde wollenn bewilligen.

Zum anndernn, dasz dye zusamen verpflichte herrnn unnd vom Adell, dye doch alle gefhar (dessenn sye sich billich zu bedanckhen hetten) uber sich genomen, bey der Königl. Maj., der Gubernantinne unnd denn Ordenns Rytternn in grossenn verdacht unnd argwohn khemenn.

---

synoden, die sedert Mei 1566 te Antwerpen werden gehouden. François du Jon, Taffin, Sylvain en Peregrin de la Grange hadden daarin veel invloed.

Dat er onder de edelen van het Compromis velen waren, die de openbare prediking verafschuwden, was bekend o. a. uit de Archives, waarin men enkele brieven hierover vindt. Van het officieele protest der vier hoofden van het verbond bij de predikanten van Antwerpen wist men niets. Lodewijk zelf blijkt toen ook nog tegen de predikingen te hebben gewaarschuwd en wij kunnen ons dit zeer goed verklaren, wanneer wij ons herinneren, dat Lodewijk — gelijk andere edelen — weinig sympathie had met dergelijke volksbewegingen en met de Calvinistische leer en zijne predikers in het algemeen.

Uit de Liersche vonnissen (van Vloten, blz. 158) blijkt, dat te Lier gepredikt was door Mr. Jehan en Mr. George. Zijn dit niet zeer waarschijnlijk de Antwerpsche afgevaardigden Taffin en Sylvain geweest?

Zum drittenn, dasz dasz gemeyne volckh hierdurch zu tumult unnd uffrur ye lennger ye mehr [bewegt] wurde, der gestalt, dasz esz letzlich auch seiner ordenntlichenn obrigkheitt hinfürters irenn gepurlichenn unnd schuldigenn gehorsam nicht wurde wollenn erzeigen unnd leystenn, dyeweyl dann wyer dye predicanten vor dye Authores, annfenger unnd hauptursacher, wölche dasz volckh zu solchen dingenn anreytzenn thetten, hielten [1]).

So wollten wyer ann sye, nicht allein umb iren particular verdachts willen, sonndern auch derhalben, dasz innen, alsz dye sich Christenn rhuemeten unnd im Mynisterio werenn, mit nichtenn gepuren wolte, dye leut zu solchem ufflauff zubereden unnd anzureytzen, ganntz gnedig unnd gunstiglich gesonnen unnd begert habenn, dasz sye dasz volckh wyderumb zu frydenn unnd ruehe, auch dyese sache [2]) [unnd das offentlich Exercitium aeternum irer Religion] bisz zu desz Konigs wyderantwortt einzostellenn, vermanen wolten.

Daruff sye sich nachvolgennder gestalt ercläret.

Wye wol sye sich zu erynnernn wüstenn, dasz inenn nicht gepurenn wolte yemandenn zu ufflauff oder

---

1) Lodewijk en de zijnen beschouwden dus de predikanten, onder wie vooral Moded en Junius zich in dit opzicht onderscheidden, als de verantwoordelijke personen voor de toenemende gisting onder de bevolking. Hoe de predikanten zich verontschuldigden, ziet men verder in den tekst: ook zij werden medegesleept door de beweging, die zij hadden doen ontstaan. Junius erkent later, dat de predikanten tot de openbare prediking geraden hadden. Zie hierover Dr. van Langeraad, Guido de Bray, vooral Bijlage C; dit werk verscheen tot mijn spijt te laat om het nog met vrucht voor deze uitgave te gebruiken.

2) Met de hand van Lodewijk.

unnrueh annzureytzen, so were es doch an dem, dasz sye vonn denn unnderthanen zu den offenntlichenn predigtenn getrungenn unnd gezwungen wurden; da sye sich auch dye selbige zu thun verweygertenn, were nicht gewyssers zu besorgenn, dann dasz der gemeyne Mann sich unnderstehenn wurde noch grösser tumult unnd uffruhr annzofanngen, dye Inquisitores unnd geistlichenn todt zu schlagenn unnd denn Reychenn durch dye Heuszer zu lauffenn; derhalbenn sye innen auch zu verhüttung grössers unnraths offenntlich zu predigenn so vil esto weniger bedenckhens machen kundtenn.

Dagegenn wyer explicirt unnd inenn denn abscheyd gegebenn, dasz wyer solch ir halszstarrig vorhabenn ann die Regentinne woltenn gelangen lassen; unnd möchten sye sich dessen gewyszlich zu unnsz versehen, da esz unsz solte bevolhen worden, dasz wyer dye erstenn sein wolltenn, dye sye vonn solchem irem ungepürlichen versamblungenn mit gewalt unnderstehenn werdenn abzotreybenn [1]).

Uff wolch unnser beschehenn vorbringenn sye sich enndtlich dahin ercläret, dasz sye allenn möglichenn vleysz annwenden wolten, da mit sye dasz volckh von tumult, ufflauff unnd unruehe abmanen unnd abhaltenn möchtenn. Yedoch woltenn sye gebettenn habenn, da ja bey dem gemeynen Mann nichts solte mögenn erhalten worden, dasz man das selbige inenn (den predicanten), dye dessenn khein schuld truegenn, nicht zumessen oder zurechnenn wolte.

Dem allenn nach ist zu Lyer geschlossenn wordenn,

---

1) Dit ondubbelzinnige antwoord der hoofden van het Verbond der Edelen geeft duidelijk te kennen, dat zij toen zeer tegen de openbare prediking waren; na den Beeldenstorm gaven zij toe aan het verlangen des volks uit vrees voor nog meer ongeregeldheden.

dasz man den obgemeltenn beyden punctenn, nemlichenn derer vom Adell particular beschwerung unnd dann dasz unnwarhafftige zumessenn, alsz ob wyer denn gemeynenn Mann zu den offenntlichenn predigtenn unnd vergadderungenn annreytzenn, auch frembdes volckh ins Lannd zu bringen unnderstehen soltenn, annlanngende, nicht besser abhelffenn oder vorkhomen kündte, dann dasz man aus dem grund gehanndelt, ein gemeyne zusamenkunfft der ganntzen Confoederirten Rytterschafft bestimpt unnd einen yedernen bey seinem eyd gefraget hette, ob er auch zu solchenn offenntlichen vergadderungen unnd versamblungen desz gemeynnen Manns yemals gerathenn, da mit man allso bey der Regentinen sich esto besser enntschuldigenn, auch so vil esto leychter zu denn Remediis unnd mittelnn khomen möchte.

Unnd ist demnach zu solcher zusamennkunfft ein Stättlin, Sainct Troy genant, dem Bischof vonn Luttich [1]) [zustendig], ernannt wordenn, daselbsten auch dye Ritterschafft am 14 Julii gedachtes 66sten Jarsz erschyenenn [2]); unnd habenn anfannglich unnder anndern vorgelauffenenn hanndlungenn unnd berathschlagungenn, samptlich unnd ein yeder aus innen inn sonderheit, bey irenn leyblichenn eydden erhaltenn unnd betheueret, dasz sye zu denn obgedachtenn predigtenn unnd versamblungen desz gemeynenn Manns weder rath, that, hulff oder annleyttung gegebenn habenn [3]).

---

1) Lodewijk had door Villiers met den bisschop onderhandeld over de keuze van St. Truyen als plaats van samenkomst: tegen de begeerte van den bisschop, die de landvoogdes van de zaak verwittigde, ontvingen de burgers van St. Truyen de Edelen in de stad (Strada, V, 204).

2) Deze datum stond reeds vast.

3) Duidelijker bewijs voor de onschuld der meeste Edelen aan de openbare prediking was wel niet te geven.

Wye nun dye Ritterschafft oberzelter massenn zu Sainct Troy versamlet gewesenn, hatt der herr Printz unnd der Grav vonn Egmont (so damalsz zu Düffle, 200 meyl wegs vonn Anntorff, waren), ann sye begeret, dasz sye yemanden aus inenn zu Iren Gnaden unnd Lyebdenn abordnenn unnd schickhen woltenn; den selbigenn hettenn sye vonn wegenn der Hertzogin ettliche sachenn, so inenn allenn zum bestenn khomenn möchtenn, annzuzeigenn.

Daruff dye samptliche Ritterschafft den graven Culenborg unnd den herrnn vonn Brederode abgefertigt [1]), wolchenn vonn dem herrnn Printzenn unnd dem Graven vonn Egmont nachvolgennde meynung ist angezeigt wordenn:

Dye Hertzogin vonn Parma unnd Placenntz, Irer Maj. Gubernantinne, hatt kurtz verschienener zeiet denn Marggravenn vonn Berge

---

1) De samenkomst te Duffel had 18 Juli plaats. Oranje en Egmont hadden last van Margaretha om te onderhandelen met de te St. Truyen vergaderde Edelen. Strada V, 205, en van der Haer, p. 224, zeggen, dat er meer anderen bij waren (Corresp. de Marg. p. 120); Lodewijk noemt alleen de voornaamsten. Zoo zegt hij ook niet, dat Hoorne bij den Prins en Egmont was.

SUMMIER PROTOCOLL.

Was durch den Hern Prinzen dem Graff von Culenburg und Brederode, so aus der versamlung zu S. Troyn zu S. F. G. abgefertigt, vorgehalten.

Dasz [1]) I. H. den Marquis von Bergen und den herrn von Montigni in Hispanien zu seiner Mt geschickt, Ir alles zuverstehen zugeben und ire Supplication zupresentieren. Nhun wissen sie, die bundsverwandten, sich wol zu erinnern irs erbietens, so sie hiebevor gethan haben, ins Konigs und Irer Hochheit dienst zuleben und zusterben, gleich wie Ire Hochheit auch, iren zusag noch gnugsam eingedenck, biszher derselben nachkommen und ordnung gegeben habe, dasz der inquisition und placcaten halben nichts thetlich furgenommen oder newerung eingefurt worden; also versehe sich I. H. noch jederzeit, das sie irer zusag nach werden dem ungeburlichen und unordlichen wesen der sectairen stewern und wehren helffen, wie das ehrlichen frommen getrewen vassaln und dienern zustehet, sonderlich dieweil die sache sich ganzlich zu einen gemeinen aufrhur schicte und frembde auslendigen sich auch mit einlassen, und under denen

1) Dit verhaal van het te Duffel gesprokene komt overeen met dat bij van der Haer, p. 225, en Strada V, 205. Het hier medegedeelde is iets uitvoeriger.

die Franzosen [1]), die diesen landen von altem her feind und zuwider seind. Und wie wol sie in anfang irer Supplication iren erbieten noch nicht anders verstanden, als suchten sie hierdurch das heil und wolfahrt des vatterlands, so sehr doch nhun wol auch gehe das gemein geschrey under dem volck, das sie hierdurch ein ursach gesucht, die gemeinen offenen predigten anzufuhren, und seynd dieselben mit irem willen und befelh auffkhommen.

Damit sie nhun solchen bosen argwon von inen ableinen und werck bezeigen, das ire Supplication dem Konig zum besten und dem gemeinen vatterland geschehen, so werde von noten sein, das sie mercklich die predigten abschaffen und verhindern, daraus man schliessen konne, das ire meinung und furhaben gut seye; und sollen derhalben kein misztrauen gegen den Konig fassen, bei dem man nichts kein tyranney gegen seine underthenen, sonder alle gute und miltigkeit gespurt und erfahren hat; den sei nog gute hoffnung, Kon. M[t] werde das, was geschehen, in vergesz stellen und verzeihen, wen es nhun hinfurt nicht mehr geschehe, wie sie den zum offtermal inen zum besten und zu irer entschuldigung an I. Kon. M[t] geschrieben haben.

Culenburg und Brederode wollen nichts antworten, sondern der Guvernantin meinung ihren Bundsverwandten anbringen.

Hierauff wolte der Herr von Brederode und der Grave von Cullemburgk keine antwort geben, sie hatten den iren mitbundsverwandten solchs zuvor also angezeigt; bedanckten sich genug undertheniglich ires guten geneigten willen und schieden von einan-

---

1) De vrees voor Fransche inmenging had een grooteren invloed op de stemming der landvoogdes en in het algemeen op den gang van zaken, dan men pleegt aan te nemen.

der; und also durch obgeruerte beyde Herrn den Bundsverwanten, die zu S. Troin noch lagen und warteten, solchs anbrachten [1]).

Die Evangelischen zu Antorff und Tournay beschicken den tag zu S. Troyn und ubergeben der vereinigten Ritterschafft eine Supplication.

Mittler zeit als der tag zu Dufflen gehalten ward, kamen zu S. Troin zu den Bundtsverwanten ettliche gesandten von dem volck [3]), so die predigten auffgericht hatten [4]): von Antorff, von Tournay, auss Flandern und von uberall, entschuldigen sich aller unordnung, so etwas beyneben den predigten furlieff; und das das volck also mit gewelter hand hierzu keme, zeigten ursach an, das sie niemandt hetten, darauff sie sich verlassen mochten, und das sie gar von niemandt versichert weren; derhalben, da mit man nicht unversehens inen allen die gorgel absteche und sie uberfiele, so versehen sie sich nach irem besten, wie es geriethe, das sie sich ir weib und kinder verthei-

27 Julii [2]).

1) De voorstelling van van der Haer: „Respondent Geusici delegati" etc., is niet juist. Beter zegt Strada: „Brederodius ejus colloquii capita, novem erant, litteris commissa, Trudonopolim ad socios defert etc. Uit Pontus Payen blijkt, dat er nog het een en ander te Duffel gesproken is. Lodewijk spreekt er hier niet verder van, omdat hij alleen de hoofdzaken behandelt.

2) Deze data staan op den kant van het Ms. en zijn wel door een tijdgenoot maar niet door Lod. zelf geschreven. Misschien door den secretaris, die het stuk gebruikte.

3) Zie over deze samenkomst: Paillard, Huit Mois, p. 168. De heer Paillard gebruikte onuitgegeven documenten. Hij zegt evenwel (p. 175), dat de gedeputeerden der Consistoriën ook te *Duffel* aanwezig waren. De wijze, waarop Lod. dit verhaal begint: „Mittler zeit etc.", doet mij daaraan twijfelen.

4) De afgevaardigden waren: de la Grange van Valenciennes, Junius en Moded van Antwerpen, en een onbekende (Paillard, p. 169; van Langeraad, de Bray, Bijl. blz. XXXIV).

digen konten. Doch wo die Ritterschafft sie wolle in iren schutz nemen, erbieten sie sich, das volck mit allem fleisz dahin zu halten, das sie die waffen ablegen solten. Gaben hiemit der Ritterschafft ein Supplication uber dieses inhalts [1]):

Inhallt gemelter Supplication.

„Die Kauffleut und gemeine mann wissen sich nicht „gnugsam zu bedancken gegen E. G. und Ehrnves„ten, das sie, angesehen das untregliche joch der In„quisition und placcaten, vor ettlichen monaten sich „entschlossen, ehe allerley ungnad und undanck zu „verdienen und auf sich zu laden, den zu der unleid„lichen underdruckung der Inquisition und irer Com„missarien lenger zuzusehen. Die Supplicanten aber, „demnach sie gesehen, das inen durch E. G. und E. „einen solchen zugang gemacht ist worden, iren eiffer „und glauben, so sie lenger in verborgen nicht halten „konten, zu offentbaren, haben bey sich rathsam be„funden nicht lenger hinder dem berg zu halten, son„der furtt zu rucken, und haben vor einen monat „ongefehrlich sich offentlich versamlet und gepredigt, „irem gewissen gnug zu thun. Dieweil sie aber ge„nugsam vernommen, das man sie durch allerley „mittel understeht zu trennen und die predigte des „evangely, so schon in den hertzen des volcks tieff „eingewurzelt, zuverstoren, auch dieweil die ober„kheiten ins gemein alle darwider seyen, so haben „sie bedacht bey [2]) . . . . „(das vertrawen, so sie zu Got haben, und wegen der „billichkeit irer sachen), sie mochten eine zuflucht

---

1) Het stuk staat in de Archives II, 159, het toont den toeleg om de Edelen te compromitteeren.

2) Onleesbare plaats. In het fransch staat: „où ilz pourroyent avoir refuge, après la confiance" etc.

„finden; und da sie schon lang her und dar gesehen, „finden sie nicht dan allerley trawwort, heimlichen „practicken und anschlegen, das Vieh [1]) des herrn „zuverstrewen.

„So haben sie derhalben niemandt, auf den sie sehen „mochten, als E. G. und Ehrnfesten, deren gunst „und gnaden auch beystand in der zeit, dar mit sie „undertheniglich ausschreyen und begeren mogen, „gentzlich hoffend E. G. und E. werden keins wegs „gedulten nach zu lassen, das von wegen irs glau- „bens und predigte des evangely inen enig gewalt „oder unbillichkeit zugefugt werde. Bitten derhalben „ganz underthenichlich umb Gottes willen, E. G. und „E. wollen sie gnedichlich in Irn schutz und schirm „annemen und sie gegen ire feinde vertheidigen, da mit „inen von wegen der ubung irer religion kein ver- „hinderung oder betrubung geschehe; und damit sie „E. G. und E. guten willen gegen inen und den ge- „meinen frieden und wolstand des vatterlandes zu „erhalten besser, versichert seyen, bitten sie, das ett- „liche vom Adel darzu deputiert und verordnet wer- „den her und dar durch alle quartier zu ziehen, damit „sie allerley vorstehende trubsal vorkommen und ver- „hindern mogen, biss so lang durch die gemeinen „stende dieser landen, so derhalben, wie sich das ge- „burt, versamlet sein, hierin anders verordnet wurde. „Umb solche E. G. und E. wolthat werden die Sup- „plicanten desto mehr verbunden sein Gott fur E. G. „und E. gluck und wolfart zubitten, auch leib und „gut darbey, zu erhalten des lieben vatterlandes, auff- „zusetzen, etc.

Der Ritterschaft anntwort uf vorgehende Supplication.

Hierauff die Ritterschafft, als ohne deren rath und

1) fr. troupeau.

vorwissen das gemein volck die predigten angefangen hatte, sich bedachten, ob sie inen schutz und schirm zusagen wolten; jedoch zuletzt gaben sie inen die antwort [1]), das sie den gemeinen man versichern, das inen von wege der Religion kein leid oder gewalt zugefurt werden solte, bis so lang durch die gemeine stend dieser landen, semptlich versamblet, anders verordnet wurdt; doch mit dem geding, das sich das volck zuchtig und messig helt und dem allenn sich underwerffen werde, so die gemeinen stende semptlich schliessen und ordnen werden, gleich wie es die Ritterschafft zu thune gentzlich gesinnet sey.

Werden ettliche aus der vereinigten Ritterschaft abgeordnet, mit der Regentin zu handlenn.

Hiernach ettlich tag, demnach sie sich gnugsam auf antwort dessen, so inen die Hertzogin hiebevor hat furhalten lassen, berathschlagt, auch was sie weiter hochgedachter Regentin zu erkennen geben wolten, damit das land zufrieden blieb, haben sie einen ausschuss gemacht, demnach der hauffen sehr grosz und einem jedern nicht gelegen nach Brussel zu ziehen [2]), und ettliche deputiert [3]) mit voller Commission mit der Hertzogin zu handlen, und seind also von einander gezogen.

22 und 23 Julii.

Als nhun die deputierten gen Brussel ankommen

27 Julii und 28 [4]).

1) Zie ook dit in de Archives II, 161. Deze verklaring werd geteekend door eenige gedeputeerden, dezelfden, die later te Brussel met de landvoogdes onderhandelden. De afgevaardigden der Consistorien waren echter met dat antwoord niet tevreden. Zij drongen op een nader antwoord aan en schijnen ook betere toezeggingen ontvangen te hebben.

2) De armoede van sommige Edelen was zoo groot, dat zij de reis naar Brussel niet konden ondernemen.

3) Er waren 12 gedeputeerden, door het volk „de 12 Apostelen" genoemd (Strada V, 205).

4) De heer Paillard spreekt over dezen datum op p. 186 zijner

und einmal oder zwen zu hoff sich sehen liessen [1]), lieff das gemein volck mit groszen hauffen zu; auch war viel frembdes volcke alda, so nach der antwort verlanget und begerten newe zeitung zu horen; also begerte die Hertzogin, das sie nicht semptlich, sonder iren ettliche, da mit das volck nicht also zulieffe, mit ir handeln solten [2]). Machten sie ir ein beschwerlichkeit hierin, dieweil sie alle semptlich gleich Commission hatten und gleich ein leib waren. Ubergeben also [3]) I. H. ein schreiben des inhalts, wie folgt.

Supplication, so durch die deputirten der Regentin ubergeben.

„Durchleuchtige, Hochgeborne Furstin, etc., genedige „fraw etc. Wir, die bundtsverwandte Ritterschafft, „konnen E. H. nicht gnugsam volndancken des gne-„digen erbietens, so E. H. gegen uns den 18en lauffen-„des monats durch den Herrn Prinzen von Uranien „und den graven von Egmondt hat thun lassen. Thun „uns auch underthenigstlich bedancken E. H. fleiss, „so sie in denn gegenwertigen sachen anwendt; ver-„hoffen, ob Gott wil, es werden der Herr Marquis von „Bergen und der Herr von Montigni, als hochversten-„digen herren, die sachen bey Kon. Mt dahin rich-„ten, das Ire Mt unser Gottes (?) gemuet gnedigst er-

---

studie en komt m. i. terecht tot de conclusie, dat de Edelen den 28sten (misschien in den avond van den 27sten) kwamen en den 30sten het rekest aanboden, nadat zij den 29sten eene korte audientie hadden gehad. Groen stelt de aanbieding ten onrechte op den 26sten.

1) Dit moet dan op den 29sten gebeurd zijn. (Gachard, Correspond. I, 444).

2) Zij maakte dus reeds *dadelijk* bezwaren om hen te ontvangen ter aanbieding van het rekest.

3) Zij boden het stuk dus met hun twaalven aan. Zie over de houding der Edelen tegenover het verlangen der landvoogdes: Reiffenberg, Correspondance de Marg. p. 133.

„kennen wurdt und das wir es nicht anders meinen, „als wie wir in unser Supplication vermeldet; und „begeren noch nichts anders denn in S^{r} M^{t} und E. H. „dienst zu leben und sterben, seind auch nie anderer „meinung gewesen. Und ob wol E. H. nach ubergebung unserer Supplication fur sich nichts attentiert „oder kein newerung eingefuhrt, so seind doch die „amptleute und obrigkeiten umbher E. H. schreiben, „an sie gethan, nicht nachkommen, sonder haben nach „wie vor furtgefahren in krafft der Inquisition und „Religions- mandaten den leuten hand anzulegen und „gefencklich zu halten, das wir doch achten, es ge„schehe E. H. wille und meinung strack zugegen. „Soviel dan, als wir zugesagt, lassen wir uns bedunc„ken, wir haben denselben, semptlich und ein jeder „in sonderheit, gnug gethan und haben auch uber „das unsren eussersten fleis angewend, das gemeine „volck in ordnung zu erhalten und die predigten zu„verhindern, haben aber bis her nicht dem gemeinen „man iren argwon, so sie inen aus dem ausszug der „antwort aus Hispanien eingebildet, aus dem Sinn „bringen konnen, dan uns verheissen war innerhalb „zweyen monaten nach uberreichung der Supplication „ein antwort zu geben. Item den argwon, so sie „gefasset hatten, das man ettliche stend besonders „hat zusammen beruffen, nicht wie breuchlich; des„gleichen, das man inen teglich trawet und uns auch, „und das selbige in den predigten von der Romischen „religion predigern und andern geistlichen. Diesse und „dergleichen ursachen haben das volck zu iren predigen „und zu iren offentlichen versamblungen anbracht, „damit sie auch noch alzeit furtfahren, und haben sie „solches offentlich bekent und angezeigt, auch horen „lassen, das sie wol leiden mogen, das E. H. wisse, „wie es gewesen were ohne unsere Supplication und

„fleisz, so wir darvor und darnach angewend haben;
„sie hetten irs gewissens halben, wie sie sagen, nicht
„so lang warten konnen.

„Das aber E. H. von auslendern uns hat anzeigen
„lassen, so sich . . . . . . soll E. H. wissen, das so
„offt und dick sich auslender und frembden hierin
„zubegeben oder ettwas anzufangen understehn wer-
„den, wir die ersten zu pferd sein wollen, inen zube-
„gegnen und zuverhindern. Das aber in dieser sach
„wir oder andere nicht mogen zusammen halten gegen
„ettliche vassalen und underthenen des konigs, befin-
„den wir diesmal des konigs nutz nicht, sonder e con-
„trario das verderben dieses landes, dieweil der ge-
„meine man und wir alle uns auff die gemeine stende
„dieser landen beruffen. Und geschieht uns hieran
„grosz unrecht, das E. H. uns verdencke, als ob wir
„das volck zu den predigten und offentlichen versamb-
„lungen angereget haben; da wir doch semptlich
„und sonderlich understanden haben auff allerley weise
„sie zu verhindern, da mit unrath und unordnung, so
„daraus entsprossen mochte, vermieden bliebe.

„Dieweil wir sie aber nicht in keinen weg uberre-
„den konnen, so haben wir sie lassen besinnen, wie
„sie es am besten verstanden, und seind auch das
„selbe genugsamen ein jeder fur sich dar zu thun und
„war zu machen bereit. Das aber ettliche under uns
„seyen, so die predigte fur gut halten und loben, dar-
„umb das sie derselben religion, das leugnen wir nicht.
„Jedoch wird sie ir glauben nicht verhindren, der
„Kon. M[t] treulich zu dienen, wie sie uns semptlich
„und sonderlich solchs zugesagt und versichert; und
„hat nie keiner von uns das volck angeregt solchs
„zu thun, sonder es darvon abgehalten; haben aber
„bisher aus obengezeigten ursachen bey inen nichts
„ausrichten konnen. Wo aber E. H. einige mittel

„wisset, hierzu dienlich, wolle sie uns das selbe ver-
„melden, so seind wir gantz willig uns darzu gebrau-
„chen zu lassen. Haben unsers handels halben keine
„mistrawen noch bose zuversicht zu dem Konig, son-
„der erkennen seine gute und miltigkeit; wunschen
„auch nicht anders von hertzen, den das S. M[t] zugegen
„were, eine und andere partey anzuhoren; zweiffels
„ohne S. M[t] wurden bald geburlichen weg und ord-
„nung finden. Wir halten auch nicht darfur, das
„wir ettwas begangen hierin, das S. K. M[t] vergessen
„oder uns verzeihen darffe, sonder man wird befin-
„den, das wir I. K. M[t] trewlich gewarnet in unser
„Supplication vor unrath, so schon zum teil albereit
„begegnet, welchs S. Mt. in gnaden erkennen und ein
„gnediglich gefallen daran haben; und bedancken uns
„auch undertheniglich E. H. gnedige und gunstige
„schreiben, so sie von wegen dieses handels an I. M[t]
„gethan und thun.

„Doch wie dem allem, gnedige furstin, soll E. H.
„uns in keinen ungnaden auffnemen, wen wir ettwas
„freymutiger uns erkleren, wie es uns umbs hertz ist.
„Es hat uns lengst wollen beduncken, bedunckt uns
„auch noch, das E. H. ein grosz mistrawen gegen uns
„empfangen habe, aus ursach, das sich E. H. noch
„bisher so fremd und unwillig erzeigt hat, bis so lang
„das wir von hochermelten Herrn zu Duffle anders
„vernommen haben. Das selbe mistrawen ist ursach,
„das sich viel gegen uns auffgelehnt haben und ett-
„liche under den selben auch so weit gerathen, das
„sie gegen uns offentlich sich vielerley dingen ver-
„mercken lassen, und drocken heraus gesagt, sie wol-
„ten uns bald die kopff zerschmissen haben, wen sie
„dessen befelh hetten. Und damit sie das volck auff
„uns verhetzten, machten sie inderzeit viel solches
„geschrey, das von des Kunigs heruber kommen, werde

„er uns wie rebellen und auffrhurischen straffen, und
„dergleichen, wolchs zu langwerig were zu erzelen. Wie-
„wol wir uns nhun dessen zu beklagen lange hiebevor
„gute ursach gehabt hetten, so seind wir doch noch
„bisher stillschweigend furuber gangen. Aber die lang-
„werige zeit und auch allerley heymliche anschlege
„und practicken, darhinder wir kommen seind und
„noch teglich kommen, daraus uns grosze gefahr ent-
„stehen mochte, haben uns gezwungen, das wir un-
„sere freunde an gewissen orten auch besuchen lassen
„und sie umb hulff und beystand, wo fern man weiter
„etwas thetlich gegen uns und das gemein volck fur-
„nemen wurde, gebetten, und sonst umb keiner an-
„deren ursach willen; darzu uns das grosze mistrawen,
„so E. H. gegen uns gehabt, gezwungen und gedrun-
„gen. Bitten E. H. derhalben, sie wolle diese un-
„sere versicherung zum besten auslegen, dieweil sie
„umb alles guten willen, unser leib und gut nemlich
„zu verwaren, geschehen ist. Und unser gedancken
„nirgends anders hin gestanden seind, den der Kon. M^t^
„zu dienen und des vatterlands wolstand zu erhalten.
„Hetten auch gern andere mittel, die nicht so gefehr-
„lich, zu unserer versicherung angenommen; haben
„aber keine andere finden konnen, nhur E. H. zu-
„bitten, das uns die selbe versichere und gebiete
„allen Ordens herrn dieser landen, das selbe auch zu
„thun, das man gegen uns noch gegen die vassaln und
„underthenen I. M^t^ strack zu oder durch umbschweiff,
„thetlich oder in ander manier, von wegen unsers
„bunds und Supplication nichts wolle furnemen. Die-
„weil aber under gedachten Ordens herren der herr
„Printz, der von Egmont und der von Horn mehr
„gelegenheite umb unsere sache wissen, als die andern,
„und aber noch viel dinge furfallen mochte, darvon
„wir handlen musten, so bitten wir E. H., sie wolle

„denselben befehlen, das sie uns hinfurt mit irem „raht beystand thun wollen und uns in iren schutz „nemen; das auch solch E. H. befelh dermassen ver-„sehen und bekrefftigt sey, das sie volles gewalts und „absolute handlen und ordnung geben mogen, wo sie „das dem ganzen land aussen und innen von noten „sein erkennen werden. Und dies bedunckt uns das „einige sichere mittel sein, darauff wir und das ge-„mein volck uns verlassen mochten. Den hochge-„melte Herrn der dapfferheit und gemuts seind, das „sie alles Kon. M^t und dem vatterland zum besten „anschlagen und uns auch nicht zusagen, das sie uns „nicht auffrichtig halten wurden. Demnach wir aber „wissen, das E. H. solchs nicht absolut sonder nhur „auff weitern bescheid bewilligen und thun mag, so „bitten wir das die selbe zustimme, einen zu Kon. M^t „wolle abfertigen, das S. M^t gleichen befehl hochge-„dachtten herren zustellen wolle und vollen gewalt, „wie oben, geben, damit wir durch ire hulff desto „freymutiger uns mogen in S. M^t dienst gebrauchen „lassen, bis so lang S. M^t durch bewilligung gemeiner „stende dieser landen anders verordnen wurde.

„Zum letzten, Durchleuchtige etc., demnach wir zu „St. Troin versammlet waren, ist uns eine requeste „(wie oben) von den kauffleuten und einwohnern „dieser landen uberreicht worden, beyneben middli-„chem bericht, wie sie willens, das sie gern die waf-„fen ablegen wollen, wofern E. H. uns wolle vergon-„nen, das wir sie versichern mogen, das inen irer reli-„gion halben keine uberdrang oder leid zugefuhrt werde, „bis so lang andere versehung durch die stende dieser „landen geschehen mochte. Sonst wissen sie niemandt, „darauff sie sich verlassen konnen. Und demnach sie „mochten mittler weil, wen inen dieser hoffnung abge-„schniden wurde, mit den frantzosen in einige bundt-

„niss einlassen, haben wir E. H. solchs underthenig-
„lich nicht vorhalten sollen, da mit E. H., was Kon.
„Mt und diesen seinen landen am furtheyligsten sein
„moge, verordnen konnen, etc. etc.

„Hiemit widerumb protestierend, das, wo ettwas „unglucks einstund, wir derhalben kein schuld mehr „haben wollen; und wollen unser gebur und schuldige „pflicht hiemit quittirt haben. Sonst in anderen seind „wir, wie inderzeit, E. H. bis in den tod zudienen willig „und geneigt, wo uns die selbige nhur thut gebieten."

Als nhun die Hertzogin dies schreiben verlesen [1]) und dem von Egmont und Hachicourt befelh gegeben mit den deputierten zu handlen und inen die antwort anzuzeigen, an sie auch zubegeren, das sie groszes wesens und geschreys halben durch den von Egmont und Hachicourt [2]) hinfurter ire sachen anbrachten und nicht selbst zu hoff kemen, des zulauffs halben, so under dem gemeinen volck war, hat der von Egmont und Hachicourt inen angezeigt, was die Hertzogin befolhen [3]), und darauff sie widerumb zu antwort gegeben, wie folgt.

Antwort der Regentin auf vorgesagte Supplication und der deputiertenn replic.

„Durchleuchtige [4]), etc. Der Graf von Egmont hat

---

1) Zij was in het eerste oogenblik zeer vertoornd over den toon van het stuk (Groen, Archives, II, 178). Lodewijk zwijgt hier over de onaangename woorden, die van weerszijden bij deze gelegenheid gesproken werden. Zie Paillard, p. 188.

2) Hij was lid van den geheimen Raad.

3) Margaretha was vol wantrouwen ten opzichte van de plannen der Edelen, en droeg Egmont op, aan hen nadere verklaring van het stuk te vragen.

4) Dit stuk wordt genoemd „l'esclaircissement": Zie Lepetit, II, 113.

„uns angezeigt, wie E. H. begeren etliche puncten in „unserem vorigen schreiben weiter erklert zu haben. „Ob uns nhun wol dunckt, das solchs begeren nhur „zum weiteren auffschub geschieht, jedoch so haben „wir, E. H. befehl nachzukommen und damit unser „billich einhaben desto besser bekant werde und nie-„mandt ursach habe das selbe unbillich auszulegen, „diesen fernern bericht gern undertheniglich thun „wollen.

„Und fur das erst, da Ewere H. begert, das wir die „ort namhafft machen, da man die leut weiter gefeng-„lich eingezogen, und warumb das selbe beschehen, auch „ob im schon alse sey, das E. H. darumb kein wis-„senschafft habe; sagen wir, das zu Tournay [1]), zu „Isle, zu Bergen in Hennegaw, zu Lire, zu Ate, zu „Bruessel, zu Gend und an andern orten viel personen „nach der handt seind gefenglich angenommen wor-„den umb der religion willen und in krafft der reli-„gions mandaten, wie E. H. gnugsam erfahren wird, „so sie sich derhalben will erkundigen.

„Zum anderen, das E. H. begert zu wissen, was wir „fur fleisz angewendt haben, das volck zuzammen zu-„halten und die predigten zuverhindern; sagen wir, „das E. H. moge zu den Consistorien und kirchen-„dienern einer jedern provinz schicken, wurd E. H. „erfahren, was wir fur arbeit hierin gehabt und das „wir unser zusag gnug gethan.

„Zum dritten, da E. H. begert zu wissen, wie es zu „sey gegangen, das sich das volck beklagt, das etliche „particulier stend nicht geburlicher weise und wie „breuchlich ist zusammen beruffen werden seyen; sa-„gen wir wol, das uns das nicht geburet dar zu thun,

1) Zie v. d. Haer p. 229, waar juist dezelfde plaatsen worden genoemd en blijkbaar het officieele stuk is gebruikt.

„dieweil es von dem volck also allegiert wurdt; doch „so haben sie uns so viel zu verstehen geben, das „gewohnlich, das man die stende aus Flandern vor „denen von Artois beruffen, solchs seye nicht ge- „schehen.

„Auch in zusamenberuffung der andern stenden „ettliche person darzu beruffen seyen, so darzu nicht „pflegen berufft zu werden, und andere, so man pflegt „zu beruffen, hab man bleiben lassen, oder ja auffs „wenigst es inen so spat kund gethan und zuge- „schickt, das die andern schon bey einander gewesen, „ehe inen die brieffe zukommen. Auch haben sich „ettliche gesandte von stetten beklagt, das sie ubereilet „und keine zeit gegeben worden ire relation zuruck „zuthun zu irem ordinario, sonder haben auff der stat „mussen antworten; darzu hab man inen keine co- „peyen der moderationen wollen zulassen kommen, „sich zubedencken, noch zeit gegeben sich zu berath- „schlagen, wie breuchlich, und hab man furgewend, „E. H. hab solchs also befolhen. Auch das heimlich „brieffe seyen geschickt worden an ettliche particular „gubernatorn der stetten, das sie die gesandten und „andere vom Adel solten mit guten worten auff ir „seite bringen. Haben darneben angezeigt, es seye „nicht moglich, E. H. musse wissenschafft darumb „haben; das haben wir also kurtzlich, die lenge zu „vermeyden, hiemit einzuverleiben nicht umbgehen „sollen. Da E. H. begert zu wissen, was fur trawwort „oder heimliche practicken und anschlege uns fur- „kommen seyen, sagen wir, das kurtz auff unsere „ubergebene Supplication wir gnugsam vermerckten, „das viel herrn, auch ettliche Ritter des Ordens, sich „unszer gantz und gar entschlagen und unser gesel- „schaft geflohen haben, als ob wir gegen die M^t^ etwas „verbrochen oder ..... rebellionen begangen hetten,

„und handeln und prackticiren viel mals under inen „heimlich, das sie hiebevor nicht pflegten zu thun; „haben auch ettliche von iren verwandten und freun- „den gewarnet, das sie sich mit uns nicht verbinden, „sonder ir ehr und die gefahr, so uns zu gewarten, „wen der Konig heruber kommen werde, zu beden- „cken; haben solchs auch gegen etlichen gethan, so „sich schon unserm bund underschrieben hatten, und „theten inen grosze verheissung, sie wolten verschaffen, „das inen verziehen werden und gegen sie weiter „nichts furgenommen solte, so fern sie sich von uns „absonderten. Und dieweil die selben herren sein, „so ir stim auch im rath haben, ist gut zugedencken, „das sie demnach uns zuwider den Konig nicht an- „ders underweisen und rathen, nhur uns zum gros- „ten nachteil. Dergleichen seind schon soviel cour- „riern aus Hispanien kommen ohn einigen bescheid „auff unsere Supplication; zeigen auch an, es seye „inen ausdrucklich verbotten mit keinen particularen „briefen sich zu beladen.

„Zu dem seind wir aus Franckreich in der warheit „von glaubwurdigen leuten berichtet, das S. M^{t} ein „pass begert vor ein gros anzal Spanisch kriegsvolck, „begeret auch weiter gleiche hulff von den Koningen „und iren rath, als seine M^{t} inen im nechst verlauffe- „nen krieg in Franckreich zugeschickt hat gegen die „Hugenoten. Weitter wissen wir, das der Hertzog „von Savoyen I. M^{t} hulff zugesagt, wen sie mit heeres „gewalt alher kommen wolle. Derhalben er auch auff „den reichstag gen Augspurg zum Key. M^{t} einkommen, „I. Key. M^{t} die anschleg und furhaben zu offenbaren, „so er gegen das Niderland furhette. Darzu wissen „wir, das die geistlichen haben extra ordinarie furge- „streckt funffmal hundert dausent gulden, die leicht- „lich zu vermuten, das dieselben gegen uns gebraucht

„werden sollen, wie sie sich auch schon albereit be-„rumpt. Zu dem so haben uns die Ritter des Ordens „nie keine versicherung thun wollen, das der Konig „und E. H. nichts thetlich gegen uns wolten furne-„men. Dis alles und dergleichen mehr vermutungen „haben uns bewegt, das wir an andern Orten versi-„cherung, doch in groszer beschwerung, haben suchen „mussen. Und damit E. H. nicht gedencke, das es „in Franckreich seye, so bekennen wir offentlich, das „es in Deutschland ist.

„Da E. H. begeren zu wissen, wen wir verstehen „durch die underthenen und vassalle des Konigs, sagen „wir, das wir alle die meynen, so in diesen landen „wohnen und die unsere Supplication und Compromis „beyfallen.

„Und letztlich was die versicherung belangt, darvon „in vorigem schreiben gedacht, wissen wir unsere „mitbundsverwandten mit nichten zufrieden zustellen, „es seye dan, das E. H. mitbegerten, den Herrn Rit-„tern des Ordens, sonderlich aber den dreyen obbe-„nenten, zuversicheren und zusagen, das sie zwischen „dem Konig, Ewere Hochheit und uns mittler sein „wollen, doch das solch Ir befelh E. H. an Ire wur-„den nicht benemen, sonder das sie alles aus dersel-„ben E. H. befehl thun sollen. War ists, es werden „etwas andere Gubernatoren der landen solchs nit im „besten verstehen, das jenige so wir begeren: das hier-„nach keine knechte oder kriegsvolck angenommen „werden, weder innen noch ausserhalb dem lande, „nhur allein von wolgedachten dreyen herren, und das „dieselben darnach mogen durch semptlichen gemei-„nen rath die empter und befelh nach irem gutdunc-„ken, darin wir obbenente Gubernatoren nicht ver-„dencken, austeilen.

„Aber nichts desto weniger were diese versicherung

„nicht so gefehrlich, als die, so wir hiebevor haben „finden mussen; und wurd derhalben E. H. lieber in „dem fall dieselben Gubernatoren ettwas erzornen, als „uns in denen terminen lassen, darin wir seind. Und „das alles recht verstanden werde, begeren wir dis „nicht weiter, nhur allein auff weitern bescheid, bis „so lang S. K. M^{t} solchs entweder zufrieden sey und „approbiert oder es abschlagt. Doch mit dem ge„ding, das im fall S. M^{t} es abschlagt, wir nichts des„tominder under gemelter dreyer herrn schutz bleiben „drey wochen lang, demnach uns der abschlag des „Konigs verkundigt wurde; und das E. H. und ge„dachte herrn uns verobligiert bleiben dieselben drey „wochen. damit under des wir uns zu unserer versi„cherung desto bester versehen mogen.

„Was die versicherung anbetrifft, so E. H. hinwider „von uns begert, versichern wir dieselbe und verspre„chen hinfurtan nichts zu handlen noch zu berath„schlegen ohne aufgedachter dreyen herrn rath und „gutduncken. Was den die bestellung belangt, so „wir auszerhalb lands haben, erbietten wir, dieselbe „alle in S. M^{t} dienst zu wenden und diesen landen „zum besten, so offt und dick, als uns dasselbe be„folhen wurdt. Und ergeben uns ganz und gar an „alles, so S. M^{t} mit rath und bewilligung gemei„ner stenden verordnen wurde, undertheniglich bit„tend, E. H. wolle uns diese erklerung gnediglich „nicht verargen und gnedige antwort widerfahren „lassen."

Dieweil diss also zu Brussel gehandlet ward, war der herr Printz zu Antorff, wie oben gemelt, das volck in guten frieden zu halten. Gleichfals zoge auch der von Egmont bald darnach in Flandern, daselbst auch das gemein volck zu stillen, welchs ettwas unwillig worden ware, aus einem falschen geschrey, das

sie vernommen [1]), es solten die vom Adell alle wiederumb zuruckgefallen sein und sich durch die Hertzogin uberreden und mit geschencke und zusage verfuhren lassen, derhalben sie nhun im stich blieben weren, und musten ein jeder seiner schantz war nemen.

Die Regentin nimbt vierzehn tage frist, sich auf vorgehende der deputierten replic weiter zu erkleren.

Die Hertzoginn aber begeret vierzehen tag zu deliberieren, alsdan wolte sie denen von adel auff ire declaration eine antwort geben, und beschrieb hierauff alle Ordensherren den 18n Augusti [2]) zu Brussel zu erscheinen; desgleichen werden die deputierten von den bundsgenossen auff den 20 Augusti widerumb bescheiden.

Zerstorung der kirchen zu Antorff am 20 Augusti.

Als nhun der herr Printz den 19 Augusti [3]) von Antorff auff Brussel verzogen; gleichsfals auch der von Egmont aus Flandern kam, auff bestimten tag zu Brussel zu erscheinen; desgleichen auch die deputierten vom Adel umb ire antwort dahin kommen waren, begab sichs auff den 20ten Augusti, das ettliche unnutz geseindte [4]) zu Antorff in unser frawen kirchen kamen, deren in anfang nicht mehr als 15 oder 16; und als es spat war und in dem das man die kirchen zu-

---

1) Te Antwerpen waren o. a. anonyme brieven van dien inhoud verspreid (Wesembeke).

2) Deze datum was reeds vastgesteld uit de Notulen van Berty, evenals die van 20 Aug. voor het antwoord aan de Edelen (Paillard, p. 190).

3) Wesembeke geeft op, dat hij in den morgen van den 19den vertrok.

4) De Prins noemde hen ook: „ein hauflein leichtfertiges Gesindlens.” Vgl. beneden, blz. 263.

schliessen wolte, fengen dieselben deutsche psalmen in der kirchen an zusingen und mit dem die bilder und taffeln und altarn nider zu reissen und zuverwusten. Sie hatten so bald nicht in unser frawen kirchen angefangen, so waren auch andre in den andern kirchen und clostern, rissen und schmeissen all das gereit von bildern, getael (?) taffeln, altarn zu grund nider, das gegen morgen zwe und dreissig kirchen dermassen zugericht waren, das man sich nimmer darin kennete.

Wiewol nhun die burger in irer rustung und die wacht auch starck auff den gassen, so war sie doch ein solches schrecken ankommen, das keiner aus dem haus wolt. Die wacht liess auch machen, was man wolt, und liezsen sich horen, sie verwachten die kirchen nicht, sonder die stat; wollen die pfaffen die kirchen nicht verwahren, so mogen sie es lassen. [1])

In Yperen, Gent, und an meher orten werden gleichsfals alle bildern in den kirchen zerschlagen.

Demnach diss zu Antorff geschehen [2]), den 20, fingen sie auch dergleichen an den 21 in Flandern zu Iperen, Gendt und andren orten im gantzen land her, und rusteten die kirchen und bilder dermassen zu, das nicht gleublich, wie in so kurtzer zeit solch grosz werck hat geschehen mogen; doch ward kein mensch

---

1) Dit is hier en daar in tegenspraak met Wesembeke's bericht, Wesembeke was dien dag niet in Antwerpen. Pontus Payen I, 177, verhaalt de zaak weer anders, wat zeer goed te verklaren is bij de toen te Antwerpen heerschende verwarring.

2) Lodewijk houdt het er voor, dat de Beeldenstorm te Antwerpen begon. Wij vernemen uit Strada, dat hij reeds den 14den bij St. Omer woedde (V, 207). Ook bij Pontus Payen en anderen wordt de zaak als bij Strada voorgesteld.

beleidigt, auch brachten sie das gulden und silbern kirchen gereid und kleider meistteils alle fur ire oberkeiten, ein jeder an seiner ort; gieng doch nicht alles so gleich zu [1]).

Als diss geschrey gen Brussel kam, da die herrn alle bey einander, und das unnutz gesindel, so diese that begangen, sich auch vernemen liesz: was sie theten, geschehe aus deren vom Adel und ettlicher herren befelh, draweten auch gen Brussel zu kommen und daselbst dergleichen zu stifften [2]), deuchte die Hertzogin zeit sein, das sie kurtze und gute antwort gebe und sich mit denen vom Adel vergleiche.

Kon. Mt schreiben aus Hispaniean.

Hierzu kam gar wol zu statten, das kurtz darvor ein schreiben vom Konig aus Hispanien kommen war [3]), so vermeldet, wie S. K. M^{t} wol zufrieden were, das man mit der Inquisition still stunde; was aber die Moderation belangte, lassens Ire Kon. M^{t} Ir mit muhen gefallen, sonderlich dieweil sie vernommen, das sie von ettlichen particulier stenden also examiniert und nicht durchaus approbiert wurde; und hette dan I. K. M^{t} sollen darauff passen, das sie durch die gemeinen stende nicht resolviert oder angenommen were, und dem nachmals kein folg geschehe, keme es zu I. M^{ts} grosten verkleinerung; wolten derhalben S. Kon. M^{t} so lang darmit still halten, bis so lang sie von allen stenden dieser landen bericht bekommen hette, wiewol ettliche waren, so gar hart auff die publication derselben Moderation drungen.

---

1) Zie hierover Paillard, p. 235.

2) Gachard, Correspondance de Phil. I, 450.

3) Dit is de brief, gedagteekend 31 Juli, die 10 Aug. te Brussel aankwam (Reiffenberg, Correspondance, p. 96).

Demnach es nhun anders nicht sein kundt, sonder muste einmal ein resolution geschehen, dieweil der gemeine man also in iren kirchen und bildersturmen furtfuhre und kein mensch were, so inen widerstandt thun konte, da das volck auff niemands kein vertrawen mehr hatte, so hat sich letzlich die Hertzogin mit denen vom Adel eingelassen und haben einen solchen vertrag under einander auffgericht.

Vertrag zwischen die Regentin und den bundtsverwandten.

Das erstlich in ansehung des berichtes, so I. H. mit sampt denn herrn Rittern des Ordens und hohen gemeinen rathen gethan haben, I. M[t] zufrieden seye, das die Inquisition, daruber die Ritterschafft geklagt, auffhore.

Zum andern sey I. M[t] wol zufrieden, das newe mandaten und setzungen gemacht werden; doch sey I. M[t] noch nicht entschlossen, das solchs durch die gemeinen stend diser landen geschehe; aber nichts desto minder, so habe I. H. an S. M[t] geschrieben und verhoffe, sie werde das selbige bewilligen, seye mit ehrster post antwort aus Hispanien gewartend.

Der versicherung halben, so sie begeren, seye I. H. je und allezeit, so viel an Ir, willig gewesen, habs aber bisher nicht thun konnen, bis das I. Kon. M[t] Ir. nhun volkommen gewalt geben auffs best, wie sie das befinden werde, den sachen ab zu helffen.

Derhalben so versichere sie die vom Adel nhun, das I. M[t] allerley argwon und misztrawen, so die vom Adel gegen I. M[t] empfangen haben mochten, abzulegen und Ire gute und nidrigkeit zu erzeigen, wol zufrieden seye, das I. H. inen schrifftlichen schein gebe, das I. M[t] dessen, was bisher verloffen und geschehen, nicht gedencken woll, sonder sie aller ding frey und sicher sein sollen. Versehe sich hinwiderumb, sie wer-

den sich als rechtschaffene getrewe vassalln und underthenen zu helfen wissen.

Und demnach inen alles bewilligt, was sie begert haben, so begere I. H. irer verheissung nach, so sie sich in der zeit in des Konigs dienst zuleben und zusterben erboten, das sie erstlich Ir angeloben und schweren sollen, das sie keinerley weise, wie das sein mochte, nichts furnemen, handlen oder thun sollen, so I. M^{t}, derselben stenden und landen zuwider sey, sonder von iren angebornen fursten und obrigkeit sich brauchen lassen zu allen und jedern sachen, wie ehrlichen von Adel und frommen getrewen vassallen zusteht.

Demnach so sollen sie nach allem iren vermogen und treulich gegenwertigen emporungen und tumulten stewren und den auffgewickleten gemeinen man stillen und entziehen, auch solche verwustung und plunderung der kirchen und clausen an allen orten verhindern, und, damit die theter und sturmer gezuchtiget und gestrafft werden, beystand thun helffen.

Das auch keinen geistlichen personen, amptleuten, edelleuten oder andern K. M^{t} vassallen und underthenen einigs leid oder unbillichkeit widerfahren solle, so sollen sie auch nach irem hochsten vermogen daran sein, das der gemein poffel das weer und waffen, deren er sich undernommen und daraus soviel unglucks herkommen und enstanden, ablege und begebe.

Item sollen sie iren moglichen fleisz anwenden, das an den orten, da die predigen hiebevor nicht geschehen sein, diese noch nicht gehalten werden; wo sie aber vorhin gehalten worden, das sie daselbst noch hinfurter geschehen, doch ohne einige weer oder waffen und ohne alle ergernisz und unordnung.

Item sollen sie nach irem eren und pflicht alle auslendigen und des gemeinen vatterlands feinde und

andere rebellen und ungehorsamen zuruck treiben und auswerfen helffen.

Zum letzten, dieweil sie bey denen, so der newen religion anhangig und ettwas unruhig worden seind, grosz ansehen haben, so sollen sie bey inen verschaffen, das sie sich allem dem underwerffen und gemes halten, das von I. M^t, durch gutduncken und rath gemeiner stenden disser landen, der religion halben verordnet und beschlossen wurdt.

Disse artickeln werden also von der Ritterschafft angenommen [1]) und bewilligt, haben auch darauff geschworen, dieselben also stet und fest zu halten und derhalben ir compromis und bundtniss auffzuheben und zu cassieren, so fern und lang inen diese versicherung und vertrag gehalten wurdt [2]).

Hierauff wurden sie hin und wider an alle ort dieser landen geschickt, das volck von irem wueten ab zu halten [3]), und habens mit zuthun der herrn Rittern des Ordens, sonderlich aber des herrn Printzen, des von Egmont, des von Horn und des Hochstraten [4]), so weit bracht, das, Gottlob, der gemeine man zufrieden die waffen hingelegt und die sachen sehr wol

---

1) Het bekende verdrag van 23 Aug. 1566, bij Le Petit II, 120.

2) Deze clausule kwam niet geheel overeen met den wensch der landvoogdes, die eene onvoorwaardelijke opheffing van het Compromis begeerde.

3) O. a. Audrignies en Lumbres naar Valenciennes (Arch. II, 277), Esquerdes en Villers naar Doornik. In de volgende maanden werd door de afgezonden Edelen toegezien op de naleving der overeenkomst, maar zij klaagden telkens over schending der bepalingen door de ambtenaren der regeering.

4) Dezen hadden aan de landvoogdes den raad gegeven met de Edelen tot een verdrag te geraken. Zij traden ook als bemiddelaars op tusschen de regeering en de consistorien.

stunden, wen man es bey dem vertrag und abschied bleiben liess.

Dieweil man aber aus vielen guten ursachen im zweifel steht [1]), ob Kon. M^t mit dem abschied zufrieden und also noch allerley misztrawen under dem volck bleibt gegen die Hertzogin, angesehen das sie nach verloffenen abschied selbst nicht zu Brussel bleiben sonder nach Bergen ziehen wolle; item das sie hernach hin und wider knechte annemen lassen und ins land gelegt, dergleichen an ettlichen orten, wo hiebevor lengst gepredigt ist worden, die predig nicht zulassen will [2]) und gegen die, so die predige verstoren und verhindern und viel mutwil treiben, durch die finger siehet; item das man sagt, das Kon. M^t mit gewalt heraus kommen und seine underthenen als rebellen uberziehen will, derhalben Er auch im Teutschland und hin und wider grosse bestellung hat ausgehen lassen [3]), und viel andre dergleichen ding geschehen, so auch dem abschied gentzlich zuwider; so hat das gemeine volck, so uberall der predig und der neuen religion zugethan, ... remedium attentiert, damit sie anzeigen und jeder man zu verstehen geben, das sie nicht rebellen seyn, noch sich irer obrigkeit zu widersetzen begeren, auch das

---

1) Deze uitdrukking en het telkens gebruiken van den praesens in dit laatste gedeelte van ons ms. doet bij mij het vermoeden ontstaan, dat het in dien tijd van onzekerheid werd geschreven: in allen gevalle kan het niet vóór begin Nov. geschreven zijn, zooals blijkt uit de vermelding van het rekest, dat in die dagen geteekend werd.

2) O. a. te Brussel, waartegen Lodewijk protesteerde; zie Archives II, 275, 277, 283, 284, 295, 311, 315. In dezen eersten tijd na den Beeldenstorm speelde Lodewijk een belangrijke rol.

3) O. a. sloot hij met Erik van Brunswijk eene overeenkomst tot levering van troepen.

sie nicht anders begeren, als in dem abschied inen zugesagt, und derhalben Kon. Mt von Irem furnemen abstehen wolle, folgende Supplication dem Konig, irem gnedigsten herrn, ubergeben [1]):

Durchleuchstigster, Groszmechtigster Konig, Gnedigster Herr.

---

1) Deze Supplicatie is zeer waarschijnlijk het rekest, dat 27 Oct. te Antwerpen aan Hoochstraten werd getoond (Strada V, 239), waarin men den koning 3 millioen bood voor vrije uitoefening van godsdienst. Zie hierover belangrijke mededeelingen bij Dr. van Langeraad, de Bray, Bijl., blz. LII. en het Aanhangsel. Dit rekest is niet aan de Hertogin aangeboden vóór de eerste helft van December, vroeger reeds aan de magistraten der steden. Het is niet mogelijk, dat hier het zoogenaamde derde verzoekschrift wordt bedoeld; dit toch werd door de Edelen, niet door „das gemeine volck" aangeboden, en wel later, in Febr. 1567.

Ons manuscript houdt hier op. Lodewijk is in December aanhoudend bezig geweest met de onderhandelingen, die het derde rekest voorafgingen, en vertrok in het laatst van Januari 1567 naar Duitschland; hij heeft toen waarschijnlijk zijn verhaal niet kunnen afmaken .... tenzij nog eens het slot van het Protokoll worde gevonden, wat ik echter niet waarschijnlijk acht.

MERKWAARDIG UITTREKSEL

UIT DE ACTA VAN

DE PROVINCIALE SYNODE VAN OVERIJSEL,

19—22 Junij 1688.

Art. 31 volgens de resolutie des voorgaanden Synodi is gevraagt, of het voorlesen van de middelen, om de stoutigheit des pausdoms te weeren, in de kerken onder dese Synodus behorende, ook ter behoorlijker tijdt en plaats geschiet, en lesen uit hare acten de resp. Classen voor, dat elk sich nae die order gedraagt.

D. D. Correspondentes Zuyt- en Noort-Hollandiae hebben bij dese gelegentheit aen onse Synodus bekent gemaakt, gelijk door haer Eerw. aen d'andere corresponderende Synoden was geschiet, de devoiren bij hare Synoden aengewent tegen den aenwas des pausdoms, en in 't bysonder tegen de reguliere en geordende papen, ook hoe aen sijn doorl. Hoogheit den Heere Prince van Orange door hare deputaten Synodi hadden voor oogen gestelt de grote apprehensie, waarin hare Synoden waren van den gevaarlijken staat onses Vaderlants, en van Godes kerken in deselve, en dat daer op een eedelmoedige resolutie en cordate antwoort hadden ontfangen uit de mont van sijn Hoogheit, dewelke van wegens die soo aenmerkenswaerdige

uitdruckingen bij de Hooggem̃ Vorst gebruikt, op ordre van den Synodus, die met een groot plaisier en genoegen het lesen van dese acten aengehoort heeft, alhier geïnsereert is en luyt als volgt:

Dat het waerlijk en in der daet soo was, dat tsedert den tijt van de Reformatie de Gereformeerde Kerken noyt en waren geweest in sulcken gevaer, als in den tegenwoordigen tijdt, dat d'ervarentheit genoegsaem leerde, dat het pausdom met alle kragt arbeide om de gereformeerde religie aen allen kanten te vernietigen. Dat sijne voorsaten van outs en van den aenbeginne in dese landen de reformatie hadden voortgeset, en dat Godt hare arbeit hadde believen te segenen. Dat hij ook voor sich selven tot nog toe van harten de welstant van de Geref. Kerke hadde gemaintineert en bevordert. En bij aldien hij in het toekomende door kragtiger bewijsen van meerder genegentheit het interest van de Geref. Kerk konde besorgen, dat hij volgens sijn plicht, eet en conscientie met al sijn vermogen seer gaarn soude besorgen, niet alleen binnen, maer ook buitens lants in andere Koninkrijken, 't sij onder de handt, daar hij maer eenig goets sou konnen verrigten. Versekerende met eenen, dat hare hoogheit mevrouw de Princesse een stantvastige resolutie onder Godts genade genomen hadde om in de Geref. Religie te leven en te sterven en deselve te beschermen, niet alleen in voorspoet, maer ook in tegenspoet, jaa meer genegentheit voornemens was te betoonen, als men mogelijk sou konnen bedencken, en dat hij voor sig selven al sijn interest, leven en gesontheit, en alles wat hem lief was, gaarne wilde negligeren ten besten van het protestantse wesen.

Dat hij de Gedeputeerden ook wel wilde voorhouden dat doch de predikanten de gemeenten allenthalven seer ernstig en sonder ophouden het gevaar van

de Geref. Kerk wilden voordragen, of datse dog daer van ten vollen mogten g'instrueert sijn, ten einde Godt, door hare gebeden bewogen sijnde, de Geref. Kerk wilde bevestigen, daer anders het ongeval lichtelijk als eenen swaren stortregen over de Kerke en het Vaderlandt soude kunnen nederstorten, in soo verre dat men het ongeluck niet lichtelijck sou kunnen afweeren.

AUDIENTIE EENER DEPUTATIE VAN OUDEWATER

BIJ KONING LODEWIJK,[1]

(Dec. 1807).

Present uit den Raad allen, behalve de Leden Nielsen en W. van Veen Pz. Van Scheepenen allen, behalve Phs Brouwer.

Vergadering van den Raad en het Collegie van Schout en Scheepenen den 1en December 1807, des avonds.

Gedelibereerd op hetgeen door den President is te kennen gegeven, 't aan hem gecommuniceerde door den Heer Landdrost van dit Departement, te weten, of het niet allesints noodzakelijk was, dat door de Regering dezer stad wierd gedecerneerd een Commissie, ten fine om zijn Majesteit den Koning van Holland met deszelfs komst en provisioneele etabliseering te Utrecht, als de Hoofdstad van dit Departement, te complimenteeren; dat hij, president, niet konde ver-

---

1) Dit stuk, even als die, medegedeeld in het vorige Deel dezer *Bijdr. en Mededeel.* (bl. 360 en volgg.), uit het Archief van Oudewater getrokken, kan als een staaltje dienen van hetgeen in eene kleine stad ten gevolge der regeeringsaanvaarding van Koning Lodewijk voorviel.

bergen te declareeren, dat hij zich met het gevoelen van gemelde Landdrost in deezen [meende te] moeten confirmeeren, doch hoezeer zulks te doen, dit welligt eenige difficulteit bij sommige Leeden dezer Vergadering konde vinden uit hoofde dat men niet wel zoo in de Fransche taal was bedreven als wel vereischt wierd om een zeker entretien met gemelde zijne Koninglijke Hoogheid te houden en het belang deezer Gemeente met die kracht voor oogen te stellen als zulks behoorde, — dat hij, President, hierop doordenkende, hadde geinformeert aan den Heer M. J. Verroen, voor eenige jaren geweest zijnde Lid dezer Vergadering en die casu quo dus als een oud Lid moeste werden geconsidereert, of die ook genegen was om, daar dezelve al zeer wel bedreeven was in de Fransche taal en deezer stads belangens kennende, zich hiertoe te doen emploijeeren, — dat hij, President, tot zijn genoegen was ontwaar geworden, dat denzelve niet ongenegen zoude zijn om deze Commissie op zich te nemen, en dierhalve gaarne de intentie van deeze Vergadering hierop wilde verneemen, en waarop dan geresolveerd zijnde een Commissie ten fine bovengemeld te decerneeren, en zijnde daartoe gecommitteert uit den Raad J. Putman en M. J. Verroen, en uit het Collegie van Scheepenen Baan en Vriesman, zijnde voorts [in] deze Vergadering nog zeer ampel en lange geconfereert, wat wel aan zijne Majesteit als de meest dringenste steedelijke belangens behoord te worden voorgedragen.

Vergadering van den Raad en het Collegie van Schout en Scheepenen, den 12en Dec. 1807.

Alle present behalve
Brouwer, Scheepen.

De Commissie op den 1en dezer gedecerneerd uit

de Heeren Verroen, Putman, Baan en Vriesman, om zijn Majesteit den Koning van Holland te complimenteeren, ter vergadering verscheenen zijnde en bij monde van den Gecommitteerde Verroen gerapporteert zijnde, dat zij lieden op heden bij gemelde zijn Majesteit te Utrecht hadde gehad audientie, dat zijn Majesteit hen lieden 't eerst hadde aangesproken en na derzelver begeerten hadde geinformeerd, dat hij, Gecommitteerde, daarop zijn Majesteit hadde aangesproken in de volgende bewoordingen:

Sire!

Afgevaardigt door den Raad der Gemeente van Oudewater om aan Uwe Majesteit deszelfs eerbiedige hulde te betuigen, zullen wij zooveel in ons is, trachten aan deeze eervolle zending te voldoen.

Konden wij ons bij de aankomst van Uwe Majesteit ten Throon verblijden, met hoeveel te meerder reden achten wij ons heden niet gelukkig, daar het Uwe Majesteit behaagd heeft, Haare residentie te bepalen tot de Hoofdplaats ven een Departement waaronder onze stad behoord.

Vergund ons Sire! haare onspoed bloot te leggen en hare belangen Uwe Majesteit op te dragen.

Onze stad, schoon thans gering bevolkt, is eene der oudste steden van Holland; hare bewooners door den oorlog uitgeput, hebben meerder geleden, en lijden op dit oogenblik nog meerder, dan de inwooners van eenige andere plaats, ter oorzaak dat de fabriequen, waarvan zij leven moeten, uit hoofde van derzelver onmiddelijke betrekking tot de Marine zich in eene doodelijke sluymering bevinden.

Ja Sire! een bijnaar volkomen, schoon onwillige werkeloosheid, is het ongelukkig lot van onze Burgerije, en het eenig schijnmiddel dat haar in derzelver

ellende overblijft, is het guarnisoen dat Uwe Majesteit haar heeft gelieven te accordeeren, en hetwelk wij Uwe Majesteit thans smeeken haar altoos te laten. En dit [te] meerder, Sire! daar wij tot zeer groote kosten ondernomen hebben, de casernen in beter staat en logeabel voor de troupen te maken, en het is alleen door onvermoeijden ijver en ten kosten onzer Burgerije, dat wij hierin hebben kunnen slagen. Vergun dan, Sire! dat wij het verzoek van onze goede Burgerije herhalen, om haar het guarnisoen altoos te laten. Hierdoor zal Uwe Majesteit eenigermate aan haare behoefte te gemoet komen en derzelver erkentenis vermeerderen.

Neem aan, Sire! de eerbiedvolle wenschen voor Uwe Hooge persoon, mitsgaders de toegenegen en onwrikbare verknogtheid, waarmede wij Uwe getrouwe onderdaanen zijn.

Dat zijn Majesteit daarop hadde gerepliceerd, dat, wat het guarnisoen betreft, zijn Majesteit genegen was, dit alhier te doen verblijven, en voorts zich ten naauwkeurigste omtrent de fabrieken hadde geïnformeerd, en waaromtrent door hen, Gecommitteerden, zooveel was geëlucideerd als hen mogelijk was. Dat zijn Majesteit daarop verder hadde te kennen gegeven, dat hij voornemens was omme in de aanstaande week deze stad met een bezoek te vereeren.

Waarop gemelde Gecommitteerdens voor derzelver genomene moeite en gedaan Rapport zijn bedankt. Is voorts geresolveerd, om zoodanige middelen als eenigsints naar de omstandigheden deezer stad ter receptie van meer gedagte zijn Majesteit mogelijk zijn, te beraamen. En waartoe in de eerste plaats de President Scheepen Cornelis Baan deszelfs huys heeft geoffereerd, om door zijn Majesteit bij zijn aankomst te kunnen

worden betrokken, welke offerte gratieuselijk is geaccepteert. En zijnde voorts den President J. Putman, benevens de Gecommitteerde Verroen en den Secretaris, gequalificeert om verder alles te bewerkstelligen wat tot de gezegde receptie van gemelde zijn Majesteit zal noodig zijn, hebbende gemelde Gecommitteerde Verroen op zich genomen om gemelde zijn Majesteit te recipieeren, en hem van 't een en ander, dat door Hoogst derzelver zal worden bezigtigt, de noodige elucidatie te geven.
